МУҺӘММӘТ ЙҮСҮП

Бәхит-саадәтниң 40 алмиси

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ МИР
БАСПА ҮЙІ · НӘШРИЯТИ

Алмута, 2020

УДК 28
ББК 86. 38
Й 98

Йүсүп М.
Й 98 Бәхит-саадәтниң 40 амили / Йүсүп Муһәммәт/ – Алмута: “МИР” нәшрияти, 2020. – 176 б.

ISBN 978-601-7948-71-9

Бәхит-саадәт дегән мәнивийәткә тәаллуқ болуп, уни көз билән көргили, тараза билән өлчигили болмайду. Уни байлиқ канлиридин яки орда гәзнилиридин тапқили болмайду. Уни пулға сетивалғили техиму болмайду. Бәхит-саадәт шундақ нәрсики, инсан уни турмушниң һәммә тәрәплиридә һис қилип тәңдашсиз ләззәткә толиду. У дилниң арами, виждванниң раһити, көңүлниң шатлиғидур. Униңға еришкән киши қәлбниң әң чоңқур қатламлирида вайиға йәткән азадилик вә һузурни һис қилиду.

Бәхит-саадәткә еришиш һәммила адәмниң бирдәк арзуси болуп, мәйли садда пикирлик адәттики кишиләр болсун яки мутәпәккүр, алим болсун, һәммиси бәхит-саадәткә еришишни халайду. Шаһлар өзлириниң һәшәмәтлик ордилирида бәхит-саадәт йоқлиғидин аһ урса, гадайлар өзлириниң ғерибанә күлбилиридә бәхит-саадәт издәп чот соқиду вә әң шерин чүшләрни көриду. Бирақ, у аһ уруп, бу чот соқуп издәватқан бәхит-саадәт дегән немә? Зади у қәйәрдә? Униңға қандақ еришкили болиду?

Бу китап сизниң бу соаллириңизға җавап беришкә тиришиду.

УДК 28
ББК 86. 38

ISBN 978-601-7948-71-9

© Муһәммәт Йүсүп, 2020
© “МИР” нәшрият өйи, 2020

Бисмиллаһир рәһманир рәһим

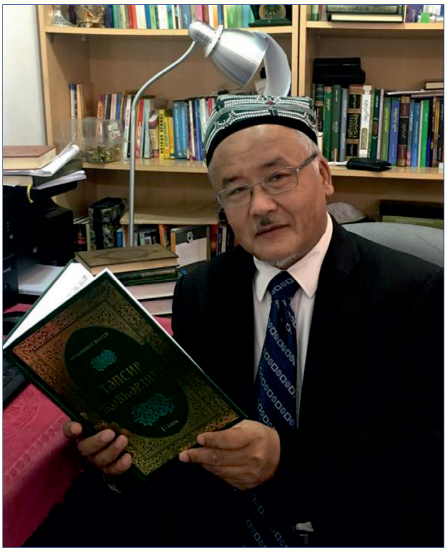

Тарихий Вәтинимиздә туғулған, һазир Сәудийә Әрәпстанида яшап, ижадийәт билән шуғуллиниватқан алим вә диний өлима Муһәммәт Йүсүпни мән он бәш жилдин бу ян яхши билимән. Униң билән Алмута шәһиридә ишләп жүргән вақитлирида тонушқан вә яхши мунасивәттә болған едуқ. Мән Муһәммәт Йүсүпниң имани-нурлуқ, вәтәнпәрвәр, тиришчан, өз миллити үчүн һечнәрсини айимайдиған, диний һәм пәнний җәһәттин интайин жуқури мәлуматқа егә екәнлигини биләттим. Муһәммәт Йүсүп 25тин ошуқ илмий вә диний китапларни йезип, нәшир қилдурди. Һәрхил мавзуларни өз ичигә алған публицистикилиқ мақалилири DVD, CD, VCD дискилирида елан қилинди. Исламшунаснин язған әсәрлири вә мақалилири аддий тилда йезилған. Оқурмән оңай чүшинидиған вә жүрәккә тәсири күчлүк болғачқа, Муһәммәт Йүсүпниң китаплирини қизиқип оқумақта. Шәхсән өзәм Муһәммәт Йүсүп язған көплигән китапларни, йәни «Дин вә һаят», «Намаз вә унин қаидә-йосунлири», «Ислам әхлақи», «Тәпсир җәвһәрлири», «Бәхит-саадәтниң 40 рецепти» охшаш китаплирини қизиқиш билән оқуп чиқтим. Муһәммәт Йүсүпниң китаплири Түркиядә, Сәудийә Әрәпстанида, Мисирда, Қазақстанда вә башқа дөләтләрдә нәшир қилинди. Муһәммәт Йүсүп өзиниң мәнпиитини ойлимай, бәлки, өз хәлқиниң келәчигини вә Алла разилиғи үчүн «Хәлқимгә яхши ишларни қилай, бу дунияда яхши бир из қалдурай», дәп жүргән алий пәзиләтлик инсан. 2017-жили Сәудийә Әрәпстаниға һәж-тавап қилишқа барғинимда Муһәммәт Йүсүп мениң билән көрүшүп: “Дилмурат ака, сизгә бир илтимасим бар. Мән 17 жил кечини күндүзгә улап, қиммәтлик вақтимни, тән-саламәтлигимни айимай, Қуръан Кәримниң мәхсәт қилинған мәналирини, Аллаһ тааланиң немә демәкчи болғанлиғини мусулман қериндашлиримизға аддий сөз-ибариләр билән чүшинишлик қилип изаһлап беридиған «Тәпсир җәвһәрлири» намлиқ 9 томлуқ китапни йезип чиққан едим. Амма мана 5 жилдин бу ян мошу әсәримни кирилл йезиғида чиқиридиған инсанни тапалмайватимән. Бу китап бизниң миллитимиз үчүн, келәчәк әвладимиз үчүн, интайин зөрүр” – дәп өтүнгән еди.

Шәхсий ишим вә җәмийәтлик ишлар чечимдин көп болсиму, униңға «яқ» дәләлмидим. «Аллаһниң ярдими билән һәржили 2-3 томдин чиқирип берәй», дәп вәдә бәрдим. Амма өз нийитимниң түз, көңлүмниң паклиғидин вә Аллаһниң ярдими билән 9 томдин ибарәт «Тәпсир җәвһәрлири» китави бир жил ичидә, йәни 2018–2019-жиллири йоруқ көрди.

Бу чоң һәҗимлик надир әсәр кирилл һәрипидә нәшир қилинғандин

кейин, «Һәй, улуқ Аллаһ, сизниң әмриңиз билән, ярдимиңиз вә қоллап-қувәтлишиңиз билән «Тәпсир җәвһәрлири» намлиқ сизниң разилиғиңиз үчүн, диний өлима Муһәммәт Йүсүпниң кечини-кечә демәй, вақтини айимай, бу китапларни язғичә кәткән маддий чиқимлириға қаримай, өз миллитигә, «келәчәк әвлатлиримиз иманлиқ болсун», дәп, чин нийити билән чиқарған китавини Аллаһ қобул қилғайсиз! Әй, улуқ Аллаһ мән нәшир қилдурған ушбу надир әсәрниң совавини мәрһум атам Пирмуһаммәт һаҗимға вә мәрһумә анам Шәрәпәтхан һаҗимниң пак роһлириға атаймән. Бу ишлиримни Аллаһ таала қобул қилғай. Амин!», дәп хошал жүрсәм, икки ай өтмәй, йәни 2019-жилниң ноябрь ейида Муһәммәт Йүсүп маңа телефон қилип: «Дилмурат ака, сизгә «Бәхит-саадәтниң 40 рецепти» дегән китавимни әвәткән, вақтиңиз болғанда шу китапни оқуп чиқип, китап һәққидә өзиңизниң ой-пикириңизни очуқ ейтип бәрсиңиз. Әгәр сизгә яққан болса, мошу қолуңиздики китапни рус тилида чиқирип бәрсиңиз» – деди.

Мән «Һөрмәтлик Муһәммәт Йүсүп! Биринчидин, мениң нефть маңидиған шәхсий трубам яки шәхсий нәшриятим йоқ! Бүгүнки күндә бизниң миллитимизниң, дөлитимизниң билимлик варислирини тәйярлайдиған мәктәпләргә, көп балилиқ аилиләргә, житим-йесирларға, бизниң әдәбият – сәнъәт, билим саһасида ишләватқан вә ишлигән зиялилиримизға дегәндәк ярдәм қилалмайватимиз!...», дедим.

Муһәммәт Йүсүп интайин силиқ-сипайилик билән: «Яқ-яқ, һазир әмәс! Бир имканийәт болғанда, шу китапни оқуп чиқип, маңа өзиңизниң китапқа болған көзқаришиңизни ейтсиңизла, купайә!» дәп гәпниң йөнилишини башқа яққа буриди.

Аридин икки күн өтүп Муһәммәт Йүсүп «Бәхит-саадәтниң 40 рецепти» дегән китавини йәткүзди. Бир һәптидин кейин мән 10 күнлүк дәм елишқа маңдим вә «шу китапни оқуп көрәйчу», дәп өзәм билән еливалдим.

Дәм елишниң үчинчи күни «Бисмиллаһир рәһманир рәһим» дәп, китапни оқушқа башлидим. Китап Нурмуһәммәт һаҗим Аруп қари оғлиниң маддий ярдими билән чиққан екән.

Китап мени бирдинла өзигә җәлип қилди. Әсәр интайин чоңқур мәзмунлуқ, меһир-шәпқәтлик билән вә аддий тилда чүшүнүшлүк йезилған. Китапта йезилған һәрбир сөз һәқиқәт, бу сөзләр Аллаһ тааланиң китавидин, йәни Қуръан Кәримдин вә шу китапниң «Тәпсир җәвһәрлиридин» елинған болуп, әмәлий һаятимизда болуватқан ишлар асасида йезилған. Китапта йезилған көп сөзләрниң дәлил-испатлирини мән өз һаятимда өткүзгәнлигимни һис қилдим. Мошундақ бир әсәрни бурун оқуп чиққан болсам, һаятимда көп хаталиқларға йол қоймиған болар едим вә яман адәмләрдин нери болаттим...

Һәрбир инсанниң бу дунияда билип-билмәй қилған гуналири болиду.

Аллаһ әң меһрибан, әң шәпқәтлик, әң кәчүрүмчан зат. Әгәр инсан өзиниң қилған гуналириға товва қилип, Аллаһ разилиғи үчүн яхши иш-әмәлләрни қилса, у адәмни улуқ Аллаһ кәчүриду, амма Аллаһ таала кәчүрмәйдиған ишлар бар. Улар:

– Ата-анининң қарғишини алған балилар, бир адәмгә төһмәт қилип, яла япқан, сөз тошиған, адәмләргә шикайәт қилған, бир адәмниң сөзини иккинчи адәмгә йәткүзүп, уларни бир-биригә дүшмән қилған мунапиқ-зуғуйлар, адәм өлтәргәнләр вә башқилар. Инсанларниң ким екәнлигини, йәни «яхши адәмму яки яман адәмму, уни бир Аллаһ билиду», дәйду. Раст, һәммини билгүчи бир Алла. Амма Аллаһ таала инсанға әқил-парасәт бәргән. Мошу китапни оқуп, һәрбир инсан өзиниң кимлигини мошу дунияда биливалиду.

«Бәхит-саадәтниң 40 рецепти» китавиниң бизниң келәчәк яшлиримизға интайин лазим вә муһимлиғиға көзүм йәтип, китапни сүпәтлик нәшир қилип әң алди билән вилайәт, наһийә вә йезилардики уйғур мәктәплириниң китапханилирида болушини дурус көрдүм. Шуңлашқа мәзкүр әсәр бу қетим «Бәхит-саадәтниң 40 амили» нами билән нәшир қилинған болуп, уйғур тилида билим берилидиған мәктәпләргә вә кәң оқурмәнләргә һәқсиз тарқитилиду.

Мән Аллаһтин мошу китапни йезишта хәлқимизниң, болупму яш әвлатларниң келәчигини ойлап, көп күч чиқарған уйғур хәлқиниң пәхирлик оғлани Муһәммәт Йүсүпкә мустәһкәм саламәтлик, иҗадий утуқ, бәхит-саадәт тиләймән!

Муһәммәт Йүсүпниң көплигән китаплирини вә ушбу китапниму нәширгә сүпәтлик тәйярлиған вә өзи муһәррирлик қилған, миллий мәдәнийитимиз билән маарипимизниң җанкөйәрлири, меһир-сахавәтлик инсан Садиқжан һаҗим Юнусовқа вә «МИР» нәшрият өйиниң баш мудири Хелилов Әлишер Иминжан оғлиға мустәһкәм саламәтлик, узақ өмүр, бәхит- саадәт тиләймән!

Дилмурат Пирмуһәммәт һаҗим оғли КУЗИЕВ.

Бисмиллаһир рәһманир рәһим

Әң гөзәл махташлар вә әң есил мәдһийәләр аләмләрниң яратқучиси вә йеганә болған Аллаһ таалаға хастур. Аллаһ таалани чин қәлбимдин мәһийәләймән, униңға һәмду сана ейтимән вә шүкүр қилимән. Һәқ динни бизләргә йәткүзгән сөйүмлүк пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға дуруд, дуа вә салам йоллаймән. Униң аилә тавабиатлириға, саһабилириға вә та қиямәткичә униң йолида маңдиған мусулман қериндашларға бәхит-саадәт тиләймән.

Заманниң тәрәққий қилишиға әгишип, маддий һаят мәнивий һаятқа үстүн қилиниватқан, дунияліқ ахирәтликниң алдиға қоюлуватқан, иман аҗизлашқан, әхлақ-пәзиләтләр суслашқан, йеңидин-йеңи крисизлар оттуриға чиқиватқан бир дәвирдә яшаватимиз. Заманимиздики инсанлар

дунияликтин тилигәнлиригә вә маддий байлиққа еришкәндин кейин, мәнивий җәһәттин намратлиққа вә қашшақлиққа гириптар болуп, һузур-һалавәтсиз, бәхит-саадәтсиз, бурухтум һаятта яшашқа мәҗбур болмақта.

Нурғун кишиләр бу хил бәхитсизликләрдин қутулуп һузур-һалавәтлик бир һаятни арзу қилсиму, уни һасил қилишниң йоллирида теңирқап қалмақта, һәтта бәзиләр бәхит-саадәтлик, һузур-һалавәтлик һаятқа еришишни интайин қийин, һәтта мүмкин әмәс дәп ойлап қалғанлиқтин, үмүтсизликкә гириптар болмақта. Әслидә өзимизни вә башқиларни хошал қилиш, бәхит-саадәт ичидә һаят кәчүрүш һәргиз қийин иш әмәс, һәмдә бәхит-саадәт дегән сирттин импорт қилинидиған нәрсиму әмәс, бәлки у өзимиздә бар вә өзимидин чиқирилидиған нәрсидур.

Әпсуски, бәхит-саадәтни һасил қилишниң чарилири наһайити оңай, интайин аддий турсиму, нурғун кишиләр буниңдин ғәпләттә қалғанлиқтин, униңдин мәһрум қалиду вә бу қисқиғина һаятлиқта һәм өзиниң һәм башқиларниң һаятини җәһәннәмгә айландуриду. Дайимий хошаллиқ вә бәхит-сааадәт ичидә яшаш һәркимниң қолидин келидиған иш болуп, бу азрақ тиришчанлиқ көрситип, өзимиздики җәһвәрләрни қезиш арқилиқ әмәлгә ашиду.

Пеқир бир қанчә он жилдин бери бу мавзуда җиддий издәндим, өтмүшләрдики вә һазирқи алимларниң бу мавзуда язған әсәрлирини қетирқинип оқуп үгәндим; болупму, Һөҗҗәтул ислам Әбу Һамид Ғәззалий, Шәйхулислам ибни Тәймийә, әлламә Ибни Қәййим Җәвзи, әлламә Муһәммәд Ғәззалий, һазирқи заман өлималиридин доктор Аиз әл Қәрни, доктор Муһәммәд Әрифи, әлламә Сәлман Әвдә қатарлиқ өлималарниң әсәрлириниң мәнивийәткә мунасивәтлик баплирини нуқтилиқ һалда қайта-қайта оқуп чиқтим вә пайдиландим.

Бу җәриянда қолға кәлтүргән һасилатлиримни мусулман уйғур хәлқимгә йәткүзүп, улар билән биллә пайдилиниш қарариға кәлдим. Шуниң билән әстайидил издиниш вә қетирқинип топлаш нәтиҗисидә қолиңиздики бу әсәрни йезип чиқип хәлқимгә сундум. Бу әсәрни “Бәхит-саадәтниң 40 амили” дәп атидим. Мәзкүр әсәрдә исим-шәрипилири жуқурида тилға елинған вә тәҗрибә егилириниң сөзлиридин елинған нәқилләр көпрәк орун алди. Бу әсәрни бәзибир камчилиқлардин вә қисмән хаталиқлардин халий дегили болмайду, шуңа һөрмәтлик оқурмәнлиримниң сәмимий түзитиш беришини үмүт қилимән.

Җанабий Аллаһ тааладин бу аддий әмгигимни пайдилиқ илимләр қатардин қобул қилишини төвәнчилик билән сораймән.

Бу китапниң йоруқ көрүши үчүн өз ихтисадини атиған дин вә милләтниң пидакари Пирмуһәммәт һаҗим оғли Дилмурат Кузиев акимизға чин көңлүмдин рәхмәт ейтимән.

Муһәммәт Йүсүп
Миладийә 2020-жили 24- январь.
Җиддә шәһири – Сәудийә әрәпстани.

Бәхит-саадәт дегән немә?

Бәхит-саадәт дегән немә? дегән соал пәлсәпәдики әң қедимий классик соаллардин бири болуп, һазирғичә буниңға қанаәтлинәрлик жавап тепилмиған. Философлар дәсләптә яшашниң ғайиси бәхит-саадәткә еришиштур, дәп қариған. Андин улар шу бәхит-саадәткә еришишниң йоллири үстидә ихтилаплашқан. Әплатондин илгирики юнанлиқ философлар бәхит-саадәт дегән оттураһаллиқ вә тән сақлиғи болуп, уни һасил қилишниң йоли тәркидунияликтур, дәп қариған. Он төртинчи әсирдә өткән философлар бәхит-саадәт дегән еришкили болмайдиған бир арман болуп, униң һәқиқити йоқтур, дәп қариған.

Он сәккизинчи әсирдә өткән философлардин Имановел Кант инсан өзиниң мәсъулийитини әркин, азадә ада қилалиса, шу чағдила у бәхит-саадәтни һис қилалайду, дәп қариған. Толстой: "Биз көпинчә вақитларда бәхит-саадәт йенимизда турсиму, худди көзимиздә турған көз әйнәкни издигәндәк уни издәп жүримиз" дегән екән.

Өлималар бәхит-саадәтни төвәндикидәк тәрипләйду:

"Бәхит-саадәт инсан өзи яхши көридиған иштин яки бирәв үчүн кишиләрниң қилип қойған ишидин һасил болидиған хошаллиқ туйғусидур".

"Бәхит-саадәт көңүлни хошал қилидиған, дилни арам тапқузидиған, жүрәкни яшартидиған нәрсидур".

"Бәхит-саадәт һәммигә рази болуштур, у иман билән толған қәлбтин етилип чиқиду".

"Бәхит-саадәт һузур-һалавәт һис қилиш вә көңүл азадилигидур".

Хуласә қилғанда, бәхит-саадәтни бирла тәрәпкә қисқартип қойғили болмайду. Чүнки һәммә адәмниң бәхит-саадәт һис қилиш йоли охшаш болмайду, бәзиләр бәхит-саадәтни байлиқтин издәйду, бәзиләр уни мәнсәп, мәвқәдин издәйду, йәнә бәзиләр пәризәнтләрдин издәйду. Лекин һәқиқий бәхит-саадәт туйғуси һеч өзгәрмәйду. У болсиму, инсанниң ички дуниясини вайиға йәткән разимәнлик, хошаллиқ вә мәмнунийәт билән қаплиған һис- туйғудур.

Психологларниң вә өлималарниң ей-

тишичә, хошаллиқ дегәнни сирттин импорт қилғили болмайду, у пәқәт кишиниң ичидин келиду. Ундақта, хошаллиқни мал-дуниядин, һоқуқ-мәнсәптин издәватқан инсанларни қумлуқтин су издәватқан кишиләр дейишкә болиду. Хошаллиқ издәш керәк нәрсә, амма уни өзимиздин чиқиримиз. Чүнки дил хушлуғи вә дил арами немәтләрниң әң каттисидур. Дил хушлуғи зеһниңизни турақлаштуруп ижатийәтлириңизни раванлаштуриду. Бәзиләр: *"хошаллиниш – үгинишкә әрзийдиған бир түрлүк сәнъәттур"* дейишиду. Хошаллиққа еришишни билгән киши бәхитлик турмушни қолға кәлтүргән кишидур.

Бәхит-саадәт дегән нәдә?

Бәхит-саадәткә еришиш һәммә адәмниң арзуси болуп, мәйли садда пикирлик адәттики кишиләр болсун яки йетишкән мутәпәккүр, алим болсун һаман бәхит-саадәткә еришишни истәйду. Шаһлар өзлириниң һәшәмәтлик ордилирида бәхит-саадәт үчүн аһ урса, гадайлар ғерибанә күлбилиридә бәхит-саадәт издәп чот соқиду вә әң шерин чүшләрни көриду. Кесип ейтиш керәкки, мәнивийити сағлам, әқил-һоши жайида болған һәр қандақ адәм өзигә жапа-мәшәқәт издимәйду, өзиниң бәхитсизлигигә рази болмайду. Бирақ у аһ уруп, бу чот соқуп издәватқан, интиливатқан бәхит-саадәт зади қәйәрдә? Һәқиқий бәхит-саадәт зади немидә? Униң өлчими барму?

Тарихларда талайлиған кишиләр бәхит-саадәт издәп яшиди. Униң үчүн тохтавсиз күрәш қилип кәлди. Бирақ һәқиқий бәхит-саадәтниң немә екәнлигини билмигән нурғун кишиләр бәхит-саадәт әсла мәвжут болмиған жайлардин бәхит-саадәт издәп худди баявандин гөһәр издигән кишидәк һалсириған, чарчиған һалда қуруқ қол қайтишти. Дәрвәқә кишиләр узақ әсирләрдин буян маддий мәишәткә чөккәнсири, нәпси хаһишқа берилгәнсири улар йеңи-йеңи кризисларға петип келиштин башқа һечқандақ нәтижигә еришәлмиди. Ундақта, бәхит-саадәт зади нәдә? У немидә?

Бәхит-саадәт мал-дунияда әмәс

Нурғун кишиләр маддий еһтияжини алдинқи орунға қоювелип, маддий йүксәкликниң жуқури пәллисигә интилиду, чүнки улар бәхит-саадәтни мал-дунияда дәп ойлайду. Улар өзлири арзу қилған әшу маддий мәнпәәттин бир қисим нәрсиләргә

еришкәндәк қилған билән, йәнә бир қисим қиммәтлик нәрсилиридин мәһрум қеливатқанлиғини аста–аста һис қилишмақта. Мал-дунияниң көп болуши бәхиттин дерәк бәрмәйду. Әксичә мал–дунияниң көп болуши бир мунчә кишиләрдә тола вақитларда ғәм–қайғуниң көп болушиға сәвәп болуп, мал-дуния у кишигә ахирәттила әмәс, дуниядиму бәхитсизликниң мәнбәси болуп қалиду.

Бир мунчә кишиләр бай–баяшатлиқ турмушни бәхит-саадәтлик турмуш дәп Һесаплишиду. Бирақ биз турмуш сәвийәси пәвқуладдә жуқури көтүрүлгән, маддий турмуш васитилири интайин оңайлашқан, йемәк–ичмәктин қилчә ғәм–әндишиси болмиған, туралғулири, қатнаш васитилири һәтта йеза егиликкә қәдәр һәммә ишлири наһайити йүксәк дәрижидә машинилашқан, заманивийлашқан, умумән баяшатчилиққа толған вә тәрәққий тапқан әлләргә қарайдиған болсақ, шу әл пухралиридин нурғунлиғанлири һәр вақит турмушниң мәнасизлигидин, бир хилла туридиған бурухтум турмуштин, дилниң арамсизлиғидин қахшайду. Бәхитлик болуш үчүн башқа йолларни издәп жүриду. Лекин йәнила өзлири безарлиқ һис қиливатқан шу бир хил қелиптики бурухтурма турмуштин қутулалмайду. Чүнки инсан тән вә роһтин пүтүлгән яралма. У физиологиялик җәһәттин аш нанға муһтаж болғандәк, роһий җәһәттин мәнивий озуққа муһтаж болиду.

Җисманий ечирқаш тәнни зәиплäштүрүп инсанни адәттики җисманий мәшғулат имканийитидин мәһрум қилса, мәнивий ечирқаш инсанни сағлам тәпәккүр қилиштин мәһрум қилиду. Бу мәһрумлуқ һәрбир инсан үчүн бир пажиәдур. Пажиә болғандиму һәр қандақ бир пажиәни бесип чүшидиған, өз ичидин түгишиш пажиәсидур.

Бәхит- саадәт бала-чақидиму әмәс

Балилар һаятлиқтики әң қиммәтлик гөһәрләрдур. Аллаһ таала “Қуръан кәрим” дә йәни: ***“Пул-мал вә балилар дуния тирикчилигиниң зенитидур”*** дәйду (Кәһф сүриси 46- айәт). Худди әждатлар ейтқандәк “Балилиқ өй базар, балисиз өй мазар” дур. Балиларсиз турмушта саадәтни тәсәввур қилиш қийин. Бирақ буниңлиқ биләнла бәхит–саадәт балиларда дәләлмәймиз. Чүнки реалликта көрүватимизки, ата–анисиға вападарлиқ билән һәқлиқ йосунда муамилә қилишниң орниға, уларни тузкорларчә қахшитиватқан балиларму аз әмәс.

Балилар биз үчүн Аллаһ таала тәрипи-

дин берилгән немәт һәм бир түрлүк синақтур. Синақлардин һәммила адәм өтүп кетәлмәйду. Йәни: ***“Билиңларки, силәрниң пул-маллириңлар, балилириңлар силәр үчүн бир түрлүк синақтур”*** (Әнфал сүриси 28-айәт).

Бәхит-саадәт пән-техникидиму әмәс

Бизгә жирақни йеқин, мүшкүлни асан қилип берип, турмушимизға һесапсиз қолайлиқларни бәхш әткән пән–техникиму бизни бәхитлик қилишқа қадир әмәс. Англиялик философ Россел: “Инсанлар тәбиәт билән болған күрәштә пән–техникиға тайинип ғәлибә қилди, бирақ өзи билән болған күрәштә ғәлибә қилалмиди. Бу күрәштә пән–техника һеч нәрсигә әсқатмиди” дегән екән.

Бәхит-саадәт өзимиздә

Бәхит-саадәт дегән мәнивийәткә тәәллуқ уқум. Шуңа уни көз билән көргили, тараза билән өлчигили болмайду. Уни байлиқ канлиридин яки орда ғәзинилиридин тапқили болмайду, уни пулға сетивалғили техиму болмайду. Бәхит-саадәт шундақ нәрсики, инсан уни турмушниң һәммә тәрәплиридә һис қилип тәңдашсиз ләззәткә толиду. У дилниң арами, вижданниң раһити, көңүлниң шатлиғидур. Униңғаеришкән киши қәлбиниң әң чоңқур қатламлиридин тирниғиниң училириғичә азадилик вә һузур һис қилиду. Бәхит-саадәт сирттин импорт қилинмайду, у инсан қәлбидин ухчуп туриду, уни Аллаһ тааладин башқа һечким ата қилалмайду вә Аллаһ тааладин башқа һечким тартивалалмайду. Һәқиқий бәхит-саадәткә еришкән кишиләр бешиға һәр қанчилик бала-қаза, дишварчилиқ кәлсиму, униңға писәң қилмайду. Турмуш уларни мәшәқәтлири билән күтүвалсиму, улар һаятлиққа мәрданилиқ билән күлүмсирәйду.

Хошаллиқни өзимиздин издишимиз керәк. Хошаллиқ сирттики нәрсиләрдә әмәс. Нурғун адәмләр хошаллиқни сирттики нәрсиләрдин издәп “Әгәр мән мәлум нәрсигә еришсәм хошал болаттим, яки палани билән той қилсам хошаллиққа еришәттим вә яки палани йәргә берип саяһәт қилип кәлсәм хошал болаттим” дәйду. Амма у нәрсиләрниң маһийитидә хошаллиқ йоқ. Инсанлар еришәлмигәнлиги үчүнла униңда хошаллиқ бар дәп ойлайду, еришкәндин кейинла униңда хошаллиқ йоқлиғини билиду. Биздә еришиш истиги болуши лазим. Мәсилән: Таққа ямашқучи-

ни тәсәввур қилайли, тағниң үстидә хошаллиқ барму? Әгәр шундақ болса еди, у таққа чиқип у жайда олтурувалса болатти. Амма һечким олтурувалмайду, қайтип чүшиду.

Ейтилишичә, бир күни бир әр аялиға қаттиқ ғәзәплинип, "Мән сени бәхитсиз қиливетимән" дәп тәһдит сапту. Буни аңлиған аяли униңға күлүмсирәп туруп тәмкинлик билән мундақ дәпту: "Сән мени һәргиз бәхитсиз қилалмайсән. Чүнки мәндики бәхитни сән бәргән әмәс, уни Аллаһ таала бәргән. Навада саадәт сән маңа бериватқан пул-малда болса еди, сән мени униңдин мәһрум қилалаттиң, сән маңа елип бериватқан кийим-кечәктә болса еди, сән уни тохтитип қояттиң, лекин саадәт я сениң яки барлиқ инсанларниң қолидин кәлмәйдиған бир нәрсә болуп, у болсиму, мениң қәлбимдики иманимдур. Иманим қәлбимдә болуп, қәлбимгә Аллаһ тааладин башқа һечким егә болалмайду. Сән мениң һәммә тәәллуғумни еливалсаңму қәлбимдики иманимни еливалалмайсән. Шуңа сән мени бәхитсиз қилалмайсән вә бәхитликму қилалмайсән".

Бәхит-саадәт нәдин келиду?

Шәксизки, бәхит-саадәт имандин келиду. Чүнки иман бәхит-саадәтниң биринчи мәнбәсидур, у толиму катта немәттур. Аллаһ таала "Қуръан кәрим"дә йәни: ***"Әр-аял мөмүнләрдин кимки яхши әмәлләрни қилса, биз уни әлвәттә убдан яшитимиз вә әлвәттә уларниң мукапатини қилған әмәллириниң әң яхшиси бойичә беримиз"*** дәйду (Нәһл сүриси 97- айәт). Айәттики "убдан яшитимиз" дегәндин мәхсәт көп мал-дуния беримиз яки турмушини параван қилип беримиз вә яки жуқури мәнсәпкә ериштүримиз дегәнлик болмастин, бәлки бәхит–саадәт вә һузур-һалавәт ичидә яшитимиз дегәнликтур. Чүнки көп байлиғи бар болсиму, жуқури мәнсәплик болсиму, һузур-һалавәтсиз яшиған адәмни бәхитлик дегили болмайду. Айәттин мәлумки, бу немәт мөмүнләргә хас немәт болуп, бу униң өз әмәлидин һасил қилған хошаллиғи вә рәббиниң өзидин рази екәнлигини һис қилған вақиттики саадитидур. Иман болмиған қәлб бундақ саадәтни һәргиз һис қилалмайду.

Әтрапимизға қарап бақидиған болсақ, шуни чоқум етирап қилмай туралмаймизки, дунияда әң бәхитлик, әң хатирҗәм вә әң қанаәтлик һаят кәчүридиғанлар мусулманлардур. Шуниңдәк, дунияда әң бәхитсиз, әң изтираплиқ вә әң беарам һаят кәчүридиғанлар Аллаһ таалаға вә ахирәт күнигә имани болмиғанлардур. Имансиз адәмләр қанчилик бай болуп кәтсиму, қанчилик чоң мәнсәпдар болуп кәтсиму вә һаятниң ләззәтлирини қанчилик көп тетиған болсиму, бу һаяттин һузур-һалавәт һис қилал-

майду. Психик кесәлликлириниң вә өзини өлтүривалидиғанларниң мутләқ көп санлиғи Америка вә Европаға охшаш маддий җәһәттин камалиға йәткән, амма мәнивийәттә төвән дәриҗигә чүшүп қалған дөләтләрдә көп болидиғанлиғи вә мусулман дөләтлиридә мундақ әһвалларниң йоқниң орнида екәнлигиму бир реаллиқтур. Буниңдики сәвәп немә? Сәвәп наһайити еникгур. Гәрчә мусулман дөләтлиридики инсанларниң көп санлиғи турмуш сапаси төвән, тирикчилик ишлири җапалиқ, өзлири кәмбәғәл бир һаятта яшисиму, улар һаятлиққа имани вә қанаити билән муамилә қилиду. Шуңа улар азға қанаәт қилиду, көпкә шүкүр қилиду, турмушидин зарланмайду, һаятидин ваз кәчмәйду, Аллаһ тааланиң ярдимидин үмүтини үзмәйду. Нәтиҗидә, улар бәхитлик, һузурлуқ һаят кәчүриду, психика бузуқлиғи, роһий кесәллик дегәндәк һаләтләрни вә мундақ кесәлләрни билмәйду. Психологларниң арқисидин җүгүрмәйду. Амма имандин ибарәт бу катта немәттин мәһрум һалда һаят кәчүридиғанларниң һаяти муқимсиз, қанаәтсиз, шүкүрсиз бир һаяттур. Шуңа уларниң һаятида психика бузуқлиғи, нерва кесәллеги вә роһий азаплиниш қатарлиқ раһәтсизликләр кам болмайду.

Шуниму унутмаслиқ керәкки, қанаәтму катта немәт болуп, у инсанни бәхитлик қилишқа йетәрликтур. Чүнки инсанниң нәпси мәңгү тоймайду. Униң нәпсини пәқәт тупрақла тойғузалайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқиқәтни ипадиләп: *“Инсан икки вади алтунға еришсиму, йәнә у үчинчисини тиләйду, инсанниң нәпсини топидин башқиси тойғузалмайду”* (имам Бухари вә имам Муслим ривайити) дегән. Бу немидегән тоғра диагноз - һә! инсан мәйли қанчилик чоң бай болуп кәтсун, мәйли падиша яки рәис җумһур болсун, униң нәпси қанаәт қилмиса, у һәргиз бәхитлик турмуш кәчүрәлмәйду. Демәк, шүкүр-қанаәтму инсанни бәхитлик қилидиған муһим әмәлдур. Аллаһ таала “Қуръан кәрим”дә йәни: ***“кимки шүкүр қилидекән, у пәқәт өзи үчүн шүкүр қилған болиду”*** (Луқман сүриси 12- айәт) дәйду. Аллаһ тааланиң сөзи немидегән һәқ! немидегән тоғра-һә! әнди, сиз инсан шүкүр қилса қандақларчә өзи үчүн шүкүр қилған болиду? дәп соришиңиз мүмкин. Дәйманки, сиз немәт бәргүчигә “әлһәмду лиллаһ” дәп чин қәлбиңиздин миннәтдарлиқ билдүргән вақтиңизда, сиз шундақ бир азадиликни, шундақ бир раһәтни вә шундақ бир һузурни һис қилисизки, уни сөз билән тәсвирләп бәргили болмайду. Әгәр бу сөзгә ишәнмисиңиз һазир чин қәлбиңиздин “әлһәмду лиллаһ” дәп беқиң. Инсан шүкүр қилиш җәриянида бу немәтни һис қилиш билән биллә, өзидики көплигән немәтләрни вә артуқчилиқлирниму биливалиду. Бу орунда пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: *“Сән өзәңдин жуқури туридиғанларға әмәс, өзәңдин төвән туридиғанларға қариғин”* (имам Тәбәрәни ривайити) дегән сөзи немидегән тоғра ейтилған! чүнки сиз әгәр кәмбәғәл болсиңиз яки бечарә

болсиңиз, өзиңиздинму кәмбәғәл, өзиңиздинму бечарә инсанларни көргиниңиздә, өзиңизниң уларға қариғанда яхши екәнлигиңизни билисиз вә өзиңизни бәхитлик һис қилисиз. Бәзидә мейип инсанларни көргиниңиздә, өзиңизниң сақ жүрүватқиниңиздин сөйүнүп: “шүкри худайим!” дәйсиз. Бу чағда сиз өзиңиз тәсвирләп болалмайдиған бир хил саадәтни һис қилсиз. Инсанлар әгәр Аллаһ тааланиң чоң-кичик барлиқ немәтлиригә һемишәм шүкүр қилип униңға миннәтдарлиқ билдүрүш билән яшайдикән, чоқум бәхитлик яшайду вә техиму көп немәтләргә еришиду. Чүнки шүкүр қилғучиға техиму көп немәт бериш Аллаһ тааланиң вәдисидур.

Ахирида дәймәнки, мошундақ есил мәнивий байлиғи бар мусулман адәмниң психика бузуқлиғиға яки роһий кесәлликкә учриши мүмкинму? Әпсуски, нурғун кишиләр өзлири төгә үстидә туруп төгә издәватқандәк, шунчилик мәнивий байлиғи бар туруп, өзини мәнивий йоқсуллардин санайду, өзидики мәнивийәтни кәшип қилишниң орниға, мундақ байлиқтин мәһрум қалған психологларниң лекциялиридин шипалиқ издәйду. Бу қандақ ахмақлиқ?!

Саадәт бир нәрсигә еришиш йолида һис қилиниду

Һечқандақ бир нишанниң өзидә хошаллиқ йоқ, хошаллиқ нишанға йетиш йолида болиду. Бәзи кишиләр өзиниң саадитини пул-малдин яки пәризәнтлик болуштин вә яки һоқуқ мәнсәптин издәйду. Мәсилән: бири “Мән пул тапсам бәхитлик болаттим” десә, йәнә бири “Мән өйләнсәм бәхитлик болаттим” дәйду. Йәнә бәзиси “Мән ишқа орунлашсам бәхитлик болаттим” дәйду; йәнә бәзиси “Жуқури мәнсәпкә еришсәм бәхитлик болимән” дәп ойлайду. Буларниң һечбири хата әмәс. Чүнки инсан өзиниң бәхит-саадитини немигә бағлиқ қилса, шу нәрсә билән бәхитлик болиду. Амма бу вақитлиқ вә чәклик саадәттур. Чүнки бу нәрсиләрдин келидиған саадәт шу нәрсиләргә еришип болғандин кейинла йоқилиду. Йәни саадәт бир нәрсигә еришиш йолида болиду, еришип болғандин кейин саадәт һис қилинмайду. Бизниң издәйдиғинимиз давамлишидиған мәңгүлүк саадәттур. Бир мусулман адәм үчүн һәқиқий бәхит-саадәт униң Аллаһ таалаға йеқин болған вақтидур. Чүнки, инсан Аллаһ таалаға йеқин болуп, бу йеқинлиқтин һузур-һалавәт һасил қилған вақтида өзини әң бәхитлик һис қилиду.

Психология мутәхәссислири дәйду: “Турмушта бәхитсизликниң сәвәплири наһайити көптур, амма бәхитлик болушниң сәвәви бирла болуп, у қанаәттур”. Чүнки инсанда қанаәт болмиса, у пүтүн дунияниң байлиғиға еришкән тәғдирдиму, өзини бәхитлик һис қилалмайду.

* БИРИНЧИ АМИЛ *

Иманиңиз мустәһкәм болсун

Шәксизки, иман бәхит-саадәтниң капалитидур. Чүнки иман бар қәлб һузурлуқ, әң бай, әң хатирҗәм қәлбтур. Иман беғишлайдиған һузур-һалавәтни пәқәт имани мустәһкәм мөмүн адәмләрла тетайду. Мундақ адәмләр дунияликтин һеч нәрсиси болмисиму, иман ата қилған мәнивий байлиғи билән әң бәхитлик, әң хатирҗәм һаят кәчүриду.

Иман ғәзинисидин өз үлүшини алалмай намратлиқта қалған бәхитсизләр чүшкүнлүк, ғәзәп-нәпрәт вә харлиқ отлирида мәңгү пучулунуп яшайду. Йәни: ***“Кимики мениң зикримдин үз өрүйдекән, униң һаяти тар (йәни хатирҗәмсиз) болиду”*** (Таһа сүриси 124- айәт).

Инсанни бәхит-саадәткә еритиштүридиған, униң нәпсини паклайдиған, роһини йүксәлдүридиған, көңлини арам тапқузидиған, уни қайғу-тәшвишләрдин жирақ қилидиған бирдинбир амил имандур. Имансизларниң һалиға вайки, улар өзини өлтүрүвелишни мошу дунияниң жүклиридин, зулмәтлик буюнтуруқлиридин, хапилиқлиридин өзини қутулдуруп, бирақла раһәткә чиқишниң әң яхши чариси дәп қаришиду.

Сәуди әрәпстанниң мутәпәккүр өлималиридин доктор Аиз әл Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ әсиридә мундақ дәйду: “Узун заманлардин бери еришилгән мәшәқәтлик тәҗрибиләрдин кейин, әқил өзиниң яралмиштики әсли нишани билән учрашти. Бутниң хурапатлиқ, куфриниң ләнәтгәрдилик, динсизлиқниң алдамчилиқ екәнлиги, пәйғәмбәрләрниң растчиллиғи, Аллаһниң барчә мәдһийә вә махташларға тамамән лайиқ, һәр ишқа қадир, һәқиқий падишалиқиниң көз жумғили болмайдиған һәқиқәт екәнлиги айдиңлашқандин кейин бүгүнки күндә, дунияниң һәқиқий рәвиштә қанаәт тапидиған вә барлиқ еқидиләрниң “Аллаһтин башқа һечқандақ илаһ йоқ” дегән иман байриғи астиға җәм болидиған вақти йетип кәлди.

Сизниң күчлүк яки аҗизлиғиңиз, алдирақсан яки тәмкинлигиңиз, бәхит-саадитиңиз, раһәт-парағитиңиз, һузур вә дил арамиңизға қәдәр һәммиси иманиңизға, иманиңизниң қандақ вә қайси дәриҗидә екәнлигигә бағлиқтур. Чүнки Аллаһ ейтқанки йәни ***“Әр-аял мөмүнләрдин кимки яхши әмәлләрни қилса, биз уни әлвәттә убдан яшитимиз вә әлвәттә уларниң***

мукапатини қилған әмәллириниң әң яхшиси бойичә беримиз” (Нәһл сүриси 97- айәт). Мана бу иманлиқ гөзәл һаят болуп, у бизниң көңлимизни рәббимизниң гөзәл вәдисигә қанаәтләндүриду, иманимизни күчәйтиду, вижданимизни ойғақ тутиду; Һадисиләр вә бала-қазалар алдида бизни чидамчан қилиду.

Әгәр дуния имандин хали болидикән, униң һечбир қиммити, вәзни вә мәзмуни қалмайду. Чүнки, иман зайә болған йәрдә һузур вә аманлиқ болмайду, динсиз һаятта яшашқа рази болған кишигә нисбәтән мәнивий һаят дәйдиған нәрсә мәвжут әмәс”.

Иман әң зор күвәттур

Вилям Җемис (Вильям Җемис 1842-1912- жиллири яшиған америкилиқ психолог вә педагог) мундақ дегән: “Иман адәмни яшитип турған катта бир қувәт болуп, иманниң пүтүнләй йоқилиши мадий вә мәнивий қувәтниңму йоқилиши дегәнликтур. Һиндистанлиқларниң даһиси Ганди һаятиниң әң қийин күнлиридә мошу мәнивий қувәттин мәдәт елип турмиған болса, әлвәттә түгәшкән болатти. Ганди өзиниң хатирисидә мундақ дәп язған: “Ибадәтлирим болмиған болса, мән хелә бурунла сараң болуп қалған болаттим”.

Иман сизни бәхитлик қилиду

“Илим дәвридә Аллаһ тәҗәлли қилиду” вә “тиббий илим иманниң миһрабидур” дегән китапларда әң көп тәкитләнгән бир һәқиқәт бар. У болсиму, бәндини ғәм қайғудин халас қилишта әң көп ярдәмчи болидиған нәрсиниң Аллаһ таалаға иман ейтиш вә һәммә ишни униңға тапшуруштур.

Йәни: ***“Мән ишимни Аллаһқа тапшуримән”*** (Ғафир сүриси 44-айәт). Йәни: ***“Кишигә йәткән һәр қандақ мусибәт пәқәт Аллаһниң тәғдири биләнла йетиду, кимки Аллаһқа ишинидикән, Аллаһ униң қәлбини тоғра йолға йетәкләйду, Аллаһ һәммә нәрсини убдан билгүчидур”*** (Тәғабун сүриси 11- айәт).

“Ғәрипниң мәшһур язғучилиридин Крисе Мерсун (Крисе Мерсун – “илим иманға башлайду” намлиқ китапниң муәллипи, Алекс Карл (Алекс Карл – 1873-1944- жиллири яшиған мәшһур хирург, инсан әзалирини йөткәш ишида алаһидә нәтиҗә қазанған) вә Дали Карнег (Дали Карнег – 1888-1955- жиллири яшиған америкилиқ мәшһур язғучи, тонулған писихология алими; америкидики Дали Карнег намидики “Инсаний мунасивәтләр иниститути”ниң қурғучиси). Дали Карнег һаятида нурғунлиған қимmәтлик әсәрләрни йезип қалдурған. Униң “Қайғурмаң, һаятни йеңидин башлаң” (қайғурмаң батурларчә яшаң), “Сөзләш тактикиси”, “Қандақ қилғанда достларни қазанғили вә кишиләргә көрсәткили болиду”, “Инсан тәбиитидики артуқчилиқлар вә аҗизлиқлар” намлиқ әсәрлири дуния бойичә шөһрәткә еришкән вә көплигән тилларға тәрҗимә қилинған) қаталиқлар шуни етирап қилишидуки, ғәрипликләрниң маддий мәишәт патқиғиға петип қалған һаятини пәқәт Аллаһқа иман ейтишла қутулдуралайду. Улар дәйдуки: Һазирқи ғәрип дуниясида очуқ-ашкарә йүз бериватқан өзини өлтүрүвелиш һадисилириниң асаслиқ сәвәви дәл динсизлиқ вә Аллаһтин үз өрүштур. Йәни: ***“Уларға Һесап күнини унутқанлиғи үчүн қаттиқ азап бар”*** (Сад сүриси 26- айәт).

1994- жили 4-айниң 21-күнидики “Оттура шәриқ” гезитидә, сабиқ Америка президенти Гиорги Бушниң рәпиқисиниң зиярәт хатириси елан қилинған зиярәт хатирисидә у өзиниң бир қанчә қетим өлүвелишқа урунғанлиғини иқрар қилған. Йәни бир қетим өлүвелишни көзләп, өзини машина билән ярдин ташлимақчи болған, йәнә бир қетим өзини тунҗуқтурмақчи болған.

Қәзман дегән киши мусулманлар билән биллә Уһуд ғазитиға қатнашқан болуп, у ғазатта наһайити зор қәһриманлиқ көрсәткән еди. Кишиләр униң батурлиғиға қарап: “Қәзманға мубарәк болсун! у җәннәткә киридиған болди” дейишкәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам: “У дозаққа кириду” дегән. Саһабиләр бу сөзгә һәйран қелип Қәзманни күзәткән. Улар бу җәриянда Қәзманниң җәңдә еғир ярилинип, ағриққа чедалмай өзигә қилич тиқип өлүвалғанлиғини көргән. Йәни: ***“Улар өзлири убдан иш қилдуқ дәп ойлиған болсиму, дуния һаятида қилған әмәллири йоққа чиққан адәмләрдур”*** (Кәһф сүриси 104-

айәт). Йәни: ***“Кимики мениң зикримдин үз өрүйдекән, униң һаяти тар (йәни хатирҗәмсиз) болиду”*** (Таһа сүриси 124- айәт).

Һәқиқәтән мусулман адәмниң бешиға қанчилик чоң келишмәсликләр вә хапилиқлар кәлсиму, у бундақ ишларға һәргиз баш әгмәйду. Чүнки, камил таһарәт билән, хушуъ-хузуъ билән оқулған икки рәкәт намаз уни бу хил ғәмдин вә мәғлубийәттин сақлашқа кепилдур” (Алдинқи мәнбәдин).

* ИККИНЧИ АМИЛ *

Еришкәнлиришиңизгә шүкүр қилиң

Өлималар “Дунуядики мүмкин болмайдиған математика сизгә берилгән немәтләрни санап чиқиштур” дәйду. Демисиму, пән-техника тәрәққий қилип һәммә нәрсини санап чиқалиған тәғдирдиму, қумниң санини, деңиз долқунлирини санап берәләйдиған математика болмиғандәк, Аллаһ тааланиң немәтлирини санап берәләйдиған пән-техника йоқтур. Әһвал шундақ турсиму, инсанларниң толиси өзигә ата қилинған немәтләрниң қәдрини билмәйду, һәтта һис қилмайду. Пәқәт шу немәтләрниң бирәрсидин айрилип қалған чағдила униң қәдрини билиду.

Әрәп тилидики “алшкр” сөзиниң мәнаси: Рәхмәт ейтиш, миннәтдарлиқ билдүрүш вә тәшәккүр ейтиш дегәнлик болуп, ислам аталғусида, яхшилиқ қилғанниң яхшилиғини етирап қилиш вә униң яхшилиғини қайтуруш, немәт бәргүчигә миннәтдарлиқ билдүрүп, уни тил, дил вә әмәлдә ипадиләш дегәнликтур.

Шүкүр иманниң йерими болуп, йәнә бир йерими сәвирчанлиқтур. Иман бу иккиси билән такамуллишиду. Шуңа шүкүр әң жуқури мәртивилик ибадәт санилиду.

Имам ибни Рәҗәп “Шүкүр тил, дил вә ишһәрикәт билән ада қилиниду”дегән (Ибни Рәҗәб – толуқ исми Зәйниддин Абдураһман Әһмәд болуп, Һәнбәли мәзһипиниң нопузлуқ алимлиридин бири. 736- һиҗрийә жили Бағдатта туғулған, имам ибни Қәййим Җәвзидә оқуған, өз заманисида камалиға йәткән мужаһитлардин санилиду. 20 парчиға йеқин чоң һәҗимлик диний әсәрләрни язған; әң мәшһур әсәрлиридин бири “Фиқһи қаидилири” намлиқ әсиридур. Әлламә ибни Рәҗәб 795- һиҗрийә жили һазирқи Сирийәниң пайтәхти Дәмәшиқтә вапат болған).

1. Тил билән ада қилинидиған шүкүр немәт бәргүчиниң немәтлирини вә ата-еһсанлирини тил арқилиқ сөзләш һәм санаш билән болиду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә йәни: ***“Рәббиңниң немитини ағзиңдин чүшүрмә”*** (Дуһа сүрисиниң ахирқи айити) йәни, Аллаһ таала саңа ата қилған немәтләрни башқиларға кәң сөзлигин вә миннәтдарлиғиңни сөздә вә әмәлдә көрсәткин дәп тәлим бәргән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мәнани техиму изаһлап чүшәндүрүп: *“Өзигә ата қилинған немәтни кишиләргә сөзләш шүкүр қилғанлиқ, уни йошуруш тузкорлуқ қилғанлиқтур”* дегән (имам Әһмәд ривайити).

2. Дил билән ада қилинидиған шүкүр немәт бәргүчиниң немәтлирини вә ата-еһсанлирини етирап қилиш, жүрәктин униңға миннәтдар болуш вә уни сөйүш билән ипадилиниду.

Тәбиийки, бирәвниң яхшилиқни етирап қилған, уни жүригидин сөйгән вә униңға карита өзиниң тәшәккүр борчи барлиғини һис қилған адәм уни рази қилиш вә мәмнун қилиш йолида қолидин кәлгәнни айимайду, униң нәпритигә учрап қелиштин сақлиниду.

Инсанлар оттурисидики ишлар бундақ болған йәрдә, барлиқ немәтләрниң вә чәксиз ата-еһсанниң егиси болған Аллаһ таалаға болған тәшәккүр борчимизни қандақ ада қилишимиз керәк? Аллаһ таала бизгә ата қилған сансиз немәтлири вә чәксиз ата-еһсанлири бәдилигә биздин көп нәрсә соримайду. Пәқәт дин вә дунйалиқ һәр қандақ бир ишни Аллаһ таала көрсәткән бойичә қилиш вә һәр ишта униң разилиғини алдинқи орунда қоюп, қетирқинип қилишни сорайду. Буниңғиму бехиллиқ қилимизму әнди?

3. Иш-һәрикәт билән ада қилинидиған шүкүр немәт бәргүчиниң немәтлирини вә ата-еһсанлирини гуна-мәсийәтләргә, Аллаһ таалаға асийлиқ болидиған ишларға, шундақла һәр қандақ бир яман ишқа сәрип қилмастин, пәқәт Аллаһ тааланиң әмир-пәрманлирини орунлашқа вә яхшилиқ йоллириға сәрип қилиш билән болиду.

Мәсилән: Тән сақлиқтин ибарәт бу катта немәтни алайлуқ, уни оюн-тамашә вә һарам көңүл ечишларға ишлитип түгәтмәстин,

Аллаһ таалаға ибадәт қилиш, үстимиздики пәриз, важипларни орунлаш вә инсанийәт үчүн пайдилиқ болған ишларни қилиш билән өткүзүш бу немәтни ата қилғучиға шүкүр ада қилғанлиқ болиду. Әксичә қилиш, немәт бәргүчикә тузкорлуқ қилғанлиқ болиду.

Шүкүрниң түрлири көптур

Пул-малниң шүкриси уни исрап қилмастин, пайдисиз ишларға бузуп чачмастин қоллиниш, униң закитини толуқ бериш вә Аллаһ таала рази болидиған вә совап болидиған ишларға, шундақла яхшилиқ йоллириға сәрип қилиш билән болиду.

Буниңдин мәлумки, Аллаһ таалаға шүкүр қилиш “шүкри худайим” дәп ағзаки шүкүр ейтиш билән ада тапмайду. Бәлки бу шүкүрни әмәлдә қилип көрситиш тәләп қилиниду. Бу түрдики шүкүр йоқсулларға вә һәр қандақ һаҗәт егисигә атиғанлирини бериш биләнла ада тапиду.

Илим-мәрипәтниң шүкриси билгәнлиригә толуқ әмәл қилиш, уни инсанларға үгитиш, уларниң билмигәнлирини билдүрүш билән ада қилиниду. Пул-малниң закити шу пул-малдин мәлум микдарни йоқсулларға бериш билән ада тапқандәк, илимниң закити билгәнлирини башқиларға үгитиш вә билдүрүш билән ада тапиду.

Доктор Аиз әл Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ әсиридә мундақ дәйду: “Сизни Аллаһ тааланиң сан-санақсиз немәтлири чоққиңиздин тапиниңизғичә қоршап туруватиду. Сиз буни һис қиливатамсиз?” йәни: ***“Силәр Аллаһниң немитини санап түгиталмәйсиләр”*** (Нәһл сүриси 18- айәт). Тениңиз сақ, көңлиңиз хатирҗәм, күндилик ләззәтлик йемәк-ичмәклириңиз һазир, кейим-кичигиңиз толуқ. Дуния пүтүн немәтлири билән сизниң илкиңиздә, һаят пүтүн гөзәлликлири билән сизгә аит. Сиз буларниң һәммисигә егисиз. Амма өзиңиз буни һис қилмайсиз. Йәни: ***“Силәр Аллаһниң асманлардики вә зиминдики һәммини силәргә бойсундуруп бәргәнлигини, немәтлирини ашкарә вә йошурун һалда силәргә ата қиливатқанлиғини көрмидиңларму?*** (Луқман сүриси 20- айәт).

Икки көзиңиз көриду, пут-қолиңиз маңиду-тутиду, тилиңиз сөзләйду, қулиғиңиз аңлайду, мундин башқа барлиқ әзайиңиз жайида ишләп турмақта. Йәни ***“Әнди, силәр рәббиңларниң қайсибир немитини инкар қилалайсиләр?”*** (Рәһман сүриси 13- айәт).

Икки путиңизға тайинип меңишиңиз аддий ишму? Путиңизниң берәрси

кардин чиқса қанчилик қийин әһвалға чүшүп қалидиғанлиғиңизни биләмсиз? Әгәр һәр иккиси кардин чиқсичу? Дәрт-әләмдин жирақ һалда қанғидәк ухлишиңиз кичик ишму? Берәр әзайиңиз ағриқтин дәртләнгән вақитта уйқиңиз келәмду? Көңлиңиз тартқан һәрқандақ нәрсини йәләләйсиз, муздәк соғуқ суниму ичәләйсиз. Әгәр тениңиз сақ болмиса шундақ қилалаттиңизму? Кесәллик яки йоқлуқ сәвәплик халиғинини йәләлмәйдиған яки йегәндиму ашқазини қобул қилалмай азаплинидиған кишиләр бар. Буни биләмсиз? Аллаһқа нәччә қетим шүкүр қилиңки, әқлиңиз жайида; сараң яки нервиси ажизлардин болуп қалмидиңиз. Әгәр шундақ болған болсиңизчу? Билиңки, Аллаһниң сизгә ата қилған немәтлири һәқиқәтән каттидур!

Бир жүп көзиңизниң бирини тағдәк алтунға тегишип йәкчәшмә болуп қелишқа рази боламсиз?! Қулиғиңизни дунияче байлиққа сетишқа рази боламсиз?! Тилиңизни алтун, күмүч вә алмастин ясалған қәсиргә тегишип тилсиз қелишқа рази боламсиз?! Икки қолиңизни бир дога якутқа тегишип чолақ болуп қелишқа рази боламсиз?! Сиз қатмуқат немәтләр ичидә яшаватисиз, әң қиммәтлик байлиқларға егисиз. Лекин сиз буларни билмәйватисиз. Бу қиммәтлик байлиқларни ата қилған затқа шүкүр қилиш уяқта турсун, һемишәм “йоқ”ниң дәрди вә этиниң ғәм-қайғуси ичидила өмүр өткүзмәктисиз.

Һәр қанчә намрат болсиңизму инақ бир аилиңиз бар, өйиңиздә иссиқ нениңиз билән иссиқ чейиңиз бар. Йетип арам алидиған юмшаққинә ятиғиңиз бар. Тениңиз сақ, ешип-тешип турмисиму қәдри әһвал тапавитиңиз бар. Буларниң һәммиси катта дөләтмәнлик әмәсму?! Йоқсуллуқтин нәдә кәч болса шу йәрдә қонуп қалидиған, бир нанға зар болуватқан бечариләрни көрмидиңизму? Тапқан пули дохтурға кетип барған, дохтурханиниң караватлирини жиллап макан тутувалған, ағриқ дәрдидин дад-пәрият қиливатқан бемарларни көрмиңизму? Сиз қолдин берип қойғанлириңизни ойлап һәсрәтлинисиз. Амма қолиңизда бар немәтләр вә байлиқларға шүкүр қилмайсиз. Азрақ ихтисадий зиян үчүн өзиңизни йоқитип қойғили тас қалисиз. Амма өзиңизниң дунияниң барчә байлиқлириға тегишилмәйдиған қиммәтлик немәтләргә егә екәнлигиңизни һис қилмайсиз. Сиздә бәхит-саадәтниң ачқучлири бар. Сиздә дунияниң пүтүн байлиқлириға тегишилмәйдиған қиммәтлик байлиқлар бар. Ойлаң вә шүкүр қилиң! Йәни: ***“Өзәңларда Аллаһниң қудрити вә немәтлирини көрситидиған нурғун аламәтләр бар. Буни көрмәмсиләр?”*** (Зарият сүриси 21-айәт).

Йәнә келип Аллаһ таала сизниң шүкүр қилғиниңизға мәмнун болуш биләнла ку-

пайә қилип қалмай, шүкүр қилғанлиғиңиз үчүн сизгә техиму ашуруп бериду әмәсму?! Йәни: ***“Шүкүр қилсаңлар, немитимни техиму ашуруп беримән”*** (Ибраһим сүриси 7- айәт).

Инсан тәбиитидә өзигә яхшилиқ қилған кишини һөрмәтләш, униңға миннәтдарлиқ билдүрүш вә униң яхшилиқлирини қайтурушқа тиришиш хислити бар. Аллаһ таалаһниң немәтлиригә миннәтдарлиқ билдүрүш униңға шүкүр ейтиш билән, инсанларниң яхшилиқлириға миннәтдарлиқ билдүрүш уларға рәхмәт ейтиш вә уларниң яхшилиғини қолидин келишичә қайтуруш билән ада қилиниду. Аллаһ тааланиң сизгә ата қилған сансиз немәтлириниң миңдин, һәтта миллиондин бирини қайтуруш сизниң қолиңиздин кәлмәйду. Аллаһ таала сизни чамиңиз йәтмәйдиған ишларға буйрумиди. Сиз шүкүр бабида пәқәт Аллаһ тааланиң бәргәнлиригә разилиғиңизни изһар қилишқила буйрулған. Бунчиликниму қилалмамсиз?! Аллаһ таалаға шүкүр ейтиш шунчилик қийинму?!

Гәрчә Аллаһ тааланиң немәтлири Аллаһ таалани тонуған вә тонумиғанларниң һәммисини қоршап туруватқан болсиму, бу немәтләр үчүн шүкүр қилидиғанларму вә шүкүр қилмайдиғанларму бар. Шүкүр қилмайдиғанларниң берәрсигә пүтүн дунияниң байлиғи берилгән тәғдирдиму, у йәнила шүкүр қилмайду. Чүнки азға шүкүр қилишни билмәйдиғанлар көпкиму шүкүр қилмайду.

Виждани бар адәм яхшилиққа мукапат беришни инсаний борч дәп тонуйду. Биләмсиз! шүкүр билән қанаәт сизни бәхитлик қилидиған икки чоң амилдур. Өзиңиз, аилиңиз, тән сақлиғиңиз, сөйгәнлириңиз, дослириңиз вә әтрапиңиздики аләм тоғрулуқ ойлаң вә шүкүр қилиң. Сиз һәргиз йәни: ***“Улар Аллаһниң немитини тонуйду, андин у немәтләрни инкар қилиду”*** (Нәһл сүриси 83- айәт) дәп сүпәтләнгәнләр қатаридин болуп қалмаң.

Өзиңиздики немәтни көрүвелиң

Бир бай өзи олтуруватқан өйини сетип униңдиму яхширақ өй алмақчи болуп, өйини херидарға селиш үчүн елан чиқармақчи бопту. У өй-мүлүкчилик ишлири билән шуғуллинидиған бир достиниң йениға берип, өйини сетиш үчүн убдан бир елан тәйярлашни тәләп қилипту. Шуниң билән өй-мүлүкчи дости униң өйини сүпәтләп тәпсилий бир елан һазирлап, буни өй егисиниң оқуп чиқишини өтүнүпту. Өй шундақ тәпсилий вә толуқ тонуштурулғанки, униң бағчи-

лиридин, су үзидиған көлчигигә қәдәр, сарайлиридин арам елиш ятақлириға қәдәр һәммисини толуқ сүпәтлнгән. Өй егиси өзиниң өйиниң еланини оқуп чиқип, бу өйгә амрақ буп қапту вә бу өйниң дәл өзи арзу қилған өй екәнлигини ейтип, достидин бу еланни бекар қиливетишини өйини сатмайдиғанлиғини ейтипту. У достиға мундақ дәпту: “Мән жиллардин бери мошундақ бир өйни өзәм арзу қилип келиватқан болсамму, униңда өзәм олтуруватқанлиғимни мошу еланни оқуп чиқмиғичә билмәптимән әмәсму? Мән немәт ичидә туруп уни көрәлмәптимән”.

Биз көпинчә вақитларда, өзимиздә бар артуқчилиқларни һис қилмаймиз, өзимиздики немәтләрни көрмәймиз. Әгәр биз өзимизниң илкидики немәтләрни вә артуқчилиқларни санап чиқидиған болсақ, өзимизниң әң бай, әң бәхитлик вә әң тәләйлик адәм екәнлигимизни билип қалимиз.

* ҮЧИНЧИ АМИЛ *

Қанаәтлик яшаң

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “қанаәт түгимәс байлиқтур” дегән (имам Тәбәрани ривайити). Инсанниң нәпсини қанаәттин башқа нәрсә тойғузалмайду. Қанаәт қилмиған киши һәргиз бәхитлик болалмайду. Аллаһ тааланиң бәргинигә рази болуп қанаәт қилған адәм әң бай адәмдур. Сиз сизгә ата қилинған қамитиңизгә, мал-мүлкиңизгә, пәризәнтлириңизгә, туралғуңизға вә қабилийитиңизгә қанаәт қилишиңиз лазим. Бу “Қуръан кәрим”ниң буйруғидур йәни: ***“Мән саңа ата қилғанни қобул қилғин вә шүкүр қилғучилардин болғин”*** (Әъраф сүриси 144-айәт).

Доктор Аиз әл Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ әсиридә мундақ дәйду: “Пәйғәмбиримиздин башлап саһабиләрниң көпинчиси кәмбәғәл еди, улардин кейинки мусулманларму асасән кәмбәғәл еди. Уларниң нә йегидәк аш нени, мингидәк улиғи, учисиға артқидәк түзүкрәк кийими, турғидәк туралғусиму болмиған еди. Шундақ туруқлуқму улар һаятлиққа тәсир көрситип, өзини вә башқиларни бәхитлик қилалиған еди. Чүнки, улар Аллаһ уларға ата қилған маддий вә мәнивий немәтләрни тоғра йолға ишләткән еди. Шуниң билән уларниң өмригә, вақтиға вә талантиға бәрикәт берилгән еди. Бу-

ларниң әксичә, йәнә бир түркүм жамаә болуп, мал-дуния, бала-чақа, һесапсиз немәтләр берилгән болсиму, лекин бу байлиқлар уларниң бәхитсизлик вә чүшкүнлигиниң сәвәви болуп қалған еди. Чүнки улар дуруслуқтин вә һәқ йолдин қейип кәткән еди. Бәзи кишиләр барки, улар гәрчә дуниявий шаһадәтнамиләргә еришкән болсиму, уларниң төһпилиридә, чүшәнчисидә вә жамаәтчилик арисидики тәсиридә вай дегидәк бирәр нәрсини тапқили болмайду.

Йәнә бәзибир кишиләр барки, уларниң илими чәклик болсиму, өзидә бар болған иқтидарини вайиға йәткүзүп жарий қилдуруп, мәнпәәт, ислаһат вә гүллинишкә толған улуқ еқинларни барлиққа кәлтүрәләйду.

Әгәр сиз бәхитлик болай десиңиз, Аллаһ таала сизгә ата қилған жамалиңизға, қамитиңизгә, авазиңизға, чүшиниш вә қубул қилиш иқтидариңизға рази болуң. Бәзи бир мәнивий камаләт егилири униңдинму жирақ мәнзилләрни көрсүтүп: «Әһвалиңиз һазирқидин начар болған тәғдирдиму, сиз униңға рази болуң» дейишиду.

Дунияда йәнә мундақ затлар барки, гәрчә уларниң бу дуниялиқ несивилири әң төвән дәрижидә болсиму, улар дуния тарихида шанлиқ изларни қалдуруп кәткән.

Уларниң бири, Ата ибни Рабаһтур. У бир панақ бурун, йерим паләч, зәңги қул болсиму, у өз дәвриниң йетүк дуниявий алими еди.

Иккинчси, Әһмәд ибни Қәйстур. У әрәп дуниясиниң есилзадиси болсиму, жуғи кичик, һәм оруқ, һәм док, пути маймақ, авақ адәм еди.

Үчинчиси, Әмәш болуп, дуниявий мәшһур һәдисшунас болсиму, униң келип чиқиши қуллардин еди. Көзи ажиз, йоқсул еди. Кийимлири жул–жул болуп олтарған өйидин чашқанму қейдап қачатти.

Пәйғәмбәрләрниң көпинчиси қой баққан еди. Давуд әләйһиссалам төмүрчи, Зәкәрия әләйһиссалам яғашчи, Идрис әләйһиссалам тиккүчи еди. Улар инсанийәтниң иптихарлиқ үлгилири еди”.

Бәхит-саадәт барға шүкүр қилиш вә қанаәтлик яшаштин келиду. Ейитлишичә, падишалардин бири өзини толиму бәхитсиз һис қилидикән, зади көңли ечилмайдикән, һемишәм ғәм-әндишә ичидә беарамлиқ биләнла яшайдикән, һәтта кечилири ухлалмайдикән. Униң әксичә, падишаниң хизмәткарлиридин бири бала-чақилири билән қәсирниң йенидики кичиккинә бир өйдә йетип қопидикән, улар наһайити хошаллиқ ичидә яшайдикән, ахшамлири уларниң кичиккинә өйидин күлкә садалири аңлинип падишани техиму раһәтсиз қилидикән. Бир күни падиша вәзиридин: “Мән шунчә көп байлиққа, әң алий һөрмәткә вә һәммигә егә бир падиша туруп бәхитлик болалмайватсам, палани хизмәткар бәкму хошаллиқ вә бә-

хит-саадәт ичидә яшайдикән. Буниңдики сир зади немә?” дәп сорапту. Вәзир: “Падиша алийлири?! ундақта, у хизмәтчигә пул берип бақайли” дәп падишаға мәслиһәт көрситипту. Шуниң билән падишаниң адәмлири һелиқи хизмәтчиниң ишигини қеқип қоюп, ишик алдиға бир һәмян тиллани қоюп кетип қапту. Һәмянниң үстигә 100 тилла дәп йезилған екән. Хизмәтчи ишик алдиға чиқип қариса, һәмян турғидәк, әтрапқа қариса һечким йоқ. Шуниң билән у һәмянни ечип тиллаларни санап чиқиптикән, тилла 99 чиқипту, бу йүз болуши керәк едиғу, дәп шу бир тиллани издәшкә киришип кетипту, бала-чақилирини чақирип чиқип һәммә бирликтә бир кечә тилла издәпту, амма илкигә өткән 99 тиллани унтуп кетипту. Әтиси падиша уни чақиртипту, падиша қариса, униң көңли бәк беарам, чирайидин ғәм-қайғуниң аламәтлири чиқип турғидәкмиш. Шуниң билән падиша бу беарамлиқниң сәвәвини сориса, хизмәтчи шу бир тиллани издәп тапалмиғанлиқтин, өзиниң қаттиқ беарам болуп қайғуруп кәткәнликини ейтипту”.

Нурғун кишиләр худди бу қиссидики хизмәтчигә охшаш илкидә болған нурғун немәтләрни унтуп қелип, бариға шүкүр қилмай, йоқниң дәрдидә зарлинип өзини бәхитсиз қилиду. Әгәр биз әқилимизни ишлитип, убдан ойлинип көридиған болсақ, бизниң қолдин бәргәнлиримиздинеришкәнлиримиз әлвәттә көптур.

Һөрмәтлик оқурмән қериндишим! сизниң қиммитиңиз, талантиңиз, яхши әмәллириңиз, башқиларға йәткүзидиған мәнпәәтиңиз вә гөзәл әхлақиңизла болидикән, сиз әң бәхитлик кишисиз. Гәрчә сиздә гөзәл чирай, көп мал-дуния, көп пәрзәнт, жуқури мәнсәп, катта аброй болмисиму, сиз растинла әң бәхитлик кишисиз. Шуңа, сиз Аллаһ таалаЯниң тәхсиматиға рази болуң. Йәни: ***“Биз уларниң дуния һаятидики рисқини уларниң арисида тәхсим қилдуқ”*** (Зухруф сүриси 32-айәт).

Рисқ издәң, амма һерис болмаң

Аллаһ таала лайниң астидики қурут-қоңғузларғиму рисқ бериду. Йәни: ***“Йәр йүзидә қандақла бир җанлиқ болсун, униң рисқини Аллаһ үстигә алған”*** (Һуд сүриси 6-айәт).

Аллаһ таала қушларғиму рисқ бериду. *“Әгәр силәр Аллаһқа чин ишәнч қилип тайинидиған болсаңлар, Аллаһ әлвәттә силәргә әтигини қосақлири ачлиқтин чаплашқан һаләттә чиқип кетип, кәчтә қосақлири томпайған һаләттә қайтип келидиған қушларға рисқ бәргәндәк рисқ бериду”* (имам Әһмәд вә имам Тирмизи ривайити).

Аллаһ таала судики белиқларғиму рисқ бериду.

Һалбуки, сиз лайниң астидики қурут-қоңғузлардин, һавадики қушлардин, судики белиқтин әлвәттә әһмийәтлик вә һөрмәтлик мәвҗудатсиз. Шуңа, сиз рисқиңиздин ғәм қилмаң.

Инсанларниң бешиға келидиған һәрқандақ бир бәхитсизликниң яки келишмәсликниң вә яки зиян-зәхмәтниң пәқәт уларниң Аллаһ тааладин жирақлишип кәткәндин кейин келидиғанлиғи шәксиз һәқиқәттур. Кишиләрниң әһвалиға убдан нәзәр салидиған болсиңиз, шуни көрәләйсизки, дунияда нурғун кишиләр тән сақлиғи, турмушниң баяшатлиғи, көңлиниң хошаллиғи қатарлиқ бәхит-саадәт ичидә бир убдан һаят кәчүрүп келиватқандин кейин, тосаттин уларниң һаятида өзгириш болуп, уларниң тән сақлиғи ағриқ-силаққа, хошаллиғи ғәмкинликкә, баяшат турмуши муһтаҗлиққа айлинип қалиду. Буниң сәвәвини сүрүштүргәндә, мәсилиниң түгини уларниң Аллаһ тааладин жирақлишип кәткәнлиги болуп чиқиду. Бу жирақлишишниң сәвәвиму һәр хил болиду. Бәзиләр өзиниң амәтлиригә көрәңләп кетип мәғрурлинип қалиду, андин һәддидин ашиду, гуна қилиду, бәзиләр өзини Аллаһ тааладин беһаҗәт санап қалиду, андин әмәл-ибадәтләргә көңүл бөлмәйду, йәнә бәзиләр ачкөзлүк қилип йолсизлиқ қилиду вә һалал-һарамни илғимайду. Шуниң билән Аллаһ тааладин жирақлишип қалиду. Чүнки Аллаһ таала мундақ дәйду, йәни: ***“Кимки мениң зикрим болған Қуръандин үз өрүйдикән, униң һаяти җапалиқ болиду”*** (Таһа сүриси 124- айәт), йәни: ***“Бу азапниң чүшүши шуниң үчүнки, бирәр қовум өзиниң һалитини куфри вә гуна билән өзгәртмигичә Аллаһ уларға бәргән немитини өзгәртивәтмәйду”*** (Әнфал сүриси 53- айәт). Йәни: ***“Бешиңларға кәлгән һәрқандақ бир мусибәт силәрниң өз қолуңлар садир қилған гунайиңлар түпәйлдиндур; шундақтиму Аллаһ гунайиңлардин нурғунлирини әпу қиливетиду”*** (Шура сүриси 30-айәт), йәни: ***“Немитимгә шүкүр қилсаңлар, уни техиму ашуруп беримән. Әгәр тузкорлуқ қилсаңлар, мениң азавим әлвәттә бәкму қаттиқ болиду”*** (Ибраһим сүриси 7-айәт).Йәни: ***“Әгәр улар (йәни Мәккә куффарлири) тоғра йолда болса еди, уларни синаш үчүн мол ямғур яғдуруп берәттуқ (йәни рисқини кәң қилип берәттуқ)”*** (Җин сүриси 16-айәт).

Аллаһ таала пәйғәмбәр әләйһиссаламға һәдис қудсийда мундақ дегән: “Әй адәм балиси! рисқиңниң тар болуп келишидин қорқмиғин, мениң ғәзинилирим толуп-ташқандур. Әй адәм балиси! Мән сени ибадәт үчүн яраттим, ойнима. Саңа рисқ беришни өз үстүмгә алдим, сән ғәм қилмиғин. Иззитим билән қәсәмки, әгәр

сән мениң тәхсиматимға рази болсаң, дилиңни вә җисмиңни раһәтләндүримән һәмдә мениң дәргаһимда мәдһийәмгә сазавәр болисән. Әгәр сән мән бәргән рисққа қанаәт қилмисаң, иззитим билән қәсәмки, дунияни чоқум саңа мусәлләт қилип қойимәнки, сән дунияға худди қуруқлуқтики жирткучлар овға етилғандәк етилисән, амма мән йәнила тәғдир қилған рисқтин башқисиға еришәлмәйсән. Әй адәм балиси! Мән асман-зиминни яраттим, һәргиз һерип қалмидим. Әй адәм балиси! Мән сәндин әтиниң әмәлини бүгүн тәләп қилмиғандәк, сәнму мәндин әтиниң рисқини тәләп қилмиғин” (әлламә Муһәммәд Мутвәлли Шәъравиниң нутқидин).

Реаллиқта көрүватимизки, бәзи кишиләр тез вақит ичидә бай болсамкән, дәп қаттиқ ишләйду, һәтта түзүк арам алмастин пул тепишқа тиришиду, бәзидә һалал-һарамниң чәк-чегарисидин чәтнәп кетиду, бәзидә ибадәтләрни кечиктүрүп қойиду. Амма улар Аллаһ таала пүтүвәткән рисқтин башқисиға еришәлмәйду. Йәнә бәзи кишиләр қанаәтчанлиқ билән иш көриду, һәммә ишни өз йолида қилиду, һалал-һарамниң чегарисида тохтайду, әмәл-ибадәтлирини җайида орунлайду, һәр һалити үчүн Аллаһ таалаға шүкүр қилиду. Нәтиҗидә бу кишиләр алдинқилар еришәлмигән һузур-һалавәткә, уларға несип болмиған бәхит-саадәткә еришип һаятниң ләззитини тетийду.

Әгәр ишлигән адәмниң һәммисила бай болуп кетидиған иш болса еди, ишләшкә күчи йәтмәйдиған аҗиз кишиләр, мейиплар, кесәлләр, бақкучиси йоқ яшинип қалғанлар ачлиқтин өлгән болар еди.

Әгәр рисқ ишләш биләнла келидиған болса еди, өзиниң рисқини тепип йәләлмәйдиған җанлиқларниң һечбири яшиман болар еди. Йәни: ***“Йәр йүзидә нурғун җаниварлар барки, улар өз рисқини тепип йәләлмәйду, уларниму, силәрниму Аллаһ рисқландуриду”*** (Әнкәбуд сүриси 60-айәт).

* ТӨРТИНЧИ АМИЛ *

Сәвирчанлиқни адәт қиливелиң

Дунияниң нурғун қийинчилиқлирини пәқәт сәвир биләнла йеңгили болиду, һәр қандақ арзу-арманға чидамчанлиқ вә сәвирчалиқ биләнла йәткили болиду. Көңүлни пәқәт сәвир биләнла тиндурғили болиду. Сәвир инсан һаятида интайин зор әһмийәткә егә амилдур.

Ислам мутәпәккүри әлламә Муһәм-

мәд Ғәззали “Мусулманниң әхлақи” намлиқ әсиридә мундақ дегән: “Сақлаш вә күтүш дегәнләр каинатниң қанунийити вә дунияниң рәт-тәртивидур. Мәсилән: Йәргә уруқ селип болғичила үнмәйду. Үнсиму һаман һосул бәрмәйду. Бәлки үнүп, өсүп йетилип пишқичә күтүшкә тоғра келиду. Төрәлмиму толуқ инсан болуши үчүн анининң қосиғида бир қанчә ай туриду. Вақит дуниядики һәр бир һәрикәт вә жимлиқниң кийими. Әгәр биз вақиттин алқип чидамсизлиқ қилсақ, чидимаслиқниң отида азапланғандин башқа қанунийәт бойичә һәрикәт қилидиған шәйъийләрниң маһийитидин һеч нәрсини өзгәртәлмәймиз.

Кризис күчийип мурәккәпләшсә, қийинчилиқ еғирлишип зулмәтлик кечә узарса, пәқәт сәвирла инсанға гаңгираштин қоғдайдиған нур, чүшкүнлүк вә үмүтсизликтин қутулдуридиған йол ата қилиду. Сәвир һәр қандақ инсан дин вә дунялиқ ишлирида еһтияжлиқ болған пәзиләт. Инсанниң иш-һәрикити, арзу үмүтлири, сәвирчанлиқ вә чидамчанлиқ билән жуғурулған болуши зөрүр. Бир һәдистә: *“сәвир-нурдур”* (имам Муслим ривайити) дәп кәлгән. Нур қараңғуни йорутқандәк, сәвирчанлиқму инсанниң тохтавсиз алға илгириләш йолини йорутуп бериду.

Өрүкни пишиштин бурун қеқиваткән бағвән мол һосулдин мәһрум қалиду. Шуңа “сәвир қилсаң ғоридин һалга пүтиду” дегән һекмәт бар. Инсан өзини сәвир билән қуралландуруп, қийинчилиқлар алдида тәмтирәп қалмайдиған, мәнзил жирақ болсиму үмүтсизләнмәйдиған, мәсъулийәтчанлиқ қанчилик еғир болсиму үстигә елиштин қорқмайдиған, ирадилик, парасәтлик, қийинчилиқтин кейин һаман оңайлиқниң, қараңғулуқтин кейин йоруқлуқниң барлиғиға ишинидиған үмүтварлиқ, жирақни көрәр, тәдбирлик болуши лазим.

Сәвир толиму гөзәл нәрсидур

Доктор Аиз әл Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ әсиридә мундақ дәйду: “Сәвир билән зенәтлиниш, мунәввәр кишиләрниң пәзилитидур. Улар өзигә қарши оңушсизлиқларға көңли көксини кәң тутқан һалда тәврәнмәс ирадиси билән йүзлинәләйду. Ундақта, дәп бекинчу, мән яки сиз бизниң илкимиздә болмиған ишларға сәвир қилмисақ, немә иш қилалаймиз? Қолимиздин немә иш келиду? Биздә сәвир қилиштин башқа қандақ һәл қилиш чариси вә йәнә қандақ қурал бар дәйсиз?

Бурун тонулған бир қомандан болуп, мусибәтләр уни қоршавалған екән; қийинчилиқлар бир-бири билән бәслишип униңға кирпик илинғидәкму пурсәт бәрмәйдекән. У бир қейинчилиқни узатса, йәнә бир қейинчилик уни зиярәт қилип келидикән. У сәвирни қалқан, Аллаһқа болған ишәнчни дубулға-савут қилип ахири ғәлибә қилған екән. Мунәввәр, есил кишиләр қейинчилиққа мана мошундақ йүзлиниду, риқабәтни мана мошундақ қарши алиду”.

Һәммә адәм өз әмгигиниң нәтиҗсини тез көрүшни халайду, шуниңға алдирайду. Амма дунияниң қанунийити бирәвниң арзусиға вә униң алдиришиға қаримайду. Чүнки һәммә иш қанунийәт бойичә болиду. Дехан уруқни йәргә терип болуп униң үнүп чиқишини вә мол һосул беришини күтиду. Әгәр дехан қосиғим ечип қалди, уруқ тезрәк үнсә, андин мәнму тезрәк һосул алсам болатти, дәп етезлиққа чиқип олтурувалсиму, у дан уни ач қапту дәп бурун чиқмайду, бәлки вақти кәлгәндә чиқиду. Мәсилән: Суниң иссиқлиқ дәрижиси 212 градусқа йәткәндә қайнайду, амма бир градус кам болуп 211 градусқа йәтсиму қайнимайду. Шуниңдәк, нурғун адәм нәтиҗә бәргили аз қалғанда ваз кечиветиду, шуниң билән нәтиҗидин мәһрум қалиду; әң муһим һалқилиқ вақитта бәл қоюветиду.

Ярдәм һәрқачан сәвир-тақәт түгәшкә аз қалған чағда келиду. Йәни: ***“Силәр техи илгирикиләрниң бешиға кәлгәнләргә учримай туруп җәннәткә киришни ойламсиләр? Уларниң бешиға шундақ зор қийинчилиқлар вә күлпәтләр кәлгән, улар шундақ толғинип кәткәнки, һәтта пәйғәмбәр вә мөмүнләр: «Аллаһниң ярдими қачанму келәр?» дейишкән еди. Билиңларки, Аллаһниң ярдими һәқиқәтән йеқиндур”*** (Бәқәрә сүриси 214- айәт).

* БӘШИНЧИ АМИЛ *

Қаза вә қәдәргә иманиңиз камил болсун

Һәммә иш Аллаһ тааланиң тәғдири билән болидиғанлиғиға чин дилидин ишинип, тәғдиргә тән бәргән адәм бешиға қанчилик хапилиқ кәлсиму, өзини йоқитип қоймайду, өзиниң бәхит-саадитини өз қоли билән бәрбат қиливәтмәйду, көңүл хатирҗәмлиги билән яшашни давамлаштуриду. Аллаһ таала "Қуръан кәрим"дә мундақ дәйду, йәни: ***"Йәр йүзидә йүз бәргән вә өзәңлар учриған бала-қазаларниң һәммиси биз яритиштин бурунла ләвһулмәһпузда бар еди"*** (Һәдид сүриси 22- айәт).

Йәни: ***"Әгәр Аллаһ саңа бирәр күлпәт йәткүзсә, уни Аллаһтин башқа һечким көтириветалмәйду. Әгәр Аллаһ саңа бирәр яхшилиқ йәткүзсә у чағда униңға һечким арилишалмайду, чүнки Аллаһ һәр нәрсигә қадирдур"*** (Әнъам сүриси 17- айәт).

Йәни: ***"Бизгә пәқәт Аллаһниң тәғдир қилған нәрсиси йетиду"*** (Товва сүриси 51- айәт). Сизгә йәткән яхшилиқ яки яманлиқ хаталишип йәткини йоқ, һәммә Аллаһ таала тәрипидин пүтүлгән тәғдирдур. Аллаһ таала тәғдир қиливәткән иш өзгәрмәйду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *“Билгинки, әгәр инсанларниң һәммиси саңа бирәр зиян-зәхмәт йәткүзүш үчүн бирләшкән тәғдирдиму, улар саңа пәқәт Аллаһниң тәғдир қилған нәрсисидин башқисини йәткүзәлмәйду, навада улар һәммиси саңа бирәр пайда йәткүзмәкчи болуп бирләшсиму, улар Аллаһ саңа тәғдир қилған яхшилиқтин башқисини йәткүзәлмәйду”* (имам Тирмизи ривайити). Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: ***“Мөмүн адәмниң иши һәқиқәтән әҗәплинәрликки, униң һәммә иши яхшилиқтур, бу яхшилиқ мөмүн адәмдин башқисиға йоқтур, униңға бирәр хошаллиқ йәтсә, Аллаһқа шүкүр қилиду, бу униң үчүн яхшилиқтур. Әгәр униңға бирәр көңүлсизлик йәтсә, сәвир қилиду, буму униң үчүн яхшилиқтур”*** (имам Муслим ривайити).

Шәк-шүбһисизки, мошу ақидә сизниң қәлбиңиздә мәккәм орун елип, ички туйғулириңизда муқимлашса, синақлар мукапатқа, зиян-зәхмәтләр пайдиға, җапа-мәшәқәт һимматкә, һәммә һадисиләр мәмнунийәткә айлиниду. Бундақ болғанда, сиз ағриқ-силақ, уруқ-туққан, йеқин-йоруқлиридин айрилип қелиш, ихтисадий зиян вә яки от апити, дегәндәк һадисиләрдин вайим йемәйсиз, чүнки буни яратқучи әшундақ тәғдир қилған, әшундақ һөкүм қилған вә әшундақ ихтияр қилған; ихтиярлиқ пәқәт Аллаһқила хастур.

Доктор Аиз әл Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ әсиридә мундақ дәйду: “Әгәр сиз тәғдиргә чин ишәнсиңиз, турмушқа дадил йүзлинәләйсиз һәм роһиңизни азап-оқубәтниң чарчитишидин хали қилалайсиз. Қәләм сиз йолуққан һадисә билән қуруп кәтти, шуңа

һәсрәт чәкмәңки, жиқилған тамни йөләвалғили, еқин суни кәйниға яндурғили, шамални тосавалғили, төкүлгән сүтни қачилавалғили болмайду. Бундақ ойлаш мениң һәм сизниң хаһишиңиздиму тоғра әмәс. Тәғдир қилинған иш һаман йүз бериду. Һөкүм һаман ижра болиду; йезилған нәрсә һаман чүшиду.

Аччиқ жутуш, пәришанлиқ, өкүнүш вә пучилиниш ләшкәрлири сизни қоршавелиштин илгири тәғдиргә тән бериң; Пушайман кәлкүни йопурулуштин илгири қазани етирап қилиң. Сәвәп қилған вә тиришчанлиқ көрсәткән болсиңизму, өзиңизни елип қачқан һадисә йәнила йүз бәрсә, ундақта сиз униңға дадил йүзлиниң. Чүнки у йүз бериши бекитилип болған иштур”.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *“Күчлүк мөмүн аҗиз мөмүндин яхши вә Аллаһқа әң йеқимлиқтур. Һәммисидә яхшилиқ бар. Сән өзәңгә пайдилиқ ишларни қилишқа тиришқин. Аллаһтин ярдәм тилигин, аҗиз қалмәйсән. Әгәр саңа бирәр көңүлсизлик йәтсә, «әгәр мундақ қилған*

болсам, мундақ болаттекән демәй», «Аллаһ тәғдир қиптикән, Аллаһ немини халиса шуни қилиду» дегин. Чүнки «әгәр» дегән сөз шәйтанниң ишини ачиду”(имам Муслим ривайити). Бу һәдистики “күчлүк мөмүн” дегән сөз имани күчлүк, еқидиси мустәһкәм дегәнлик болуп, бәдини күчлүк болуш иккинчи дәрижидә келидиған сүпәттур. Шуңа сиз бешиңизға қандақла иш кәлсә, ундақ қилған болсам мундақ болаттикән, демәй: “Аллаһ шундақ тәғдир қиптикән, болғулуқ болди” дегәйсиз.

* АЛТИНЧИ АМИЛ *

Яхшилиқ қилиш адитиңизгә айлансун

Инсанларға яхшилиқ қилишниң гөзәл бир тәм болуп, униң тәмини хәйир-еһсан егилирила теталайду. Чүнки яхшилиқ көңүлни шатландуридиған, вижданни раһәтләндүридиған, инсанларни хош қилидиған гөзәл әхлақтур. Бәргүчи үчүн әң чоң хошаллиқ униң кишиләргә бәргән вақтидики хошаллиғидур. Шуңа, сиз алғанда әмәс, бәргәндә хошал болушни үгинивалсиңиз, сизниң хошал болидиған чағлириңиз наһайити көп болиду.

Бу сизниң илкиңиздә бар хошаллиқ болуп, уни өзиңиздин чиқиралайсиз. Чүнки сиз бир нәрсини алай десиңиз халиған вақитта алалмайсиз, амма бир нәрсини берәй десиңиз халиған вақитта берләйсиз вә өзиңизни хошал қилалайсиз.

Доктор Аиз әл Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: “Яхшилиқ қилиш өзиниң исми вә мәнивий тәмигә охшашла гөзәл вә татлиқ болуп, у һаман башқиларни бәхитиярлиқ туйғусиға чөмдүриду. Әлвәттә бу гөзәллик вә бәхитиярлиқтин бәһирләнгүчиләрниң авили йәнила яхшилиқ қилғучи кишиниң өзидур. Улар бу яхшилиғи арқилиқ яхшилиқниң мәнивий тәмини өзиниң роһий, әхлақий вә вижданий һис-туйғулирида һис қилипла қалмай, бу яхшилиқиниң йүзисидин нурғун хошаллиққа, көңүл азадилигигә вә хатирҗәмликкә еришәләйду.

Сизни қайғу-һәсрәт, ғәм-әндишә чирмавалғанда, башқиларға яхшилиқ истәң вә уларға гөзәллик ата қилишқа тиришиң. Әгәр шундақ қилсиңиз, сиз чоқум хошаллиққа вә раһәткә еришәләйсиз. Мәһрумларға бериң, мәзлумларға ярдәм қилиң, муһтаҗларни йөләң, ачларни тойғу-

зуң, кесәлләрни йоқлаң, шундила бәхит-саадәт алди-кәйниңиздин, оң-солиңиздин ямғурдәк куюлиду".

Сиз яхшилиқ бостаниға келип, башқилар үчүн аз болсиму яхшилиқ қилиң, башқиларға сәдиқә әйләң, зияпәт бериң, һаҗәтлирини рава әйләң, уларниң хошаллиқ вә қайғусиға һәмдәм болуң, шундила бәхитниң тәмини тетип, зоқиға чүмүләләйсиз! Йәни: ***"Униң қилған яхшилиғи бирәвниң яхшилиғини яндуруш үчүн әмәс, пәқәт улуқ рәббиниң разилиғи үчүндур; мундақ адәм кәлгүсидә рәббиниң мукапатидин чоқум рази болиду"*** (Ләйл сүриси 19,20,21- айәтләр).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *"яхшилиқ адәттур"* дегән (имам Ибни Маҗә ривайити). Бу сөзниң мәнаси шуки, Аллаһ тааланиң мәхлуқатлириға яхшилиқ қилиш, һемишәм яхши ишларни қилиш вә яхшилардин болуш һәрбир мусулман қилишқа тегишлик зөрүрийәттур. Кишиләргә яхшилиқ қилиш яритилиштики тәбиий һаләтни сақлап қалғанлиқ вә яритилишниң тәқәззасиға мунасип иш қилғанлиқтур. Чүнки инсанлар туғулишидин яхшилиқ сөйиду вә яманлиқтин нәпрәтлиниду. Мана бу инсанниң туғулма сап һалитидур. Самавий динларниң асаслиқ роли вә вәзиписи инсанларни туғулуштики тәбиий һалити бойичә һәрикәт қилидиған қилишқа тиришиштур. Чүнки инсанлар өзиниң туғулуштики тәбиий сап һалитигә қайтидиған болса, улар әлвәттә рәббини тонуйду вә һаятини униңға қулчилиқ қилиш билән өткүзүшкә беғишлайду. Аллаһ таала бу һәқиқәтни баян қилип мундақ дегән, йәни: ***"Тоғра динға – Аллаһниң диниға йүзләнгинки, Аллаһ инсанларни шуниң үстигә яратқан"*** (Рум сүриси 30-айәт). Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *"Һәрбир адәм исламниң үстигә туғулиду, ата-аниси уни йәһудий қилиду, яки христиан қилиду вә яки мәҗуси қилиду"* (имам Бухари ривайити). Демәк, инсан һәқ динниң үстигә яритилған, яхшилиқни сөйидиған, яманлиқтин нәпрәтлинидиған мәхлуқаттур. Биздин тәләп қилинғини яритилған чағдики сап вә тәбиий һалитимиз билән яшаштур.

Инсанларниң толиси риякарлиққа адәтлинип қалған. Шуңа биздин бирәв бирәр яхши иш қилса яки биригә ярдәм қилип қойса, биз уни алийжанаплиқ дәп санап кетимиз, у кишини улуқлап чоқунғили тас қалимиз, биз бу ишни қалтис иш санап кетимиз, һалбуки, башқиларға яхшилиқ қилиш вә яхши иш қилиш инсанниң яритилиштики хислити вә қилишқа тегишлик ишидур. Худди пәриштәләр гуна қилмайдиған, һайванлар ибадәт қилмайдиған қилип яритилгандәк, инсан яхшилиқ қилидиған, яхшилиқни сөйидиған қилип яритилған мәхлуқаттур. Бизниң ибадәтлиримиздин башлап барлиқ ишлиримиз риякарлиқ вә шәкилвазлиқ билән толуп кәткәнликтин, аримиздин бирәв қилишқа тегишлик яхши иштин бирини қилип қойса, биз һаяжанлинип кетимиз, уни махтап кетимиз, униң бу яхши ишидин һәйранлиқ һис қилимиз. Әслидә тамамән тәтүрисини қилишимиз керәк еди. Йәни биз яхшилиқ қилғанлардин әмәс, қилмиғанлардин һәйран қалсақ болатти.

Яхшилиқ вә дунияниң чаянлири

Кувәйттә чиқидиған “Әл мужтәмә” журнилиниң 2011-жили 25-март санида “Яхшилиқ вә дунияниң чаянлири” дегән темида мундақ бир мақалә елан қилинған: “Бир яхшилиқ сөйәр данишмән адәм деңиз бойида олтуруп, Аллаһ тааланиң деңиздики вә әтраптики гөзәл сәнъәтлирини вә кудрәтлирини тәпәккүр қиливататти. Шу арида бир чаян өмиләп келип деңизға чүшүп кетиду вә суниң еқишиниң тәтүригә өзини қутқузуш үчүн қаттиқ күчәйду, амма судин чиқишни бәжирәлмәйду. Бу вақитта һелиқи адәм чаянға ич ағритиду, уни судин қутқузушқа бәл бағлайду вә қолини созуп чаянни қутқузуп келиш үчүн тутқинида, униң қолини чеқивалиду, адәм чаянни ташлаветип қолини тартивалиду. Бирәр минут өтмәстин адәмниң көзи йәнә чаянға чүшиду, көңли йәнә бирдинла ерип кетип уни қутқазғуси келиду-дә, қолини чаянға созуп уни тутқинида чаян йәнә униң қолини чеқивалиду. Йәнә уни ташлаветип қолини тартивалиду, бу қетим қоли бәк ағрийду. Үчинчи қетим йәнә чаянни қутқузуш үчүн тәмшәлгинидә, йенида олтарған бир яш униңға «сиз қандақ ибрәт алмайдиған адәмсиз? Икки қетим қолиңизни чеқивалған чаянни йәнә қутқузимән дәп өзиңизгә зиян йәткүзәмсиз?» дәйду. Амма данишмән униң сөзигә писәң қилмай йәнә чаянға қолини созиду вә ахири уни судин қутқузуп чиқип деңиз бойиға

қоюп бериду. Андин һелиқи яшниң йениға берип униң мүрисини тутуп туруп: “Әй оғлум! чаяннниң характери чеқиш, мениң характерим сөйүш вә ярдәм қилиш турса, мән қандақму өзәмниң характерини чаяннниң характериға бойсундуримән” дәйду.

Сиз нурғун кишиләргә яхшилиқ қилип улардин яманлиқтин башқисини көрмигән болушиңиз мүмкин. Бу әһвал сизни инсанларға яхшилиқ қилиштин тосап қалаламду?

Һәргиз ундақ әмәс. Яхшилиқ инсанлиқниң ипадисидур. Бирәвниң пәзилитини етирап қилиш, яхшилиқ қилғучиға рәхмәт ейтиш адимийликниң аламити болуп, қәлбниң сүзүклигидин дерәк бериду. Бир-биригә яхшилиқ қилиш, қолидин кәлгән ярдәмни сунуш вә яхшилиқ қилғучиниң яхшилиғини қайтуруш арқилиқ инсанлар арисидики меһир-муһәббәт, достлуқ вә йеқинлиқ ашиду.

Яхшилиқ қилишниң чеки йоқ. Яхшилиқ чәксиз, миннәтсиз вә иккилинишсиз қилинидиған хисләттур.

Қандақ қилғанда яхшилиққа адәтлинәләйсиз?

Инсан яхшилиқ қилиш йолида бәзи қийинчилиқларға, тосқунлуқларға учрап туриду. Мәсилән: Сиз яхшилиқ қилған вә ярдәм қилған инсанлардин сизгә яманлиқ кәлгәндә, әгәр сиз күчлүк иманға, мустәһкәм ирадигә вә сәвир-тақәткә егә болмисиңиз бирдинла яхшилиқ қилиштин совуп қелишиңиз, һәтта ваз кечишиңиз мүмкин. Чүнки инсанларниң арисида аш бәргән қазанни чеқип ташлайдиған тузкор, нан бәргән қолни чишләйдиған ишт мүҗәз адәмләрму аз әмәс.

Төвәндикиләр сизниң яхшилиқни давамлаштурушиңизға ярдәмчи болиду:

1. Сизниң башқиларға яхшилиқ қилишиңизни Аллаһ тааланиң әмри дәп билишиңиз лазим. Чүнки Аллаһ таала һәммигә яхшилиқ қилғучи вә бизләрниму яхшилиққа буйруған заттур. Йәни: ***“Аллаһ саңа яхшилиқ қилғандәк, сәнму башқиларға яхшилиқ қилғин”*** (Қәсәс сүриси 77- айәт). Йәни: ***“Яхшилиқниң мукапати пәқәт яхшилиқтур”*** (Рәһман сүриси 60- айәт). Һәр кимгә яхшилиқ қилиш Аллаһ тааланиң әмри болған екән, баш үстигә дәп бу әмирни орунлишиңиз сизниң иманиңизниң тәқәззасидур.

2. Аллаһ тааланиң сизгә ата қилған ата-еһсанлири, немәтлири вә яхшилиқлири билән сизниң башқиларға қилған яхшилиқлириңизни селиштуруп көрүң. Бу вақитта сизгә Аллаһ таала тәрипидин

қилиниватқан яхшилиқларниң қанчилик көп вә чоңлиғини, сизниң башқиларға қилғанлириңизниң һеч нәрсә әмәслигини, шундақла сизниң башқиларға қилғанлириңизму Аллаһниң ярдими вә һидайити билән болғанлиқ етивари билән униң яхшилиғи Һесаплиниду.

3. "Қуръан кәрим"дики яхшилиққа буйруған айәтләр билән пәйғәмбәр әләйһиссламниң бу һәқтики һәдислириниң мәнасини билип, тилиңизға һемишәм жарий қилдуруң. Шундақ қилсиңиз өзиңиздә сизни һемишәм яхшилиққа үндәп туридиған түрткини һасил қилисиз.

4. Қандақла бир яхшилиқниң мукапати чоң болидиғанлиғини әстин чиқармаслиқ. Бундақ қилиш әлвәттә яхшилиқни көп қилишқа түрткә болиду. Аллаһ тааланиң яхшилиқ қилғучиларға қилған вәдилирини әскә елиш яхшилиққа түрткә болиду.

Инсанларға яхшилиқ қилғучилар қилған яхшилиқиниң мукапатини ахирәттә көрүштин авал мошу дуниядила көриду. Яхшилиқ қилидиған адәмләрниң үзи йоруқ, гепи өткүр, шан-шәвкити жуқури болиду. Мундақ адәмни һәрким һөрмәтләйду вә сөйиду.

* ЙӘТТИНЧИ АМИЛ *

Һәр қийинчиликта асанлиқ барлиғини унутмаң

Аллаһ таала бәндилиригә хуш хәвәр берип, йәни: ***"Әлвәттә һәрбир қийинчилиқ билән бир оңайлиқ бар. Шәксизки, һәрбир қийинчилиқ билән бир оңайлиқ бар"*** (Инширaһ сүриси 5-6- айәтләр) дәйду. Растинла һәрбир қийинчиликта бир оңайлиқ барму? Әлвәттә бар. Амма бир шәрт билән бар. У шәрт қайси дегәндә, у Аллаһ таала каинатта бәкитиватқән қанунийәт бойичә сәвәп қилиш, чидамчан, сәвирчан болуш вә ирадилик болуп җападин қорқмаслиқтур. Амма сәвәп қилмастин қийинчиликни оңайлиққа өрүймән дегәнлик "үҗмә пиш ағзимға чүш" дегәнликтур. Чүнки Аллаһ таала бизни һәрбир қийинчиликни йеңишта сәвәп қилиш билән Аллаһ тааллаға тайинишқа буйруған. Биз Аллаһ таала буйруған бойичә вә каинатта бәкитиватқән қанунийәт бойичә иш көридиған болсақ, әлвәттә һәрбир қийинчилкиниң йенида бир оңайлиқни тапимиз. Алимлар "Таң йоруш алдидики вақит әң қараңғу вақиттур" дәйду. Бу сөзниң мәнаси: Оңайлиқ пәқәт қийинчилиқ таза чекигә йәткән чағдила келиду, әң зулмәтлик, әң қийин вақит дәл адәмниң

һаятида өзгириш пәйда болидиған вақиттур, дегәнликтур. Аллаһ таала өз вақтида мусулманларға мундақ дегән, йәни: ***“Силәр техи илгирикиләрниң бешиға кәлгәнләргә учримай туруп жәннәткә киришни ойламсиләр? Уларниң бешиға шундақ зор қийинчилиқлар вә күлпәтләр кәлгән, улар шундақ толғинип кәткәнки, һәтта пәйғәмбәр вә мөмүнләр: «Аллаһниң ярдими қачанму келәр?» дейишкән еди. Билиңларки, Аллаһниң ярдими һәқиқәтән йеқиндур”*** (Бәқәрә сүриси 214- айәт).

Ихтидариңизни жарий қилдуруң

Психологлардин бири мундақ дәйду: “Адәмниң һаяти нурғунлиған өчүк шамлардин тәркип тапиду, сиз бирла шамни йорутсиңиз, башқа жайлардики йорумиған шамларни көрәләйсиз, шуниңдәк, сиз һаятиңизда бирла нәрсини вужутқа чиқиралисиңиз, сиздики көплигән йошурун иқтидарни көрәләйсиз вә ғәйрәт қилсиңиз, уларниң һәммисини оттуриға чиқиралайсиз”.

Доктор Аиз әл Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ әсиридә мундақ дәйду: “Әй инсан! бир ачлиқта бир тоқлуқ, бир чаңқашта бир қениш, бир чарчашта бир уйқа, бир кесәлдә бир шипалиқ бар. Кәткәнләр һамини қайтип келиду; Езиққанлар һамини йол тапиду. Әсирләр һамини азат қилиниду, қараңғулуқ һамини тарқилиду. Йәни: ***“Аллаһ йеқинда мусулманларға ғәлибә ата қилиду, яки мунапиқлар һәққидә өз тәрипидин бир һөкүмни мәйданға кәлтүриду-дә, дилида мунапиқлиқ кесили барлар уларни көңлидә йошурун дост тутқанлиғи үчүн надамәт чекиду”*** (Маидә сүриси 52- айәт).

Кечигә хуш хәвәр болсунки, таң һаман йоруйду. Ғәмкинләргә хуш хәвәр болсунки, һаятлиқтики чиқиш йоли чақмақ тезлигидә, көзни жумуп ачқичә йетип килиду. Бечариләргә хуш хәвәр болсунки, йошурун меһрибанлиққа толған сахавәтлик қоллар һамини уларниң қолини чиң сиқиду.

Көз йәткүсиз жәзириләрни көргиниңиздә, униң арқисида қоюқ сайә ташлиған яп-йешил бостанлиқниң барлиғини; Барғансири чиң тартиливатқан ағамчини көргиниңиздә, униң узунға қалмай үзүлүп кетидиғанлиғини билишиңиз керәк. Шундақла бир тамчә яшниң кәйнидә бир тәбәссүмниң, бир қорқушниң кәйнидә бир аманлиқниң, бир вәһиминиң кәйнидә бир хатирҗәмликниң барлиғиниму билишиңиз керәк.

От Ибраһим әләйһиссаламни көй-

дурәлмигән. Чүнки Аллаһ униңға муһәббәтлик нәзирини салған еди. Йәни: ***“Әй от! Ибраһимға соғуқ вә аманлиқ болуп бәргин”*** (Әнбия сүриси 69- айәт).

Деңиз Муса әләйһиссаламни ғәриқ қилалмиған, чүнки униң қовуми әнди Пиръәвн қошуни бизгә йетишивалидиған болди, дәп қайғурғанда, у толуп ташқан ишәнч билән уларға мундақ дегән еди, йәни: ***“Әсла ундақ болмайду! рәббим чоқум мән билән биллидур, маңа йол көрситиду”*** (Шуәра сүриси 62- айәт).

Муһәммәд әләйһиссалам ғарда һәмрайи Әбу Бәкри рәзийәллаһу әнһуниң көңлини, йәни: ***“Ғәм қилмиғин, Аллаһ биз билән биллә”*** (Товва сүриси 40-айәт) дәп тиндурған. Шуниң билән Аллаһ уларға хатирҗәмлик чүшәргән еди.

Өзлириниң қараңғу шараитиға қул болғанларниң көзи қийинчилиқ, тарчилиқ вә бәхитсизликтин башқисини көрмәйду. Чүнки уларниң көзи бурниниң учинила көрүшкә адәтлинип кәткән. Шуңа дәймәнки, һәр қандақ әһвалда һәргизму үмүтсизләнмәң, ибадәтниң әвзили күтүштур. Күнләр өткәнсири заман өзгирип туриду. Кечиләр йеңи-йеңи вақиәликләргә һамилидардур. Келәчәк мәҗһулдур, Аллаһ таала болса һәр күни бир һалдидур. Бәлки Аллаһ таала әшу қийинчилиқтин кейин бир асанлиқ беришиму мүмкин”.

* СӘККИЗИНЧИ АМИЛ *

Һәммигә мақул дәвәрмәң

Қолидин келидиған-кәлмәйдиған, вақти йетидиған-йәтмәйдиған, қилғуси бар-қилғуси йоқ һәммә ишқа мақул дейиш өзини зиядә упритишқа, техму көп хиҗаләтчилик тартишқа вә көплигән беарамчилиқларға сәвәп болиду. Кишиләргә вәдә қилип вәдисини әмәлгә ашуралмиған адәмгә кишиләрниң ишәнчиси төвәнләп кетиду, у адәмниң җәмийәттики орниғиму әлвәттә тәсир йетиду вә аста-аста кишиләрниң һөрмитидин вә ишәнчисидин қелип қалиду. Шуңа қилалайдиған ишни қилимән, қилалмайдиған ишни қилалмаймән, дәп вақтида дадил ейтиш әң сағлам, әң тоғра иштур. Өлималар “Ишниң бешида өзрә ейтиш ахирида өзрә ейтқандин әлвәттә әвзәлдур” дәйду. Чүнки қилалмайдиған ишни дәсләптила қилалмаймән дегән адәм өзини кейинки хиҗаләтчиликтин сақлап

қалғандәк, һаҗити чүшкән адәмниму бекарға күткүзүп рәнҗитмигән болиду.

Вәдә қилип вәдисигә әмәл қилалмайдиған, сөз берип сөзидә туралмайдиған адәм қанчилик яхши, пәзиләтлик адәм болуп кәтсиму, у мунапиқлик сүпәтни өзигә һәмра қиливалған адәм болуп қалиду. Чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам *“Мунапиқниң сүпити үчтур, улар: ялған сөзләш, вәдигә хилаплиқ қилиш, аманәткә хиянәт қилиш”* (имам Бухари вә имам Муслим ривайити) дәп көрсәткән.

Сәудийә әрәпстанниң мутәпәккүр өлималиридин Муһәммәд Әрифи “Һаятиңиздин һузур елиң” намлиқ әсиридә мундақ икки қиссисини баян қилиду: “Мәлум бир мәһәллидә наһайити тәқвадар, гөзәл әхлақлиқ, алим киши бар еди. У шу мәһәллидики мечитниң имами болуп, җамаәт һемишәм униң үстидин шикайәт қилатти, уни сөкәтти. Мән бу ишқа һәйран қалаттим, буниңға бирәр җавап тапалматтим. Кишиләр мәндин «Әй шейх! бизниң имам намаз оқумайду, мечиткә кәлмәйду, бу қандақ имамду?» дәтти. Мән уларға «Бәлки униң бирәр өзриси бардур, силәр ундақ әйипләп кәтмәңлар» десәм, улар «Әй шейх! ундақ әмәс, һәр күни униң өзриси чиқип қаламду? У һемишәм кәлмәйдуғу бу мечиткә?» дәтти. Мән ахири имамниң мечиткә кәлмигәнлигиниң сәвәвини тепип чиқтим. Бу мундақ иш екән, имам наһайити ақ көңүл, һәркимгә яхшилиқ қилғуси келип туридиған, ярдәм сөйәр бир киши болуп, у җамаәтниң дәрт-шикайәтлирини аңлап туридикән вә һәммисигә қийинчилиғини һәл қилип беришкә вәдә беридикән. Һечбир ишни қилалмаймән яки қолумдин кәлмәйду вә яки вақтим йәтмәйду, демәйдикән, һәммисигә вәдә берип уларни хош қилидикән, бириниң ишқа орунлишалмай қалған балисини бир һәптә ичидә ишқа орунлаштуруп беришкә вәдә бәрсә, йәнә бириниң кесилини бир икки күн ичидә һәқсиз дохтурханиға алдуруп беришкә вәдә беридикән, йәнә бириниң төләлмәй қалған өй иҗариси үчүн бир күн ичидә пул тепип беришкә вәдә беридикән. Амма бу имам өзи аддий бир киши болуп, униң җәмийәттә нә нопузи, нә һөкүмәттә тонуши, нә бирәр васитиси йоқ екән. Шуңа, у һечкимниң һаҗитини рава қилип берәлмәйдикән.

Өзи вәдә қилған вақит тошқанда, ки-

шиләр униңға алдиға кирип, уни хижил қилғили туридикән, амма у имам һечкимниң ишини қилип берәлмигәнлигидин хижил болуп, бара-бара җамаәттин жирақ турушни халап қалған екән, шуңа у бәзидә күнләп, һәтта һәптиләп мечиткә йолумайдикән. Андин җамаәт униң дәрдини билмигәнликтин, уни әйипләп, «Намаз оқумайдиған имам, мечиткә кәлмәйдиған имам» дәп уни сөкидикән.

Иккинчи қиссә шуки, мән Рияд шәһиридики һәрбий районида лекция сөзлигән күнлиримниң биридә, мән қайтай дәп турсам бир киши маңа дәйдиған муһим сөзи барлиғини ейтти. Мән униң дәрһал ейтишини тәләп қилдим. Амма у киши «Яқ, әй шейх! бу сөзни бу йәрдә дегили болмайду. Аңлисам әтә сиз палани шәһәрдә лекция сөзләйдикәнсиз, мән шу йәргә барай, шу йәрдә бу сөзүмни ейтай» деди. Мәнму мақул дәп айрилдим. Әтиси раст дегәндәк у кишини лекциядин кейин көз алдимда учраттим. Уни дәрһал тонудум, йәнила у киши өзини тонуштуруп, «Түнүгүн мән сизгә келимән дегән едим мана кәлдим»; деди. Мән бу кишиниң шунчилик узун йолдин кәлгәнлигигә қарап бәк муһим сөзи бар охшайду, дәп қалдим. У киши сөзини башлап, қолидики қәғизини көрситип туруп, «Әй шейх! мениң бир иним толуқ оттурини пүттүргән еди, иш тапалмиди, шуниңға иш тепип бәргән болсиңизкән» деди. Мән «мошу гәпмиди?› дедим, у «һәә, мошу гәп еди» дәп мениң җававимға тәлмүрүп турди. Университетни пүттүргән нурғун кишиләр иш тапалмиған йәрдә, толуқ оттурини пүттүргән бу балиға иш тепишниң қийинлиғини әлвәттә биләттим. Униңға ярдәм қилғим кәлгән болсиму, қолумдин кәлмәйдиғанлиғи наһайиити еник еди. Шуңа мән у кишигә толуп ташқан һиссиятим билән җавап берип, бу қийинчилқитин өзәмни қутулдурушни ойлидим, андин униңға: «Сизниң иниңиз мениң инимдур, униңға ярдәм қилғум бар, амма мениңдин қолумдин кәлмәйду, мениң бу өзрәмни хапа болмай қобул қилсиңизкән» дедим. У киши «Әй шейх! тиришип бақсиңиз бәлки қолиңиздин келип қалар» дәп чиң турди, мән: «Бу мүмкин әмәс, қолумдин кәлмәйду, хапа болмаң» дедим. Шуниң билән у киши: «Ундақта, бу дипломниң сүритини еливелиң, әгәр иш тапсиңиз бизгә хәвәр қилғайсиз; деди. Бу әмәлийәттә, мени үмүтниң ағамчисиға бағлиғанлиқ еди. Мән дәрһал униңға: «Яқ, диплом сиздә қалсун, сиз мениң телефон номеримни еливелиң. Әгәр иш тапсиңиз маңа телефон қилиң, мән васитә болуп берәй» дедим. Адәм қаттиқ хошал болди. Андин бир аз турувелип мундақ деди: «Аллаһ сизниң үзиңизни һемишәм ақ қилсун шейх! рәхмәт сизгә, илгири мән палани әмиргә бу мавзуда ялвуруп мошу дипломниң бир сүритини бәргән едим, бир жилдин ашти һеч гәп йоқ, йәнә палани сақчиға йәнә мошу дипломниң сүритини берип уни

күттүм, амма бир қанчә ай болди, уму һечбир хәвәр қилмиди. Аллаһ уларға ләнәт қилсун! улар биздәк ажизларниң ғемини йемәйду». Мән: «Аллаһқа шүкрики, униң қолидики дипломни алмаптимән. Әгәр елип қойған болсам, ләнәтлинидиғанларниң үчинчиси болуп қалидикәнмән» дедим ичимдә” (әлламә Муһәммәд Әрифниң “Һаятиңиздин һузурлиниң” намлиқ әсири 220-224- бәтлирдин).

Шуңа, дәймизки, ахирида вәдигә хилаплиқ қилғандин көрә, баштила “қилалмаймән” дәп өзрә ейтқан яхши. Инсан өзиниң қудритиниң чәк-чегарисини билиши, һәркимгә очуқ сөзлүк болуши керәк. Кишиләрниң һаҗәтлиригә мунасивәтлик чоң ишлардила әмәс, бәлки өй ичидики кичик ишлардиму шундақ очуқ сөзлүк болуш керәк. Мәсилән: Сиз әтигә ишқа бериш үчүн өйдин чиққан вақтиңизда, аялиңиз нан, сүт, шекәр, отяш елип келиң, десә, балиңиз дада маңа шоколад елип кәлгин, десә, сиз һәммигә “мақул, тамам”, “болиду, чатақ йоқ” дәп қоюп кетип қалисиз. Сиз бу тәләпләрниң һәммисини бир вақитта орунлап болалмайдиғанлиғиңизни билип туруп, “мақул” дәп уларни хошал қилисиз. Андин иштин кәлгәндә, вақтим йәтмиди, дуканлар йепилип қаптикән, унтуп қаптимән, дәп өзрә ейтқили турисииз. Сиз өзиңизни бундақ қийниғандин көрә, әтигәндила, уларға: “бүгүн әкиләлмәймән” дәвәтсиңиз өзиңизниму, аилиңиздикиләрниму қанаәтләндүргән болисиз.

* ТОҚҚУЗИНЧИ АМИЛ *

Шөһрәтпәрәсликкә берилмәң

Сиз һәргиз шөһрәтпәрәсликкә берилмәң, чүнки әгәр сиз шөһрәткә берилсиңиз, бу йолда көп бәдәл төләп кетисиз. Нурғун кишиләр мәшһур болуш үчүн, нам чиқириш үчүн көп бәдәл төләйду, амма ахирида төлигән бәдилигә яриша һеч нәрсигә еришәлмәйду. Улар вақитлиқ аброй қазанғини билән, аста-аста униңдин айрилип қалиду, худди униңға һеч иш болмиғандәк болуп қалиду. Әң тоғриси, сиз мәшһур адәм болуш үчүн әмәс, муһим адәм болуш үчүн тиришиң. Чүнки шөһрәт дегән түтүнгә охшайдиған нәрсә болуп, у турмайду, тезла йоқап кетиду, уни тутуп турғили болмайду. Шөһрәтпәрәсликтин сизгә яки башқиларға пайда кәлмәйду. Шөһритиңиз чиққанда сиз бир муддәт өзиңизни хош қилисиз, халас. Шуниң билән у шөһрәт тезла йоқап кетиду. Амма әгәр сиз муһим адәм

болсиңиз, һәр заман сизниң қәдир-қиммитиңиз болиду, кишиләр сиз арқилиқ һаҗәтлирини рава қилиду, сизни әзизләйду, һөрмәтләйду, издәп туриду. Бу арқилиқ өзиңиз саадәткә вә хошаллиққа толисиз, Аллаһ тааламу сиздин рази болиду. Бу немидегән чоң бәхит - һә!

Бир психолог мундақ дегән: “Пакар адәмниң сайиси өзидин икки һәссә болуп көрүнгән вақит дәл күн патқили аз қалған вақиттур”. Бу сөзниң мәнаси шуки, сиз өзиңизни гәвдиләндүрүп, өзиңизниң һәҗимидин бәк чоң көрүнүп кәткән чеғиңизда, сиз түгәшкән болисиз, худди күн патқандәкла сизниң қуяшиңиз патиду, дегәнликтур.

Башқиларға көрситиш үчүн әмәл қилиш мунапиқларниң ишидур. Йәни: *“Шүбһисизки, мунапиқлар Аллаһни алдимақчи болушиду, Аллаһ уларниң алдамчилиқиға яриша җаза бериду. Улар намазға турғанда, хушяқмаслиқ билән туриду, намазни кишиләргә көрситиш үчүн оқуйду, Аллаһни бәк аз яд етиду”* (Ниса сүриси 142- айәт).

Аллаһ таала мунапиқларни сүпәтләп мундақ дегән, йәни: *“Улар қилмиған ишлири билән мәдһийәлинишни яхши көриду”* (Ал имран сүриси 188-айәт).

Сахта шан-шәрәп давам қилмайду

Доктор Аиз әл Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ әсиридә мундақ дәйду: “Бәхит-саадәт һәқиқий болуши үчүн, у изчиллиққа егә болуши, дуния вә ахирәттиму, ашкарә вә йошурун һаләттиму, бүгүн вә әтидиму давамлиқ изчил болуши керәк. Бәхитсизликләр уни чирмавалмаслиғи вә өч-адәвәт униң гөзәл җамалини яра қилип қоймаслиғи керәк; шундила у толуқ болған болиду.

Иран шаһи парс сәлтәнәтиниң 2500 жиллиғини тәбрикләп, мәрасим өткүзди. У бу арқилиқ өзиниң нопузи вә тәсирини йәниму кәңәйтмәкчи болған еди. Узаққа қалмай униң ханидани чашгаһтин хуптәнгичә болған арлиқта башқилар тәрипидин мунқәриз қилинди. Йәни: ***“Падишалиқниң егиси болған әй Аллаһ! халиған адәмгә падишалиқни берисән, халиған адәмдин падишалиқни тартип алисән”*** (Имран сүриси 26- айәт).

Шуниң билән у тажу-тәхтидин, мал-дуниясидин айрилип жирақ җайға паланди. Кейин у ятларниң йеридә харлиқта өлүп түгәшти. Униң үчүн һечким яш төкмиди.

Йәни: ***“Улар гәриқ болуп нурғун бағларни, булақларни, зираәтләрни, чирайлиқ җайларни, өзлири бәһримән болуватқан немәтләрни қалдуруп кәтти”*** (Духан сүриси 25,26,27- айәтләр).

Руминиянин сабиқ президенти Чаво-

шиско һакимийәт бешида 22 жил турған болуп, 70 миң хас қоғдуғучиси бар еди. Бирақ, ахирқи Һесапта өз хәлиқи муһасиригә елип, күлини көккә соруvәтти. Йәни: ***“Уни Аллаһниң азавидин қоғдап қалидиған бирәр жамаә болмиди, у өзини қоғдап қалидиғанлардинму әмәс еди”*** (Қәсәс сүриси 81-айәт).

Филиппинниң сабиқ рәһбири Маркус өз хәлиқини езиш бәдилигә, өзи үчүн һәдди-һесапсиз байлиқ топлиған еди, ахирқи Һесапта Аллаһ униңға бәхитсизлик вә шәқийликниң тәмини тетитти. У жутидин, әһлидин вә сәлтәнәтидин айрилип, жираққа сүргүн қилинди. У паналинидиған жайму тапалмай, бәхитсизлик ичидә өлди. Униң хәлиқи униң өз туприғиға дәпнә қилинишиниму рәт қилди. Йәни: ***“Аллаһ уларниң һелә-микрини бәрбат қилмидиму?”*** (Фил сүриси 2-айәт). Йәни: ***“Аллаһ уни дуния вә ахирәтниң азави билән жазалиди”*** (Назиат сүриси 25- айәт). Йәни: “Бу гунакарларниң һәрбирини гунайи түпәйлидин жазалидуқ” (Әнкәбуд сүриси 40- айәт).

Ичиңиз тешиңиздин гөзәл болсун

Сиз ташқи көрүнүшиңизни чирайлиқ, гөзәл қилиштин авал ичиңизни парлақ, чирайлиқ қилишқа тиришиң. Чүнки муһим болғини сизниң ичиңиздур. Аллаһ таала кишиләрниң дилиға қарайду. “Аллаһ силәрниң тәққи-турқуңларға яки пул-мелиңларға қаримайду, бәлки силәрниң дилиңларға вә әмәлиңларға қарайду”. Шуңа, һәр дайим сизниң ичиңиз тешиңиздин гөзәл, парлақ вә чирайлиқ болсун. Әксичә болуп, сизниң тешиңиз ичиңиздин гөзәл көрүнидиған болуп қалғанда, сизниң кризисиңиз башлиниду.

Бәзи кишиләр исламдин пәқәт шәкилнила чүшиниду. Амма улар ислам жәвһирини чүшиништин бәкму жирақта. Улар исламниң сүритинила чүшиниду. Амма улар исламниң һәқиқитини чүшиништин бәкму жирақта. Уларниң дин ишлирида көңүл бөлидиғанлири пәқәтла шәкилдур. Чүнки өзиниң ташқи көрүнүшигә шунчилик зор әһмийәт беридуки, ички дунияси билән кари болмайду, уни ислаһ қилишқа, өзиниң яман қилиқлирини түзитишкә вә өзини ислам әхлақиға тоғрилап түзәшкә қилчә әһмийәт бәрмәйду.

Еникқи бу ишлар исламниң жәвһиригә әмәс, пәқәт ташқи сүритигила мунасивәтлик ишлар болуп, буларму әлвәттә муһимдур. Амма жәвһири һәммидин муһимдур. Худди мевиниң бузулуп кетиштин сақлиниши үчүн униң пости муһим болғандәк, жәвһәрниң шу сүзүклигидә, шу саплиғида давам қилиши үчүн уни орап турған

ташқи постиму шундақ муһим. Амма җәвһәр билән униң постиниң оттурисидики қиммәт пәрқи һәммигә аяндур. Чүнки буларниң бири әсли мәхсәт, йәнә бири әсли мәхсәткә йетишниң васитисидур. Әпсуски бәзи кишиләр қапчуқни (постини) җәвһәр орниға қойивалиду. Бу худди мевиниң постинила мевә мошу дәвалғанға охшаш. Шуңа улар исламниң җәвһиригә көңүл бөлмәстин, шәклигила көңүл бөлиду вә өзини ташқи җәһәттин яхши мусулман қилип көрситишнила ойлайду. Бу әпсуслинарлиқ иштур. Мундақлар исламниң җәвһиригә вә һәқиқитигә көңүл бөлмәйду. Шуңа биз уйғурларда диний қияпәт, диний образ кишиләрниң кийиништики шәклигә қарап өлчүнидиған болуп қалған. Шу сәвәптин өзини бир убдан диний қияпәткә киргүзүвелип, кишиләрни алдашқа урунидиған, хәлқимизниң вә динимизниң зийиниға иш қилидиған, хәлқимизгә қарши бесимдарларға хизмәт қилидиған сепи өзидин мунапиқлар кишиләрниң нәзиридә әлламә, тәқвадар санилип кәлмәктә. Амма дили пак, нийити дурус, ташқи көрүнүшидә адәттикидәк жүридиған аддий-садда мусулманлар, һәқиқий ихласмән мөмүнләр көзгә илинмай кәлмәктә. Бу худди бешиға заманивий шәпкә кийивалған от жүрәк шаир вә мөмүн Абдухалиқ уйғур билән бешиға афғанларниң баш кийимини (сәллә дәп) кийивелип хәлиқни қаймуқтурған сепи өзидин мунапиқ Рози моллиниң мисалиға охшайду. Рози молла хәлиқниң нәзиридә молла, Абдухалиқ уйғур хәлиқниң нәзиридә әпәнди. Әнди Абдухалиқ уйғур билән Роза молла Аллаһ тааланиң нәзиридә охшашмиду?

* ОНИНЧИ АМИЛ *

Кишиләрниң һаҗитини рава қилишниң һузурини тетиң

Һаҗәтмәнниң һаҗитини рава қилип бериш дилларда өчмәс сөйгү-муһәббәт қалдуридиған катта иш вә улуқ ибадәттур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: “Аллаһқа әң йеқимлиқ адәм кишиләргә мәнпәәтлик адәмдур, Аллаһқа әң йеқимлиқ әмәл бирәр мусулман адәмниң көңлигә хошаллиқ киргүзүш яки униң һаҗитини рава қилиш вә яки ачлиғини тойғузуштур. Мән үчүн бирәр мусулман қериндишим билән биллә меңип униң һаҗитини рава қилип

бериш мениң мошу мечитимдә олтуруп бир ай етикап қилғандин әвзәлдур. Кимки аччиғини бесивалса, Аллаһ униң әйвини йошуриду, қиямәт күни Аллаһ униң көңлини хошалликқа толтуриду, бирәр мусулманниң һаҗитини рава қилип бериш үчүн маңған кишиниң қәдимини Аллаһ қәдәмләр тейип кетидиған қиямәт күнидә мустәһкәм қилиду” (имам Тәбәрани ривайити, әлламә Әлбани “һәсән” дәп баһалиған).

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мечитидә бир вақ намаз оқуш адәттики мечитләрдә миң рәкәт намаз оқуғандин әвзәл екәнлигидә шәк йоқ (пәйғәмбәр әләйһиссалам: “мениң мошу мәсҗидимдә бир вақ намаз оқуш адәттики мәсҗидләрдә миң рәкәт намаз оқуғандин әвзәлдур” дегән; имам Бухари вә имам Муслим ривайити). Демәк, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мечити (мәсҗиди нәбәви) шундақ улуқ мечиттур. Шундақтиму, бирәр һаҗәтмәнниң һаҗитини рава қилип бериш әшу улуқ мечиттә олтуруп бир ай етикап қилғандин әвзәлдур. Буниңдин мәлумки, аҗиз кишиләрниң ишини қилип бериш, йоқсулниң һалидин хәвәр елиш, бирәр қийинчилиғи бар кишиниң қийинчилиғини һәл қилип бериш көплигән ибадәтләрдин әвзәлдур вә совап җәһәттә артуқтур. Чүнки әвзәл әмәлниң совавиму өзигә лайиқ көп, мукапати есил болиду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилирини кишиләрниң һаҗитини рава қилип беришкә тәшәббус қилип: *“Кимки бирәр мусулман адәмниң һаҗитини рава қилип бәрсә, Аллаһниң униң һаҗитини рава қилиду”* дегән (имам Бухари вә имам Муслим ривайити). У йәнә: “Бәндә өзиниң мусулман қериндишиниң ярдимидә болған муддәтчилик Аллаһ униң ярдимидә болиду” (имам Бухари ривайити) дегән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам өзиму һемишәм кишиләрниң қийинчилиғини һәл қилиш, һаҗәтлирини рава қилиш билән болатти. Һәр қандақ адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламдин тартинмайла өзиниң һаҗитини соратти, пәйғәмбәр әләйһиссаламму уни рава қилиш (орунлаш) үчүн қолидин кәлгәнни қилатти, һәтта йолда кетип барсиму кишиләр униң йолини тосап туруп, өзиниң қийинчилиқлирини бемалал ейтатти. Бәзи намрат кишиләрни пәйғәмбәр әләйһиссалам қол илкидә бар саһабиләрниң өйигә елип берип һаҗитини рава қилип берәтти. Ишқилип пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һозуриға кәлгән адәм һаҗитини рава қилмай қайтматти.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам кишиләргә хәйир-еһсан қилиш, һаҗәтмәнләрниң һаҗитини рава қилип бериш арқилиқ уларниң сөйгү-муһәббитигә сазавәр болатти. Чүнки у кишиләрниң муһәббитигә са-

завәр болушниң әң яхши йоли уларниң һаҗәтлирини рава қилиш екәнлигини убдан биләтти.

Җәрир ибни Абдулла рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки: “Бир күни пәйғәмбәр әләйһиссалам мечиттә саһабилири билән билләолтуратти, нәждә тәрәптин музәр қәбилисиниң адәмлири ачлиқтин, йоқсуллуқтин вә чарисизликтин шикайәт қилип пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һозуриға кирип келиду. Уларниң қаттиқ кәмбәғәлликтин кийимлири наһайити кона вә жиртиқ еди, уларниң чирайидин ғәмкинлик чиқип туратти. Пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға қаттиқ ич ағритиду. Шуниң билән пәйғәмбәр әләйһиссалам мунбәргә чиқип хутбә оқуйду, хутбидә Аллаһ таала тәқвадарлиққа вә хәйир-еһсан қилишқа буйруған айәтләрдин бир қанчисини оқуйду, андин җамаәткә: *«Сәдиқә қилиңлар! сәдиқә қилалмайдиған болуп қелиштин бурун сәдиқә қиливелиңлар, сәдиқә қилиңлар! бирәр динар болсиму, бирәр дирһәм болисму сәдиқә қилиңлар, буғдай болсиму, арпа болсиму сәдиқә қилиңлар, бир хорминиң йерими болсиму елип келиңлар, сәдиқидин һеч нәрсә аддий санимаңлар» дәйду. Шу чағда әнсарлардин бири пәйғәмбәр әләйһиссаламға йенидики һәмянини узитиду, һәмянниң еғирлиғидин пәйғәмбәр әләйһиссалам уни икки қолида аран тутиду, шуниң билән пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қаттиқ хошал болғанлиғи чирайидин җилвилиниду. Андин башқа саһабиләрму өйлиригә кетип һәммиси бир нәрсә елип келиду, нәтиҗидә икки дога ашлиқ вә кийим-кечәк топлиниду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам буни көрүп техиму хошал болуп кетиду вә Аллаһ таалаға һәмдусана ейтиду, андин уни һелиқи йоқсулларға тәхсим қилип бериду”* (имам Муслим ривайити).

* ОН БИРИНЧИ АМИЛ *

Аллаһ таалаға тоғра көзқараштa болуң

Пәйғәмбәр әләйһиссалам Аллаһ тааланиң һәдис қудсийда мундақ дегәнлигини баян қилған: “Бәндәм маңа қандақ қараштa болса, мән униңға шундақ муамилә қилимән, у маңа дуа қилған чағда мән униң йенидимән “йәни дуасини иҗавәт қилимән” (имам Муслим ривайити). Чүнки Аллаһ таалаға қарита тоғра қараштa вә тоғра чүшәнчидә болуш интайин муһимдур. Аллаһ таалаға иҗабий қараштa болғанлар әлвәттә Аллаһ тааладин иҗабий муамилә көриду, әксичә, Аллаһ таалаға қарита сәлбий қараштa болғанлар әлвәттә Аллаһ тааладин өзи ойлиған муамилини көриду. Һәрқандақ киши Аллаһ таалаға үмүт бағлап йетәрлик сәвәпләрни орунлиса, Аллаһ таала униң үмүтини һәргиз йәрдә қоймайду, бәндә Аллаһ тааладин яхшилиқ, мәғпирәт вә мәрһәмәт тәләп қилса, Аллаһ таала уни униңға чоқум бериду. Әксичә, Аллаһ тааланиң рәһмитидин, мәғпиритидин вә мәрһәмитидин үмүдини үзсә, Аллаһ тааламу уни буниңдин мәһрум қилиду.

Психология алимлири “көзқараш тәғдирни өзгәртиветиду” дәйду. Бу сөзниң мәнаси шуки, бизниң һәр қандақ бир ишқа, һәр қандақ бир нәрсигә болған көз қаришимиз наһайити муһимдур. Чүнки у ишларниң нәтиҗисини бәлгүләйду. Мәсилән: Бирәв дунияни рәзил, дуниядики адәмләрниң һәммиси рәзил дегән көзқараштa болса, у адәм дунияда рәзилликнила көриду вә рәзил адәмләрнила учритиду, дунияниң гөзәллигини вә дунияда яхши адәмләрниң барлиғини көрмәйду. У һәр қәдимидә өзиниң шу етиқатини испатлашқа тиришиду, шуңа у гөзәлликни көрмәй, рәзилликнила көриду. Әгәр у адәм дуния гөзәл, дуниядики адәмләр яхши дегән көзқараштa болса, у дунияниң гөзәллигини көриду вә яхши адәмләрни учритиду. Чүнки һәрбир адәм билип-билмәй өзиниң көзқаришини испатлаш үчүн тиришиду вә шу йолда һәрикәт қилиду, ахирида өзи дәсләп ойлиғинини тапиду. Шуңа дәймизки, Аллаһ таалаға болған көзқариши тоғра вә иҗабий болған адәм Аллаһ тааладин чоқум өзиниң күткәнлиригә еришиду.

Имам Бухари ибни Аббас рәзийәллаһу әнһумадин ривайәт қилған бир һәдистә келишичә, пәйғәмбәр әләйһиссалам бир күни бир сәралиқ әрәпниң кесилини йоқлап берип, униңға: *“Һеч вақиәси йоқ, Аллаһ халиса сақийип қалисиз” дәйду. Буни аңлиған һелиқи сәралиқ әрәп: “Сән мени*

сақийисән дәватамсән? Яқ, бу чекигә йәткән қизитма, мәндәк қери адәмни қәбиргә елип баридиған кесәлдур” дәйду. Шуниң билән пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: “шундақ болғай әмисә” (имам Бухариривайити) дәйду. Шуниң билән һелиқи адәм өлиду. Демәк, Аллаһ таала бу адәмгә өзиниң қандақ қараштa болғанлиғиға қарап муамилә қилған. Әгәр бу адәм Аллаһ тааланиң шипалиқ беришини үмүт қилип, иҗабий болған болса, бәлки пәйғәмбәр әләйһиссалам униң шипа тепишиға дуа қилған болар еди, шуниң билән униңға Аллаһ таала шипалиқ бериши мүмкин еди.

Бир язғучи мундақ дәйду: “Үмүт дегән сәвирниң хуручи вә униң ярдәмчисидур, шуниңдәк, үмүтниң сәвәви вә униң амили Аллаһ таалаға қарита тоғра қараштa болуштур. Биз һаман есил кишиләрни сүрүштүримизки, улар өзлиригә қарита тоғра қараштa болған кишиләрни көтириду вә өзлиридин үмүтсизләнгән кишиләрни ташлаветиду. Адәмләр арисидики ишлар шундақ болған йәрдә, биз немишкә өзини арзу қилғучиларға һәссиләп беридиған вә уларниң арзулиридикидинму ашуруп беридиған Аллаһни издимәймиз?!”.

Бәзи кишиләр Аллаһ таалаға қарита тоғра қараштa болуш дегәнни хата чүшинип қелип, сәвәп қилмайла Аллаһ тааланиң ярдимигә есливалиду, гуна-мәсийәттин қол үзмәй туруп униң мәғпиритини үмүт қилиду. Бу худди өйләнмәй, аял җинсиға йеқинлашмай туруп, пәризәнт көрүшни тәләп қилғанға охшаш бемәниликтур.

Әлламә ибни Қәййим Җәвзийә “Шипалиқ сориғанларға йетәрлик җавап” намлиқ әсиридә, Аллаһ таалаға тоғра қараштa болуш билән мәғрурлуқниң пәриқини баян қилип мундақ дегән: “Аллаһқа қарита тоғра қараштa болуш билән мәғрурлуқ оттурисидики пәриқ наһайити очуқтур. Сизниң Аллаһқа қарита көзқаришиңиз вә чүшәнчиңиз сизни таәт-ибадәткә, яман ишлардин жирақ турушқа елип барса, бу Аллаһқа қарита тоғра қараш болиду, әгәр сизниң Аллаһқа қарита көзқаришиңиз сизни гуна-мәсийәткә, Аллаһниң мәғпиритигә есиливелип яман иш қилишқа елип барса, бу мәғрурлуқтур. Аллаһқа болған үмүтиңиз сизни тоғра йолда изчил давам қилишқа үндисә, бу тоғра үмүттур. Әгәр сизниң Аллаһқа болған үмүтиңиз сизни таәт-ибадәтләрни аз қилишқа, гуна-мәсийәт садир қилишқа үндисә, бу мәғрурлуқ вә өзини өзи алдиғанлиқтур. Мәсилән: Бирәвниң иҗаригә бәрсә пайдиси келидиған терилғу йери болуп, уни иҗаригә бәрмәй ташлап қойса вә Аллаһқа қарита тоғра қараштимән, Аллаһ бериду, дәп күтүп ятса, униңға һеч нәрсә кәлмәйду. Униң терилғу йерини бекар қоюп зиян тартқини тартқандур; мундақ адәмни кишиләр ахмақ дәйду.

Шуниңдәк, бирәв Аллаһтин үмүт күтимән дәп, аял җинсиға йеқинлашмай туруп пәризәнт көрүмән десә яки оқумай туруп алим болимән десә, мундақ адәмни кишиләр әқилсиз дәйду. Йәнә бирәв Аллаһ таалаға тоғра караштa болуп, униң рәһмитини, җәннитини үмүт қилип туруп, һечқандақ әмәл қилмиса, Аллаһ тааланиң әмир-пәрманлирини орунлимиса, униң тосиған ишлиридин жирақ турмиса, мундақ адәм Аллаһ тааланиң нә рәһмитигә, нә җәннитигә еришәлмәйду. Гәпниң хуласиси, Аллаһқа карита тоғра караштa болушниң вә Аллаһтин үмүт күтүшниң нәтиҗиси сәвәпләр билән әмәлгә ашиду” (әлламә ибни Қәййим Җәвзийәниң “Шипалиқ сориғанларға йетәрлик җавап” намлиқ әсири 74- бәт).

* ОН ИККИНЧИ АМИЛ *

Ғоридин һалга ясашни биливелиң

Һаятлиқ мусаписидә һемишәм хошаллиқ, һемишәм утуқла болмайду. Инсан бәзидә маддий вә мәнивий зиян-зәхмәтләргә, мәғлубийәтләргә учрап туриду. Зиян-зәхмәт аччиқ, мәғлубийәт аччиқ, планниң бәрбат болуши аччиқ, демәк зиян тартиш шундақ аччиқ нәрсә.

Амма нурғун кишиләр худди аччиқ лимондин татлиқ ичимлик чиқарғандәк, ғоридин һалга ясиғандәк бу аччиқ зиянни пайдиға айландуралайду.

Ислам мутәпәккүри әлламә Муһәммәд Ғәззалий “Һаятиңизни йеңилаң” намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: “Нурғун кишиләр алдиға чиққан қийинчилиқ вә тосқунлуқларни көрүп қилмақчи болған ишлиридин ваз кечиду. Улар шу сәвәплик өзиниң қабилийитини ишқа салалмайду. Әгәр инсанлар билсә еди, қийинчилиқлар вә тосқунлуқлар йошурун талантларни оттуриға чиқиридиған мәйдандур. Нурғунлиған талантлар қийинчилик вә тосқунлуқ ичидә бих уруп чиққан. Дали Карнег мундақ дәп язған “Каттилар вуҗутқа чиқарған ғәлибилик ишларниң һәммиси бирәрдин камчиллик һис қилишниң түрткиси билән оттуриға чиққан. Мәсилән: шаир Милтон әгәр әма болмиған болса, шу мәшһур шеирини язалмиған болар еди. Битховин паң болмиған болса, шу мәшһур музыка әсирини вуҗутқа чиқиралмиған болар еди”.

Чүнки бу мейип инсанлар өзлиригә кәлгән бу аччиқ қисмәтни қобул қилған. Андин өзлиридики камлиқни талантқа, аччиқни татлиқ шарапқа өзгәртишкә тиришқан. Мана бу аччиқ лимондин татлиқ ичимлик ясиғанлиқтур".

Талантни қийинчилиқлар туғиду

Дали Карнег Емирсонниң "ижатийәтниң сеһри" (Ралф Валдо Емирсон 1803-1882- жиллири яшиған америкилиқ философ) намлиқ әсиридин нәқил кәлтүрүп мундақ дегән: "Қийинчилик вә тосқунлуқлардин хали болған муқим турмуш улуқ адәмләрни яритиду дәп ким ейтипту? Иш тамамән буниң әксичә болиду, йәни улуқ адәмләрни вә надир талантларни пәқәт қийинчилиқлар билән тосқунлуқлар яритиду. Өзигә мәрсийә оқушқа вә турмуштин шикайәт қилишқа адәтлинип қалғанлар қатмуқат ипәкниң үстидә йетип раһәтләнсиму, йәнила мәрсийәсини вә шикайәтлирини давамлаштуривериду. Тарих гуваки, улуқлуқ билән саадәт өз тезгинини яхшисиму бар, яминиму бар вә яхшиси билән ямини пәриқ етәлмәйдиған муһитларда өскән әзимәтләрниң қолиға тутқазған".

Инсанлар бир хил әмәс

Әлламә Муһәммәд Ғәззали мәзкүр әсиридә йәнә мундақ дегән: "Һәркимдә аччиқни татлиққа, қайғуни хошаллиққа өзгәртәләйдиған қувәт йоқ. Дәртлинишкә вә шикайәткә адәтлинип қалғанларниң мундақ қилалиши техиму мүмкин әмәс. Пәқәт қәлби чоң, сәвриси толуқ вә ирадилик инсанлар шундақ қилалайду. 9- әсирниң ислаһатчи өлимаси Шәйхулислам ибни Тәймийә өзиниң түрмидики һаятини тәсвирләп: «Мениң түрмигә ташланғанлиғим мән үчүн

хилвәт, жутумдин паланғанлиғим мән үчүн саяһәт, тартқан жапалирим риязәттур» дегән екән".

Доктор Аиз әл Қәрни "Ғәм қилмаң" намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: "Имам Әзәм түрмигә ташланған вә һаятини түрмидә ахирлаштурған еди. У кейин Һәнәфий мәзһипиниң қурғучисиға айланди. Имам Әһмәд ибни Һәнбәл зинданға қамалған вә қамчиланған еди. Бирақ у кейинчә әһли сүннәт мәзһипиниң қурғучилири арисидин орун алди; Ибни Тәймиййә түрмигә елинған еди. У әшу түрмә һаятида зор мәнивий байлиқ топлап өз заманисиниң катта өлимасиға айланди; Имам Сәрәхсий сүйи тартилип кәткән қудуққа ташланған еди, кейинчә у ислам фиқһишунаслиғи тоғрисида жигирмә томлуқ әсәр язди; Әлламә ибни Әсир паләч турупму "Жамиул усул"дәк катта әсәрни язған вә һәдис китаплириниң әң мәшһурлиридин болған "Ниһайә"ни түзгән еди; Әлламә ибни Жәвзи бағдаттин қоғлинип Қуръанни йәттә хил қираәт шәклидә оқулайдиған болған; Малик ибни Рәиб ваба кесили тәккәндә, аббасийлар хәлипилигидики шаирларниң һәммисиниң шеирлириға баравәр кәлгидәк гөзәл һәм мәшһур қәсидисини дуния әһлигә мирас қалдурған; Әбу Зуәйбил балилири қаза қилғанда, балилириға атап бир парчә мәшһур мәрсийәсини йезип, тарихқа қәйт қилинған.

Бәхитсизлик сизни қоршавалған чағда, сиз мәсилиниң йоруқ тәрипигә нәзәр селиң. Әгәр бирәв сизгә бир стакан лимон шәрбити сунса, сиз униңға бир сиқим шикәр қошуветишни унтуп қалмаң. Әгәр сизгә бир иланни соға қилса, у иланниң қиммәтлик терисини соювелип, қалған қисмини ташлаветиң.

Франция инқилавидин илгири, икки даңлиқ шаир шумлуқниң символи дәп қарилип түрмигә соланған екән. У иккилиси бирла вақитта камирниң дәризисидин сиртқа қариди. Уларниң бири үмүтвар, йәнә бири болса үмүтсиз киши екән. Үмүтвар киши юлтузларға шундақ бир нәзәр селиш биләнла күлүпту. Үмүтсиз киши кочидики патқақни көрүп жиғлапту. Үмүтсиз кишиниң пажиәлик тәрипигә қарисиңиз, у мәсилиниң яман тәрипинила көргән. Унутмаңки, яманлиқ хас һалда мәвжут әмәс, бәлки яманлиқтиму яхшилиқ, ғәлибә қатарлиқларму мәвжуттур".

Ейтилишларға қариғанда; Японийәдә бир министр өткүзүп қойған бир хаталиғи түпәйлидин жазалинип, һоқуқидин елинип тазилиқ ишчиси болуп қапту. Кишиләр уни "Министр болғандин кейин тазилиқ ишчиси болуп ишләш қандақ екән" дәп мәсхирә қилғанда, у киши өзиниң ишидин пәхирләнгән һалда: "Мән тази-

лиқ ишчиси әмәс, мән пухраларниң тән-саламәтлиги үчүн муһитниң саплиғини сақлашқа тиришиватқан бир адәммән” дәп җавап бәргән екән. Чүнки бу адәм өзини бир аддий тазилиқ ишчиси әмәс, бәлки дунияни пак-пакиз қилидиған муһим бир адәм дәп саниған. Әгәр һәммә адәм өзиниң хизмитини, өзиниң һүнирини вә өзиниң кәспини шундақ сөйидиған болса, у чоқум бәхитлик һаят кәчүриду. Чүнки һәрбир адәмниң хизмити, иши, кәспи вә һүнири вәзипә әмәс, бәлки һәвәс вә хошаллиқ һалиға кәлгәндә адәм әлвәттә өзиниң ишидин бәхит-саадәт һис қилалайду. Демәк, асаслиқ мәсилә вақиәликләрни тәрҗимә қилишта. Әгәр биз бешимизға кәлгән ишларни тоғра тәрҗимә қилидиған вә униңға карита иҗабий көзқарашта болидиған болсақ, әлвәттә бешимизға кәлгән ишлардин бизни хуш қилидиған әһвалларни тапалаймиз.

Аллаһ таала “Қуръан кәрим”дә охшаш пул-мал сәрип қилған икки адәмләрниң икки хил әһвалидин хәвәр берип мундақ дегән, йәни: ***“Сәралиқ әрәпләрдин бәзилири Аллаһ йолида бәргән нәрсилирини селиқ Һесаплайду, силәрниң бешиңларға һадисиләрниң келишини күтиду, улар күткән яман һадисә уларниң өзлиригә кәлсун! Аллаһ һәммини аңлап турғучидур, һәммини билип турғучидур. Сәралиқ әрәпләрниң бәзилири Аллаһқа вә ахирәт күнигә иман ейтиду, Аллаһ йолида бәргән нәрсилирини Аллаһқа йеқин болушниң вә пәйғәмбәрниң дуасиға еришишниң васитиси қилиду. Билиңларки, улар бу арқилиқ растинла Аллаһқа йеқин болиду, Аллаһ уларни өзиниң рәһмити даирисигә киргүзиду. Шәксизки, Аллаһ наһайити мәғпирәт қилғучидур, толиму меһрибандур”*** (Товва сүриси 98-99- айәтләр). Жуқурики икки пирқә һәр иккилиси Аллаһ йолида пул-мал сәрип қилған болсиму, авалқилар Аллаһ таалаға вә ахирәт күнигә ишәнмигәнлиги үчүн, совапни үмүт қилмиған, шуңа бәргән нәрсилирини селиқ дәп қариған. Кейинкиләр болса Аллаһ таалаға вә ахирәт күнигә иман ейтқан мөмүнләр болғанлиқтин, улар Аллаһ йолида бәргәнлирини Аллаһ таалаға йеқинлиқ һасил қилиш, андин Аллаһ тааланиң җәннитигә муйәссәр болуш нийити билән бәргән. Шуңа өзлириниң Аллаһ йолида пул-мал сәрип қилғанлиғини ибадәт дәп қариған. Иш охшаш болған, амма нийәт охшаш болмиғанлиқтин, нәтиҗә охшаш болмиған.

* ОН ҮЧИНЧИ АМИЛ *

Һәр ишта үмүтвар болуң

Үмүт дилни раһәтләндүридиған, көңүлни шат қилидиған, ирадини күчәйтидиған, адәмни көзлигән мәнзилгә йәткүзидиған сеһирлик нәрсидур. Үмүт иманниң мевилиридин бири болуп, иман бар қәлбтә чоқум үмүт болиду. Шуңа һәқиқий мөмүн адәм һәр ишта, һәр вақит үмүтвар болиду. Чүнки мундақ адәм әң авал харлиқни әзизлиққа, пеқирлиқни байлиққа, ажизлиқни қудрәткә, қийинчилиқни оңайлиққа, қуллуқни һөрлүккә айландурушқа қадир болған илим-һекмәтлик, чәксиз күч-қувәтлик Аллаһ таалаға ишиниду. Үмүт иманниң мевиси болғинидәк, униң қолдишидур. Иман болған қәлбтә чоқум үмүт болиду. Тарихлар гуваки, үмүт кишиләрни көз йәтмигән арманларға ериштүргән. Биз үчүн әң ишәнчлик хәвәр “Қуръан кәрим”ниң хәвәрлиридур. Әлвәттә. “Қуръан кәрим” мәхсәткә йетиштә үмүтниң қандақ чоң роль ойнайдиғанлиғини бизгә чүшәндүрүш үчүн бәзи қиссиләрни баян қилған. Бу қиссиләрдин бәзисини мисал үчүн қисқичә сөзләп өтүшни пайдилиқ дәп ойлаймән.

Якуп әләйһиссаламниң қиссиси

Якуп әләйһиссалам әң сөйүмлүк оғли Йүсүп әләйһиссаламдин айрилиду, аридин узақ вақит өтиду, Якуп әләйһиссалам қерип һәтта көзлири көрмәс болуп қалиду, бирақ Йүсүп әләйһиссаламни көрүштин ибарәт чин үмүтини қәтъий үзмәйду. Һемишәм Аллаһ таалаға сиғинип, йәни: ***“Аллаһниң уларниң (Йүсүф, Бунямин вә Рубил қатарлиқ үч оғлумниң) һәммисини маңа кәлтүрүп беришини үмүт қилимән”*** (Йүсүп сүриси 83- айәт) дейиш арқилиқ үмүтини йеңилап, ишәнчисини күчәйтип туриду. Йенидики оғуллири униң Йүсүп әләйһиссаламни көрәлмәйдиғанлиғини вә бундақ үмүттин ваз кечишини тәләп қилғинида, у балилириға, йәни: ***“Әй оғуллирим! бериңлар, Йүсүпни вә униң укисини издәңлар, Аллаһниң рәһмитидин үмүтсиз болмаңлар, шүбһисизки, Аллаһниң рәһмитидин пәқәт капир қовумла үмүтсизлиниду”*** (Йүсүп Сүриси 87- айәт) дәп уларни Йүсүп әләйһиссаламни издәшкә әвәтиду. Ахири Йүсүп әләйһиссалам тепилиши билән Якуп әләйһиссаламниң күткән үмүти гүл ачиду.

Муса әләйһиссаламниң қиссиси

Муса әләйһиссалам қовумини башлап мисирдин пәләстингә қарап йолға чиқиду, арқидин Пиръәвн вә униң қошунлири қоғлап келиду. Уларниң алдида дәрия, арқисида дүшмән, улар иккисиниң оттурида сиқилип қалғинида, Муса әләйһиссаламниң қовумлири әнди биз түгишидиған болдуқ дәп алақзадә болуп кетишиду, шу вақтта Муса әләйһиссалам уларға, йәни: ***“Әсла ундақ болмайду! Рәббим чоқум мән билән биллидур, маңа йол көрситиду”*** (Шуәра сүриси 52- айәт) дейиш арқилиқ Аллаһ таалаға болған ишәнчисини вә чоқум қутулидиғанлиқ үмүтини уларға хатирлитиду. Нәтиҗидә вақиәлик Қуръан бизгә сөзләп бәргәндәк болиду, йәни: ***“Биз Мусаға: “Һасаң билән дәрияға урғин” дәп вәһйи қилдуқ, Муса уруведи дәрия йерилди, һәрбир йерилған қисми чоң тағдәк болуп қалди. Иккинчи топ (Пиръәвнниң қошуни)ни бу йәргә йеқинлаштурдуқ. Муса билән униң һәмралирини болса, пүтүнләй қутқаздуқ. Андин иккинчи топни гәриқ қилдуқ”*** (Шуәра сүриси 63-66- айәтләр).

Һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң қиссиси

Һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам кишиләрни ислам диниға дәвәт қилишқа башлиғинида, өзи билән қошқанда аранла төрт киши еди. У мәккидә йошурун вә ашкарә 13 жил дәвәт билән мәшғул болиду, униң дәвити әрәп мушриклириниң мәсхирилиригә, өзи вә саһабилири уларниң азарлириға учрайду, саһабиларни бу йеңи диндин қайтуруш үчүн азаплар вә бесимлар чекидин ашиду. Лекин пәйғәмбәр әләйһиссалам бу динниң дуния хәлиқиниң ортақ диниға айлинидиғанлиғиға болған ишәнчисини вә Аллаһ тааланиң өз динини қоллайдиғанлиғидин үмүтини қәтъий үзмәйду. Саһабилирини вақитлиқ һәбәшстанға һиҗрәт қилишқа буйруғинида, толуқ ишәнч вә үмүт билән уларға уларниң бир күни чоқум қайтип келидиғанлиғини ейтиду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мәдинигә кәлгәндин кейинму, дүшмәнләрниң бу йеңи динни бөшүгидила боғуп қоюш сүйиқәстлири күндин-күнгә көпийиду; ташқиридин қурәйш вә ғәтәфан қәбилилири билән уларниң яндашлири; ичидин йәһудийлар билән мунапиқлар бирлишип, һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам билән униң саһабилиригә хатимә бериш үчүн бирләшмә һуҗумға өтиду. Бу вақитта һәрким өз

женини қоғдап келиштин башқини ойлимайду. Шундақ жиддий саатләрдә пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилири билән мәдинининң әтрапиға хәндәк колаветип, Аллаһ тааланиң ярдимигә вә нуситигә болған чин имани вә толуқ үмүти билән, саһабилириға әтики ғәлибиләрдин, келәчәктики пәтһиләрдин, һәтта парс вә рум императорлуқлирини йеңидиғанлиғидин сөзләйду. Мусулманлар униң сөзлиридин роһий озуқлирини елип, ишәнч билән ишлириға давам қилиду, мунапиқлар болса: “Муһәммәд келәчәктики ғәлибиләрдин сөз ачиду, һалбуки, биз һазир өз женимизни мудапиә қилалмайватимиз” дәп униң вәдилиридин шәклиниду, уни мәсхирә қилишиду. Амма Аллаһ тааланиң вәдиси вә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң күткән үмүти узун өтмәйла әмәлгә ашиду, мусулманлар ички дүшмәнлирини тармар қилғандин кейин, парс вә рим императорлуқлириниму тармар қилип, уларниң астида езилгән хәлиқләрни инсаларға чоқунушниң хорлуғидин азат қилип, бир Аллаһқила етиқат қилиштәк инсаний әзизликқа вә иманниң йоруқлуғиға елип чиқиду.

Һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам һәмрайи Әбу Бәкри рәзийәллаһу әнһу билән мәдинигә һижрәт йолида бир ғарға киривалиду, арқидин қоғлап кәлгән мушрик күчлири уларниң изини тепивалиду вә ғарниң алдида тохтап: “Муһәммәд чоқум мошу жайда бар, бу жайдин башқа йәргә кетәлигини йоқ. Әгәр у мошу жайдин тепилмиса, я асманға чиқип кәткән яки йәргә кирип кәткән болиду” дейишкәндә, Әбу Бәкри қорқуп кетип: “Улар төвән тәрәпкә бирла қарисила бизни әлвәттә тепивалиду” дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам Аллаһ таалаға болған толуқ ишәнчиси вә уларниң қолидин қутулушқа болған чин үмүти билән униңға, йәни: ***“Ғәм қилмиғин, Аллаһ биз билән биллидур”*** (товва сүриси 40- айәт) дейиш арқилиқ Аллаһ тааланиң ярдими уларға мәнсүп екәнлигини вә чоқум нижатлиққа ериштүридиғанлиғини хатирлитиду. Нәтижидә, бу иккиси мушрикларниң чаңгилиға чүшмәстин, мәдинигә саламәт йетип бариду.

Демәк, үмүт һәр қандақ қийинчилиқни оңайлиққа айландуридиған, жирақни йеқин қилидиған, һорунлуқни тиришчанлиққа өзгәртидиған, роһни үстүн көтиридиған вә мәхсәтләргә ериштүридиған сеһирлик күчтур.

Илим-пәнниң тәрәққий қилиши, кәшипиятларниң ечилиши, түрлүк йеңилиқларниң мәйданға келиши вә асарәттики хәлиқләрниң мустәқиллиққа еришиши үчүнму үмүтниң роли наһайити чоңдур. Әгәр алимлар вә кәшипиятчилар өз заманлириниң сәвийисигә купайә қилип, келәчәк үчүн изданмигән вә үмүт билән алға илгирилимигән болса еди, дунияниң тәрәққияти бир издила тохтап қалған, мәжһуллар

йешилмигән, кәшипиятлар ечилмиған вә йеңиликлар ижат қилинмиған болатти. Инсанлар заманимиздикидәк, пән-техника йеңилиқлиридин бәһримән болалматти.

Худди үмүт иманниң қолдиши болғандәк, үмүтсизлик куфриниң жөрисидур. Әждатлиримизму: "үмүтсиз шайтан" дәп тоғра ейтқан. Үмүтсизлик билән, куприлиқниң оттурисида зич бағлиниш болуп, бу иккисиниң бири йәнә бири үчүн сәвәпчидур. Үмүтсизлик куприлиқни кәлтүриду, куприлиқ үмүтсизликни кәлтүриду.

Ибни Мәсъуд рәзийәллаһу әнһу: "Һалакәт икки ишта: униң бири, үмүтсизлик; йәнә бири, мәғрурлуқ" дегән екән. Имам Ғәззалий уни шәрһиләп мундақ дәйду: "Үмүтсизлик билән, мәғрурлуқниң һалакәт үчүн сәвәп болидиғанлиғидики сир шуки, йәтмәкчи болған һәр қандақ арзу-арман пәқәт униңға үмүт бағлап, изчил тиришиш вә сәвәп қилиш арқилиқла һасил болиду. Һалбуки, үмүтсизниң етиқатида у йәтмәкчи болған мәхсәтниң әмәлгә ешиши мүмкин әмәс, шуңа у уни һасил қилиш үчүн үмүтму қилмайду, сәвәпму қилмайду. Мәғрур өзини мәхсәткә йәттим, дәп ойлайду, шуңа у башқисини тәләп қилмайду вә үмүтму қилмайду, чүнки бар нәрсә соралмайду. Арзу-арман үмүтсизниң етиқатида мүмкин әмәс, мәғрурниң етиқатида һасил болған нәрсидур".

Бизниң күндилик һаятимиздиму бу һәқиқәтни испатлайдиған мисаллар көптур. Мәсилән: Оқуғучи емтиһанда утуқ қазиниш үмүтини йоқатқан вақитта, у, үгиниш, музакирә қилиш, китап, дәптәр, қәләм, мәктәп дегәнләрниң һәммисидин зерикиду, булар униң көзигә сәт көрүниду. Чүнки у қанчә қилсиму бәрибир емтиһандин өтәлмәйдиғанлиғини етиқат қилиду. Бундақ вақитта, униңға қилинған нәсиһәт, тәрбийә, мунасип муһит, алаһидә хусусий дәрсләрниң һечбири кар қилмайду. Пәқәт униң нөвәттики емтиһандин өтүшкә болған үмүти қайтидин туғулғандила, дәрискә киришәләйду. Шипа тепишидин үмүти үзүлгән кесәлму шундақтур.

Йәни: ***"Мөмүнләргә келидиған болсақ, (чүшүрүлгән һәрбир сүрә) уларниң иманини техиму күчәйтти, улар буниңдин сөйүнүп кетиду. Диллирида мунапиқлиқ кесили барларға келидиған болсақ, һәрбир айитимиз уларниң куфрилиғиға куфрилиқ қошти, улар капир пети өлди"*** (Товва сүриси 124-125-айәтләр). Чүнки мөмүнләр Аллаһ тааланиң рәһмитини, мәғпиритини вә яхшилиқ ата қилишини үмүт қилди яхши ойда болди. Амма мунапиқлар болса Аллаһ тааланиң рәһмитидин, мәғпиритидин вә яхшилиқ ата қилишидин үмүтини үзди вә яман ойда болди. Нәтижә һәр икки тәрәпниң үмүтигә вә ой-пикригә яриша болди.

Һиммитиңиз алий болсун

Әлламә ибни Қәййим Җәвзийә мундақ дегән: “Алий һиммәтниң адәттики һиммәтләргә нисбәтән үстүнлиги жуқури упуқта җәвлан қилған қушниң башқа қушлардин үстүнлигигә охшаш болуп, төвәндики қушларға йәткән бәхитсизликләр жуқури упуқтики қушқа йәтмәйду. У жуқури упуқта қанчилик өрлигәнсири балайи-апәтләрдин шунчилик жирақ болғинидәк, қанчилик төвәнлигәнсири бәхитсизликләр уни шунчә тез тепивалиду”.

Инсан һаятида һиммәтниң роли наһайити чоң болуп, кишиләр алий һиммәтниң шарапити билән көз йәтмигән мәнзилләргә йетиду. Буниңға тарих гувадур. Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң шанлиқ тарихиға қарайдиған болсақ, алий һиммәт нәтиҗилириниң нәмунилирини көрәләймиз.

Тарихшунасларниң нәзәридә, бир үммәтни бәрпа қилип чиқиш иши әвлаттин әвлатқа давам қилған бир қанчә йүз жиллиқ изчил әмгәк қилишқа муһтаж (йәни бир милләтниң еқидисини, әхлақини түптин өзгәртип башқичә қилип чиқиш иши бир қанчә әсирлик изчил тәрбийәгә муһтаж). Амма һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам ислам үммитини бәрпа қилиштин ибарәт бу ғайини чарәк әсиргә йәтмәйдиған бир вақит ичидә әмәлгә ашуралиди. Чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам алий һиммәтлик, үмүтвар, қорқмас зат еди. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаятида чүшкүнлүк, үмүтсизлик дәйдиған нәрсиләр болмиған. У кечиниң зулмәтлирини иманниң нури билән, һаятини Қуръан айәтлири билән йорутқан зат еди.

Кәбигә 360 бут тизилған, мушриклар кәбини ялиңач тавап қиливатқан, инсанлар һарақтин баш көтирәлмигән, күчлүкләр аҗизларни бозәк қиливатқан, бегуна қизлар тирик турғузуп көмүлүватқан, капирлар ислам дәвитиниң алдини тосаш үчүн қолидин кәлгән яманлиқниң һәммисни қилған шу җаһилийәт дәвридә пәйғәмбәр әләйһиссалам бу вәзийәтниң чоқум өңшилидиғанлиғидин қилчә үмүтсизләнмигән еди.

Ясир вә Сумәййәләр мушриклар тәрипидин вәһшийләрчә шеһит қилинғандиму, пәйғәмбәр әләйһиссалам бу динниң ғәлибә қилидиғанлиғидин қилчә үмүтсизләнмигән. Улар “Әй ясир аилиси! Сәвир қилиңлар, силәрниң җайиңлар җәннәттур” дегән.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам таифлиқ

залимлар таш етип мубарәк путини қанитиватқән чағдиму, келәчәк ғәлибидин қилчә үмүтсизләнмигән.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам Хәббаб ибни Әрәт дегән саһабигә тәсәллий бәргәндә, униңға: "Аллаһниң нами билән қәсәм қилимәнки, Аллаһ бу динни әлвәттә үстүн қилиду, санадин һәзрәмутқа маңған йолувчи Аллаһтин башқа һечкимдин қорқмай, қойлирини бөрә йәп кетишидин қорқмай сәпәр қилидиған болиду. Лекин силәр алдирап кетиватисиләр" (имам Бухари ривайити) дегән сөзиниму толуп ташқан ишәнч билән ейтқан.

Биринчи хәлипә Әбу Бәкри рәзийәллаһу әнһу Әрәп йерим арилида баш көтәргән муртәдликкә икки жилдин аз вақит ичидә хатимә берәлиди вә шу қисқа муддәт ичидә шу вақиттики әң чоң икки императорлуқни муһасиригә алалиди.

Муһәммәд ибни Абдулвәһһаб өзиниң алий һиммити арқисида, қисқа муддәт ичидә Әрәп йерим аралини шерик еқидисидин тазилап, тәвһид еқидисини умумлаштурди. Имам Һәсән Бәннаниң һаяти алий һиммәт вә пидакарлиқниң әң яхши үлгисидур. У мусулманлар аммисиға "Түнүгүнниң арманлири бүгүн, бүгүнниң арманлири әтә" дәп тәлим берәтти.

Алий һиммәтлик кишиләрниң сүпити

1. Өткәнгә һәсрәт чәкмәйду, әтигә бақмайду вә бүгүнинила ойлайду.
2. Инсанийәтниң, хусусән мусулманларниң ғемини йәйду.
3. Кишиләргә яхши мәслиһәт бериду вә умумниң ишлириға паал қатнишиду.
4. Қилған һәр бир ишида алий һиммәтлик болиду.
5. Вақитниң тарлиғидин көп шикайәтлиниду, вақитни нәқ алтун дәп билиду.
6. Өзи ирадилик, пикридә мустәһкәм болиду вә иккилиниши аз болиду.

Демәк, бу һаятлиқ мусаписи узун мусабиқиләргә тәйярланған мәйдан болуп, вақитни қәдирләшни билгәнләр вә вақитни чиң тутуп қилишқа тегишлик болғанларни жайида орунлап, нәтижә яритиш билән Аллаһни вә хәлиқини мәмнун қилалайдиғанлар утуп чиқидиған мусабиқидур.

Сиздә чоқум арзу-арман вә һиммәт болсун

Бурун Әзһәр мечитидә Халид исимлик бир бала һәр күни кәчтә панус чирақларни яндуруш, ахшими өчүрүш, йеғи түгәп қалған чирақларға яғ қуюш қатарлиқ ишларни қилидикән. Бир ахшими у мечиттә ухлаватса, мечитни зиярәт қилғили бир топ өлима кәлгән болуп, улардин бири уни мәсхирә қилип: “Һәй шейхул әзһәр! тур орнуңдин” дәп ойғитиветипту. Халид меһманлардин қаттиқ хиҗил бупту вә “шәйхул әзһәр” дегән гәпни ойлинип қапту (Шәйхул әзһәр – Мисирдики қедимки билимгаһ әзһәрниң алий дәриҗилик башлиғидур). Шу чағда “Мән чоқум шәйхул әзһәр болимән” дәп ичигә пүкүпту - дә, әтисидин башлап оқушқа йүзлинип бир қанчә он жил оқупту. Ахири дунияға даңлиқ исламий билимгаһи әзһәргә шейх болуп тайинлинипту. У Әзһәр тарихидики мәшһур өлима “Халид әзһәри” еди.

Имам ибни Һәзм жигирмә алтә яштин кейин оқушқа киришкән екән. Униң оқушиға сәвәп болған мундақ бир қиссә бар екән: Ибни Һәзм бир күни әсир намизиниң вақтидин бурун дадисиниң бир йеқининиң җиназә намизини оқуш үчүн достлири билән мечиткә киргән болуп, җиназә намизи әсирдин кейин оқулидикән. Шуңа ибни Һәзм мечиттә тәһийәтул мечит намизи оқумайла олтарған екән. Яшанған бир адәм уни силкип: “Һәй бала! Сән мечиткә киргән адәмниң тәһийәтул мечит намизи оқушни лазимлиғини мошу яшқа киргичә билмидиңму?” дегән екән. Ибни Һәзм қаттиқ иза тартип “Болди мән чоқум оқуп алим болимән” дәп өзигә өзи вәдә бериду вә әлламә Абдулла ибни Дуһун дегән кишиниң һозуриға берип илим тәһсил қилишқа башлайду. Нәтиҗидә, у тәпсир, һәдис, фиқһи, тарих, шеир саһасидә катта өлима болуп тонулиду.

Америкиниң башланғуч мәктәплириниң биридә, бир күни синип муәллими оқуғучилириниң келәчәктә немиләрни қилидиғанлиғи вә қандақ адәм болидиғанлиғи тоғрулуқ улардин бир-бириләп сорап чиққан екән. Оқуғучиларниң һәммиси өзиниң арзу-арманлирини вә келәчәктә қандақ адәм болидиғанлиғини ейтип нөвәт бир оқуғучиға кәлгәндә, у “Мән америкиға рәис болимән” дегән болуп, буни аңлиған оқуғучилар уни мәсхирә қилип қаттиқ күлүп кәткән екән. Аридин нәччә он жил өткәндин кейин, һелиқи бала растинла америкиға рәис болған екән. У болса Бел Клинтон еди.

Алдирапла кәтмисиңиз чоқум нәтижә қазинисиз

Сәудийә әрәпстандики “әлбейк” тез йемәклик ашханилириниң егиси Рами Әбу Ғәзалә өзиниң кәчүрмишлирини баян қилип мундақ дәйду: “Мундин қириқ жил илгири дадам чәтәлгә чиқип, Францияниң “брост” тез йемәклик ширкити билән иттипақ түзүп, бу ширкәтниң Сәуди әрәпстандики вәкили болди. Дадам Франциядин келип ашхана ачти, бростниң хуручлири Франциядин келәтти. Бундақ тез йемәкликләр 1974- жилларда Сәуди әрәпстан җәмийитигә нисбәтән йеңилиқ еди. Шуңа херидар интайин аз еди, һәтта бир жилда ашханимизға келидиған херидар сани йүздин ашматти. Кирим аз болғанлиқтин дадам ашханиға ишчиму алмиған болуп, һәммә ишни өзи қилатти, херидарларни өзи күтәтти, тамақни өзи пиширәтти, тазилиқни өзи қилатти. Чүнки биз кичик едуқ, бизни оқуңлар дәп ашханиниң ишиға салматти. Дадам шундақ ишләпму ашханиниң чиқимлирини аран чиқиратти, пайда йоқ еди.

Икки жилдин кейин дадам вапат болди. Франциядики ширкәт дадамниң өлүми билән иттипақни әмәлдин қалдурди. Дадамниң тартқан җапалири бекар кәтти, бир қанчә жилдин бери ачқан ашханиси тақилип қалди. Бу арида банкидин хәт кәлди, биз банкиға миллион риалдин көпрәк қәриздар екәнмиз. Банка бизгә икки чиқиш йоли көрситипту: Я барлиқ егидарчилиғимиздики нәрсиләрни банкиға өткүзүп берип қәризни төләш яки икки жил ичидә аз-аздин төләштин ибарәт еди. Биз иккиинчисини таллидуқ. Укам билән иккимиз қаттиқ ишләп қәризни төләшкә бәл бағлидуқ. Шундақ қилип биз дадамниң ишини давамлаштуруш үчүн, кичик бир тез тамақхана ачтуқ. Өрә турсақ бешимиз тақишип қалидиған кичиккинә бир өйдә тамақ тәйярлаттуқ, ашпәзму өзимиз, ишчиму өзимиз, тазилиқчиму өзимиз болдуқ. Чай, қәһвә дегәнләрни, алий тамақларни өзимизгә һарам қиливәттуқ. Наһайити ихтисатчанлиқ билән иш көрүп, һәммини өзимиз қилдуқ, һәтта хуручларни өзимиз ясап чиқтуқ. Чүнки Францияниң хуручлири бәк қиммәт еди. Херидарларни бу йеңи хуручқа көндүрүш үчүн үч, төрт жил кәтти, ишимиз интайин аста меңивататти. Чүнки шу чағларда Җиддә шәһиридә 400 дин артуқ тез тамақханиси бар еди. Биз башқиларниңкидин пәриқлиқ алаһидә бир иш қилишмиз керәк еди.

Биз аста-аста чоңийишқа башлап, ишчиларни алидиған сәвийәгә йәттуқ, уларни тез хизмәт қилишқа көндүрүш үчүн тириштуқ. Хуручларни һечкимгә көрсәтмәй мәхпий һалда өзимизла тәйярлат-

туқ. Шундақ қилип Сәудийә әрәпстандики әң мәшһур “әлбейк” тез йемәклик ашханилирини барлиққа кәлтурдуқ”.

Муваппәқийәт қазиналмасликтин қорқмаң

Муваппәқийәт қазиналмасликтин қорқмаң. Чүнки һаят тәҗрибиләрдин ибарәт болуп, мувәппәқийәтсизлик мувәппәқийәт қазинишниң йолидур. Мувәппәқийәт қазиналмасликтин қорққан адәм һечқандақ иш қилалмайду. Мувәппәқийәт қазиналмаслиқ қорқунчлуқ иш әмәс, бәлки мувәппәқийәт қазинишниң муқәддимисидур.

Мувәппәқийәт қайта-қайта урунуп беқишниң, ваз кәчмәсликниң вә тохтап қалмасликниң мәһсулидур. Чүмүлини мисал қилидиған болсақ, чүмүлә өзиниң һәҗимидин нәччә һәссә чоң нәрсиләрни көтүрүп маңиду, сиз бармиғиңиз билән яки алдиға бир нәрсә қоюветиш билән униң йолини тосавалсиңиз, у дәрһал башқа тәрәптин йолини давамлаштуриду, зади тохтап қалмайду, егизгә чиқиду, чүшиду, ишқилип қилмақчи болған ишини қилиду.

Инсанийәтниң иптихарлиқ үлгиси һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһ тааланиң динини йәр йүзидә барлиқ динлардин үстүн вә ғалип қилиш ғайисидин қилчә ваз кәчмиди, үмүтсизләнмиди, дәвити бир қетим мағлуп болса, йәнә қайта башлиди, мәккидикиләр қулақ салмиса, таифқа берип дәвәт қилди, дәвитини туққанлири қобул қилмиса, башқа қәбилиләргә барди. Өз дәвитини давамлаштуруш йолида гаһ кишиләрни өйигә зияпәткә чақирди, гаһ Сафа теғиға чиқип туруп һәммә қәбилигә нида қилди, гаһ кишиләрниң өйлиригә берип дәвәт қилди. Ишқилип дәвәттин ваз кәчмиди. Мушриклар үстигә төгиниң ичи-қеринлирини артип қойғандиму ваз кәчмиди. Таифлиқлар таш етип путини қан қиливәткәндиму ваз кәчмиди. Саһабилирини “Бу дин кечә билән күндүз йетип барған җайларниң һәммисигә чоқум йетип бариду” дәп рiғбәтләндүрди (имам Әһмәд вә Тәбәрани ривайити). Ахири ғәлибә қилди.

Дизни ширкитиниң қурғучиси Валт Дизни мәзкүр ширкәтни қуруш җәриянида нурғун қетим мувәппәқийәтсизликкә учриған, көп қетим зиян тартқан екән (Дизни ширкити 1923-жили американиң Калифорния штатида қурулған мәшһур фильм ишләш ширкитидур).

Җорж Бирнардшов (Җорж Бирнардшов 1856-1950- жиллири яшиған Ирландиялик мәшһур язғучи) тоққуз жил һармай-талмай йезиқчилиқ билән шуғулланған болсиму,

язған нәрсилиригә бир тийин тапалмиған. Күндә бәш бәт мақалә йезип турупму, бирәр мақалиси баһаға еришәлмигән екән. Шундақ туруқлуқ қәтъий ваз кәчмигән вә йезишни давамлаштурған болуп, ахири дунияниң әң мәшһур язғучилиридин болған екән.

Франклин Рузвельт бир қанчә жил вақтини сәрип қилип йезип чиққан илмий әмгиги кино ширкити йәрипидин рәт қилинғанда қаттиқ беарам болған болсиму, қилчә үмүтсизләнмәй, ваз кәчмәй тиришиш арқилиқ ахири мувәппәқийәт қазанған вә американиң оттуз иккинчи рәиси болған екән.

Генри Форд өзиниң мәшһур Форд ширкитини қуруштин бурун бәш қетим чоң зиян тартип ихтисатта нөлгә чүшүп қалған екән.

Мувәппәқийәт бир мувәппәқийәтсизликтин йәнә бир мувәппәқийәтсизликкә йөткилишниң нәтижисидур.

Черчил: “Арзуни мүмкин әмәс қилип қойидиған бирла нәрсә бар. У болсиму, мувәппәқийәт қазиналмаслиқтин қорқуштур” (Вентсон Черчил 1874-1965-жиллири яшиған Англияниң сабиқ баш министри).

Павло Койилһо: “Бизниң әң чоң ажиз тәрпимиз ваз кечиветиштур, бизни мувәппәқийәткә елип баридиған йолларниң әң яхшиси ваз кәчмәсликтур” (Павил Койһо – Бразилиялик язғучи, 1947- жили туғулған).

Томас Едисон: “Генерал моторз ширкитиниң қурғучиси һаятиниң ахирқи вақитлирида ширкәтни башқуридиған бир адәм издәп нурғунлиған жуқури сәвийәлик вә тәжрибилик кишиләрниң арисидин бирини таллап чиқққан болуп, униң билән сөһбәт өткүзүш жәриянида, униң һаятида бир қетимму мувәппәқийәтсизликкә учрап бақмиғанлиғини аңлап, уни ишқа елиштин ваз кәчкән екән. (Томас Едисон – 1847-1931-жиллири яшиған америкилиқ кәшпиятчи болуп, электр чириғи, патифон, кино вә аккумулятор қатрлиқ миң хилдин артуқ нәрсиләрниң ижаткаридур).

Томас Едисон лампочкини кәшип қилиш үчүн 40 миң бәтликтин артуқ хатирә язған. Лампочкиниң қилини ясашта 5 миң қетим мувәппәқийәтсизликкә учриған. Лампочка бүгүнки күндә һечбир һәйран қаларлиқ иш әмәс. Амма 1880-жилдин бурун, электир чирақ техи умумйүзлүк ишлитилмигән болуп, шу чағда яй нурлуқ чирақлар әң мода болди. Униң үчүн наһайити зор күч сәрип қилишқа вә издинишкә тоғра келиду. Бәзи алимлар уни бир сараң дәп мәсхирә қилди, бәзиләр уни қуруқ лап етиватиду, ухлимай чүш көрүватиду дәп мазақ қилди. Йәнә бир қанчә алимлар математика арқилиқ униң

бу тәтқиқати мувәппәқийәт қазиналмайду, дәп испатлапму бәрди. Лекин Едисон баштин-ахир толуп ташқан ишәнч билән синақ қилди.

У кечә-күндүз тохтимай пүтүн зеһнини лампочка қилини тәҗрибә қилишқа сәрип қилди, пәқәт өсүмлүк түридин 6000 хилдин артуқни тәҗрибә қилди. Униң тәҗрибә хатириси 200дин ашиду, җәмий 40 миң бәттин артуқ болуп, мошуниңғила илгири-кейин болуп үч жилдин артуқ вақит кетиду. 1880-йилиниң алдинқи йеримиғичә, едисонниң лампочка қили синиғи йәнила һечқандақ нәтиҗигә еришәлмәйду. Амма у һармай-талмай тәҗрибә қилиш арқилиқ ахири лампочкиниң қилини ясап чиқишта мувәппәқийәт қазиниду.

Кувәйттә чиқидиған “Әл муҗтәмә” журнилиниң 2012-жилқи 13-апрель санида елан қилинған “Фордниң ғәлибиси” дегән бир мақалида, әң қедимий автомобиль “форд”ниң иҗаткари Генри Фордниң қисқичә тәрҗимиһалини тонуштурған болуп, мақалидә мундақ дәп йезилған: “Генри Форд мәлум бир электер энергия ширкитидә ишләйдиған адди бир ишчи еди. У күндә 11 саат ишләш бәдилигә һәптидә 11 доллар иш һәққи алатти. Генри күнлүк 11 саатлик җапалиқ әмгәктин кейин, өйигә қайтип келип, өйиниң арқисидики кичиккинә кәписигә киривелип йеңи бир мотор ясаш йолида йерим кечигичә ишләтти. Генриниң ата-аниси униң кечә ухлимай қиливатқан бу ишлирини әһмийәтсиз ишлар дәп қаратти вә генриниң чоң ишларни қолға кәлтүрүшигә ишәнч қилматти. Һәммә униңға күләтти, достлириму уни мәсхирә қилатти. Пәқәт униң аяли униңға ишәнч қилатти вә униң кәлгүсидә катта бир ишни әмәлгә ашуридиғанлиғидин үмүтвар еди. Шуңа у еригә һемишәм мәдәт берәтти, ишини давамлаштурушқа риғбәтләндүрәтти. Кечилири униң билән биллә шу кичиккинә кәписидә униңға һәмра болатти. Қиш күнлири кечилири соғуқтин қоллири титрәп туруп, еригә җин чириғини тутуп берәтти, еригә ярдәм қилиштин қәтъий зерикип қалматти. Шу сәвәптин болса керәк, Генри һаятиниң ахириға қәдәр аялини махтатти вә униңға болған чоңқур сөйгүсини изһар қилатти.

Генри Форд кишиләрниң мәнситмәслигигә, достлириниң мәсхирә қилишлириға вә ата-анисиниң ишәнмәслигигә қаримай, вападар аялиниң қоллиши вә ярдәм қилиши билән үч жил җапалиқ әмгәк сәрип қилиш бәдилигә дуниядики тунҗа автомобиль “форд” автомобилини ясап чиқиду. Генри Форд һаяҗанға толған һалда, һелиқи кичиккинә кәпидин төрт чақ билән маңидиған моторлуқ бир һарвини һайдәп чиққан чағда кишиләр көзлиригә ишәнмәй қалған екән. Бу дәл 1893-жилиниң яз айлири еди”.

* ОН ТӨРТИНЧИ АМИЛ *

Тәқвалиқ сизниң кийимлиқиз болсун

Тәқвалиқ дуния вә ахирәттә бәхитлик һаят кәчүрүшниң капалитидур. Тәқвалиқ мөмүн адәмниң йәтмәкчи болған әң жуқури пәллиси вә әң есил унванидур. Унутмаңки, Аллаһ таала тәқвадарлар билән биллидур, уларни дост тутиду, уларға ярдәм қилиду вә уларни һимайә қилиду. Йәни: ***“Аллаһ һәқиқәтән тәқвадарлар билән биллидур”*** (Бәқәрә сүриси 194- айәт), йәни: ***“Шәксизки, Аллаһ тәқвадарларни дост тутиду”*** (Ал имран сүриси 76- айәт). Тәқвалиқ имандин кейин келиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Инсанларни әң көп җәннәткә киргүзидиған нәрсә тәқвалиқ билән гөзәл әхлақтур”* (имам Тирмизи вә ибин Мажә ривайити) дәп көрсәткән. Аллаһ таалаға иман кәлтүргән һәр қандақ мусулманниң шу иманини ахирғичә сағлам елип бериши үчүн күчлүк бир һимайә астиға кириши әқил вә иманниң бирдәк тәливидур. Әң күчлүк вә әң ишәшлик һимайә Аллаһ тааланиң һимайисидур. Чүнки Аллаһ таала һәммидин күчлүктур, һәммигә қадирдур.

Тәқва сөзиниң луғәттики мәнаси “сақлиниш” дегәнликтур. Немидин сақлиниш? Тәбиийки, гунадин сақлиниш, Аллаһ тааланиң жазасиға йолуқуп қелиштин сақлиниш, дозақ отидин сақлиниш вә өзигә дуния вә ахирәттә зиян елип келидиған ишлардин сақлиништур. Тәқва дегән сөз йәнә луғәттә бир-биригә зиян йәткүзидиған икки нәрсиниң арисиға тосақ қоюш арқилиқ зиянға учриғанни қоғдаш дегән мәнаниму ипадиләйду. Әрәпләрниң “иттәқа битәрәсиһи“ йәни (қалқини билән өзини қоғдиди) дегән сөзи вә саһабиләрниң өз вақтида қаттиқ уруш вақтида өзлириниң пәйғәмбәр әләйһиссаламниң арқисиға келивелип дүшмәнләрниң оқлиридин қоғданғанлиғини “иттәқәйна бирәсулиллаһ” дәп ипадилигәнлиги буниң мисали.

Тәқва сөзиниң диний аталғудики мәнаси һәққидә өлималарниң тәриплири төвәндикичә болған:

1. Аллаһ таалаға итаәт қилиш арқисида өзини униң һимайиси астиға елиш.
2. Һарамдин қечиш вә һалални илғашта интайин сәзгүр болуш.
3. Гуна-мәсийәтләргә чүшүп қалмаслиқ үчүн еһтиятчан болуш.

4. Күчлүк бир һимайигә еришиш арқилиқ өзигә маддий вә мәнивий җәһәтләрдин зиян йәткүзидиған нәрсиләрдин сақлиниш.

Иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһу Убәййә ибни Кәб рәзийәллаһу әнһудин тәқвалиқ һәққидә сориғанда, у: "Сиз тикәнлик йолдин меңип баққанму?" дәп сориған. Һәзрити Өмәр: "һәә" дегәндә, һәзрити Убәййә йәнә униңдин: "қандақ маңдиңиз?" дәп сориған. Өмәр: "Путумға тикән кирип кәтмисун дәп еһтиятчанлиқ билән маңдим" дәп җавап бәргән. Бу вақитта Убәййә униңға: "Тәқвалиқ дегән әнә шундақ болиду" дегән ("Тәпсир ибни Кәсир"-ниң уйғурчә тәрҗимиси 1- том, 28- бәт).

Йәни тикәнлик җайдин маңған адәм "Путумға тикән кирип кәтмисун" дәп еһтиятчанлиқ билән меңиш арқилиқ өзини зиян-зәхмәттин қоғдиғандәк, тәқвадар адәмму һаятлиқ мусаписидә гуна, яман ишларни садир қилип қоюп Аллаһ тааланиң җазасиға учрап қалмаслиқ үчүн һемишәм еһтиятчан билән һәрикәт қилиду".

Тәқвалиқниң мәнаси

Тәқвалиқниң әң тоғра вә ихчам мәнаси "мәсъулийәтчанлиқ"тур. Инсан һәр ишта мәсъулийәтчан болуп, мәсъулийәт туйғуси ичидә һәрикәт қилидиған болса, у чоқум Аллаһ тааланиң һимайиси астиғиму кириду, һарам ишлардинму өзини сақлайду вә җазағиму учримайду. Чүнки "мәсъулийәтчанлиқ" дегән зиммисигә жүкләнгән һәр қандақ бир ишни өз вақтида, толуқ

вә мукәммәл ада қилиш дегәнликтур. Мундақ адәмниң көңли раһәт, келәчиги капаләтлик вә барлиқ қорқунчлардин хатирҗәм болиду.

Хәлиқимиздә "Өзини сориған ханниң алдиға бармапту" дегән һекмәт бар. Чүнки өз мәсъулийитини орунлиған адәм хәлиқниң вә Аллаһ тааланиң алдида һечқачан әйипләнмәйду. Өз мәсъулийитини ада қилған адәм тәқва адәмдур. Инсанниң Аллаһ тааланиң һәқлиригә, инсанларниң һәқ-һоқуқлириға қарита мәсъулийәт туйғуси ичидә яшиши дәл униң тәқвалиғидур.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилиригә нәсиһәт қилип мундақ дегән: "Бир-бириңларға һәсәт қилишмаңлар, өзәңлар алмайдиған мални башқиларға сетиш үчүн уларни зиянға учритип бу мални махтап униң баһасини ашурмаңлар, бир-бириңларға адавәт тутмаңлар, бириңларға тузақ қурушмаңлар, бир-бириңларниң содиси үстигә сода қилмаңлар, әй Аллаһниң бәндилири! өзара қериндаш болуңлар! мусулман мусулманниң қериндишидур, мусулман мусулманға зулум қилмайду, ярдәмгә муһтаж болған чеғида уни тәрк әтмәйду, уни хар вә пеқир көрмәйду. Тәқвалиқ бу йәрдидур "Пәйғәмбәр әләйһиссалам көксигә ишарәт қилип туруп: «тәқвалиқ бу йәрдә!» дегән сөзни үч қетим тәкрарлиған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам жуқурики ишларниң һәммисини тәқвалиқ дәп саниған. У йәнә: «Инсанниң гунакар болуши үчүн өзиниң диний қериндишини хар көрүши йетәрликтур, мусулманниң мусулманни бозәк қилиши қәтъий һарамдур, униң қени, мал-мүлки вә номусиға тегиш һарамдур" (имам Әбу Давуд ривайити) дегән.

"Аллаһтин қорқуш" дегәнниң мәнаси немә?

Тәқвалиқ Аллаһ тааладин қорқуш дәпму тәбирлиниду. Қуръан кәримдә: "Аллаһтин қорқуңлар" дегән айәтләр көп учрайду, һәдисләрдиму вә барчә ислам мәнбәлиридиму көп тәкрарлиниду.

Дунияда нурғунлиған қорқуш түрлири бар болуп, инсанлар өлүмдин қорқиду, қанунниң жазасидин қорқиду, мал-дуниясидин айрилип қелиштин қорқиду, қарақчидин қорқиду, үз-абройиниң төкүлүп кетишидин қорқиду, өзлиригә вә пәрзәнтлиригә зиян-зәхмәт йетиштин қорқиду, бирәвниң көңлини рәнҗитип қоюштин қорқиду, бирәр башлиқниң яки җамаәтниң нәзиридин чүшүп кетиштин қорқиду, өзигә яхшилиқ вә ата-еһсан қилип туруватқан кишисини рәнҗитип қоюп, оттуридики мунасивәтниң үзүлүп ке-

лишидин қорқиду. Қиз-оғуллар муһәббитидин айрилип қелиштин қорқиду.

Һәтта балилармму ата-анисидин таяқ йейиштин қорқиду, муәллимниң җазалишидин қорқиду, кичик балилар болса қараңғудин қорқиду, җин-алвастидин қорқиду, ялғуз қалса техиму қорқиду.

Әнди “Аллаһтин қорқуш” қайси түрдики қорқушқа кириду?

Шәксизки, “Аллаһтин қорқуш” дегән өзигә яхшилиқ қилип туруватқан кишисини рәнҗитип қоюп, оттуридики мунасивәтниң үзүлүп келишидин қорқушқа охшайдиған бир қорқуштур. Бу түрдики қорқуш Аллаһ тааланиң улуқ мақамиға толиму яришидиған қорқуштур.

Аллаһ тааланиң җазасидин қорқушму мошу қорқушниң ичигә кириду. Чүнки мунасивәт бузулған вә ата-еһсан үзүлгәндин кейин, күтүлидиған нәрсә җазадин башқиси болмайду.

Ундақ болмиғанда, Аллаһ тааладин худди қорқунучлуқ адәмдин қорққандәк, яки аччиғи яман адәмдин қорққандәк, яки залимдин қорққандәк қорқулмайду. Чүнки Аллаһ таала бу сүпәтләрниң һәммисидин әлвәттә пактур. Әксичә, у мәхлуқатиға әң меһрибан, әң көйүмчан вә әң шәпқәтлик заттур.

Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһу мундақ дәйду: “Бир күни пәйғәмбәр әләйһиссаламниң алдиға урушта әсиргә чүшкәнләр кәлтүрүлди. Уларниң арисида техи әмчәктин айрилмиған балисини издәватқан бир аял бар еди. Аял балисини тапти вә уни бағриға чиң басқиничә емитишкә башлиди”. Пәйғәмбәр әләйһиссалам йенидикиләргә аялни көрситип туруп улардин: “Бу аялни мошу балисини отқа ташлашқа рази болиду, десә ишинәмсиләр?” дәп сориди. Улар: яқ, һәргизму чидап туралмайду, дейишти. Андин пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға: *“Аллаһ бәндилиригә мошу аялниң балисиға болған шәпқитидинму артуқ шәпқәтликтур”* деди (Бухари вә Муслим ривайити).

Аллаһ таала әнә шундақ шәпқәтликтур. У бәндилирини азаплашни халимайду. Униң дозақни яратқанлиғи җәннәтниң қәдрини билдүрүш вә өзигә асийлиқ қилғанларни, бәндилириниң қенини ичкән вә уларға зулум қилғанларни әдәпләш үчүндур.

Тәқвалиққа буйруған бәзи айәт вә һәдисләр:

Йәни: ***“Иман ейтқанлар! Аллаһтин қорқуңлар вә тоғра сөзни қилиңлар”*** (Әһзаб сүриси 70-айәт).

Йәни: ***“Аллаһтин қорқуңлар вә билиңларки, Аллаһ тәқвадарлар билән биллидур”*** (Бәқәрә сүриси 194- айәт).

Йәни: ***“Аллаһниң нәзиридә әң һөрмәтлик санилидиғиниңлар әң тәқвадар болғанлириңлардур”*** (Һуҗурат сүриси 13- айәт).

Йәни: ***“Кимки Аллаһтин қорқидикән, Аллаһ униңға чиқиш йоли бериду”*** (Талақ сүриси 2- айәт).

Пәйғәмбәр әләйһиссаламдин: Кишиләрни җәннәткә әң көп киргүзидиған нәрсә немә? дәп соралғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Тәқвалиқ билән гөзәл әхлақтур”* дәп җавап бәргән (имам Бухари вә Муслим ривайити).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: *“Нәдә болсаң, тәқвадар болғин, яманлиқни яхшилиқ билән өчәргин, кишиләргә гөзәл әхлақ билән муамилә қилғин”* (ибни Һиббан “сәһиһ” намлиқ һәдис топлиминиң 2- том 224- бетидин елинди).

* ОН БӘШИНЧИ АМИЛ *

Товва-истиғпар ейтишни адәт қиливелиң

Товва-истиғпар сизни бәхитлик қилишқа, жүкиңизни йениклитишкә, көңлиңизни раһәтләндүрүшкә қадирдур. Гуналирини товва-истиғпарниң сүйи билән жуюп, тазилап маңған адәм немидегән бәхитлик адәм- һә!

Заманимизда көпинчә кишиләр товва-истиғпар ейтиңлар дейилсә, худди товва-истиғпарни чоң гуналарни садир қилған яки җинайәт ишлигән адәм ейтса болиду дегәндәк, яки әлһәмду лиллаһ биз бәш вақ намизимизни мукәммәл ада қилип келиватимиз, бирәвниң һәққини йемидуқ, бирәвгә зулум қилмидуқ, Аллаһ таалаға асийлиқ қилмидуқ, шуңа истиғпарни ейтсақму яки ейтмисақму анчә муһим әмәс дегәндәк қилип, товва-истиғпардин ибарәт бу муһим әмәлгә әһмийәт бәрмәйду. Әмәлийәт улар ойлиғандәк әмәс. Чүнки товва-истиғпарни гунакар адәмләрла ейтмайду. Уни гунадин мәсум пәйғәмбәрләр ейтқан. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Мән һәр күни Аллаһқа 70 қетимдин көпрәк товва-истиғпар ейтимән”* дегән (имам Бухари ривайити). Илгирики вә кейинки пүтүн гуналири, камчилиқлири вә хаталиқлири кәчүрүм қиливетилгән бир мәсум пәйғәмбәрниң күндә Аллаһ таалаға 70 қетимдин артуқ товва-истиғпар ейтишиниң сәвәви немә? Товва дегәнни гуна

қилғанларла қилмамду? Яқ! товва-истиғпар қәдимимизниң тейип кәтмәслиги, тоғра йолда изчил жүрүшимиз үчүн толиму зөрүрдур.

Товва-истиғпар адәмни тоғра йолда мустәһкәм қилиду

Товва-истиғпар адәмни гуналардин паклап, хаталиқлардин жирақ қилип туридиған нәрсә. Хаталиқни оңшап, гунани товва билән өчүрүп маңмиғанда, бир гуна йәнә бир гунани, бир хаталиқ йәнә бир яки бир қанчә хаталиқларни туғдуруп мениверидү. Ахири адәм өзини чиқмас тар кочиларға киргүзүп қойиду. Бу худди көйнәкниң биринчи түгмисини хата етиш билән униң пүтүн түгмилири хата етилип маңғиниға охшаш. Көйнәкниң дәсләп әткән түгмисини қайтидин тоғра әткәндин кейинла, башқа түгмиләрму тоғра вә җайида етилип маңиду.

Өз хаталиғини билгән һаман униңдин дәрһал қол үзгән, бир гунани ишлигән һаман униңға пушайман қилип товва қилған адәм қайта хаталиқ садир қилиш вә йеңи гуна ишләштин өзини жирақ туталайду. Демәк, товва-истиғпар адәмниң иш-һәрикәтлириниң тоғра вә мустәһкәм болуп давам қилишини капаләтләндүридиған нәрсә. Шуңа товвиниң әһмийити зор, пайдиси көптур.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: *“Һәр қандақ адәм балиси хаталашқучидур, хаталашқучиларниң әң яхшиси товва қилғучилардур”*-дегән (имам Тирмизи вә Әбу Давуд ривайити). Буниңдики сир немә? Чүнки товва-истиғпар инсанниң тоғра йолдин езип кәтмәслиги үчүн униң қәдимини мустәһкәм қилип туридиған, хаталиқларниң вақтида жуюлуп, гуналарниң өчүрүлүп туруши арқилиқ уни мурәккәп хаталиқлар вә еғир гуналардин сақлап туридиған қалқандур.

Истиғпар етишниң әң әвзәл вақти

Истиғпар ибадәтләрниң әвзилидур, истиғпар ейтишниң әң әвзәл вақти сәһәр вақтидур. Аллаһ таала җәннәткә киридиған тәқвадарларниң сүпәтлирини баян қилған айәттә уларни йәни: ***“Улар сәһәрләрдә истиғпар ейтқучиларду”*** (Ал имран сүриси 17- айәт) дәп махтиған. Йәнә: ***“Улар сәһәрләрдә рәббидин мәғпирәт тиләтти”*** (Зарият сүриси 18-айәт) дәп тәриплигән.

Истиғпар қийинчилиқларниң һәл болушиға түрткә болиду

Биринчи: Истиғпар ейтип туридиған адәм дунияда җисманий вә мәнивий җәһәтләрдин һәргиз азап чәкмәйду. Чүнки Аллаһ таала "Қуръан кәрим"дә мундақ дегән: йәни: ***"Улар истиғпар ейтип турған чағда Аллаһ уларға азап қилмайду"*** (Әнфал сүриси 33-айәт). Демәк, истиғпар инсанни җисманий, мәнивий, пикрий, иҗтимаий азаплардин, шундақла барлиқ азаплардин азат қилиду.

Иккинчи: Истиғпар инсанға барлиқ яхшилиқ түрлирини ачиду. Аллаһ таала Нуһ әләйһиссаламниң сөзини қиссә қилип мундақ дегән, йәни: ***"Уларға ейттим: рәббиңлардин мәғпирәт тиләңлар. Чүнки у наһайити мәғпирәт қилғучидур; шундақ қилсаңлар, у силәргә мол ямғур яғдуруп бериду, сииләрниң пул-маллириңларни вә оғуллириңларни көпәйтип бириду, силәргә бағларни, өстәңләрни ата қилиду"*** (Нуһ сүриси 10-12- айәтләр).

Үчинчи: Истиғпар мусулман адәмгә вә мусулманлар җәмийитигә күч-қувәт вә қудрәт ата қилиду. Аллаһ таала Һуд әләйһиссаламниң қовумиға ейтқан сөзини қиссә қилип мундақ дәйду: ***"Әй қовумим! Рәббиңлардин мәғпирәт тиләңлар, андин униңға товва қилиңлар; шундақ***

қилсаңлар, у силәргә көп йеғин яғдуруп бериду вә күчүңларға күч қатиду" (Һуд сүриси 52- айәт) .

Төртинчи: Истиғпар инсанға бәхит-саадәтлик һаят беғишлайду. Аллаһ таала йәнә Һуд әләй һиссаламниң сөзини қиссә қилип мундақ дәйду: ***"Силәр рәббиңлардин мәғпирәт тәләп қилиңлар, андин униңға товва қилиңлар, шундақ қилсаңлар Аллаһ силәрни бәлгүләнгән әҗилиңлар тошқичә убдан яшитиду"*** (Һуд сүриси 3- айәт).

Гуна қилмайдиған адәм йоқ

Һәр қандақ адәм билип-билмәй чоқум хаталиқ өткүзиду вә гуна өткүзүп қойиду. Һәтта һеч гуна қилмиған адәмниң өзини гунасиз һис қилип мәғрурлинишиниң өзиму гуна өткүзгәндин еғиррақ гунадур. Демәк, дунияда гунасиз адәм йоқ! Аллаһ таала гуна қилмайдиған адәмдин гуна қилип гунайиға товва қилип Аллаһ таалаға мунаҗат қилған адәмни яхши көриду. Чүнки гуна қилмиған адәм гуна-мәсийәтниң һарам ләззитини тетимиғанлиғи үчүн, у мәғпирәтниң һалавитиму теталмайду. Чүнки бирәр гунани қилип кәлгән адәм уни ташлаш йолида көп қийинчилиқ тартиду, бу арқилиқ Аллаһ тааланиң дәргаһида соваптин дәриҗә қазиниду, гуналирини товва арқилиқ яхши әмәлләргә өрәләйду. Амма гуна қилмиған адәм бундақ қийинчиликқа учримайду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: "Әгәр силәр гуна қилмисаңлар, Аллаһ гуна өткүзидиған, андин кейин товва қилидиған бир хәлиқни яритип, уларниң гуналирини мәғпирәт қилиду" дегән (имам Муслимривайити). Бу һәдис Аллаһ тааланиң гуна-мәсийәтләрни яқтуридиғанлиғини ипадилимәйду, бәлки бәндилириниң товвилирини қобул қилиш арқилиқ өзиниң (кәчүргүчи) вә (гунакарларни наһайити көп кәчүргүчи) дегән улуқ сүпәтлириниң әсәрлирини изһар қилиш вә бәндилиригә болған меһрибанлиғини ипадиләшни халайду.

Шуңа, инсан өзигә яки башқиларға пәриштәләрчә тәләп қоювалмаслиғи лазим. Гуна қилмаслиққа чин ирадә бағлаш вә тоғра йолда изчил меңиш керәк. Навада өзи яки башқилар хаталиқ садир қилип қойса яки гуна қилип қойса, пешанисигә "гунакар" тамғисини урмаслиғи, өзигә товва билән әпучанлиғини һәмра қилиши лазим.

* ОН АЛТИНЧИ АМИЛ *

Сәмимий тәнқитни активлиқ билән қобул қилиң

Андрий Моро (Франциялик мәшһур язғучи) инсан тәбиити тоғрулуқ мундақ дәйду: “Дуниядики барлиқ ишлар икки түрлүк болиду. Бири бизниң шәхсий тәләплиримизгә маслашқан ишлар, у бизниң нәзиримиздә һәқиқәттур; Йәнә бири бизниң шәхсий тәләплиримизгә маслашмиған ишлар болуп, у бизниң ғәзивимизни қозғайду”.

Доктор Аиз әл Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ әсиридә мундақ дәйду: “Нәсиһәт вә тәнқит әшундақ болиду. Әмәлийәттә биз мәдһийәни яхши көримиз вә униң үчүн хошаллинимиз, гәрчә у сахта болсиму; Тәнқит вә әйипләшни яқтурмаймиз, гәрчә һәқиқәт болсиму. Мана бу биздики чоң әйип вә асаслиқ нуқсанимиздур”.

Ислам мутәпәккүри әлламә Муһәммәд Ғәззали “мусулманниң әхлақи” намлиқ әсиридә мундақ дәп язған: Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Күчлүк мөмүн аҗиз мөмүндин яхши вә Аллаһқа әң йеқимлиқтур”* (имам Муслим ривайити) дегән. Бу йәрдики күчтин алди билән роһаний күч, андин җисманий күч мәхсәт қилиниду. Иман адәмни һәр тәрәптин күчлүк қилишқа йетәрликтур. Иман қәлбтә рәсми орнишип мустәһкәм болғандин кейин, адәмни иш қилғанда қетирқинип мукәммәл қилидиған, гәп қилғанда ишәнч билән тоғра гәп қилидиған, мәйдани кениқ, йоли дағдам, роһи йүксәк, әқли өткүр қилиду. Мундақ адәмдә иккилиниш аз болиду, боран-чапқунлар уни тәвритәлмәйду. Иман әнә шундақ әрләрни яритидиған сеһри қувәттур. Һәқиқий күчлүк адәм мошундақ болиду. Күчлүк адәм кишиләрниң тәнқитлиридин вә маламәтлиридин қорқуп қалмайду. Чүнки у өзиниң тутқан йолиниң тоғрилиғидин, қиливатқан ишиниң дуруслиғидин шәкләнмәйду.

Кишиләрниң сөзлиридин тезла тәсирлинип кетидиған, һиссиятчан, махталған чеғида хошаллиқтин учуп кетидиған, тәнқиткә учриғанда, дәрт-әләмдин өлүп кетидиған адәмләр бундақ һаләттин өзлирини азат қилишқа вә соғуқ қан болушни адәт қилишқа муһтаж. Чүнки уни махтап учуруватқан бир қанчә еғиз сөз билән уни тәнқитләп дәрт-әләмгә муптила қилған сөзләрни селиштурғанда, униңға алаһидә көңүл бөлүшкә әрзимәйду. Мәдһийә адәмниң қосиғини тойғузалмайду, тәнқит адәмни өлтүрәлмәйду. Муһим болғини ишни нуқсансиз, мукәммәл орунлаштур.

Ишини қетирқинип, мукәммәл орунлиған адәм тәнқитләрдин қорқмаслиғи лазим. Адәттә, көңүл бөлүп иш қилған кишиләр тәнқиттин қорқмайду. Амма көз боямчилиқ қилған кишиләрниң қорқидиғанлиғи ениқтур. Чүнки мундақларниң өзигә ишәнчиси йоқ. Сахтилиғиниң һаман бир күни ашкарә болуп қелишидин қоркупла яшайду.

Әқиллиқ адәм тәнқиттин қорқмайду, тәнқит арқилиқ өзини тәкшүрүп чиқиду. Әгәр тәнқит асаси йоқ пүчәк гәпләрдин болса, униңға әһмийәт бәрмәйду вә уни унтуп кетиду. Әгәр ундақ болмиса, өзидики йетәрсизликләрни түзитиду вә бу тәнқиттин пайдилинишқа тиришиду. Қедимдә бир ақил “Мениң әйиплиримни маңа ейтип бәргән адәмдин Аллаһ рази болсун” дегән екән.

Велям Жемис (1842-1910-жиллири яшиған америкилиқ философия вә писихология алими) мундақ дәйду: “Бирәр иш қилишқа бәл бағлиған болсиңиз, уни ижра қилишқа дәрһал киришиң. Шундила, сиз әшу иш сәвәплик сизгә девәйләп туруватқан ғәмләрдин пүтүнләй халас болисиз”.

Тәнқитлиш қиммитиңизгә қарап болиду

Һеч иш қилмиған адәмни һечким тәнқитлимәйду. Амма бирәр иш қилған, хусусән бирәр утуқ қазанғанларға мәдһийидин көпрәк тәнқитләр яғиду.

Инсанларниң күндилик турмушида тәнқит вә тәнқитләш дегәнләр болуп туриду. Шу ениқки, түзитиш бериш вә ислаһ қилиш мәхсити билән қилинған тәнқитниң пайдилиқ екәнлигини һечким инкар қилмайду.

Амма тәнқит бирәвдин өч елиш яки утуқ қазанған биригә көз қизартиш мәхсити билән елип берилғанда, һәргиз ижабий нәтижә бәрмәйду. Бу вақиттики тәнқит һәсәтниң түрткиси билән оттуриға чиққан сәлбий тәнқит болуп қалиду.

Ислам мутәпәккүри Муһәммәд Ғәззалий “Һаятиңизни йеңилаң” намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: “Һәсәттин ибарәт бу рәзил илләт инсанлар йәр йүзигә пәйда болғандин бири мәвжуттур. Дунияда шундақ инсанлар барки, бирәвдә камаләтниң аламәтлири жилвиләнсә яки Аллаһ ата қилған бирәр талант оттуриға чиқса, улар қаттиқ беарам болуп, изтирап чекиду, таки бу артуқчилиқ йоқалмиғичә қәтъий раһәт алалмайду. Бу немә үчүн шундақ болиду? Чүнки көрум-

сиз гөзәлликни өзи үчүн тәһдит, әқилсиз әқилни өзи үчүн дүшмән дәп қарайду”.

Америкидики “Инсаний мунасивәтләр иниститути”ниң қурғучиси Дали Карнег “Нурғун кишиләр мәдәнийәт яки шөһрәт яки утуқ җәһәттә өзлиридин үстүн туридиғанларни қарилаш арқилиқла өзлиригә тәсәлли тапалайду” дегән.

Һәсәтхорлар һечкимгә зиян йәткузәлмәйду

Қедимдә бир әрәп шаири мундақ дегән екән:

Сәвир қилғин һәсәт қилса, сәвириң уни өлтүрәр,
Түгәп қалса йеқилғулар, отму өзин көйдүрәр.

Йәнә бир шаир мундақ дегән екән:

Қавиған һәр итқа атмақ болса еди бирдин ташни,
Бесип чүшәрди ташниң баһаси алтун-күмүчни.

Америкилиқ язғучилардин бири мундақ дегән екән: “Кишиләрниң тилини бағлап қойғили күчүм йәтмигәчкә күчүм йетидиған ишни қилишни биливалдим, у болсиму, кишиләрниң тәнқитлиригә вә маламәтлиригә пәрва қилмаслиқтур”.

Америкиниң сабиқ рәислиридин Абраһам Линколин “Әгәр маңа кәлгән тәнқитләрни оқумақчи болсам, мениң вақтимниң һәммиси уларни оқуш вә рәддийә бериш биләнла өтүп кәткән болатти. Шуңа мән маңа қаритилған тәнқитләргә пәрва қилмаймән. Муһим болғини вәзипәмни толуқ ада қилиштур. Чүнки мән вәзипәмни толуқ ада қилип, нәтиҗә яриталисам, маңа қаритилған бу тәнқитләр өзлигидин йоқилип кетиду” дегән екән.

Аллаһ таала бизни һәсәтхорларниң яманлиғидин худди қараңғу кечиниң яманлиғидин сақлиниш үчүн пана тилигәндәк пана тиләшкә буйруп мундақ дегән: ***“Әй пәйғәмбәр! сән «Мәхлуқатниң яманлиғидин, қараңғулуққа толған кечиниң яманлиғидин, чигикләргә дәм салидиған сеһиргәрләрниң яманлиғидин, һәсәтхорниң һәсәт қилған чағдики яманлиғидин сүбһиниң рәбби болған Аллаһқа сиғинип пана тиләймән» дегин”*** (Фәләқ сүриси). Аллаһ таалаға сиғинип һәсәтхорларниң, жин

шәйтанниң вә адимий шәйтанниң яманлиғидин пана тиләш интайин зөрүрдур. Болупму маддий яки мәнивий җәһәттин Аллаһ тааланиң ата-еһсаниға еришкән кишиләр һәсәтхорларниң яман көзидин хали болалмайду. Шуңа, уларниң һәр заман Аллаһ таалаға йелинип униң рәһмитигә сиғинип барлиқ яманлиқлардин пана тилиши әң ақиланә иштур.

Кишиләрниң әйипләшлиригә көңүл бөлүп кәтмәң

Ейтилишичә, бир күни Нәсирдин әпәндим оғли билән йолға чиқип, өзи ешәккә минивалған, оғли болса униң йенида пиядә жүргән һалда кетип бериватқан екән. Улар бир топ кишиләрниң йенидин өткәндә, кишиләр әпәндимгә ишарәт қилишип:

– “Қаримамсиләр бу рәһимсиз адәмгә! кичиккинә балисини оттәк иссиқта пиядә маңдуруп, өзи ешәккә минивапту” дәп уни әйипләпту. Әпәндим буни аңлап, дәрһал ешәктин чүшүпту вә ешәккә оғлини миндүрүп, өзи пиядә меңипту. Улар йәнә бир топ кишиләрниң йенидин өткинидә, кишиләр уларға қарап:

– “Товва, қараңлар бу ишқа, маву қарғиш қепи бала яшинип қалған дадисини пиядә маңдуруп, өзи ешәккә минивапту” дәп әйипләпту. Әпәндим буни аңлап ешәкни тохтитип өзиму биллә минивапту. Шуниң билән дада, бала ешәккә минип кетиветип бир топ кишиләрниң алдидин өтүпту, улар бу иккисигә қарап:

– “Қараңлар! маву шәпқәтсиз адәмләргә, бечарә ешәкни қийнап бир ешәккә иккиси минивапту”, дәп уларни әйипләпту. Әпәндим буни аңлап ишәкни тохтитипту вә оғлини ешәктин чүширипту, андин дада, бала иккиси пиядә меңипту, ешәкни болса йетиләп меңипту. Улар йәнә бир топ кишиләрниң алдидин өткән екән, улар:

– “Қаримамсиләр маву ахмақларға! ешәкни бекар қоюп, өзлири пиядә меңипту, ешәк миниш үчүн яритилған әмәсмиди?” дәп уларни әйипләпту. Әпәндим уларниң сөзини аңлап, оғли билән иккиси ешәкниң астиға кирип уни көтүрүп маңмақчи болупту.

Әгәр сиз Нәсирдин әпәндим билән биллә болған болсиңиз, әлвәттә униңға: “Әпәндим! билгәнлирини қилсила, кишиләрниң әйипләшлиригә көңүл бөлүп кәтмисилә, чүнки инсанларни рази қилиш әмәлгә ашурғили болмайдиған бир ғайидур, дегән болар едиңиз”.

* ОН ЙӘТТИНЧИ АМИЛ *

Һаятиңизни ибадәткә айландуруң

Инсан һаятини қандақ ибадәткә айландуралайду? буниңға һәйран қалған болсиңиз төвәндикиләргә диққәт қилиң:

Әрәп тилидики йәни "ибадәт" дегән сөз луғәт етибари билән: бойсунуш, итаәт қилиш дегән мәнани ипадилисә ("Лисанул әрәб" 50- том, 2776-бәт), ислам дини аталғусида ибадәт Аллаһ таала яхши көридиған вә рази болидиған ишларниң һәммисини өз ичигә алидиған исимдур (Шәйхул ислам ибин Тәймийәниң "Әлубудийә" намлиқ әсири 2-бәт). Исламда ибадәтниң мәнаси вә түри интайин кәң болуп, ибадәтни исламда орунлаш вақти вә қандақ орунлаш усули ениқ бәлгүләнгән намаз, роза, закат вә һәж қатарлиқ ибадәтләргила қисқартип қойғанда, исламда көздә тутулған ибадәтниң мәнаси толуқ оттуриға чиқмай қалиду. Чүнки Аллаһ таала яхши көридиған вә рази болидиған ишлар мәзкүр ибадәтләр биләнла чәклинип қалмайду. "Қуръан кәрим"дә кәлгән: ***"Рәббиңларға ибадәт қилиңлар"*** (Бәқәрә сүриси, 23- айәт), дегән айәт Аллаһ таалаға итаәт қилиңлар, униң буйруғини бойичә иш қилиңлар дегәнлик болуп, һаятиңларни Аллаһ тааланиң диниға удуллап, униң буйруғини вә тәләп қилғини бойичә яшаңлар дегәнни ипадиләйду. Бу ибадәтниң умумий мәнаси болуп, намаз оқуш, закат бериш, роза туруш, һәж қилиш, Қуръан тилавәт қилиш дегәнгә охшиған ибадәтләр биз тәриплигән умумий ибадәтниң бир қисмидур. Қисқиси, Аллаһ таала буйруған бойичә яшиған мусулман адәмниң һаяти пүтүнләй ибадәттур. Чүнки ибадәт мусулман адәмниң һаятиниң һәммә саһалирини өз ичигә алиду.

Ибадәт – Аллаһ таала тәләп қилған бойичә яшаш арқилиқ өзиниң Аллаһ таалаға қулчилиқ борчини ада қилиш дегәнликтур. Бу ибадәтниң умумий мәнаси болуп, намаз оқуш, закат бериш, роза тутуш, һәж қилиш, Қуръан тилавәт қилиш дегәнгә охшиған бәлгүлик ибадәтләр Аллаһ таала буйруған умумий ибадәтниң бир қисмидур. Чүнки "Ибадәт динниң, шундақла һаятлиқниң һәммә тәрәплирини өз ичигә алғинидәк, инсанниң ашкарә вә йошурун пүтүн ишлирини, тили вә дилиниң әмәллирини өз ичигә алиду (доктор Йүсүп әл Қәрдавийниң "Әл ибадәт фи әл ислам" намлиқ әсиридин).

Шәйхулислам ибни Тәймийәниң «Әләбуди» намлиқ әсиридә ибадәтни тонуштуруп мундақ дегән: "Ибадәт — Ал-

лаһ таала яхши көридиған вә рази болидиған һәр қандақ ашкарә вә йошурун иш-һәрикәт, гәп-сөз вә ой-пикирләрни өз ичигә алған бир исимдур. Ибадәтниң түрлири наһайити көптур; улар: намаз оқуш, закат берш, роза тутуш, һәж-өмрә қилиш, тоғра вә раст сөзләш, аманәтни ада қилиш, илим үгиниш, ата-аниға яхшилиқ қилиш, уруқ-туғқанларға силә-рәһим қилиш, вәдигә вапа қилиш, башқиларни яхшилиқларға буйруш, яманлиқлардин тосаш, һалал рисқ үчүн ишләш, пәрзәнтлирини яхши тәрбийиләш, Аллаһ йолида җиһат қилиш, хошниларға, пеқирларға, житимләргә, мусапирларға яхшилиқ қилиш, һайванларға рәһим қилиш, Қуръан оқуш, дуа қилиш, зикир ейтиш, Аллаһ таалаға вә униң пәйғәмбиригә муһәббәт, ихлас қилиш, Аллаһ тааланиң азавидин қорқуш, рәһмитидин үмүт күтүш, униңға тәвәккәл қилип йөлиниш, униңдин ярдәм тиләш, бала- қазаларға сәвир қилиш, униң немәтлиригә шүкүр қилиш вә башқилардур".

Аллаһ таала "Қуръан кәрим"дә барлиқ инсанларни ибадәткә буйруп мундақ дегән: ***"Әй инсанлар! ахирәтниң азавидин сақлинишиңлар үчүн силәрни вә силәрдин илгирикиләрни яратқан рәббиңларға ибадәт қилиңлар".*** Йәнә инсанларниң яритилиш ғайиисиниң пәқәт Аллаһ таалаға ибадәт қилиш екәнлигини баян қилип, йәни ***"Җинларни, инсанларни пәқәт маңа ибадәт қилиш үчүнла яраттим"*** дегән (Зарият сүриси, 56-57-айәтләр).

Аллаһ таала тәрипидин кәлгән пәйғәмбәрләрниң һәммисиниң ортақ чақириғи йәни: ***"Аллаһқила ибадәт қилиңлар, силәргә Аллаһ тааладин башқа һечбир илаһ йоқтур"*** (Әъраф сүриси, 59-айәт) дейиштин ибарәт илаһий принцип еди.

Жуқарқи икки айәттә көздә тутулған ибадәт һәргиз биз билидиған намаз, роза, закат вә һәж қатарлиқ бөлгүлик ибадәтләр әмәс, бәлки инсанниң яритилишиниң ғайиси қилинған умумий ибадәттур. Мупәссирләр жуқурики: ***"Әй инсанлар! ахирәтниң азавидин сақлинишиңлар үчүн силәрни вә силәрдин илгирикиләрни яратқан рәббиңларға ибадәт қилиңлар"*** дегән айәтниң тәпсири һәққидә төвәндикиләрни ейтқан:

"Тәпсири Сәъди"дә "Бу айәттә көздә тутулғини Аллаһ тааланиң буйруғанлирини орунлаш вә тосқанлиридин жирақ туруш арқилиқ Аллаһ таалаға итаәт қилиштин ибарәт болған умумий ибадәттур" дәп кәлгән.

"Тәпсир Қуртуби"дә "Бу йәрдики ибадәттин мәхсәт Аллаһ тааланиң бир екәнлигигә етиқат қилиш, Аллаһ таала көрсәткән бойичә әмәл қилиш дегәнликтур; ибадәтниң әсли бойсунуш вә итаәт қилиш дегәнликтур" дәп тәпсир қилинған.

“Әйсәруттәфасир”дә, “Бу айәттики ибадәттин мәхсәт Аллаһ таалаға иман кәлтүрүш, униң буйруғанлирини орунлаш вә тосқанлиридин жирақ болуш билән бир вақитта Аллаһ таалани чин сөйүш вә уни улуқлаш арқилиқ униңға итаәт қилиштур” дәп тәпсир қилған.

Әнди, ***“Җинларни, инсанларни пәқәт маңа ибадәт қилиш үчүнла яраттим”*** дегән айәтни мутләқ көп сандики мупәссирләр: “Аллаһ таала инсанларни өзи тәләп қилған бойичә һаят кәчүрсун дәп яратқан, шуңа инсанлар өзиниң һаят тәризини Аллаһ тааланиң қануниға удуллап, униң көрсәтмиси бойичә, у тәләп қилғандәк яшашқа яритилған” дәп тәпсир қилған.

Жуқарқилардин очуқландики, Аллаһ таала инсанларни өзи чүшәргән қанун-принцип бойичә яшисун, дәп яратқан. Шундақ яшиғанлар Аллаһ таалаға ибадәт қилиштин ибарәт униң һәққини ада қилған вә өзлириниң инсанлиқ борчини ада қилған болиду; әксичә қилғанлар Аллаһ тааланиң һәққини ада қилмиған вә өзлириниң инсанлиқ борчини ада қилмиған болиду.

Кимки һаятиниң ғайисини Аллаһ тааланиң әмир-пәрманлирини орунлаштин ибарәт улуқвар мәхсәткә беғишлайдикән, униңдин садир болған һәрқандақ сөз-һәрикәт, иш-паалийәтләрниң һәммиси Аллаһ тааланиң дәргаһида ибадәт болуп йезилиду. Мана бу, Аллаһ тааланиң “Җинларни, инсанларни пәқәт маңа ибадәт қилиш үчүнла яраттим” дегән муқәддәс сөзиниң тәқәззасидур. Чүнки биз ибадәтниң мәнасини намаз, роза, закат, һәҗ қатарлиқ шу муәййән ибадәтләргила қисқартип қойидиған болсақ, бу айәттики яритилишниң ғайиси қилинған чоңқур мәнани чүшәнмигән болимиз. Бу муәййән ибадәтләр бизниң умумий ибадәтләрни давамлаштуруш йолимиздики мәнивий озуқлиримиздур. Бизниң йәр йүзидики бу чәклик һаятимиз әмәлийәттә Аллаһ тааланиң йолидики, Аллаһ таалани рази қилиш йолидики узун сәпәргә болуп, худди узун йолға чиққан йолувчи автомобилиниң шофери йолини ахирғичә давамлаштуралиши үчүн, йол бойидики май қачилаш орунлирида май қачилап меңишқа муһтаҗ болғандәк, Аллаһ йолидики узун сәпәрниң карванлириму намаз, роза, закат, Қуръан оқуш, һәҗ қилиш қатарлиқ муәййән пәризләрни орунлаш арқилиқ өзлириниң мәнивий ғизасини тәмин етиду.

Ислам мутәпәккүри әлламә Муһәммәд Ғәззалий бу һәқтә мундақ дәйду: “Ислам демәк кам-зиядә қилишқа болмайдиған, һәтта бармақлар билән санисғили болидиған азғинә ибадәтләр әмәс, бәлки у, инсанниң һаяттики өз вәзиписини өтәшкә салаһийәтлик болушидин ибарәттур. Бирәр заводни ясимақчи болған инженер у за-

водтин ишләпчиқирилидиған мәһсулатларни көзлимәстин, бәлки бу заводниң һемишәм ишләпчиқиришқа салаһийәтлик болушини көзләйду.

Аэропланниң салаһийити униң учуш үчүн һазир болуши, қәләмниң салаһийити йезиш үчүн һазир болуши, инсанниңму әмәл-ибадитиниң һемишәм Аллаһ таалаға ярамлиқ болуп, қобул болуши пәқәт униң нийитиниң дурус болуши билән болиду. Инсанниң нийити һәр ишта Аллаһ тааланиң буйруқлирини орунлаштин ибарәт болидикән, униң һаяттики пүтүн ишлири өзлигидин ибадәткә айлинип қалиду. Пул басидиған заводму униңға киргән қиммәтсиз хам әшияларни қиммәтлик пул қилип чиқарғинидәк, инсанниң нийити салаһийәтлик болса, униң һаяттики пүтүн ишлири ибадәт қатаридин орун алиду (әлламә Муһәммәд Ғәзалиниң “бу бизниң динимиз” намлиқ әсиридин).

Рәмзий ибадәт вә әмәлий ибадәт

Ибадәт икки түрлүк болуп, бири әмәлий ибадәтләр, йәнә бири рәмзий ибадәтләрдур.

Әмәли ибадәтләр – Аллаһ таала буйруған ишларни қилиш, Аллаһ таала тосқан ишлардин чәклиниш вә барлиқ иш-һәрикәтләрдә, гәп-сөзләрдә Аллаһ таалаға итаәт қилип, Аллаһ таала көрсәткән бойичә иш көрүштур. Бу түрдики ибадәт мусулман адәмниң пүтүн һаятлиқ саһалириниң һәммисини өз ичигә алиду. Пүтүн һаятлиқ саһалирида Аллаһ таала көрсәткән вә буйруған бойичә иш көргән адәмниң кечә-күндүзи, һәрикәт вә секүнатлири, шундақла һаятиниң барлиқ дәқиқилири ибадәт ичидә болған болиду. Аллаһ таала бәндилиридин мошу ибадәтни тәләп қилиду.

Рәмзий ибадәтләр – бәзиси Қуръан оқуш, зикир ейтиш вә дуа қилишқа охшаш тил билән қилинидиған ибадәтләр, бәзиси намазға охшаш бәдәнниң һәрикити билән қилинидиған жисманий ибадәтләр, бәзиси пул-мал сәрип қилиш билән қилинидиған ихтисадий ибадәтләр, йәнә бәзиси һәжгә охшаш һәм бәдәнниң һәрикити билән, һәм ихтисат билән қилинидиған ибадәтләрдур. Рәмзий ибадәтләрниң асаслиқ вәзиписи Аллаһ таалаға бағлинишни һасил қилиш болуп, бу бағлиниш пәқәт әмәлий ибадәтләрни жайида орунлаш биләнла әмәлгә ашиду. Чүнки гуна Аллаһ таала билән бәндә оттурисида пәрдә һасил қилиду, нәтижидә бәндиниң

Аллаһ таалаға бағлиниши әмәлгә ашмай қалиду. Гунадин сақлиниш әмәлий ибадәт болуп, бу әмәлий ибадәт орунланмиса, Аллаһ таалаға бағлиниш һасил болмайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам әмәлий ибадәтләр билән рәмзий ибадәтләрниң оттурисидики мунасивәтни баян қилип мундақ дегән: *“Кимки Қуръан оқуса вә униңға әмәл қилса, Аллаһ қиямәт күни у кишиниң ата-анисиға таж кийгүзиду”* (имам Әбу Давуд ривайити). Қуръан оқуш рәмзий ибадәт, Қуръанға әмәл қилиш әмәлий ибадәт болуп, худди Қуръан оқуған билән униңға әмәл қилмиса нәтиҗә қазиналмиғандәк, әмәлий ибадәт орунланмиса, рәмзий ибадәт нәтиҗә бәрмәйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мәсилини техиму очуқ баян қилип мундақ дегән: *“Бирәв әй рәббим! әй егәм! дәп төвәнчилик билән Аллаһқа илтиҗа қилиду, һалбуки, униң йегәнлири һарамдин, ичкәнлири һарамдин болуп, һарамдин озуқланған турса, униң дуаси қандақму иҗавәт болсун?!”* (имам Муслим ривайити). Дуа ибадәттур. Аллаһ таалаға дуа қилған адәм рәмзий ибадәтни қилған болиду, амма бу рәмзий ибадәтниң қобул болуши үчүн, әмәлий ибадәтниң орунланған болуши шәрттур. Һарам йейиш әмәлий ибадәткә хилаплиқ қилғанлиқтур. Шуңа, йемәк-ичмиги һарамдин болған адәмниң қилған дуаси иҗавәт болмайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам роза тутқан туруқлуқ, гуна-мәсийәт садир қилиштин қол үзмигән адәмләрниң ечинишлиқ әһвалини баян қилип мундақ дегән: *“Бир қисим роза тутқучилар барки, улар роза тутуп ачлиқ билән уссузлуқтин башқа нәрсигә еришәлмәйду”*(имам Әһмәт вә Һаким ривайити). Чүнки роза тутуш рәмзий ибадәт, гунадин сақлиниш әмәлий ибадәттур; рәмзий ибадәтниң қобул болуши үчүн, әмәлий ибадәтниң җайида орунланған болуши шәрттур.

Барлиқ ибадәтләр Аллаһ таалаяниң разилиғиға вә мукапатиға еришиш үчүн васитә болуп, әмәлий ибадәтләр һаятлиқта мукәммәлликниң амили болса, рәмзий ибадәтләр шу мукәммәлликниң шотиси һесаплиниду. Чүнки намаз, закат, роза, һәж қатарлиқ рәмзий ибадәтләрниң һәрбири әмәлий ибадәтниң әмәлгә ешиши үчүн хизмәт қилиду. Мәсилән: намазниң мусулман адәмни гуна вә яман ишлардин тосаш вәзиписи бар, закатниң мәртлик вә сехилиқни үгитиш, бехиллқини йеңишқа көндүрүш вәзиписи бар, розиниң нәпсини башқурушни вә сәвирчанлиқни үгитиш вәзиписи бар, һәжниң әдәп-әхлақ үгитиш вәзиписи бар. Мошу рәмзий ибадәтләрниң һәммиси ибадәтләрниң асасий болған әмәлий ибадәт үчүн һул һазирлайду вә уни мукәммәлләштүриду.

Шуңа ибадәтниң көп қилинишиға әмәс, бәлки ибадәтниң тәләпкә лайиқ мукәм-

мәл қилинишиға вә әң яхши шәкилдә қилинишиға әһмийәт бериш лазим. Чүнки ибадәтниң сани әмәс, сүпити муһимдур. Аллаһ таала “Қуръан кәрим”дә ***“Аллаһ силәрдин қайсиңларниң әмәли әң яхши екәнлигини синаш үчүн, өлүмни вә һаятлиқни яратқан заттур”*** дәп көрсәткән. (Мулк сүриси, 2-айәт).

Жуқурида баян қилинған намаз, закат, роза вә һәж қатарлиқ рәмзий ибадәтләрнила қилған адәм шу ибадәтләрни қилған чағдила Аллаһ таалаға бағланса, һаятини ибадәткә айландуруш арқилиқ әмәлий ибадәтләрни қилған адәм һемишәм Аллаһ таалаға бағлинип турған, һаятиниң һәрбир дәқиқисидә ибадәт ичидә болған болиду. Әмәлий ибадәтләр Аллаһ таала тәрәпкә кетип барған узун сәпәрдур, рәмзий ибадәтләр болса шу узун сәпәрниң озуғидур. Худди узун сәпәргә атланған адәм сәпири жәриянида йол бойидики май қачилаш пунктлиридин машинисиға май қачилап меңиш арқилиқ сәпирини давамлаштуралиғандәк, һаятини Аллаһ таала үчүн атап йолға чиққан һәрбир мөмүн адәм намаз, закат, роза, һәж, Қуръан оқуш, сәдиқә бериш дегәндәк рәмзий ибадәтләрни өз вақтида мукәммәл орунлаш арқилиқ бу бир өмүрлүк ибадәт сәпирини ғәлибилик һалда давамлаштуралайду.

Доктор Муһәммәд Ратиб Наблиси өзиниң “Ислам һәқиқәтлири” намлиқ әсиридә мундақ дәйду: “Бәзи кишиләр бир күндә бәш қетим намаз оқуп Аллаһқа йеқинлишиду, йәнә бәзи кишиләр кечә-күндүзниң жигирмә төрт саитидә Аллаһқа йеқинлишип туриду”. Бу сөзниң мәнаси шуки, бәзи кишиләр вақти бәлгүләнгән шу мәлум ибадәтләрни қилиш биләнла өзлирини биз Аллаһқа ибадәт қиливатимиз дәп ойлайду. Шуңа улар шу бәш вақ намазниң вақтидила Аллаһ билән болса, башқа вақитларда Аллаһни унтуп кетиду, Аллаһниң өзини күзитип туруватқанлиғини есидин чиқирип қоюп, бирини алдаш, биригә әзийәт қилиш, йәнә бириниң һәққини йәвелиш, йәнә биригә ялған ейтиш арқилиқ гунна-мәсийәт садир қилиду. Шуңа улар кечә-күндүз ичидики 24 саатлиқ вақит ичидә бәш қетимла Аллаһ билән болидиған, башқа вақитларда көпрәк шәйтан билән биллә болидиған кишиләрдур.

Әнди 24 саат Аллаһ билән болидиған кишиләргә кәлсәк, улар ибадәтниң мәнасини толуқ чүшәнгән, мөмүн адәмниң пүткүл һаяти ибадәт ичидә болидиғанлиғини билгән кишиләр болуп, улар вақти бәлгүләнгән ибадәтләрни орунлаш билән бир вақитта, һаятиниң һәрбир саитидә, һәрбир минутида вә һәрбир секунтида Аллаһни есидин чиқармайду, қандақла бир ишни қилса Аллаһни әсләп туруп, Аллаһ рази болидиған шәкилдә қилиду. Аллаһниң уни кечә-күн-

дүзниң һәрбир мәзгилидә күзитип туридиғанлиғини қәтъий есидин чиқармиғанлиқтин, һаятини Аллаһ таала сизип бәргән қанун-принцип бойичә елип бариду, ялған ейтмайду, кишиләрни алдимайду, зулум қилмайду, һемишәм тоғра вә дурус иш қилиду. Шуңа мундақ кишиләрниң һаяти ибадәт билән толған һаят болиду. Аллаһ таала бәндилиридин әнә шундақ ибадәт қилишни тәләп қилиду.

* ОН СӘККИЗИНЧИ АМИЛ *

Диянәтлик яшаң

Аллаһ тааладин кәлгән самавий динларниң әң алдинқи вәзиписи кишиләрниң ички дуниясини оңшаш, уларни ислаһ қилип, Аллаһ тааладин башқисиға қулчилиқ қилмайдиған, бир-биригә һәқсизлиқ қилмайдиған, бир-бирини зиянға учратмайдиған, һәммә баравәр инақ һаят кәчүридиған қилип чиқиштин ибарәттур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: *“Мән пәқәт гөзәл әхлақларни толуқлаш үчүнла әвәтилдим”* дегән сөзи буни ипадиләйду (имам Бухари ривайити).

Ислам мутәпәккүри әлламә Муһәммәд Ғәззалий “Һаятиңизни йеңилаң” намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: “Ислам әқлий саһадә пикирни рәткә салидиған, ижтимаий вә психика саһадә һис-туйғуни әхлақ-пәзиләткә үндәйдиған илаһий күчтур. У барлиқ тәлиматлири арқилиқ инсанни һәқиқәткә вә камаләт дәрижилиригә елип беришқа қадирдур. Ибадәтләрни орунлаштин мәхсәт шәклий рәсмийәтләрни орунлап қоюш әмәс, бәлки әқилниң һәқиқәтни тонуштики өткүрлигини ашуруш, һавайи-һәвәсләр үстидин қандақ ғәлибә қилишни үгиниш, кишиләргә яманлиқ қилиштин вә һәқсизлиқтин жирақ һалда шәрәплик һаят кәчүрүш йолиға давам қилиштин ибарәттур. Аллаһқа, ахирәт күнигә иман кәлтүрүп, намаз вә закатқа охшиған пәризләрни ада қилиш болса, инсан һаятида әкс етидиған мәшъәл болуп, униң йоруғида инсанниң тоғра йолини тепивелиши, һеч езип кәтмәй, һәқиқәткә туташқан һалда һаят кәчүрүшини капаләт қилиш ролини ойнайду. Ибадәтләрни орунлап турупму, мошу нурдин пайдилинип йол тапалмиғанларниң қиливатқан бу ибадәтлиридин яхшилиқ йоқтур. Чүнки мундақлар ибадәт қилип униң мевисини йейәлмигәнләрдур”.

Заманимиздики көп санлиқ мусулманларниң әһвали давалинип туруп кесәлдин сақиялмиған кесәл кишигә охшайду. Чүнки динимизда буйрулған барлиқ ибадәтләрниң бу дунциядики мевиси бизниң әхлақимизни яхшилаш вә бизни Аллаһ тааланиң жәннитигә лайиқ қилип йетиштүрүштин ибарәт болуп, Аллаһ таала бизниң маддий вә мәнивий сақлиғимизни сақлишимиз, әхлақимизни ислаһ қилишимиз, хаталиғимизни түзитишимиз үчүн, бизгә күндилик, айлиқ вә жиллиқ ибадәтләрни муәййән ибадәтләрни пәриз қилған. Бу худди дохтурниң кесәлләргә йезип бәргән амилигә охшайду. Шуңа намаз, роза, закат, һәж қатарлиқ муәййән ибадәтләрдин һәрбириниң әхлақни яхшилашта бәлгүлик вәзиписи вә алаһидә роли бар. Мәсилән: Намаз инсанни қәбиһ ишлардин вә гунадин сақлайду, роза тәқваликни ашуриду, закат сехийликқа адәтләндүриду, һәж сәвирчанлиқни үгитиду. Мошу ибадәтләрни орунлап туруп, йәнә ялған сөзләйдиған, кишиләрни алдайдиған, һарам йәйдиған, өз вәзиписини қолиниң учидила қилип қойидиған, өзиниң нәпси аваригәрчилигини дәп башқиларға зиян йәткүзидиған мусулманлар худди дохтурниң дорисини вақти қәрәлидә йәп туруқлук кесәлдин сақиялмиған бемарларға охшаш мәнивий бемарлардур.

Әлламә Йүсүп Қәрдави мундақ дәйду: “Ислам ақидә болуп, униң жәвһири тәвһидтур. Ислам ибадәт болуп, униң жәвһири ихластур. Ислам муамилә болуп, униң жәвһири растчиллиқ вә сәмимийәттур. Ислам әхлақ болуп, униң жәвһири рәһим-шәпқәттур. Ислам шәриәт болуп, униң жәвһири адаләттур. Ислам әмәл вә

ишләш болуп, униң җәвһири қетирқиништур. Ислам мунасивәт болуп, униң җәвһири қериндашлиқтур; ислам мәдәнийәт болуп, униң җәвһири тәңпуңлуқни сақлаштур. Еқидидә тәвһидни, ибадәттә ихласни, муамилидә растчиллиқни, әхлақта рәһим-шәпқәтни, әмәлдә қетирқинишни, мунасивәттә қериндашлиқни, мәдәнийәттә тәңпуңлуқни йоқатқан адәм исламниң җәвһирини йоқитип қойған болиду. Гәрчә у исламниң сүритини сақлап кәлгән болисиму, униң җәвһиридин мәһрум қалған болиду".

Әлламә Муһәммәд Ғәззалий өз әсиридә йәнә мундақ дәп язиду: "Инсанниң яритилиш қиссиси униң харлиниш үчүн әмәс, бәлки һөрмәтлиниш үчүн, езилиш үчүн әмәс, бәлки ғоҗайин болуш үчүн яритилғанлиғини көрситиду. Динниң вәзиписи инсанларниң бир-бири билән болған алақисини һәқиқәт вә адаләтни мизан қилған һалда тәртипкә селиш арқилиқ йәр йүзидә һәқсизлиқтин вә җаһаләттин жирақ болған саадәтлик һаятни беғишлаштин ибарәттур".

Әхлақ-пәзиләтлик кишиләр билән дост болуң

Һаятта достларни тоғра таллаш наһайити муһимдур. Әрәплләрдә "Сиз маңа бирәвниң кимләр билән арилишидиғанлиғини ейтип бәрсиңиз, мән сизгә униң қандақ адәм екәнлигини ейтип берәләймән" дәйдиған һекмәтлик сөз бар. Демисиму, адәм қандақ кишиләргә арилашса вә улар билән жүрсә, у адәм шу кишиләрниң қатаридин санилиду. Мундин башқа йәнә, адәм яхши кишиләр билән арилашса, улардики яхшилиқни өзидә өзләштүриду вә яхшиларниң яхшилиғидин несивидар болиду. Әгәр яман адмләр билән жүрсә, уларниң угалини тартиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мәнани интайин есил бир тәбир билән ипадиләп мундақ дегән: *"Яхши дост билән яман достниң мисали ипар сатқучи билән көрәк (төмүрчиниң йәл бериш тулуми. С.Ю) басқучиға охшайду. Ипар сатқучиниң йениға барсиңиз у сизгә ипар бериду яки униңдин сетивалисиз яки һеч болмиғанда униңдин ипарниң хушбуйини пурайсиз. Көрәк басқучиниң йениға барсиңиз у кийимиңизни көйдүрүп қойиду яки униңдин бәдбуй сесиқ пурақни пурайсиз"* (имам Муслим ривайити).

Сиз яхшилар билән арилашсиңиз, һәргиз зиян тартмайсиз. Пәйғәмбәр әләйһиссалам үлгилик кишиләрни сүпәтләп: *"Улар билән арилашқан кишиләр һәргиз бәхитсиз болмайду"* дегән (имам Бухари вә имам Муслим ривайити).

Яхшилар билән арилишип өткән адәмниң шу яхшилар еришкән яхшилиқлардин несивидар болидиғанлиғи вә улар ериишкән шәрәпкә еришидиғанлиғи шәксиз һәқиқәттур. Аллаһ таала әсһабулкәһф билән йолдаш болған вә уларға һәмра болған бир иштниң қәдрини көтирип, уни улуқ “Қуръан кәрим”дә тилға алған. Бу немидегән катта шәрәп!

* ОН ТОҚҚУЗИНЧИ АМИЛ *

Һаятиңизни йеңилаң

Дунияда көплигән нәрсә өзлигидин йеңилинип туриду. Күнләр, пәсилләр, дәл-дәрәқләр вә башқилар турмастин өзгирип вә йеңилинип туриду. Пәқәт инсан һаятила тиришчанлиқ болмастин өзлигидин йеңиланмайду вә өзгәрмәйду.

Ислам мутәпәккүри әлламә Муһәммәд ғәззалий “Һаятиңизни йеңилаң” намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: “Инсан өз һаятида йеңи бир бәт ечишни халайду. Амма толарақ бу йеңилиқни әһвалиниң яхшилиниши яки башқа бир җайға йөткилиши дегәндәк мәҗһул вақитларға тапшуруп қоюп уни күтиду. Бәзиси бу йеңилиқни мәлум бир пәсилгә яки туғулған күнигә охшаш муәййән күнгә яки йеңи жилниң киришигә бағлайду. Шуниң билән күн өтиду, вақит өтиду. Көп һалларда бу һаяҗан йоқап кетиду. У мошундақ кечиктүрүш арқилиқ гоя ғайиптин бир күч келип уни бир дәмдила өзгәртип қойидиғандәк яки туюқсиздин һаяти йеңилинип қалидиғандәк күтиду.

Бу пәқәт хам хиял вә алдиништур, халас. Чүнки һаятни йеңилаш пәқәт инсанниң өз ичидин кәлгән тиришчанлиқ билән болиду. Бирәр

ишқа мустәһкәм ирадә вә чидам билән алдини қилған адәмни оңайсизлиқлар вә тосалғулар баш әгдүрәлмәйду вә ирадисидин қайтуралмайду. Бу худди йәрниң аситидики уруқчиниң қаттиқ тупрақни тешип чиққинидәк барлиқ тосқунлуқларни йеңип чиқиду. Инсан өзидики чәклик қудрәт, чәклик вақит вә чәклик пурсәттин пайдилинип һаятини йеңидин қуруп чиқалайду; ишларни кечиктүрүшкә өзүр йоқ”.

Тиришиш, интилиш жапа әмәс, бәлки у һузурдур. Тиришиш, интилиш инсаниң асаслиқ вәзиписидур. Һаяттики интилиштин қәтъий тохтап қалмаслиқ лазим. Худди турғун су бузулғандәк сизму һаятта турғунлишип қалсиңиз һаятиңиз мәнасиз болиду, униң ләззити йоқап кетиду. Өзиңиз қилалмиған бир ишни қилғанда хошаллиқ таписиз. Кичик бала оюнчуққа қизиқиду, амма азрақ ойнапла ташлап қойиду. Чүнки у арзу қилғиниға еришти, иш түгиди.

Һаятиңизни мәжһул қәдәрниң үстигә қурмаң

Әлламә Муһәммәд Ғәззалий мәзкүр әсиридә йәнә мундақ дәп язиду: “Һаятиңизни ғайиптин келидиған мәжһул қәдәрниң үстигә қурмаң. Чүнки у сизгә яхшилиқ елип келәлмәйду. Бүгүнки һаятиңизла сизгә аит һаяттур. Сиз әһмийәт беришкә вә чиң тутушқа тегишлик һаят мошудур. Ишларни бүгүндин башлисиңиз пайдини сиз таписиз. Кечиктүрүшниң мәнаси йоқ. Қилишқа тегишлик ишларни вақтидин кечиктүрүш, йеңи планни орунлаш ишни арқиға сүрүш, дәрһал түзитишкә тегишлик ишларни әтигә қоюш зияндин башқисини кәлтүрмәйду. Бәлки бундақ кечикиш адәмни техиму қийин әһвалларға сөрәп апириши мүмкин. Пәйғәмбәр әләйһиссалам вәз-нәсиһәт қилип: *«Гунайиға пушайман қилғучи Аллаһтин рәхмәт күтиду, өзигә ишинип көрәңлигүчи җазасини күтиду. Билиңларки, һәр ким өзи қилған әмәллириниң мукапатини көриду, һечким бу дунийдин яхши ишиниң яхшилиғини, яман ишлириниң яманлиғини билмәй туруп айрилмайду. Әмәлләрниң нәтиҗиси униң түгәнчиси билән хуласилиниду. Кечә билән күндүз силәр үчүн яритилған болуп, бу вақитларни яхши әмәлләр билән толтуруңлар, ишларни кечиктүрүштин сақлиниңларки, өлүм дегән туюқсиз келидиған нәрсә. Аллаһниң әпусиниң кәңлигигә ишинип гәпләттә қалмаңлар. Җәннәт билән дозақ силәргә аяқ тивишиңлардинму йеқиндур”* дегән

(имам Әһмәд ривайити). Андин йәни: *“Кимки зәрричилик яхши иш қилидикән, у униң мукапатини көриду. Кимки зәрричилик яман иш қилидикән, у униң җазасини тартиду”* (Зәлзәлә сүриси 7-8- айәтләр) дегән айәтни оқуған. Инсан һаятини йеңилап турса, камчилиқлирини түзитип, пәзиләтлирини ашуруп турса, немидегән яхши-һә!”.

* ЖИГИРМИНЧИ АМИЛ *

Өзиңиздин һесап елип туруң

Уйғурларда “Өзини сориған ханниң алдиға бармапту” дәйдиған һекмәт бар. Даналарға көрә, инсан һәр вақит өзини тәкшүрүп, хата кәткән тәрәплирини түзитип, яхши тәрәплирини мустәһкәмләп туридиған болса, бу дунияда вә ахирәттә маламәткә қелиштин өзини сақлап қалалайду.

Ислам мутәпәккүри әлламә Муһәммәд Ғәззалий “Һаятиңизни йеңилаң” намлиқ әсиридә мундақ дәп язған: “Дунияда һәр қандақ бир муһим ишниң Һесавати болиду, униң кирими, чиқими, пайдиси вә зийини Һесаплинип турилиду. Пәқәт инсан һаяти мәҗһул тәрәпкә худди судәк еқип кетивериду”.

Мәхсус бир дәптәр тутуп, өзиниң қилған яхши ишлири билән яман ишлирини хатириләп туруш арқилиқ өзиниң яхшилиқ билән яманлиқтин топлиғанлирини билип турушни ойлап баққан адәм бармиду? Әлвәттә болуши мүмкин. Амма Аллаһниң пәриштәлири буларни толуқ хатириләп туриду. “Қуръан кәрим”дә мундақ кәлгән: ***“Кишиләрниң намә-әмәли оттуриға қоюлиду, гунакарларниң униңда хатирләнгәнләрдин қорққанлиғини көрисән, улар: “Вай исит! бу қандақ китап? Чоң-кичик һечбир ишни чала қоймай толуқ хатириләптуғу?” дәйду, шундақ қилип улар қилған-әткәнлириниң һәммисиниң намә-әмәлигә хатирләнгәнлигини көриду, рәббиң һечкимгә угал қилмайду”*** (Кәһф сүриси 49-айәт).

Өзимизниң намә-әмәлимизни өзимиз хатириләп қойсақ яки өзимиз билип турсақ яхши әмәсму? Дунияда һечқандақ содигәр өзиниң тиҗаритидики пайда-зиянни Һесаплимай ташләвәтмәйду, һәр қандақ магазин егисиму магазинидики товар-

ларниң һесавини билиду. Адәттики адәмләрму ихтисадиниң қанчилик екәнлигини билиду, банкида қанчилик пули барлиғи вә йенида қанчилик барлиғини убдан билиду. Амма инсан яхшилиқ вә яманлиқтин қилған-әткәнлирини билмәйду, билгәндиму бу дәрижидә билмәйду”.

Инсан өзидин өзи һесап елип турушқа муһтаж

Әлламә Муһәммәд Ғәззалий мәзкүр әсиридә йәнә мундақ дәп язған: “Тәрбийә мутәхәссислири адәмниң пат-пат өзидин өзи һесап елип турушиниң зөрүрлигини тәкитләйду. Иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттаб «Силәрдин һесап елиништин бурун өзәңлардин өзәңлар һесап елиңлар, әмәлиңлар таразиға қоюлуштин бурун уни өзәңлар тартип көрүңлар» дегән. Ислам мутәпәккүрлиридин ибни Муқәффә инсан өзидин садир болған барлиқ ишларни хатириләп меңиши лазим дегән болса, америкидики “Инсаний мунасивәтләр инститтути”ниң қурғучиси Дали Карнег: “инсан өзидин садир болған хаталиқларнила хатириләп маңса йетәрлик” дәп қариған.

Дали Карнег өзи тоғрулуқ тохтилип мундақ дегән: “Мән иш үстилимниң тартмилириниң биридә үстигә «мән садир қилған ахмақлиқлар» дәп йезилған мәхсус бир дәптәрни сақлаймән. Пат-пат уни варақлап көрүп бәзи хаталиқлиримни санап чиқимән вә бәзисини йезиштин хиҗил болуп көңлүмгә пүкимән. Әгәр мән өзәмгә қарита сәмимй болалиған болсам, мениң бу үстилимниң тартмилири хаталиқлирим вә ахмақлиқлирим билән толуп кәткән болатти. Мән һәр кетим хаталиқлирим йезилған дәптәрни оқуғинимда, әң зор мүшкүлатларниму йеңип чиқидиған зор күчкә егә екәнлигимни һис қилимән”.

* ЖИГИРМӘ БИРИНЧИ АМИЛ *

Аллаһ тааланиң мәғпиритидин үмүт үзмәң

Инсан гуна қилмайдиған пәриштә әмәс яки әқил вә виждандин мәһрум жанлиқму әмәс. Бәлки у пәриштәләрдики роһанийлиқ билән башқа жанлиқлардики нәпсанийәтчиликни өзигә жәм қилған йеганә мәхлуқат.

Шуңа инсандин худди пәриштәләрдин садир болғандәк яхши ишларму, һайванлардин садир болғандәк нәпсанийәтчилик вә әқилсизлиқларму садир болуп туриду. Чүнки инсан қолидин яхшилиқму, яманлиқму келидиған мәхлуқат.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *"Һәр қандақ адәм балиси хаталашқучидур, хаталашқучиларниң әң яхшиси товва қилғучилардур"* дәп көрсәткән (имам Тирмизи вә Әбу Давуд ривайити).

Һәр қандақ гунаниң чариси товвидур

Әбу Сәид Худри рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки, пәйғәмбәр әләйһиссалам көп гуна қилип кейин товва қилиш арқилиқ Аллаһ тааланиң мәғпиритигә наил болған бир адәмниң қиссисини баян қилип мундақ дегән: "Қедимқи заманда бир қатил бар болуп, 99 адәмни өлтәргән екән. Андин күнләрниң биридә қилғанлириға пушайман қилип, товва қилиш нийитигә кәпту вә кечә-күндүз ибадәттин баш көтәрмәйдиған бир абитниң йениға келип, униңға өзиниң 99 адәмни өлтәргәнлигини вә товва қилишқа йол бар яки йоқлиғини сорапту. Абит униң 99 адәмни өлтәргәнлигини аңлап чөчүп кетип вә "саңа товва йоқ" дәп варқирап кетипту. Бу жавапқа ғәзәплинип көзлири қизирип кәткән һелиқи қатил бу абитниму өлтүрүп ташлапту.

Андин у бир алимниң йениға берип барлиқ әһвални униңға толуқ ейтип бәргәндин кейин, алим униңға: "Субһанәллаһ! товвиниң ишигини ким тақавапту? Та қиямәткичә товва қилишниң ишиги очуқ. Сиз товва қилсиңиз Аллаһ кәчүриду. Лекин сиз яман бир шәһәрдә туриватисиз. Сиз палани шәһәргә барсиңиз, шу йәрдә яхши адәмләр бар. Шулар билән биллә Аллаһқа қулчилиқ қилиң" дәп йол көрситипту.

Һелиқи адәм Аллаһқа товва қилған һалда, яманлиқтин қол үзүп мәзкүр шәһәр-

гә қарап йол елипту. Амма у йолниң йеримиға кәлгәндә өлүп кетипту. Шу һаман асмандин рәхмәт пәриштәлири билән азап периштәлири чүшүп униң йениға һазир болупту вә бу адәмни улар талишип қапту. Рәхмәт пәриштәлири униң товва қилиш йолида меңип өлүп кәткәнлиги үчүн уни жәннәткә елип маңмақчи болупту. Азап пәриштәлири униң 99 адәмни өлтәргән қатил болғанлиғи үчүн уни дозаққа елип маңмақчи болупту. Ахирида Аллаһ таала уларға адәм сүритидә бир пәриштә әвәтипту. Пәриштә уларниң оттурисида адаләтлик һөкүм чиқармақчи болуп, уларға дәпту: *“Силәр мундақ тартишмастин, авал бу адәм жан үзгән йәр у кәлгән шәһәргә йеқинрақму яки бармақчи болған шәһәргә йеқинрақму өлчәп көрүңлар, әгәр кәлгән шәһәрниң мусаписи у бармақчи болған шәһәрниң мусаписидин йеқин болса, у дозаққа мәнсүп болиду, әгәр бармақчи болған шәһәргә йеқин болса, жәннәткә мәнсүп болиду” дәпту. Шуниң билән Аллаһ таала у адәм кәлгән шәһәрниң мусаписини жирақ, у бармақчи болған шәһәрниң мусаписини йеқин қилип берипту. Нәтижидә, адәм өлгән йәр у бармақчи болған шәһәргә йеқин болуп чиққанлиғи сәвәплик уни рәхмәт периштәлири жәннәткә елип кетипту* (имам Муслим ривайити).

Сиз һәр қанчә гунакар болсиңизму сизниң дилиңизни йорутуп, ғемиңизни йоқитип, бәхитиңизни ачидиған бир сөз бар. У болсиму рәббимизниң мону сөзидур: ***“Гуналарни қиливерип өзлиригә зулум қилған бәндилирим! Аллаһниң рәһмитидин үмүтсизләнмәңлар, Аллаһ һәқиқәтән халиған адиминиң барлиқ гуналирини мәғпирәт қилиду, шүбһисизки, Аллаһ наһайити мәғпирәт қилғучидур, наһайити меһрибандур”*** (Зумәр сүриси 53-айәт). Аллаһ таала уларға өзиниң әң меһриюан екәнлигини һис қилдуруш үчүн, уларға: ***“Әй бәндилирим!”*** дәп хитап қилди вә бу айәтни көп гуна қилип өзигә өзи зулум қилған бәндиләргә хас қилди. Аллаһ таала гуна вә хаталиқларға петип кәткүчиләргә бундақ дегән йәрдә, башқиларға немә дегән болар еди?!

Аллаһ таала һәр қандақ товвини қобул қилиду

Аллаһ таала гунакар бәндилиригә хуш хәвәр берип мундақ дәйду: ***“Тәқвадарлар гуна қилип қалса яки өзлиригә зулум қилса Аллаһни яд етиду, гуналири үчүн мәғпирәт тәләп қилиду, гунани кәчүридиған Аллаһтин башқа ким бар? Улар***

қилмишлирини билип туруп давамлаштурмайду" (Ал имран сүриси 135-айәт).

Йәни: ***Кимки бирәр яманлиқ яки өзигә бирәр зулум қилип қоюп, андин Аллаһтин мәғпирәт тилисә, у Аллаһниң бәкму мәғпирәт қилғучи, наһайити меһрибан екәнлигини көриду"*** (Ниса үриси 110- айәт).

Йәни: ***"Әгәр силәр мәнъий қилинған чоң гуналардин сақлансаңлар, кичик гунайиңларни йоққа чиқиримиз вә силәрни җәннәттин ибарәт есил маканға киргүзимиз"*** (Ниса сүриси 31- айәт).

Йәни: ***"Мунапиқлар саңа итаәт қилмай өзигә өзи зулум қилғанда, сениң алдиңға келип Аллаһтин мәғпирәт тилигән болса, сәнму улар үчүн мәғпирәт тилигән болсаң, әлвәттә, улар Аллаһниң товвини қобул қилғучи, наһайити меһрибан екәнлигини билип қалатти"*** (Ниса сүриси 64-айәт).

Йәни: ***"Тovва қилған, иман ейтқан, яхши әмәлләрни қилған, андин тоғра йолда маңған адәмни мән әлвәттә наһайити мәғпирәт қилғучимән"*** (Таһа сүриси 82-айәт).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *"Һәқиқәтән, Аллаһ өзиниң мәғпирәт қолини, күндүздә хаталиқ өткүзгүчиләрниң товвисини қубул қилиш үчүн, кечидә яйиду; Кечидә хаталиқ өткүзгүчиләрниң товвисини қубул қилиш үчүн, күндүздә яйиду"* (имам Муслим ривайити).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдис қудусийда Аллаһ тааланиң мундақ дегәнлигини баян қилған: *"Әй бәндилирим! һәқиқәтән силәр кечисиму, күндүзиму гуна өткүзүсиләр, мән болсам һәммисини мәғпирәт қилимән; мәндин мәғпирәт тиләңлар, мән силәрни мәғпирәт қилимән"* (имам Бухари ривайити).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *"Һәқиқәтән, бир бәндә бир гунани садир қилса, андин: «Әй Аллаһим, мениң гунайимни мәғпирәт қилғин, гуналарни сәндин башқа һечким мәғпирәт қилалмайду» десә, андин йәнә бир гуна қилиса, андин йәнә: «Әй Аллаһим, мениң гунайимни мәғпирәт қилғин, гуналарни сәндин башқа һечким мәғпирәт қилалмайду» десә, андин йәнә гуна қилса, андин йәнә: «Әй Аллаһим, мениң гунайимни мәғпирәт қилғин, гуналарни сәндин башқа һечким мәғпирәт қилалмайду» десә, Аллаһ униңға җавабән: «Мениң бәндәм өзиниң әпу қилидиған бир рәббиниң барлиғини билди. Әнди бәндәм немини халиса шуни қилсун» дәйду"* (имам Муслим ривайити).

* ЖИГИРМӘ ИККИНЧИ АМИЛ *

Һәрбир қәлбни өз ачқучи билән ечиң

Психология мутәхәссислири һәрбир қәлбни ачидиған мәхсус ачқуч барлиғини, бирини ачқан ачқуч билән йәнә бирини ачқили болмайдиғанлиғини тәкитләйду.

Әлламә Муһәммәд Әрифи: “Һаятиңиздин һузур елиң” намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: “Инсанлар яритилиштики ортақ тәбиитиниң тәқәззаси бойичә, дуруслуқ, һәққанийлиқ, яхши муамилә, адаләт, тәбәссүм қатарлиқларға охшиған есил ишларни яхши көрүштә вә һәқсизлиқ, адаләтсизлик, көрәлмәслик, дүшмәнлик қатарлиқларға охшиған яман ишларни яман көрүштә һәммә бирдәк иттипақ болғандәк, йәнә нурғун ишларда бирдәк әмәс. Бәзиси хошалланған иштин бәзиси нәпрәтлиниду. Мәсилән: Бәзи адәмләр өйигә меһман кәлсә хуш болса, бәзиси яқтурмиғанға, бәзиси көп сөзләшни яхши көрсә, бәзиси аз сөзләшни яқтурғанға охшаш. Амма шу ениқки, һәр ким өз характеригә маслашқанни яқтуриду. Ундақта, биз немә үчүн кишиләргә муамилә қилишта уларниң характерини Һесапқа алмаймиз? Һәркимгә характеригә мунасип шәкилдә муамилә қилиш шунчилик қийинму?”.

Әлламә Муһәммәд Әрифи мәзкүр әсиридә йәнә мундақ дәп язиду: “Һәрбир адәмниң қәлбини ачидиған бир ачқуч бар. Униң муһәббитини вә йеқинлиғини қазиниш, униң җүригидин орун елиш үчүн чоқум униң қәлбини ачидиған ачқучни тепишимиз вә униң қәлбигә шу ачқуч билән киришимиз шәрт. Чүнки автомобильниң ачқучи билән өйниң ишигини ачқили болмиғандәк, Әмәтниң қәлбини Әсмәтниң ачқучи билән ачқили болмайду. Чүнки көп параң қилишни яқтуридиған бириниң йениға келип униң һәммә гепигә баш лиңшитиш биләнла җавап берип, лам-җим демәй олтарған адәм униң нәпритини қозғап қойғандәк, аз сөзләйдиған адәмниң йениға келип турмастин ватилдайдиған адәмму уни зериктүрүп қойиду. Бундақ қилип қандақму кишиләрниң қәлбигә киргили болсун? Биз маһаритимизни немә үчүн кишиләрниң қәлбини ачидиған ачқучларға айландурмаймиз?

Җориңизниң, ата-аниңизниң, достлириңизниң, хизмәтдашлириңизниң вә мудириңизниң қәлбини ачидиған ачқучни издәң. Сиз уни тапқан вақтиңизда нурғун ишлириңиз сиз халиған шәкилдә җүрүшүп кетиду”.

Пәйғәмбәр әләйиссаламниң заманида

сәралиқ бир адәм мечиткә кирип тәрәт қилиду. Уни көргән саһабиләр күтүлмигән бу әһвални көрүп ғәзәплиниду вә у адәмниң йениға жүгүриду. Амма пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға: *“Тохтаңлар! у адәмни алдиратмаңлар, тәритини қисивалмисун” дәп уларни тәскин қилиду. Андин пәйғәмбәр әләйһиссалам һелиқи адәмниң йениға келип униңға: “Бу мечитләр тәрәт қилиш үчүн әмәс, бәлки намаз оқуш вә Қуръан оқуш үчүн селинған” дәп чирайлиқ нәсиһәт қилиду. Һелиқи адәм гәп қилмайла мечиттин чиқип кетиду. Намазниң вақти киргәндә бу адәм мечиткә кирип, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң арқисида туруп җамаәт билән намаз оқуйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам рукудин туруп “сәмиәллаһу лимән һәмидә” дегинидә, җамаәт һәммә бирликтә “рәббәна вәләкәлһәмду” дәйду. Пәқәт һелиқи адәм жуқури авазда «Әй Аллаһ! маңа вә Муһәммәдкә рәһим қилғин, биз иккимиздин башқа һечкимгә рәһим қилмиғин» дәп дуа қилиду. Намаз түгигәндин кейин, пәйғәмбәр әләйһиссалам җамаәткә йүзлинип, һелиқи дуани кимниң қилғанлиғини сорайду. У адәм «мән қилдим» дәп җамаәтниң алдиға чиқиду. Андин пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «Аллаһниң кәң рәһмитини тар қиливалдиң» дәйду*” (имам Әһмәд вә имам Тирмизи ривайити).

Демәк, пәйғәмбәр әләйһиссалам мечиткә тәрәт қилған бир сәралиқ адәмниң қәлбини чирайлиқ нәсиһити вә чәксиз меһрибанлиғи билән ачқан вә у адәмниң чәксиз сөйгүсигә сазавәр болған.

Инсанлар мәдәнләргә охшайду

Пүтүн инсан барчә адәм балиси инсанлиқ һөрмәттә вә барлиқ мәвжудатниң әвзили екәнлигидә бирдәк болсиму, уларниң характери, әхлақи вә нурғун тәрәплири охшаш әмәс.

Худди мәдәнләрниң арисида алмаз билән алтунға охшиған қиммәтлик мәдәнләр вә көмүр билән төмүргә охшаш әрзән мәдәнләрму болғинидәк, инсанлар арисидиму алмаз билән алтунға тегишкили болмайдиған алийҗанап инсанларму вә һаятлиқта һеч әһмийити йоқ, һәтта йәр йүзигә еғирлиғидин башқа пайдиси йоқ инсанларму бар.

Әлламә Муһәммәд Әрифи “Һаятиңиздин һузур елиң” намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: “Инсанларни тәпәккүр көзиңиз билән анализ қилип көрсиңиз уларниң худди йәрниң астидин чиқидиған мәдәнләргә охшаш бирәрдин мәдән екәнлигини байқайсиз. Инсанларниң ичидә мәдәнләрдә болғини-

дәк юмшақлири вә қаттиқлириму бар, зираәтчиликкә ярамлиқ мунбәт йәрдәк пайдилиқ вә сехилириму болғинидәк, суни қобул қилмайдиған вә һеч нәрсә үндәргили болмайдиған қаттиқ йәргә охшаш пайдисиз, бехил инсанларму бар. Бир һәдистә мундақ кәлгән: "Аллаһ адәмни зиминниң һәммә йеридин елинған бир очум тупрақтин яратқан болуп, адәм балилириму худди йәргә охшаш болуп чиққан. Чүнки уларниң ичидә қизил тәнлигиму бар, ақ тәнлигиму бар, қара тәнлигиму бар вә буларниң оттурисидики рәңликлириму бар. Уларниң арисида яхшисиму, яминиму бар, қаттиқ тәбиәтлигиму, юмшақ тәбиәтлигиму бар. Шуңа инсанлар билән муамилә қилғанда бу өзгичиликләргә әһмийәт бериш керәк".

Муамилә сәнъитини үгинивелиң

Әлламә Муһәммәд Әрифи мәзкүр әсиридә йәнә мундақ дәп язиду: "Сиз инсанлар билән муамилә қилғанда, уларниң характерини вә өзгичилигини Һесапқа алған һалда муамилә қилишиңиз керәк. Тәбиийки, тейилғақ вә қаттиқ йәрниң үстидә маңғиниңизда, тейилип жиқилип кетишиңиздин қорқуп еһтият билән маңисиз, амма юмшақ йәрниң үстидә маңғиниңизда раһәт вә хатиржәм маңалайсиз. Инсанлар билән муамилә қилишму шуниңға охшаштур. Әслидә инсанлар билән муамилә қилишиш чоң бир сәнъәт. Инсанлар оттурисидики бу характер пәрқи кичик пәриқләрдин әмәс. Һәтта бирәвниң характери йәнә биригә өз тәсирини көрситәләйду. Мәсилән: Бирәр мәсилә үстидә икки адәмгә мәслиһәт салсиңиз, уларниң бәргән мәслиһити көп һалларда бир хил болмайду. Чүнки уларниң һәр бириниң мәзкүр мәсилигә қарита тонуши вә һәл қилиш чариси өзгичә болиду".

Кишиләрниң қәлбигә киришниң йоллири

1. Уларниң ишәнчисигә еришиш. Чүнки улар сизгә ишәнч қилғандила, андин сизгә қәлбини ачиду, сизгә көңлидин орун бериду.

2. Уларни һөрмәтләш вә уларниң артуқчилиқлирини, әхлақ пәзилитини махташ.

3. Уларға көйүнүш вә униңға көйүнүватқанлиғиңизни өзигә һис қилдуруш.

4. Уларниң хаталиқлириға вә йетәрсизликлиригә көз жумуш.

5. Уларниң шәхсий ишлириға арилашмаслиқ,

6. Уларға тәкәббурлуқ қилмаслиқ вә уларни мәсхирә қилмаслиқ.

7. Уларға һәдийә вә соға-саламларни тәғдим қилиш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Бир-бириңларға һәдийә беришиңлар, шундақ қилсаңлар муһәббитиңлар ашиду”* дәп көрсәткән (имам Бухари ривайити).

* ЖИГИРМӘ ҮЧИНЧИ АМИЛ *

Вәдә қилсиңиз чоқум вапа қилиң

Инсан келишим түзсә келишимигә риайә қилиши, берәр ишқа вәдә қилған болса униңға вапа қилиши лазим. Вәдигә вапа қилиш инсаний гөзәл әхлақ болса, вәдисигә хилаплиқ қилиш бәкму қаттиқ рәзилликтур. Шуниң үчүн “Қуръан кәрим”дә сахтилиқтин агаһландуруп, вападарлиққа үндәйдиған айәтләрниң көп болғанлиғи әҗәплинәрлик әмәс. Аллаһ таала Исра сүрисидә: ***“Вәдигә вапа қилиңлар, шәксизки, вәдиниң сориғи бар”*** дегән (Исра сүриси 34-айәт).

Адәмниң гепидә туруши, кишиләр арисида ишәнчлик, гепидин йенивалмайду, топиландин тоғач оғурлимайду, дәп тонулуши униңдики гөзәл әхлақниң ипадисидур. Вәдигә вапа қилишни әмәлгә ашуруш үчүн адәмдә икки хил алаһидилик болуши керәк. Униң бири әстә тутивелиш қабилийитиниң жуқури болуши, йәнә бири вәдигә вапа қилиш ирадисиниң мустәһкәм болушидур.

Сәгәк мейә билән мәккәм ирадә вәдигә вапа қилишниң амилидур

Мәрһум устаз Муһәммәд Ғәззалий “Мусулманниң әхлақи” намлиқ әсиридә мундақ дәп язған “Әстә тутуш қабилийитиниң төвәнлиги билән ирадиниң суслиғи вәдигә вапа қилиш йолидики икки чоң тосалғудур. Инсанниң арзу-үмүтлири һәрхил, қилидиған ишлири көп болғанлиғи үчүн, бәзи ишлар инсанниң есидин көтирилип кетиду. Шуниң үчүн сәгәк мейиниң болуши вәдигә вапа қилиш үчүн толиму зөрүрдур. Чүнки вәдисини унтуп қалған адәм вәдисигә қандақму әмәл қилалисун! Инсан бәргән вәдисини есигә

алғандин кейин вәдисигә вапа қилиши, ирадисигә келиши, қанчилик бәдәл төләшкә тоғра кәлсиму бу ишни әмәлгә ашуруш йолида күч сәрип қилиши керәк. Кишиләр вәдисигә вапа қилиш йолида охшашмиған тәғдир–қисмәтләрни бешидин кәчүриши мүмкин. Чүнки төлинидиған бәдәл еғир болуши мүмкин. Өзидә сәгәк мейә билән мустәһкәм ирадини мужәссәм қилған адәм чоқум вәдисигә вапа қилиду”.

* ЖИГИРМӘ ТӨРТИНЧИ АМИЛ *

Принципта чиң турун

Инсанларниң тәбиити вә характери һәр хил болуп, бәзиси өз принципиға садиқ болуп, қандақла бир шараитта болсун, принципта чиң турса, бәзиси униң әксичә келиду. Амма принципчи инсанни һәммә адәм сөйиду вә һөрмәтләйду.

Әлламә Муһәммәд Әрифи “Һаятиңиздин һузур елиң” намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: “Принципта чиң туридиған вә етиқатида мустәһкәм болған кишиләрни һәрким сөйиду. Чүнки принципчи инсанни башқилар өз мәнпәәти үчүн қоллиналмиған вақитларда сөккән билән, униңға чин дилида һөрмәт туйғуси болиду, униңдин әйминиду вә уни чоң билиду. Бешиға күн кәлгән чағларда униңға муражиәт қилиду, униңдин ярдәм сорайду вә униңға ишиниду. Принципчи инсан хаталиқларға чүшүп келиштин, нәпсиниң арқисиға кирип өзини зиянға учритиштин сақлинип қалиду. Дунyядики һәр қандақ дин, һәр қандақ пәлсәпә вә һәр қандақ қанун инсанларни принциплик болушқа, һәрким өзи мәнсуп болған етиқатта чиң турушқа тәшәббус қилиду”.

Принципал инсанлар зиян тартмайду

Мәзкүр китапта йәнә мундақ дәп йезилған: “Өз принципида һечкимдин пара алмаслиқ адити болған мәсъул кадир кишиләрдин пара елип әқлини вә роһини булғимаслиқ үчүн нәпсини әқлигә бойсундуриду, әқлиниң вә виждадиниң йол башлииши арқисида иш көриду. У “һәдийә” яки “соғат” дегәндәк намлар билән атилип кәлгән парини қобул қилмайду. Бир-биригә қәтъий ялған ейтмаслиқни принцип қиливалған әр-аялларму һәрқанчә қийин шараитқа чүшуп қалғандиму бир-биригә қәтъий ялған ейтмайду. Херидарларға сәмимий вә растчил болушни принцип қилған содигәр яки докандар ялған ейтмиса зиян тартидиғанлиғи наһайити ениқ болған шараитлардиму қәтъий ялған ейтмайду. Ислам өлималири “һәқиқий растчиллиқ – ялған ейтиштин башқа чарә қалмиған вақитта раст сөзләштур” дегән қаидини оттуриға қойған. Әрәпләрдә “Раст сөзлигән адәм чоқум мәхситигә йетиду” дәйдиған һекмәт бар. Шуңа қандақла бир шараитта болмисун, раст сөзләшни өзигә принцип қилған адәм растчиллиғи сәвәплик чоқум ғәлибә қилиду, қәтъий зиян тартмайду. Тәбиийки, бир содигәрниң ялған ейтип тапқан бүгүнки йүз тәңгә һарам пулидин растчил содигәрниң раст сөзләп тапқан бир қанчә тәңгә пули ахирқи һесапта яхшидур вә бәрикәтликтур”.

* ЖИГИРМӘ БӘШИНЧИ АМИЛ *

Сиз өзиңиз болуң

Дунияда һәркимниң өзигә хас хусусийити вә өзгичилиги болуп, инсан шу өзгичилиги вә хусусийити билән қиммәтликтур. Өзиниң өзгичилигини башқиларниң өзгичилигидә еритиватқән адәм қиммәтсиз адәмдур. Чүнки Аллаһ таала япатқан һәрбир мәхлуқ өз алдиға бирәрдин мөжүзә, бирәрдин сәнъәттур.

Ислам мутәпәккүри әлламә Муһәммәд Ғәззалий “Һаятиңизни йеңилаң” намлиқ әсиридә мундақ дәп язған: “Бәзидә инсан башқа биридин қаттиқ тәсирлинип, униңға охшиғуси келиду. Мәсилән: Бирәвниң нутуқ сөзләштики маһирлиғидин тәсирлинип, шуниңға охшаш натиқ болушни арзу қилиду. Бу тәбиий әһвал. Амма өзиниң тәбиитини, хуссусийитини вә өзгичилигини йоқ қилған һалда, өзи доримақчи болған адәмниң өзгичилигини алимән дейиш

ахмақлиқтур. Чүнки худди поезд өзиниң йолидин чиқип кәтсә тохтап қалғандәк, адәмму өз хусусийитини вә өзгичилигини йоқитип қойса, һаятта тохтап қалиду, илгирләлмәй қалиду.

Адәмләр һәммидин авал өзлиридики тәбиий қудрәтни йетиштүрүшкә вә ишқа селишқа муһтаж. Инсан әгәр тиришидиған болса, өзидики тәбиий қудрәт худди өсүмлүкләр йәрдин үнүп чиққандәк йетишип чиқиду вә өзини көрситиду. Шуниңдәк, һәммә өз хусисийити вә өзгичилиги билән өсиду вә йетилиду. Мәсилән: Хорма дәриғидин үзүм чиқмиғандәк, алма дәриғи шаптул бәрмәйду".

Доктор Аиз әл Қәрни "Ғәм қилмаң" намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: "Башқиларни дораймән дәп башқиларға сиңишип кәтмәң, шүбһисизки башқиларни дораш өзигә өзи муддәтсиз қамақ җазаси бәргәнгә баравәрдур. Көпинчә адәмләр өзиниң тәбиий өзини, авазини, сөзини, иқтидарини, шараитини унтуп, башқиларға өзлишип кетиду. Һалбуки у сахта һал тартиш, рәңвазлиқ қилиш, өзини камситиш вә өз мәвҗутлуғини йоқ қилиштин башқа нәрсә әмәс.

Адәм әләйһиссаламдин тартип әң ахирқи инсанға қәдәр, чирайи опму охшаш икки адәмни учриталмайсиз-ю, талант вә әхлақий җәһәттә охшишидиған икки адәмни қандақму учриталайсиз. Сиз авал һәм ахирдиму охшиши болмиған алаһидә мәвҗутлуқ. Башқилар һәр қанчә қилсиму сиз болалмайду, сизму һәрқанчә қилипму башқиларға айлиналмайсиз. Шуңа сиз көргәнла сәнәмгә дәссәп, өз хаслиғиңизни йоқитип қоймаң. Өз салапитиңизни вә әхлақиңизни сақлаң. Йәни: ***"Һәрбир үммәтниң йүзлинидиған қиблиси бар"*** (Бәқәрә сүриси 148-айәт) дегәндәк, өз тәбиитиңиз билән өзиңиздәк яшаң. Өзиңизгә хас болған аваз вә җүрүш-турушиңизни өзгәртмәң. Илаһий вәһий билән өз тәбиитиңизни тавлаңки, өз мәвҗутийитиңизгә сәл қарап, хаслиғиңизни йоққа чиқармаң.

Сиз өзиңизгә хас чирай, өзиңизгә хас әхлаққа егә қилинип яралғансиз. Биз һәр вақит сизни сиз болған һалитиңиздә көрүшни халаймиз. Чүнки сиз шундақ яритилған, бизму сизни шундақ тонуған. Шуңа һечким башқиларни дораймән дәп аварә болмиғай.

Ениқки адәмләр өз маһийитидин ейтқанда, һәр хил мевилик дәрәққә охшаш татлиқ, чүчүмәл, я чоң я ушшақ болиду. Әгәр сиз банан болуп яритилған болсиңиз, бейи болушқа урунмаң. Чүнки сизниң гөзәллик вә қиммитиңиз банан болған чеғиңиздила намайән

болиду. Бу һәм шуниң үчүнки, бизниң рәң, тил, талант вә күч-қудритимизниң охшимаслиғи яратқучиниң бирлик вә барлиғиниң дәлилидур. Шуңа сиз яратқучиниң дәлилини инкар қилғучи болуп қалмаң”.

Дали Карнег мундақ дәп язған: “Сиз дунияда һечкимгә охшимайсиз, охшай десиңизму охшалмайсиз. Чүнки сиз йеганә тәбиәткә егә шәхссиз. Инсанлар яритилғандин бири өтмүшләрдиму сизгә охшайдиған бирси көрүлүп бақмиған, һазирму йоқ, келәчәктиму та қиямәткичә һәр тәрәптин сизгә охшайдиған бирси яритилмайду. Ирсийәт мутәхәссислири һәр бир түрәлмидики 23 жүп курумузумниң барлиқ хусуссийәтләрдә уни башқа төрәлмиләрдин пәриқләндүрүп туридиғанлиғини вә башқисиға қәтъий охшимайдиғанлиғини изаһлайду”. Демәк, сиз дунияда һечкимгә охшимайсиз. Ундақта, сиз өзиңиз болуң!

Мәйдани йоқ адәмдин яхшилиқ күткили болмайду

Һекайә қилинишичә, Россияниң залими Сталин һөкүмәт әмәлдарлиридин бирини туюқсизла мәнсивидин еливәткән екән. Сталиндин буниң сәвәви соралғанда, Сталин мундақ дегән екән: “Бу әмәлдар мән қандақла бир ишта мәслиһәт сорисам, у мениң көңлүмдики бойичә мәслиһәт бериду, өзиниң мәйданини вә көзқаришини дадил оттуриға қоялмайду, шуңа мән ундақ әмәлдардин беһаҗәт болдум”. Демисиму, мундақ бир әмәлдардин яхшилиқ күткили яки униң бәргән мәслиһитигә ишәш қилғили болмайду.

* ЖИГИРМӘ АЛТИНЧИ АМИЛ *

Һаятиңиз үчүн план түзүң

Инсанларниң һаятида худди судәк Һесапсиз өтүп кетиватқан бирла нәрсә бар, у болсиму, уларниң өмри вә вақтидур. Инсан туғулуп чоң болуп, әқил-һошини тепип болғичә, у тезла қиранлиқ чағлириға йетип қалиду.

Мисирлиқ психология мутәхәссиси Ибраһим Фәқи “Мәсъуллуқниң сеһри” намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: “Көп санлиқ инсанлар қиран чағлириға йәткәнгә қәдәр өзиниң һаяти үчүн бирәр план яки бирәр ғайә турғузалмастин, плансиз,

болушиға яшайду. Америкиниң Харвард университети тәрипидин елип берилған тәтқиқатқа асасланғанда, дунияда һаяти үчүн план түзүп, шу план бойичә маңидиғанларниң нисбити аран 3%ни, амма һаяти үчүн бирәр план яки ғайә турғузмастин яшайдиғанларниң нисбити 97%ни тәшкил қилидикән. Мән ким? Нәгә баримән? Дегән соалларни өзидин сорап қоймайдиғанлар һәр жайда көп санлиқни егиләйду. Аллаһ таала инсанни яратқан вақтида, униңға: ***"Һәрким өзиниң ахирәтлиги үчүн немиләрни тәйярлиғанлиғиға қарап бақсун"*** (Һәшр сүриси 18-айәт) дәп билдүргән. Бу айәт инсанға бу һаятлиқ сәпири үчүн тәйярлиқ қилишни вә ахирәтлик үчүнму озуқлуқ еливелиш йолида тиришчанлиқ көрситишни әмир қилиду".

Һаятта мәлум нишаниңиз болсун

Психологлардин бири мундақ дәйду: "Адәмдә бирәр нишан, бирәр арзу, бирәр ғайә тикләнгәндила, униң һаятиниң әһмийити вә қиммити болиду. Чүнки нишансиз һаят тоғриланмиған саатқа охшайду, саат маңиду, лекин у вақитни дәп берәлмәйду. Шуңа дәймизки, нишансиз адәмниң һаятиниң қиммити йоқ. Нишани бар, арзуси бар адәм үчүн мәшәқәт дегән нәрсә мәвжут әмәс. Сиз нишанға қарап жүгүргән вақитта нишанму сизгә қарап жүгрәйду. Чүнки нишани бар адәм жиқилсиму һузурлиниду, мәғлуп болсиму һузурлиниду".

Немә үчүн план түзмәймиз?

Көп сандики кишиләрниң һаяти үчүн бирәр план вә бирәр ғайә турғузмаслиғидики асаслиқ сәвәпләр төвәндикичә:

1. Түзгән планға әмәл қилалмаслиқтин қорқуш. Инсанлар бу қорқунчни еғизи билән сөзлимисиму, бирәр план түзүп униңға әмәл қилалмай өзиниң ажизлиғиниң оттуриға чиқип келишидин вә шуниң билән роһий мәнивийитиниң төвәнләп кетишидин әнсирәйду. Инсанларниң көп санлиғи қанун-принципларни яхши көргини билән өзлириниң бу қанун-принциплар даирисидә яшишини яқтурмайду. Чүнки инсан һөрлүкни вә әркинликни көпрәк яқтуриду. Амма һаятта өзигә мәлум планларни түзүп чиқип, шу планлар бойичә иш көргән адәмниң әң күчлүк адәм екәнлигидә шәк йоқ.

2. Өзигә ишәш қилалмаслиқ. Бәзи кишиләр өзлириниң ажизлиғини вә ирадиҗ

сизлигини йошуруш вә өзини қандуруш үчүн “Һәммә Аллаһниң тәғдири билән болиду, Аллаһниң тәғдир қилғини әң яхшисидур” дәйду. Дурус, буниңға иманимиз камил. Чүнки һәммә иш Аллаһ тааланиң тәғдири вә ирадиси билән болиду. Амма өзигә ишәнч қилалмайдиған мәзкүр кишиләр есиливалған бу сөз һәқ сөз болсиму, униңдин батил мәхсәт қилинған. Чүнки Аллаһ таала бизни планлиқ вә ғайилик яшашқа буйруған. Башқа жанлиқлар плансиз вә ғайисиз яшайду. Амма инсан планлиқ яшашқа яритилған мәхлуқаттур.

3. Кечиктүрүш. Чүнки қилишқа тегишлик ишларни өз вақтидин кечиктүргәнлик өзиниң вақитни оғрилиғанлиқ вә өз һаятиниң несивилирини вә саадитини кечиктүргәнликтур. Кечиктүрүш кесилигә гириптар адәм һәр ишни кечиктүриду, әтә қилимән, өгүн қилимән, дәйду-ю, һәргиз қилмайду, у ахири, өзигә келидиған мунасип пурсәтни күтүш җәриянида бу дунийдин айрилиду.

4. Планлиқ яшаш вә қилидиған ишлар үчүн план түзүшниң муһимлиғиға ишәнмәслик. Көп адәмләр плансиз, болушиға яшашни әвзәл көргәнликтин, планни яқтурмайду вә планлиқ яшашниң пайдилириғиму ишәнмәйду. Бәзилири дәйду: “Мән жиллардин бери плансиз ишләп келиватимән. Амма ишлирим ғәлибилик кетип баридуғу” дәйду. Бу дегән анда-санда болуп қалидиған иш. Униң үстигә бәзи айрим һаләтләр қаидигә кирмәйду. Амма һаятни анда-санда келип қалидиған мәжһул тәләй үстигә қуруш хәтәрликтур.

5. Бәзи кишиләр һаятта план түзүп, шу план бойичә иш көрүшниң муһимлиғини билсиму, қандақ план түзүшни билмәйду. Шуңа улар өзлиригә бири келип план түзүп бериишини күтүп аләмдин кетип қалиду.

Немә үчүн план түзүш зөрүр?

Һаятлиқ ишлирида план түзүш вә шу план бойичә иш көрүш толиму әһмийәтликтур. Һаятимизда план түзүшни биз үчүн зөрүр қилидиған 5 чоң сәвәп бар. Улар төвәндикичә:

1. Өзини идарә қилиш. Чүнки инсанниң һаят ишлирида, униң бирәр мукәммәл программиси вә бирәр мунтәзим плани болса, өзиниң һаятини вә ақивитини өз назарити вә өз башқуруши астида тутқанлиғини һис қилиду-дә, пүтүн һаятлиқ саһалиридики һәммә ишта йетәрлик

күч-қуваткә егә болиду. Инсанниң келәчиги үчүн план түзүштин алидиған күч-қувити әлвәттә чоң вә әһмийәтликтур. Мундақ күч-қуват һаятлиқниң мүшкүлатлирини йеңиштә чоң ярдәмчи болиду. Чүнки һәр ишни планлиқ елип барған адәм ишларниң көзгә көрүнмәйдиған, мәхпий тәрәплириниму убдан билиду-дә, униңға қарши тәдбирини алиду. Униң нишанға йетиш йолида түзгән планлири униң барчә мүшкүлатларни вә тосқунларни йеңиши үчүн қошумчә қудрәткә егә болған болиду. План билән иш көргән адәм һаятниң қийинчилиқлиридин һузур-һалавәт һис қилиду. Худди Аристотел ейтқандәк:“Башқилар мүмкин әмәс дәп қариған ишни әмәлгә ашурғанлиқ немидегән гөзәл-һә!”.

2. Өзигә ишиниш. Һаятта планиңизни очуқ қилип йезишиңизниң өзила сизгә ишәнч беғишлайду вә өзиңизгә болған ишәнчиңиз бирдинла ашиду. Андин һаятлиқ ишлириңизни өз назаритиңиздә тутуп планиңиз бойичә иш көргиниңиздә, бу ишәнч һәссиләп ашиду вә сизни давамлиқ алға илгириләшкә иштириду. Ахирида, сизни көзлигән мәхсәткә вә зор утуқларға елип бариду. Өзигә ишәнгән адәмни һечким тохтиталмайду вә йолини тосапму қалалмайду.

3. Қиммәт яритиш. Инсанниң һаятлиқтики қиммити униң қолға кәлтүргән нәтиҗилири билән бәлгүлиниду. Қиммәт яритиш иши болса, планлиқ һалда изчил ишләш вә турмастин илгириләш билән болиду. План бойичә иш көрүп нәтиҗә қазинишниң өзи инсанниң өзини қәдирлигәнлиги вә өзиниң күч-қувитигә ишәнгәнлиги болуп, өз қәдир-қиммитини көтәргәнлигидур.

4. Вақитни тежәш. Инсан қилидиған ишлирини алдин планлавалғанда, көп вақтини зайә болуштин сақлап қалған вә уни тежәп қалған болиду. Чүнки мундақ адәм авал немә қилиш лазимлиғини убдан билгәнлиги үчүн әһмийәтсиз ишларға вақит сәрип қилмайду вә қилишқа тегишликләрни алди билән қилиду. Инсанниң вақтини беһөддә зайә қилғанлиғи өзини өлтәргинигә тәңдур. Чүнки вақит өмүр, вақит һаятлиқтур.

5. Һаятида бирәр плани вә муәййән бирәр муддиаси болмиған адәмләрниң һаяти изтирап вә хатирҗәмсизлик ичидә өтиду. Буларниң әксичә, һаятиниң һәммә саһалиридә план билән иш көридиған адәмләрниң көңли хатирҗәм, өзлири бәхитлик келиду. Мундақлар һаятниң тәмини барчә ләззәтлири билән толуқ тетиған болиду. Чүнки мундақ кишиләрниң ички дуниясидики қошумчә энергия уларни һаятниң тәмини техиму толуқ тетишқа иштириду. Худди Рузвелт ейтқандәк: “Бәхит-саадәт планларниң, тиришчанлиқларниң ичигә йошурунған болиду”.

Рәтлик яшашни үгинивелиң

Қарап бақидиған болсақ, дунияда қанун-интизамлар пәқәт инсанлар үчүнла түзүлиду, инсандин башқа җанлиқлар қанун-интизам билән яшашқа лаяқәтлик әмәс. Инсан қанун-түзүм билән башқурулидиған йеганә мәхлуқаттур.

Ислам мутәпәккүри әлламә Муһәммәд Ғәззалий “Һаятиңизни йеңилаң” намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: “Өй вә иш орунлиримиз һәр күни дегидәк тазилинип туриду. Сәйпуң устам һәр вақит иш үстили үстидики рәхт парчилирини сүпүрүп ташлап, үстилини тазилап туриду; һәр тамақтин кейин тамақ үстили тазилиниду вә пак пакиз һалитигә кәлтүрилиду. Кадирлар иштин чүшүштин авал үстилини рәтләп, һәр нәрсини орниға қоюветип андин қайтиду. Демәк, рәтләш, тәртипләш вә орниға қоюш һәрбир ишта мәвҗут. Дунияда һәммә иш шундақ тәртип-интизамлиқ болушқа тегишлик болған йәрдә, инсан һаяти тәртипкә лайиқ әмәсму?

Көрүватимизки, һәммә нәрсә рәтлинип турсиму, пәқәт инсан һаятила вақти қәрәлидә рәтлинип турмайду. Әслидә инсан өзини рәткә селишқа вә тәртипләшкә вә интизамға әң зор еһтияҗлиқ мәхлуқат. Чүнки инсанниң әқлий вә һиссияти һәммиси бир хил туралмайду. Бәлки һәр хил шәһваний түрткиләр вә истәкләр түпәйли бу иккиси бир-бири билән сүркилишип туриду. Әқил һиссиятни йеңимән десә, һиссият өзини әқилниң алдида қойимән дәйду. Навада әқил билән һиссият интизамсиз қоюп берилсә, нәпсий шәйтан һәммигә ғалип келип, инсанни пушайман қилидиған ақивәтләргә елип бариду”.

* ЖИГИРМӘ ЙӘТТИНЧИ АМИЛ *

Қәлбиңиз сағлам болсун

Инсан қәлби һәр хил зиддийәтлик сүпәтләргә егә болуп, бәзиләрниң қәлби юмшақ болса, бәзиләрниң таштәк қаттиқ болиду, бәзиләрниң сүттәк аппақ кәлсә, бәзиләрниң қапқара келиду. Қәлбниң юмшақлиғи иманниң әсири болғинидәк, униң қаттиқлиғи куфриниң әсиридур. Шуниңдәк, дилниң ақлиғи яхши әмәлниң нәтижиси болғандәк, дилниң қарилиғи гуна-мәсийәтниң изидур. Шуңа гуна-мәсийәтләрни иккиләнмәстин қилидиған адәмләрни кишиләр “дили қара адәм” дәйду, әхлақлиқ адәмләрни “дили ақ адәм” дәйду. Гуна-мәсийәтниң дилни қарайтиветидиғанлиғи вә яхши әмәлләрниң дилни йорутидиғанлиғи һәққидә кәлгән сәһиһ һәдисләр наһайити көптур.

Бирәвниң қәлбидики зиддийәтләр униң җәннәткә киришини яки дозаққа киришини бәлгүләйду. Бир мөмүн аялниң бир мөшүкни нан, су бәрмәй бағлап қойғанлиғи сәвәплик дозихий болуп кәткәнлиги вә йәнә бир бузуқ аялниң уссузлуқтин һалсирап қалған бир иштқа ич ағритип уни суғуруп қойғанлиғи сәвәплик җәннитий болуп кәткәнлиги буниң мисали. Чүнки қәлбниң қаттиқлиғи униң бузулғанлиғидин, қәлбниң юмшақлиғи униң сағламлиғидин дерәк бериду.

Қәлб әмәллири ибадәтниң әслидур

Шәйхул ислам ибни Қәййим Җәвзи мундақ дегән: “Қәлб әмәллири ибадәтниң әсли вә асасидур. Җисманий ибадәт қәлб әмәллирини толуқлиғучидур. Нийәт әмәл-ибадәтләргә нисбәтән бәдәндики җанға охшайду, җандин айрилған бәдән өлгинигә охшаш нийәттин хали қалған әмәл бекардур. Шуңа қәлб әмәллириниң әһкамлирини үгиниш җисманий әмәлләрниң әһкамлирини үгиништин муһим вә алдинқи орунла туриду”.

Қәлб әмәллири дегинимиз: ихлас, тәқвалиқ, сәмимийәт, Аллаһ таалани улуқлаш, Аллаһ таалаға вә униң пәйғәмбиригә муһәббәт бағлаш, Аллаһ тааланиң рәһмитини үмүт қилип, азавидин қорқуш, өзиниң Аллаһ таалаға муһтаҗлиғини һис қилиш, гуналириға товва қилиш қатарлиқлардур.

Җисманий ибадәтләр дегинимиз: намаз оқуш, роза тутуш, һәҗ қилиш, һалал рисқ тепиш йолида Аллаһ разилиғини көзләп ишләш қатарлиқлардур.

Қәлб қомандан, бәдән әскәрдур

Инсанниң қәлби түзәлсә, униң иш-һәрикити түзүлиду, униң қәлби бузулса, униң барчә ишлири бузулиду. Чүнки қәлб қомандан, башқа әзалар әскәрдур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң "Унутмаңларки, бәдәндә бир парчә гөш бар, у түзүәлсә бәдәнниң һәммиси түзүлиду, у бузулса, бәдәнниң һәммиси бузулиду. Билиңларки, у қәлбтур" дегән һәдиси буни ипадиләйду.

Иманниң такамуллиғиму қәлбниң сағлам болушиға бағлиқтур. Қиямәт күнидә әсқатидиғини сағлам қәлбтур. Аллаһ таала Ибраһим әләйһиссаламниң қиссиси баян қилинған айәтләрдә "сағлам қәлб" икки орунда зикир қилинған вә Ибраһим әләйһиссаламниң худди барлиқ пәйғәмбәрләрниң пешиваси болғинидәк, сағлам қәлб бабидиму инсанийәткә пешива екәнлигигә ишарәт қилинған. Қәлбниң сағлам болушидин униң ислам ақидисигә зит келидиған етиқат, пикир вә ақимләрдин хали болғинидәк, кишиләргә қарши дүшмәнлик, көрәлмәслик, өчмәнлик, көңли тарлиқ қатарлиқ мәнивий кесәлликләрдин хали болуши вә һәр кимгә көңли-көкси кәң, әпучан, мәрт, көйүмчан болуши көздә тутулиду.

Қәлбни ислаһ қилиш иши һәрқандақ бир әзани ислаһ қилиштин қийин вә мәшәқәтлик болған бир күрәштур. Чүнки қәлбни ислаһ қилиш нәпсниң исиянкарлиғиға қарши қаттиқ күрәш қилип, уни йеңиш биләнла

әмәлгә ашидиған иш. Шуңа нәпсниң шөһрәткә, мал-дунияға вә һәр қандақ бир инсаний һәвәскә болған һерисмәнлигини йеңәлмигәнләр нәпсни ислаһ қилиш җеңидә йеңилгән болиду. Нәпсниң исиянкарлиғини йеңәлмигән адәм қәлбиниму ислаһ қилалмайду.

Қәлб әң өзгиришчан әзадур

Микдад ибни Әсвәд рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинған бир һәдистә пәйғәмбәр әләйһиссалам: *"Адәм балисиниң қәлби худди қайнаватқан қазандиниму бәк өзгиришчандур"* (имам Әһмәд ривайити) дегән. Буниңдин пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һемишәм: *"Әй қәлбләрни өзгәртип турғучи Аллаһ! мениң қәлбимни диниңда мәккәм қилғин"* (имам Тирмизи ривайити) дәп дуа қилишидики һекмәт оттуриға чиқиду. Қәлб сөзи әрәп тилида "өзгириш" дегән сөз йилтизидин чиққан болуп, луғәт етибари билән өрүп чөрүгәнни ипадиләйду.

Қәлбни ислаһ қилиш дегән худди өйни сүпүргәндәк көңүлдики яманлиқларни, өчлүк-адавәтләрни вә барчә яман илләтләрни бир қетимдила сүпүрүп ташлап қутулидиған оңай иш әмәс. Бәлки Аллаһ тааладин ярдәм сораш билән бир вақитта, нәпсниң исиянкарлиғи вә шәйтанниң күшкүртишини бастуруп, қәлбни һемишәм өз назаритидә тутуп, сәгәк, һошияр болуш, сирттин киридиған мәнивий микроб туманлиридин қәлбни қоғдаш арқилиқ әмәлгә ашиду.

Қәлбниң сағламлиғи җәннәтниң капалитидур

Әнәс ибни Малик рәзийәллаһу әнһу мундақ дәп ривайәт қилған: *"Биз бир күни пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йенида олтураттуқ. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бизгә: «Һазир силәргә җәннәт әһлидин болған бир адәм келиду» деди. Бираздин кейин растинла әнсарлардин бир адәм кәлди. У таһарәт елипла кәлгәнлигидин униң сақилидин су тамчилап туратти. Әтиси пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә шундақ деди, йәнә шу адәм шу һалитидә һазир болди, үчинчи күниму шундақ болди. Пәйғәмбәр әләйһиссалам сөһбәттин туруп кәткәндин кейин, Абдулла ибни Өмәр һелиқи адәмниң арқисидин маңди вә униңға: "Дадам билән қейдишип келип, үч күнгичә униң йениға кирмәсликкә қәсәм қилған едим. Шуңа сән мени үч күн қондурған болсаң» дәп өтүнди, у адәмму қобул қилди. Шундақ қилип улар кәтти.*

Кейин Абдулланиң ейтип беришичә, у һелиқи адәм билән үч күн биллә туруш җәриянида, униңда сәһәр уйқисидин ойғинип бамдат вақтиғичә Аллаһ таалаға зикир вә тәкбир ейтиштин башқа һечқандақ артуқчилиқ көрмигән, пәқәт униң һемишәм яхши сөз қилдиғанлиғидин тәсирләнгән. Абдулла мундақ һекайә қилип бәргән "Үч күн тошқандин кейин, мән у адәмниң қилған ибадәтлирини адди санап қалдим вә у адәмгә «Әй Аллаһниң бәндиси! Мән растимни ейтсам, мән дадам билән қейдишип қалған әмәсмән. Пәқәт рәсулуллаһтин сениң җәннәт әһлидин екәнлигиңни арқа-арқа үч күн аңлап саңа қизиқип қалғантим. Шуңа сениң әмәллириңни үгинип саңа әгишәй дегән мәхсәттә сениң өйүңгә кәлгәнтим. Амма қарисам чоң бир ишларни қилғиниңниму көрмидим. Сени пәйғәмбәр әләйһиссаламниң әһли җәннити дейишигә сазавәр қилған ишиң зади қайси?» дәп соридим. У адәм «Мениң әмәллирим пәқәт сән үч күндин бери көргиниң шу», дәп җавап бәрди. Шуниң билән мән униң йенидин қайтиватқантим, у мени чақирди вә мундақ деди: «мениң қилидиған әмәллирим сән көргәнлириңниң өзи, башқиси йоқ. Пәқәт мән һечкимгә яманлиқ қилишни ойлимаймән, Аллаһниң униңға бәргән яхшилиқлириға көз қизартмаймән». Шу вақитта мән униңға: «һә, әнди билдим, сени бу дәриҗигә йәткүзгән вә бизниң қолимиздин кәлмәйдиған иш бу екәндә» дедим" (имам Әһмәд ривайити).

Инсанлар ички дуниясидин башқурилиду

Инсанлар ташқи дуниясидинла әмәс, бәлки асаслиғи ички дуниясидин – виҗданидин башқурулмиғичә җәмийәт тәртивини сақлиғили вә һәқ-һоқуқларни қоғдиғили болмайду. Кишиләрниң һәқ-һоқуқлирини һимайә қилидиған, һәқсизликкә йол қоймайдиған, адаләтлик, пәзиләтлик вә мәдәнийәтлик бир җәмийәтни бәрпа қилишта, дөләт қанунлири вә һөкүмәт даирлири йетәрлик әмәс. Чүнки җазадин, түрмидин вә җәриманидин қорқуп вәзипә өтәйдиғанлар вә қорқуп туруп, һәқ-һоқуқларға һөрмәт қилидиғанлар, қанунниң ағамчисидин қутулуш үчүн чиқиш йоли тапқичилик шундақ қилиду. Улар қанунниң назаритидин чиққан һаман, өзлириниң билгинини қилиду. Амма Аллаһтин әйминип, униң ғәзивигә йолуқуштин қорққан вә өз виҗданиниң авазиға қулақ салған һалда, һәқ-һоқуқларни қоғдайдиғанлар вә һаятлиқтики өз вәзипилирини Аллаһ разилиғи үчүн толуқ ада қилидиғанлар, мәйли ашкарә, мәйли йошурун болсун, өзлириниң һеч вақит Аллаһниң назарити-

дин қечип қутулалмайдиғанлиғиға һәқиқий имани болғачқа, улар Аллаһқа асийлиқ қилиш, җәмийәт аманлиғиға бозғунчилиқ қилиш вә кишиләрниң һәқ-һоқуқлириға таҗавуз қилиштин қаттиқ сақлиниду-дә, һәр ишта, өзлириниң инсаний борчлирини ада қилишини авалқи орунда қойиду.

* ЖИГИРМӘ СӘККИЗИНЧИ АМИЛ *

Һаятиңиз өз тәпәккуриңизниң мәһсулидур

Өлималардин бири "Һәрким өз тәғдириниң устазидур" дегән темида шеир язған екән. Демисиму, инсан өзиниң йол хәритисини өзи сизидиған, яхшилиқ вә яманлиқни өз ихтияри билән қилидиған йеганә мәхлуқаттур.

Ислам мутәпәккүри әлламә Муһәммәд Ғәззалий "Һаятиңизни йеңилаң" намлиқ әсиридә мундақ дәп язған: "Инсанниң бәхит-саадити яки бәхитсизлиги, хатирҗәмлиги яки беарамлиғи униң өзидин келиду. Һәр қандақ бир ишниң вә у ишни қилғучиниң қиммити униң зеһнидә мәвҗут болған вә һиссиятини бәнт қиливалған ой-пикирләр билән зич бағлинишлиқтур".

Дали Карнег мундақ дегән екән: "Тәпәккүримиз бизниң ишлиримизни бәлгүләйду. Һаятимиз тәпәккүримизниң мәһсулидур. Ундақта, мүшкүллүк тоғра тәпәккүрни таллаш мәсилисидә болмақта. Әгәр инсан һәр ишта тоғра тәпәккүр қилидиған болса, униң барлиқ ишлири нәтиҗилик болиду. Бизни гөзәл һис-туйғулар вә иллиқ ой-пикирләр оравалғанда, биз өзимизни бәхитлик һис қилимиз. Навада бизни көңүлсизликләр оравалса, өзимизни бәхитсиз һис қилимиз. Өзимизниң кесәл болуп қалғанлиғини гуман қилип көңлимизни беарам қилсақ көп һалларда растинла кесәл болуп қалимиз".

Мәнивий күчни һечким инкар қилалмайду

Шәхсләр вә колликтив үчүн мәнивийәтниң зор тәсирини һечким инкар қилалмайду. Күчини еқидисидин вә мәнивийитидин алидиған әскәрләрниң ғалибийити күчини маддий әслиһәләрдинла алидиған

әскәрләрниңкидин пәриқлиқ болиду. Чүнки еқидә вә әхлақниң күчи маддий күчләрни йеңип чүшиду. Шуңа пүтүн самавий динларниң ортақ чақириғи әхлақни ислаһ қилиш болған вә әхлақни һәр нәрсидин әвзәл көргән. Инсан нәпсийити барчә динларниң әң көңүл бөлидиған мавзуси болған. Чүнки гөзәл әхлақ һәр қандақ милләт вә һәр қандақ мәдәнийәтниң ронақ тепиши үчүн асаслиқ роль ойнайду.

Сизниң ой-пикириңиз һаятиңизни бәлгүләйду

Сизниң һаятиңиз каллиңизда айлинип жүргән ой-пикирләрдин тәркип тапиду. Чүнки сизниң һаятиңиз пәқәт өзиңиз қилған иш-паалийәт, қолға кәлтүргән нәтиҗә вә еришкән ғәлибә қатарлиқлардин ибарәттур. Уларниң һәммиси дәсләптә сизниң тәсәввур қилғанлириңизниң нәтиҗиси болуп, тәсәввур планға йөткәлгән, план ирадигә өзгәргән, ирадә иш-һәрикәтни кәлтүрүп чиқарған, иш-һәрикәт болса сизни нәтиҗигә вә ғәлибигә елип барған. Андин сизниң бир нәтиҗидин кейин йәнә бир нәтиҗә, бир утуқтин кейин йәнә бир утуқ қазиниш җәриянидики вақтиңиз сизниң һаятиңизни тәшкил қилған.

Ундақта, сиз ғәпләт уйқисидин өйғиниң, һаятиңизниң хәритисини өзиңиз сизип чиқиң, андин ой-пикриңизни вә иманиңизни ишқа селип һәрикәткә өтүң. Сиз шундақ қилсиңиз һаятида арзу қилғанлириға еришкән ғалиплардин болисиз.

* ЖИГИРМӘ ТОҚҚУЗИНЧИ АМИЛ *

Бүгүнни чиң тутуң, әтини күтмәң

Әлламә Муһәммәд Ғәззали “Һаятиңизни йеңилаң” намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: “Бәзи кишиләр техи йетип кәлмигән кәлгүсиниң ғемини қилип, бүгүнниң ишиға көңүл бөлүшкә вақит чиқиралмай қалиду. Инсан баш ахири йоқ ойға патқансири униң тәпәккүри интайи жирақларға кетип қелип вәсвәсә, вәһимә қатарлиқларниң һуҗумиға учрайду, андин бу тәпәккүр ғәм-қайғуға айлинип қалиду”.

Дали Карнег: “Бизгә кәлмигән келәчәкни күтмәй, бүгүнниң өзини ғенимәт билип, һаятта утуқ қазанған кишиләрниң тәҗрибилирини суниду. Улар бүгүнни ғе-

нимәт билип һармай ишләш арқилиқ әтиниң ғәлибисини капаләткә егә қилған кишиләр еди” дәйду.

Бүгүнни чиң тутуп, әтини күтмәслик дегән пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тәвсийәсигә уйғун келиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *“Әһли-әвлади хатиржәм, тени сақ, шу күнлүк рисқи илкидә болған һалда таң атқузған адәм гоя дунияниң һәммә нemәтлиригә егә болған болиду”* (имам Тирмизи ривайити).

Шәксизки, әһли, әвладиңиз хатиржәм, тениңиз сақ, бир күнлүк тамиғиңиз һазир болса, сиз растинла дунияниң һәммисигә егә болғандәк болиду. Чүнки бу үч нәрсә толуқ болғанда, инсан тәпәккүр қилалайду, әқлини ишлитәләйду, һәтта дунияни өзгәртәләйду. Әгәр бу үч нәрсиниң бирәрси толуқ болмиса, һаятниң тәми йоқилиду, тәпәккүрниң ишиги йепилиду, әқил турғунлуқта қалиду. Бу немәтләрни һәргиз аддий санашқа болмайду. Бәзи кишиләр бу немәтләрни көзгә илмайду, нәтижидә өзиниң катта байлардин яки мәнсәплик кишиләрдин болалмиғанлиғи үчүн ғәмкин болуп, өзини бәхитсизликкә елип бариду. Бүгүнни чиң тутуп, әтини күтмәслик дегәнлик келәчәк үчүн план түзмәң, әтини ойлимаң дегәнлик әмәс, әлвәттә. Келәчәккә көңүл бөлүш әқиллиқ кишиләрниң ишидур. Амма бу йәрдә сөкүлгини кәлмигән әтини ойлап бүгүнни қолдин бериштур. Англиялик әдип Томас Карлайл мундақ дегән екән: “Биз үчүн жирақтин көрүнгән нишанға көз тикиш муһим әмәс, муһим болғини бүгүнки ишни пүттүрүштур”.

Доктор Аиз әл Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: “Әтигән турсиңиз ахшамни күтмәң. Сиз яхшилиғи вә яманлиғи билән өтүп кәткән түнүгүнни яки техи йетип кәлмигән әтини ойлап яшимайватисиз, пәқәт мошу бир күннила ойлап яшаватисиз. Худди сиз бүгүнла дунияға кәлгән вә бүгүнла өлидиғандәк мошу бир күниңизниңла ғемини йәң. Түнүгүнниң һәсрити вә әтиниң әндишиси билән бәнт болуп қалмаң. Сиз мошу бир кү-

ниңизни ғенимәт билиңки, бу күндә қилишқа тегишлик барлиқ яхшилиқларни қилиң. Аллаһ үчүн намаз оқуш, Қуръан тилавәт қилиш, Аллаһниң каинаттики гөзәл сәнъәтлири үстидә тәпәккүр қилиш, Аллаһниң тәхсиматиға рази болуш, тән сақлиғиңға көңүл бөлүш, қияпитиңни түзәш, башқиларға мәнпәәт йәткүзүш вә башқиларниң һәммиси пәқәт бүгүнки бир күнлүк ишлириңиздур. Мошу бир күнниң саатлирини жилларға, минутлирини айларға вә секунтлирини күнләргә бөлүң. Мошу бир күниңизни башқиларға азар бәрмәстин, һәсәт қилмастин вә өткәнгә һәсрәт чәкмәстин тинч саламәт өткүзәлисиңиз ғенимәт дегән шудур. Йәни: ***“Мән саңа ата қилғанни қобул қилғин вә шүкүр қилғучилардин болғин”*** (Әъраф сүриси 144-айәт). Қәлбиңизниң ич қетиға “Бүгүнни чиң тутуң, әтини күтмәң” дегәнни пүтүвелиң. Бүгүн иссиқ, юмшақ вә ләззәтлик бир нанни йейишкә несип болған болсиңиз, түнүгүнниң қаттиқ нени яки кәлмигән этиниң күтүлгән мәжһул нени ичиңизни сүрүрватамду? Бүгүн татлиқ су ичкән болсиңиз, немә үчүн түнүгүн ичкән шорлуқ су үчүн қайғурисиз?

Әгәр сиз өзиңизгә растчил болидиған болсиңиз полаттәк мустәһкәм ирадә билән өзиңизни “Мән пәқәт бүгүн үчүнла яшаймән” дегән нәзәрийәгә кәлтүрәләйсиз. Шундақ қилғандила мошу бир күниңизниң һәр бир дәқиқиси сиз үчүн алтундин қимmәтлик болалайду. Шу вақиттила сиз билим сәвийиңизни өстүрүш, әқлиңизни йетилдүрүш, әхлақиңизни ислаһ қилиш вә башқилар қатарлиқ муһим ишларни бәжиреләйсиз.

Һаятни әң гөзәл сүритидә көрүшни арзу қилидиғанлар үчүн “Бүгүнни чиң тутуң, әтини күтмәң” дегән бу сөз саадәтләр қамусидики өчмәс юлтуздур.

Келәчәкни йетип кәлгичә қоюп туруң

Доктор Аиз әл Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: “Һадисиләрни қоғлимаң; балини ай күни тошуштин бурун туғдурмақчимусиз яки мевини пишиштин бурун үзмәкчиму?! әтә дегән һазир вужутта йоқ нәрсә, бүгүн уни сиз һәргизму көрәлмәйсиз. Немә үчүн пикир-хиялиңизни кәлмигән этиниң һадисилири, мусибәтлири вә көңүлсизликлири билән бәнт қиливалисиз. Этини биз көрәләмдуқ яки көрәлмәмдуқ у бизгә мәлум әмәс. Һәрһалда у ғайибий аләм. У техи зимин йүзигә йетип кәлгини йоқ.

Келәчәкни ойлаш үчүн зеһин саһасиниң көп қисмини айриш, ғайипниң китавини варақлап, униңда күтүлмәктә болған көңүл-

сизликләр үчүн қайғуруш шәриәттә чәкләнгән бир иштур. Чүнки бу техи шахланмиған үҗминиң сайисини талишип муштлашқанға охшаш беһөддиликтур. Көпинчә кишиләр келәчәкниң ачарчилиқ, йоқсуллуқ, ағриқ-силақ қатарлиқ көңүлсизликләр билән толған қоркунучлуқ бир аләм екәнлигидин әнсирәйду. Мана буларниң һәммиси шәйтан мәктивиниң дәрисликлиридур: ***“Шәйтан силәрни пеқирлиқтин қорқитиду, яман ишларға буйруйду; Аллаһ силәргә өз мәғпиритини вә пәзлини вәдә қилиду”*** (Бәқәрә сүриси 268- айәт).

Қайғурғучиларниң толиси әтә ач қелишидин, кейинчә кесәлликкә гириптар болуп қелишидин әнсирәп жиғлайду. Өмри өзиниң илкидә болмиған кишиниң өз мүлки болмиған нәрсигә жиғлиши вә қайғуруши һәргизму ақиланилиқ әмәс.

Әтә йетип кәлгичә уни унутуп туруң. Әтиниң хәвәрлири вә вақиәликлири билән мәшғул болмаң. Чүнки сиз бүгүн биләнла мәшғулсиз.

* ОТТУЗИНЧИ АМИЛ *

Аллаһ таалаға мунажат қилишниң һузурини тетиң

Аллаһ таалаға илтиҗа қилиш, униңдин һаҗәтлирини тиләш вә униңға ялвуруп дуа қилиш һузур-һалавәтниң вә бәхит-саадәтниң муһим амиллиридин биридур. Чүнки инсан аҗиз, Аллаһ таала күчлүктур, инсан муһтаж, Аллаһ таала ата-еһсан егисидур, инсан бечарә, Аллаһ таала һәммигә қадирдур. Шуңа, инсан өзиниң аҗизлиғини изһар қилип Аллаһ таалаға илтиҗа қилған вақтида, униң қәлби үмүткә толиду, өзи әң сәмимий вә әң ихласлиқ ибадәт үстидә болған вә Аллаһ таалани мәмнун қилған болиду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “дуа – ибадәттур” дегән, андин: йәни, рәббиңлар ейтиду: ***“Маңа дуа қилиңлар, мән дуайиңларни қобул қилимән. Шәксизки, мениң ибадитимдин чоңчилиқ қилип баш тартидиғанлар хар һалда җәһәннәмгә кириду”*** (Ғафир сүриси 60-айәт) дегән айәтни оқуған (имам Әһмәд ривайити). Инсанлар Аллаһ таалаға дуа қилиш арқилиқ қош пайдиға еришиду. Чүнки дуа қилғучи Аллаһ таалаға дуа қилиш арқилиқ ибадәтниң совавини тапиду вә тилигән нәрсисигә еришиду. Йәнә келип Аллаһ таалаға дуа қилиш Аллаһ таалaниң әмридур. Чүн-

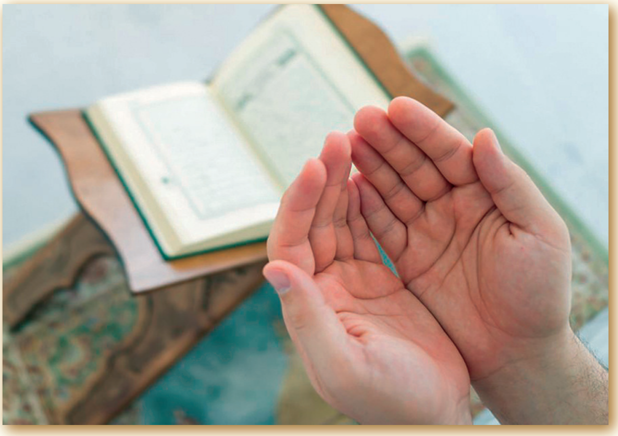

ки Аллаһ таала "Қуръан кәрим"дә мусулманларни дуа қилишқа буйруп: ***"Маңа дуа қилиңлар, мән дуайиңларни қобул қилимән"*** (Ғафир сүриси 60-айәт) дегән. Демәк, Аллаһ таалаға дуа қилиш ибадәт қилғанлиқтур. Ибадәт болғандиму әң халис вә әң сәмимий ибадәттур. Чүнки инсан Аллаһ тааладин һаҗәтлирини тиләп униңға илтиҗа қилған вақтида, ибадәтниң мәхсәтлирини вайиға йәткүзгән болиду. Чүнки ибадәт дегәнлик өзини яратқучиға хар қилиш, өзиниң аҗизлиғини вә Аллаһ таалаға болған муһтаҗлиғини изһар қилиш әмәсму? Мана бу мәна дуада әң толуқ ипадисини тапиду. Инсан башқа ибадәтләрни көңли башқа йәрдә турупму ада қилип қоюши мүмкин. Амма дуани ундақ қилмайду, бәлки Аллаһ таалаға болған һаҗитини тили вә дили билән изһар қилип униңға ялвуриду, көз йеши төкиду, һаҗәтлирини қайта-қайта тиләйду. Шуниму тәкитләш керәкки, дуа қилиш сәвәп қилишқа зит кәлмәйду. Қолидин кәлгән сәвәпләрниң һәммисини қолдин бәрмәй толуқ орунлаш билән бир вақитта Аллаһ таалаға дуа қилип, униңдин ярдәм тиләш мусулманниң әхлақи вә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йолидур; чүнки пәйғәмбиримизму сәвәп билән дуани қолдин бәрмигән.

Дуа мөмүн адәмниң қалқинидур. Чүнки мөмүн адәм Аллаһ таалаға илтиҗа қилип тайиниш арқилиқ бала-қазалардин вә түлүк бәхитсизликләрдин сақлиналайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *"Тәғдирдин қачқили болмайду. Бирақ дуа йүз бәргән вә йүз бәрмигән ишларниң һәммиси үчүн пайдилиқтур. Әй Аллаһниң бәндилири! дуани көп қилиңлар"* дәп көрсәткән (имам Әһмәд ривайити). Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: *"Қаза вә қәдәрни пәқәт дуала қайтурлайду"* дәп көрсәткән (имам Әһмәд ривайити). Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә бир һәдисидә: *"Пүтүлгән иш кәлсә, сақланғанниң пайдиси болмайду, дуа йүз бәргән вә яки техи йүз бәрмигән ишларға пайдилиқ болиду, балайи-апәт кәлсә дуа униң алдини тосиду - дә, бу иккиси та қиямәткичә шундақ елишиду"* дәп көрсәткән (Һаким вә Тәбәрани ривайити).

Дуа ижавәт болидиған орунлар вә вақитлар

Дуа иҗавәт болидиған орунлар болғинидәк, дуа иҗавәт болидиған вақитлар бардур. Дуа иҗавәт болидиған вақитларму һәр түрлүк болиду. Бәзиси бәзисидин муһим болиду. Аллаһ таала бәндилиригә шәпқәт қилғанлиқтин, уларға дуа қилишқа мунасип вақитларни вә иҗавәт болушқа әң йеқин вақитларни бәлгүләп бәргән. Мусулман адәм бу вақитларни ғенимәт билишкә тиришчанлиқ көрситиши лазим. Дуа иҗавәт болидиған вақитларниң әң әвзили сәҗдә екәнлигидә шәк йоқ. Чүнки инсанниң Аллаһ таалаға сәҗдә қиливатқан вақти униң Аллаһ таалаға әң йеқин болған вақтидур. Сәҗдә намазниң җәвһири вә униң мәркизидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам буни ипадиләп: *“Бәндиниң Аллаһқа әң йеқин болған вақти униң сәҗдә қиливатқан вақтидур. Силәр сәҗдидә дуани көп қилиңлар”* дәп көрсәткән (имам Муслим ривайити). Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә бир һәдистә: *“Унутмиғинки, сениң Аллаһқа қилған һәрбир сәҗдәң билән сениң мәртиваң бир дәриҗә көтирилиду вә бир гунайиң өчирилиду”* дәп көрсәткән (имам Муслим ривайити). Еникки, инсанниң өз яратқучисиға сәҗдә қилип, өзиниң қулчилиғини изһар қиливатқан вақти униң һаятидики әң мәнилик, әң әһмийәтлик вә әң шәрәплик дәқиқилиридур. Чүнки у бу дәқиқиләрдә аләмләрниң рәбби алдида туриватқан болиду. Инсан Аллаһ таалаға дуа қиливатқан вақтида өзиниң интайин катта бир ибадәт ичидә вә яратқучисиниң алдида туриватқанлиғини һис қилған вақтида, униң қәлби ечилип кетиду, мәнивийити йүксилиду, көңли һаяҗанға толиду. Буларниң һәммиси униң дуасиниң иҗавәт болушиға һул һазирлайду. Сәҗдидә оқулидиған зикирләр вә дуалар толиму көптур. Чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам шунчилик көп зикир ейтатти вә көп дуа қилатти. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң әң көп қилған дуаси: *“Әй қәлбләрни өзгәртип турғучи Аллаһ! мениң қәлбимни диниңда мәккәм қилғин”* дегән дуа еди (имам Тирмизи ривайити). Бу дуани сәҗдидә қилсиму болиду. Чүнки бу тоғрида мәнъий қилған бирәр һәдис кәлмигән.

Шуниму унутмаслиқ керәкки, Аллаһ таалаға дуа қилиш һәркимниң ихтияридики иш әмәс, яки артуқчә бир ибадәт әмәс. Бәлки у Аллаһ тааланиң әмридур. Дуадин баш тартқан адәм гунакар болиду. Жуқарқи “Шәксизки, мениң ибадитимдин чоңчилиқ қилип баш тартидиғанлар хар һалда җәһәннәмгә кириду” дегән айәт буни ипадиләйду. Дуани һәр вақит вә һәр җайда қилиш лазим. Болупму сәҗдидә көпрәк қилиш тәләп қилиниду.

Сәудийә әрәпстанниң сабиқ муфтиси Бин Баз мундақ дегән: “Мөмүн адәмниң намазда дуа қилиши зөрүрдур. Намаз

мәйли пәриз намаз болсун, мәйли нәпли яки сүннәт намаз болсун, һәр қандақ бир намазда дуа қилиш керәк. Намаздики дуа қилидиған вақит сәждә қилған вақиттур. Йәнә икки сәждә арисидики вақит билән намазниң ахиридики тәшәһһудтин кейинки вақитму дуа қилиш керәк болған вақитлардур. Айшә рәзийәллаһу әнһадин ривайәт қилинған һәдистә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң рукуда вә сәждидә: *“Субһанәкәллаһуммә рәббәна вәбиһәмдикә, Аллаһуммәғфирли”* дегәнни көп оқуйдиғанлиғи баян қилинған” (имам Бухари вә Муслим ривайити).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам сәждидә дуани көп қилатти. Пәйғәмбәр әләйһиссалам сәждидә: *“жуқури мәртивилик рәббим пактур”* дегән тәсбиһтин башқа: *“жуқури мәртивилик рәббим пактур* (имам Әһмәд ривайити), *униңға һәмдусана ейтимән”* (Әһмәд, Тәбәрани, Әбу Давуд ривайити), йәни: *“рәббим пактур улуқдур, пәриштәләрниң вә жибрилниң рәббидур”* (имам Муслим ривайити) дегән тәсбиһләрни вә мону дуаларни оқатти: *“Әй бизниң рәббимиз болған Аллаһ! Сән барчә нуқсанлардин паксән, саңа һәмдусана ейтимән, гуналиримни мәғпирәт қилғин”* (имам Бухари ривайити), *“Әй Аллаһ! мениң чоң-кичик барлиқ гуналиримни мәғпирәт қилғин, бурун вә кейин қилған, ашкарә вә йошурун қилған гуналиримни кәчүргин”* (имам Муслим ривайити), *“Әй Аллаһ! дилимни ақ қилғин, көзүмни нурлуқ қилғин, қулиғимни нурлуқ қилғин, оң вә сол тәрипимни нурлуқ қилғин, үсти вә асти тәрипимни нурлуқ қилғин, алди вә арқа тәрипимни нурлуқ қилғин, мени нурлуқ қилғин вә маңа ата қилған нуруңни катта қилғин”* (имам Муслим ривайити), *“Әй Аллаһ! сениң разилиғиңға сиғинип ғәзивиңдин пана тиләймән, сениң һидайитиңгә сиғинип азавиңдин пана тиләймән. Саңа сиғинип сәндин пана тиләймән. Сени сән өзәңни мәдһийәлигән рәвиштә мәдһийәләштин ажизмән”* (имам Муслим ривайити), *“Әй Аллаһ! маңа тәқвалиқ ата қилғин, нәпсимни паклиғин. Сән нәпсимни әң яхши паклиғучисән, сән униң егисисән”* (имам Муслим ривайити).

Дунияліқ тиләп дуа қилиш хата әмәс

Сәуди әрәпстанниң катта өлүмалиридин мәрһум Ибн Усәймин мундақ дегән: *“Бәзи фиқһишунас алимлар сәждидә дунияліқ тиләп дуа қилса, намаз бузулуп кетиду, дегән сөзни оттуриға чиқарған болуп, бу сөзниң динимиздин асаси йоқтур. Тоғриси шуки, мусулман адәм сәждидә мәйли дунияліқ, мәйли ахирәтлик пүтүн тиләклирини тилисә болиду. Чүнки дуа ибадәттур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам һечкимни сәж-*

дидики яки башқа вақиттики дуаларда дунияліқни тиләп дуа қилиштин тосмиған. Униң «Бәндиниң Аллаһқа әң йеқин болған вақти униң сәждә қиливатқан вақтидур. Силәр сәждидә дуани көп қилиңлар» дегән сөзи умумий болуп, һәр қандақ дуани қилишни көрситиду'' (имам Муслим ривайити).

Әтигән-ахшамлиқ вәзипини унутмаң

Мән төвәндә сизгә бәхит саадәтни қолға кәлтүрүш вә адимий-җинний шәйтанларниң яманлиғидин сақлиниш үчүн һәр күни сәһәрдә-ахшамда оқуйдиған зикир вә дуаларни тәвсийә қилимән:

1) ***"Бир Аллаһтин башқа һечбир илаһ йоқтур; Аллаһ һемишәм тириктур. Һәммини идарә қилип турғучидур; У мүгдәп қалмайду, уни уйқа басмайду; Асманлардики вә зиминдики һәммә нәрсә униңдур; Аллаһниң рухситисиз кимму Аллаһниң алдида шапаәт қилалисун; Аллаһ уларниң алдидики вә кәйнидики (дуния вә ахирәттик) ишларниң һәммисини билип туриду; Улар Аллаһниң илмидин Аллаһ билдүрүшни халиған нәрсиләрдин башқа һәч нәрсә билмәйду. Аллаһниң курси*** (курси – "орундуқ" дегән мәнидә болуп, униң кәйпиятини Аллаһтин башқа һечким билмәйду. "Әйсәруттә фасир" 1- том, 245-бәт) ***асманларни вә зиминни өз ичигә сиғдуриду, бу иккисини сақлаш униңға еғир кәлмәйду. У һәммидин үстүндур, һәммидин улуқдур*** (Ихлас сүриси).

2) ***"Әй пәйғәмбәр! Сәндин сориғанларға ейтқинки, силәр билмәкчи болған у Аллаһ йәккә-йеганидур. Аллаһ һечкимгә муһтаж әмәс, әксичә, һәммә униңға муһтаждур. У балилиқ болғанму әмәс, туғулғанму әмәс. Һечким униңға тәңдаш болалмайду"*** (Ихлас сүриси).

3) ***"Әй пәйғәмбәр! Сән «Мәхлуқатниң яманлғидин, қараңғулуққа толған кечиниң яманлиғидин, чигикләргә дәм салидиған сеһиргәрләрниң яманлиғидин, һәсәтхорниң һәсәт қилған чағдики яманлиғидин сүбһиниң рәбби болған Аллаһқа сиғинип пана тиләймән» дегин"*** (Фәләқ сүриси).

4) ***"Әй пәйғәмбәр! сән «Инсанларниң рәбби, инсанларниң падишайи, инсанларниң илаһи болған Аллаһқа сиғинип, кишиләрниң диллирида бәзидә вәсвәсә қилип, бәзидә йошурунувалидиған җин-шәйтанниң вә адимий шәйтанниң яманлғидин пана тиләймән» дегин"*** (Нас сүриси).

5) *“Биз таң атқуздуқ, барчә падишалиқ Аллаһқа мәнсүп болған һалда таң атти, биз кәч қилдуқ, барчә падишалиқ Аллаһқа мәнсүп болған һалда кәч кирди, пүтүн һәмду сана Аллаһқа хастур. Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқ, Аллаһ ялғуздур, униң һеч шериги йоқтур, падишалиқ вә һәмдусана униңға хастур, у һәммә нәрсигә күчи йәткүчидур. Рәббим! Бу күнниң вә кейинкисиниң яхшилиғини тиләймән, бу кечиниң вә кейинкисиниң яхшилиғини тиләймән, саңа сиғинип бу күнниң вә кейинкисиниң яманлиғидин пана тиләймән, бу кечиниң вә кейинкисиниң яманлиғидин пана тиләймән. Рәббим! Саңа сиғинип һорунлуқтин, қерилиқниң яманлиғидин пана тиләймән. Рәббим! Саңа сиғинип дозақтики азаптин вә қәбирдики азаптин пана тиләймән”* (имам Муслим вә имам Әһмәд ривайити).

6) *“Әй Аллаһ! Әтигәндә сениң қудритиң билән турдуқ, сениң қудритиң билән кәчлидуқ, сениң қудритиң билән яшаймиз вә сениң қудритиң билән өлимиз, топлинидиған җай сениң дәргаһиңдур; қайтидиған җайимиз сениң тәрипиңдур”* (имам Тирмизи ривайити).

7) *“Әй Аллаһ! Сән мениң рәббимсән,сәндин башқа мәбуд йоқ, сән мени яраттиң, мән сениң бәндәң, мән пәйғәмбәрләрниң тили арқилиқ мәндин алған әһдәңни вә вәдәңни күчүмниң йетишичә әмәлгә ашурушқа тиришимән. Саңа сиғинип ишлиримниң яманлиғидин пана тиләймән. Маңа ата қилған нemәтлириңни тонуймән вә гуналиримни етирап қилимән. Әй Аллаһ! гуналиримни мәғпирәт қилғин, һәқиқәтән гуналарни сәндин бөләк мәғпирәт қилғучи йоқтур”* (Имам Бухари ривайити).

8) *“Әй Аллаһ! маңа яки бәндилириңдин бирәрсигә әтигәндә һәмдә ахшамда ата қилинған қандақла бир немәт болмисун, у чоқум сениңдиндур. Сениң һеч шеригиң йоқ, һәмду-сана вә шүкүр пәқәт саңила хастур. Әй рәббим! Сениң падишалиғиңниң каттилиғи вә мәртивәңниң улуқлуғиға лайиқ келидиған һәмду сана саңа хастур”* (имам Әбу Давуд ривайити).

9) *“Әй Аллаһ! Тенимни сақ қилғин. Әй Аллаһ! көзүмни сақ қилғин. Әй Аллаһ! Қулиғимни сақ қилғин. Һәқиқәтән сәндин башқа илаһий мәбуд йоқтур. Әй Аллаһ! Саңа сиғинип куфурлуқтин вә пеқирлиқтин пана тиләймән, қәбир азавидин пана тиләймән. Һәқиқәтән сәндин башқа һәқиқий илаһ йоқтур”* (Әбу Давуд ривайити).

10) ***“Аллаһ маңа купайидур, Аллаһтин башқа һечбир илаһ йоқтур, униңға таяндим, у бүйүк әршиниң рәббидур”*** (Товва сүриси 129-айәт).

11) *“Намини атиған кишигә асман вә зиминда һечнәрсә зиян йәткүзәлмәйдиған*

Аллаһниң нами билән башлаймән, Аллаһ һәммини аңлап вә көрүп турғучидур" (имам Әһмәд ривайити).

12) *"Егәм Аллаһ, диним ислам, пәйғәмбирим Муһәммәд әләйһиссалам екәнлигини қобул қилдим"* (имам Әһмәд ривайити).

13) *"Аллаһ пактур, у мәхлуқатлириниң саничә, әршиниң зенәтлиричә, униң сөзлирини йезишқа йетәрлик сияларғичә вә өзи мәмнун болғичә һәмдусанаға лайиқтур"* (имам Муслим ривайити).

14) *"Ялғуз бир Аллаһ тааладин башқа һечбир илаһ йоқ, униң шериги йоқ, падишалиқ, һәмду сана униңға хастур. Аллаһ һәммигә қадирдур"* (Әбу Давуд, ибни Маҗә ривайити).

15) *"Аллаһниң улуқ кәлимилиригә сиғинип мәхлуқатниң яманлиғидин пана тиләймән"* (имам Муслим ривайити).

* ОТТУЗ БИРИНЧИ АМИЛ *

Һәрбир ишни қетирқинип қилиң

Динниң үч мәртивиси болуп, улар: иман, ислам вә еһсандин ибарәттур. "Еһсан" дегән сөз әрәп тилида "яхшилиқ қилиш" вә "ишни қетирқинип қилиш" дегән икки мәнадә келиду. Амма еһсан иманниң мәртивиси қатарида кәлгәндә ишни қетирқинип қилиш дегән мәнани ипадиләйду. "Қуръан кәрим"дики: ***"Аллаһ һәр нәрсини мукәммәл яратқан заттур"*** (Сәҗдә сүриси 7-айәт) дегән айәт бу мәнани ипадиләйду. Чүнки әрәп тилидики (еһсан) дегән сөз (итқан) йәни, һәрбир ишни қетирқинип қилиш, пухта орунлаш, камаләткә йәткүзүш дегән мәнани ипадиләйду.

Бир күни Җибриил әләйһиссалам пәйғәмбәр әләйһиссаламниң алдиға адәм сүритидә келип униңдин иман, ислам вә еһсан тоғрулуқ сориғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам иман вә исламни баян қилип болуп, еһсанни *"Аллаһни көрүп туруватқандәк ибадәт қилишиңдур, гәрчә сән Аллаһни көрәлмисәңму, Аллаһ сени көрүп туриду"* (имам Бухари вә Муслим ривайити) дәп чүшәндүргән. Бу еһсанниң ибадәттики мәнасидур. Бу шуни ипадиләйдуки, адәм ибадәтни Аллаһ таала мени көрүп туруватиду, мән униң һозурида туруватимән дегән етиқат билән қилғандәк, дин вә дунияліққа мунасивәтлик һәрқандақ бир ишни шундақ қетирқинип қи-

лиши лазим. Униң һәрвақит Аллаһ тааланиң уни күзитип туридиғанлиғини бир минутму есидин чиқармиған асаста иш көрүши тәләп қилиниду.

Мөмүн адәм һәрбир ишни Аллаһ таала мени вә қиливатқан ишимни көрүп туруватиду, дегән қанаәттә чин ихласи билән қетирқинип, вайиға йәткүзүп қилидиған болса, у мөмүнликниң әң жуқури пәллисигә йәткән болиду. Мундақ киши "Қуръан кәрим"-дики: ***"Шәксизки, Аллаһ тәқвалиқ қилғучилар вә қетирқинип иш қилғучилар билән биллидур"*** (Нәһл сүриси 128- айәт) дегән айәттә тилға елинғанлар қатаридин орун алған болиду. Аллаһ таала бу айәттә өзиниң ишни қетирқинип қилғучилар билән биллә екәнлигини баян қилған болуп, Аллаһ таала билән биллә болуш мәртивисигә йәткән бәндилирини һимайә қилиду, қоғдайду вә уларға ярдәм қилиду. Демәк, "муһсин" йәни (ишни қетирқинип қилғучи) дегән сүпәт "мөмүн" дегән сүпәттин хас сүпәт болуп, һәрқандақ муһсин мөмүн дейилиду, амма һәрқандақ мөмүн муһсин дейилмәйду.

Әмәл-ибадәтләрни рәсмийәткә охшашла қилип қойидиған, өзиниң дин вә дуниялиқ вәзиписини қолиниң учидила орунлап қойидиған адәм нә Аллаһ таалани, нә инсанларни рази қилалмайду, мундақ адәм һечкимниң алқишиға еришәлмәйду, һечкимниң сөйгүсигә лайиқ болалмайду. Мундақ адәм дуния вә ахирәттә зиян тартиду.

Һекайә қилинишичә, бир қурулушчи мәлум бир бенакарлиқ ширкитидә узун жил ишләп, ахири дәм елишқа чиқидиған вақти кәпту, шуниң билән у киши ширкәт башлиғиға өзиниң дәм елишқа чиқиш илтимасини сунупту. Бирақ башлиқ униң илтимасини қобул қилиш билән биллә униңдин яхши бир өй селип берип, андин дәм елишқа чиқишини өтүнүпту. Қурулушчи як дәләлмигәнлиги үчүн мәҗбурий һалда мақул дәпту вә шу өйни тезрәк пүткүзүп берип, шу башлиқниң көзидин жирақ болуп дәм елишқа чиқишқа алдирапту. Қурулушчи дәм елишқа чиқишқа алдирап турғанда, башлиқниң униңдин ахирқи қетим бир өй селип беришни тәләп қилғанлиғи униңға пәқәт хуш яқмиған болғачқа, қолиниң учидила қилип пүттүрүп беришкә башлапту. Қурулушчи өйгә ишлитидиған материаллар-

ниму яхши таллимай, әрзән материалларни ишлитип, өйниң һулини мустәһкәм қилмай, тамлирини әгри-бүгри қилип, өйниң қурулушиға қилчә көңүл бөлмәй болушиға ишләп, өйни пландин бурунла пүттүрүп чиқипту.

Өйни пүттүрүп болғиниға хошал болған қурулушчи әтиси башлиқниң ишханисиға алдираш кирип келип, "Болди, өй пүтти, мәндин шу ачқучни елип мени дәм елишқа қоюп бәргәйсиз" дәп ачқучни башлиқниң алдида қоюпту. Башлиқ бир дәм турувалғандин кейин, қурулушчиға қарап: "Һә бопту, тезла пүттүрүп чиқипсиз. Бу өйни әслидә биз сизниң ширкитимизгә атиған қириқ жиллиқ әмгигиңиз бәдилигә сизгә һәдийә қилиш үчүн салдурған едуқ. Ачқучни елиң, өй сизниң, яхши олтуруп дәм елиң" дәпту. Бу чағда һелиқи қурулушчи өйни қолиниң учидила селип өзини алдиғанлиғиға қаттиқ пушайман қилип қоллирини чишләпту. Амма бу чағдики пушайман немигә әсқатсун!

Сиз ахирәттә Аллаһ тааланиң алдида мошу һекайидики қурулушчиға охшаш пушайманни алғили қача тапалмай қалсиңиз қандақ қиларсиз? Буни ойлап көрдиңизму?

Бу дуния бизниң ахирәтлигимиз үчүн ишләйдиған мәйдандур. Өзимизниң ахирәттики туралғумизни мошу дунияда иман вә яхши әмәлни хам материал қилип туруп өзимиз қуруп чиқимиз. Туралғумизни есил қәсир қилип селиш яки кәпидәкла аддийла селип қоюш өзимизниң илкидики иштур. Чүнки һәрким өзиниң жәннитини яки дозиғини мошу дунияда өзи яритиду.

Демәк, дин вә дунялиқ һәрқандақ бир ишни қетирқинип, көңүл бөлүп, вайиға йәткүзүп қилиш динниң иман вә исламдин кейинки мәртивисидур. Бу мәртивигә йәткәнләр Аллаһ таала билән биллә болуш шәрипигә наил болғучилардур.

Һазирқи мусулманларниң көп санлиғи дунялиқ ишларни сахтилиқ билән, көз боямчилиқ билән, қолиниң учида қилидиған болуп қалғанлиқтин, пән-техникида, ишләпчиқиришта мусулман әмәс дөләтләрдин хелила арқида турмақта. Чүнки улар ишләпчиқиришқа көңүл бөлмәйду, һәтта өзи ишләпчиқиришқа чами йетидиған нәрсиләрниму мусулман әмәс дөләтләрдин елип келип истимал қилиду. Улар ахирәтлик әмәл-ибадәтләрниму рәсмийәткә охшашла қилип қоюшқа адәтлинип қалғанлиқтин, уларниң қилған әмәл-ибадәтлири өзиниң әхлақиға, жүрүш-турушиға қилчә тәсир қилмайдиған болуп қалған. Буниңдин уларниң өзлири қилған әмәл-ибадәтниң мевисини көрәлмигәнлиги чиқиду. Бу дунияда меваси вә тәсири көрүлмигән

әмәл-ибадәтниң ахирәттә әсқитиши тәсәввурдин жирақтур. Чүнки динимизниң пешивалири болған саһабә кирамлар Аллаһ таалаға ибадәт қилиш арқилиқ һаятини түптин өзгәрткән, һәтта исламийәттин илгири өз қизлирини номустин тирик турғузуп йәргә көмүвәткән кишиләрму, исламдин кейин әхлақ-пәзиләттә дунияға үлгә ятратқан, дунияниң жирақ бир четидә зулумға учриған қизларни қутқузуш үчүн жиһатқа атланған кишиләрдин болуп қалған. Әмәл-ибадәт тәсир қилса, әнә шундақ тәсир қилиду, кишиләрниң һаятини әнә шундақ өзгәртиду. Амма рәсмийәт йүзисидин қилип қойидиған әмәл-ибадәтләр һечкимгә тәсир қилмайду, һечкимни өзгәртәлмәйду. Демәк, қолиниң учида қилип қойған иш я дунияда яки ахирәттә әсқатмайду.

* ОТТУЗ ИККИНЧИ АМИЛ *

Бирәвниң рәхмәт ейтишини күтмәң

Әлламә Муһәммәд Ғәззалий “Һаятиңизни йеңилаң” намлиқ әсиридә мундақ дәйду: “Аллаһниң неmәтлири һәрбир нәпәстә, тумурлардики қанни иштәргән һәрбир һәркәттә бизни қоршап туриду. Амма биз бу катта неmәтләрни көпинчә һис қилмаймиз вә бу неmәтниң егиси болған Аллаһни лайиғида қәдирләлмәймиз.

Биз барлиқ еһтияҗлиримизни өзлигидин тәйярланған һалда қобул қилимиз. Биз қилмақчи болғанни шундақла көңлимизгә кәлтүрүш биләнла бу иш өзлигидин әмәлгә ашиду. Мәсилән: Олтуруп-қопуш, жүрүш-туруш вәһаказаларға охшиған ихтиярий һәркәтлиримиз.

Бәзи неmәтләрни чәклик шараитларда вә көңүллүк муһитларда һис қилалаймиз. Амма буни һис қилидиғанларму интайин аз. Сәвәп Аллаһтин жирақлиғимиз вә униң неmәтлиригә нисбәтән хата чүшәнчимиздин еди.

Умумий инсанлар өзлиригә ата қилинған Аллаһниң сансиз неmәтлирини һис қилмастин, униңға шүкүр ада қилмастин ғәпләт ичидә өмүр өткүзмәктә.

Дунияда нурғун кишиләр Аллаһниң неmәтлиридин пайдилинип туруп неmәт егисигә шүкүр қилишни билмәйду. Гоя улар бу неmәтләрни өзиниң тартивелинған һәққини қайтуруп алғандәк яки бу неmәтләр пәқәт өзигила хас екәндәк қобул қилиду. Бундақлар башқиларни өзигә һәргизму тәң қилмайду.

Бундақ тузкорчә чүшәнчә вә тәпәккүрдин һәргизму шүкүрниң ғунчилири үнмәйду, бундақлардин шүкүрни күткили болмайду.

Шу сәвәптин сиз бәзи кишиләргә яхшилиқ қолиңизни сунған вә яхшилиқ қилиш үчүн көп жапа тартқан болсиңизму, уларниң сизгә болған көз қариши начар, муамилиси соғуқ вә рәхмәт сөзи йоқ болиду.

Кишиләрниң бу хил муамилиси сизни нәпрәтләндүрәмду? Унутмаңки, ундақлар мундин бурун сизниң вә уларниң йеганә рәбби болған Аллаһқиму шундақ муамилидә болған әмәсму? Шуңа Аллаһ “Қуръан кәрим”дә: ***“Бәндилиримдин көпләп шүкүр қилғучилар аздур” дегән әмәсму?*** (Сәбәъ сүриси 13- айәт).

Дали Карнег бизгә кишиләр арисида кәң тарқалған тузкорлуқ мәсилиси тоғрилиқ мундақ бир қанчә мисални кәлтүриду: “Сиз бирәвниң һаятини һалакәттин қутулдурған болсиңиз униңдин шу қилғиниңиз бәдилигә рәхмәт сөзи күтәмсиз? Бәлки шундақ қилишңиз мүмкин. Лекин “Сәмуэл Лайбетз” авал адвокат, кейинчә сотчи болуп ишләш жәриянида 78 кишини ток орундуғида олтарғузуп ижра қилинидиған өлүм жазасидин қутулдуруп қалған болсиму, улардин берәрсиму униңға рәхмәт ейтмиған.

Әйса паләч кесилигә гириптар болған 10 адәмни бир күндила сақайтқан болсиму, улардин қанчә кишини Әйсаға рәхмәт ейтти дәйсиз? Аранла бир адәм. Амма башқилар шунчә әрзән рәхмәт сөзиниму ейтмастин қайтип кетишкән еди.

Чарлиз Шәваб маңа мундақ бир қиссини ейтип бәргән еди. У бир қетим эмбаргоға учриған бир сәррапни түрмә жазасидин қутқузуп қалған еди. Лекин сәррап униңға рәхмәт ейттиму? Һәә бир күни униңға рәхмәт сөзини наһайити қийинилип дәләлиди, андин уни арқисидин тиллашқа башлиди”.

Дали Карнег гоя Аллаһниң: ***“Инсан һәқиқәтән рәббигә қарита бәкму тузкордур”*** (Адият сүриси 6-айәт) дегән сөзини шәрһлигәндәк мундақ дәйду: “Тузкорлуқ

шундақ бир тәбиәт болуп, у зимингә үнгән от-чөпләргә охшаш бирәв уни теримастин өзлигидин үнүп чиқидиған нәрсә, амма шүкүр пәқәт уни яхши пәрвиш қилиш биләнла үнүп чиқидиған гүлгә охшайду. Инсан тәбиити йәнила шу әзәлдинки инсан тәбиити болуп, у мәңгүгә өзгәрмәйду! Әһвал бундақ екән, уни шу буйичә қобул қилишимиз керәк.

Доктор Аиз әл Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ әсиридә мундақ дәйду: “Аллаһ таала инсанларни өзигә ибадәт қилсун, өзи көрсәткән бойичә һаят кәчүрүп уни рази қилсун дәп яратти. Амма нурғун кишиләр Аллаһ таалани қоюп мәхлуқатқа чоқунди вә Аллаһ таалаға шүкүр қилишниң орниға башқисиға рәхмәт ейтти. Чүнки танғақлиқ, зулум селиш вә немәтләргә көз жумувелиш уларниң тәбиитидур. Навада шухил кишиләрни учратқидәк болсиңиз, уларға ерән қилмаң. Чүнки, улар сизниң гөзәлликлириңизни йоққа чиқиришқа урунуду. Еһсаниңизни пучилап, яхшилиқлириңизни унтуйду. Қисқиси, сизгә дүшмәнлик байриғини тикләйду вә йошурун дүшмәнлик оқясиини сизгә қаритип атиду. Бу башқа иш үчүн әмәс, бәлки сиз уларға яхшилиқ қилғанлиқиңиз үчүндур. Йәни: ***“Аллаһ вә униң пәйғәмбири уларни өз пәзлидин бай қилғанлиғи үчүнла улар пәйғәмбәргә дүшмән болди”*** (Товва сүриси 74-айәт).

Реал дуния хатирисиниң пәсиллири арисида мундақ бир қиссә бар: Ата-ана пәрзәнтлирини туғуп, кечиси кирпик қақмай, күндүзлири қолидин чүшәрмәй, йемәй йегүзүп, киймәй кийгүзүп дегәндәк ни жапаларда чоң қилса, пәрзәнтләр қанат-қуйруғи йетилип, худди тоғулупла бир күн ичидә чоң болуп қалғандәк ата-анисиниң жапалирини көзи көрмәйду, уларни көзгә илмай уларға һөрпийиду. Һәтта йоқилаң ишлар үчүн муш көтирип қопиду. Сиз мана мошундақ өзидики гөзәлликни набут қилған, әрзимәс дуниялиқ мәнпәәтлиригә әң қиммәтлик инсаний хуручлирини тегишиватқан тәбиәтсиз кишиләргә сүкүт билән муамилә қилиң. Бирақ бу хитап сизни өзиңиздики гөзәлликләрни чөрүветишкә вә башқиларға яхшилиқ қилмаслиққа дәвәт болуп қалмисун. Бәлки башқиларниң сизни һақарәт қилиши вә чәткә қеқишиға қарита сәвириңизгә сәвир қетилсун.

Аллаһниң разилиғиға еришиш үчүн яхши әмәл қилиң. Шундила сиз һәрқандақ вақит, һәрқандақ әһвалда мувәппәқийәткә еришәләйсиз. Сизни мәңситмигән вә сизниң гөзәлликлириңизни инкар қилған кишиләр билән тәң болмаң. Улар билән дәталаш қилғанниң орниға Аллаһқа һәмду ейттиң. Чүнки сиз еһсан қилғучисиз. Вәһаләнки, бәргән қол алған қолдин ях-

шидур. Йәни: ***“Биз силәргә пәқәт Аллаһниң разилиғини көзләп таам беримиз, силәрдин мукапат вә рәхмәт күтмәймиз”*** (Инсан сүриси 9-айәт).

Көп сандики кишиләр наһайити әқиллиқ болсиму, амма бәзи бир сапасиниң тайини йоқ, вапаға жапа қилидиған җәмийәт дашқаллириниң маһийитигә болған тонуши еник болмиғачқа, ундақларниң йениға кәлгәндә теңирқап қалиду. Улар бундақ шәпқәтсиз, бағриташларниң асийлиғи билән наданлиғини әйипләйдиған мону улуқ вәһийни аңлап бақса болиду: ***“Инсанға бирәр зиян-зәхмәт йәтсә, ятсиму, олтарсиму, өрә турсиму, униңдин қутулдуруп қоюшимизни тиләп бизгә дуа қилиду; Уларға йәткән зиян-зәхмәтни көтиривәтсәк, улар гоя уни көтириветишимизни тиләп бизгә дуа қилмиғандәкла өтүп кетиду. Һәддидин ашқучиларниң қилмишлири уларға мошундақ чирайлиқ көрситилди”*** (Юнус сүриси 12-айәт).

Навада сиз бир наданниң қолиға қәләм тутқазсиңиз, еһтимал у уни сизниң һәҗивий рәсимиңизни сизишқа ишлитиши мүмкин. Шуниңдәк бирәр томпайға һасиңизни бәрсиңиз, у һасиға тайинип йол жүриши, қойлирини һайдиши, ахирида шу һаса билән бешиңизни уруп йеривитиши мүмкин. Шундақтиму азапланмаң. Чүнки бу өзиниң яратқучисиға нисбәтән инкар қилиш кепәнлири ичидә мумияланған кишиләрниң маһийитидур. Улар бу һалда бизгә йәнә қандақ муамилә қилмақчи еди?

Алдиңизда “Женим достум, сениң үчүн женим пида” дәп туруп, бешиңизға күн кәлгәндә сизни әрзән пулға сетиветидиған намәртләргә қайғурмаң.

Сизгә садақәт бағлиған болуп, сириңизни биливалғандин кейин, уни сизгә қарши қурал қиливалған дүшмәнгә қайғурмаң.

Алдиңизда хушамитиңизни қилип, арқиңизда сизни сөкидиған ала көңүл дост үчүн қайғурмаң.

Сиздин яхшилиқ көрүп туруп яманлиқ қилидиған тузкорлар үчүн қайғурмаң.

Сизни дуниялиқ мәнпәәт үчүн иккиләнмәстин сизни сетиветидиған сатқунларниң барлиғидин қайғурмаң.

Йоқсуллуқтин қуруқ нан йәп күнни кәч қилидиғанларниң семизлиқтин өлүп кетиватқан хошнилириниң барлиғиға қайғурмаң.

Вапаға жапа қилидиған,нан бәргән қолни чишләйдиған ишт мүҗәз инсанларниң барлиғиға қайғурмаң”.

* ОТТУЗ ҮЧИНЧИ АМИЛ *

Тәбәссум қилишқа бехиллиқ қилмаң

Тәбиий күлкә ғәмкинликни йоқ қилиш, көңүлни раһәтләндүрүш вә роһни көтириштә сеһирлик күчкә егидур. Инсанлиқниң иптихари болған Муһәммәд әләйһиссалам тәбәссүм билән қәлбләргә кириш мөҗүзисини инсанийәткә үгәткән. У кишиләрни тәбәссүмдин ибарәт бу гөзәл әхлақни өзләштүрүшкә тәшәббус қилип: *“Қериндишиңниң үзигә тәбәссүм билән қаришиң сәдиқидур”* дәп көрсәткән (имам Тирмизи ривайити). Тәбәссүмниң мөҗүзилик сеһри күчи шу қәдәр очуқ турсиму, бәзи кишиләр улардин һечқандақ бәдәл тәләп қилмайдиған мошу бир дәқиқилик тәбәссүмға бехиллиқ қилиш билән өзигә, аилисигә вә әтрапидикилиригә бәхитсизликләрни елип келиду. Бәзи кишиләрниң шу бир дәқиқилик тәбәссүмға болған бехиллиғидин уларниң чишлирини айлап, жиллап берәр қетим көрәлмәйсиз. Һәтта уларниң чишлири әврәтмикин яки чиши чиқмиғанмиду, дәп ойлап қалисиз. Мундақлар ислам пәйғәмбириниң есил һәдийәлиридин мәһрум қалған вә тәбәссүмдики мөҗүзини тонумиғанлардур.

Тоғра, гайида инсанниң бешиға кәлгән мусибәт яки ғәм-қайғу сәвәплик бир қанчә саат ғәмкинлик болуши тәбиий. Амма һемишәм, күнләрчә, айларчә, һәтта жилларчә чирайи соғуқ, қапиғи түрүлгән, ичини дәртләр билән толтурған һалда жүрүш бәхитсизликтур.

Тәбәссүмниң әһмийити

Дали Карнег “Достларни қандақ таллайсиз вә кишиләрдә қандақ тәсир қалдуралайсиз” намлиқ мәшһур әсиридә мундақ дәп язиду: “Чирайниң ипадиси егисиниң һис-туйғулирини көрситидиған әйнәктур. Очуқ чирай болуш, тәбиий тәбәссүм қилиш достлуқни қазиниш вә башқилар билән һәмкарлиқ көврүгини қуруш үчүн әң яхши чаридур. Бу қарши тәрәпкә мад-дий шәйъийләрдин көпләп бәргәндин

яхши вә әң үнүмлүк иштур. Чин көңүлдин кәлгән тәбиий тәбәссүм сөйгүниң рәмзиси вә растчиллиқниң ипадисидур”.

Дали Карнег йәнә мундақ дәйду: Оқуғучилиримдин һәрбириниң муәййән бир кишиниң үзигә һәр күни тәбәссүм қилишини тапшурдум. Узун өтмәйла содигәрләрдин болған бир оқуғучум келип маңа мундақ деди: “Мән тәбәссүм қилишм үчүн аялимни таллиған едим. У мәндин бирәр қетимму тәбәссүмни көрмигән еди. Нәтиҗидә, мән шунчә узун жиллардин бери һис қилмиған саадәтни һис қилдим. Шуниңдин бери учриғанла адәмгә тәбәссүм қилидиған болдум. Нәтиҗидә, кишиләр мән билән көп арилишидиған, бирәр еһтияҗим болса дәрһал келидиған болди. Мән буниң билән һаятниң нәқәдәр иллиқ екәнлигини сәздим. Тәбәссүмдин алған пайдилиримни сөзләп түгүтүп болалмаймән”. Әгәр билсиңиз тәбәссүм дегән сиздин бир тийин тәләп қилмайдиған, азрақму җапаға қоймайдиған, наһайити асан вә әрзән бир нәрсә. Амма униң елип келидиған пайдиси көп, иҗабий нәтиҗиси бәк каттидур. Тәбәссүм қилиш сиздин бир дәқиқидин артуқ вақит тәләп қилмайду. Амма униң тәсири жилларчә, һәтта бир өмүр көңүлләрдә қалиду. Дунияда тәбәссүм қилишқа чами йәтмәйдиған пеқир йоқ, униңдин беһаҗәт болалайдиған байму йоқ.

Турмушимизда тәбәссүмдин ибарәт бу сәдиқини қанчилик көп қилғансири биз намрат болуп қалмаймиз. Әксичә, саадәткә толимиз вә башқиларниму бу саадәттин бәһримән қилимиз. Амма мошу аддий сәдиқини дуния һәләкчилигидә қийинчилиқларға толған бу дунияға чиқириштин бехиллиқ қилған вақтимизда биз дуниялиқ вә ахирәтлик көп яхшилиқлардин мәһрум қалған болимиз”.

Тәҗрибиләр шуни испатлидики, дунияда шундақ соғуқ чирай, қапиғи ечилмайдиған инсанлар барки, уларниң чишини жил бойи көрәлмәйсиз, һәтта уларни чиши чиқмиған охшайду, дәп қалисиз. Мундақ инсанлар чоқум зиян тартқучилардур. Чүнки улар һаятниң гөзәлликлиридин, дунияниң һузур-һалавитидин өзлирини мәһрум қилғучилардур. Амма тәбәссүм қилғучилар һемишәм хошаллиқ вә немәт ичидә яшайду.

Тәбәссумниң пайдисини билгәнләрниң ейтқанлири

Мисирдики “Әл әһрам” гезитиниң қурғучиси мәшһур язғучи Әһмәд Әмин “Шерин әслимиләр” намлиқ әсиридә мундақ дәп язған екән: “Һаятқа тәбәссүм билән муамилә қилидиғанларниң саадити өзлирини бәхитлик қилиш биләнла чәклинип қалмайду, бәлки улар ишләшкә

әң қадир, мәсъулийәтни көтириштә әң күчлүк, қийинчилиқларни йеңиштә әң ярамлиқ вә өзигә һәм башқиларға пайдилиқ болған катта ишлар бәҗириштә маһир келиду. Мән көп мал-дуния яки чоң мәнсәп билән азға шүкүр қилидиған қанаәтлик нәпс иккисиниң бирини таллашқа тоғра кәлсә, әлвәттә иккинчисини таллиған болаттим. Чүнки шатлиқтин әсәр болмиған муз чирай билән туруп көп мал-дунияға еришкәнниң яки катта мәнсәпкә чиққанниң немә әһмийити болсун? Худди җиназа намизидин қайтип кәлгән адәмдәк чирайи тутуқ жүргән кишигә бу дунияниң гөзәлликлириниң немә әһмийити болсун? Чирайидин муз йеғип туридиған, өйини дозаққа айландуривалған саһипҗамалниң әгәр ериниң қәлбини ачалмиса немигә әһмийити болсун. Саһипҗамаллиқ дәриҗисигә йәтмисиму, өйини җәннәткә айландуридиған чирайи тәбиий аял саһипҗамалдин миң әладур!”.

Доктор Аиз Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ мәшһур әсиридә мундақ дәп язиду: “Тәбәссүм қәлб қетидин кәлмигичә ташқи җәһәттики тәбәссүмниң әһмийити йоқтур. Гүл–гиялар күлүмсирәйду, бағу-бостанлар күлүмсирәйду, деңиз-дәриялар күлүмсирәйду, асман вә униңдики юлтузлар күлүмсирәйду, қушлар күлүмсирәйду. Дунияда һәммә нәрсә күлүмсирәйду вә тәбәссүм қилиду. Инсанму әсли тәбиитидә күлүмсирәйдиған мәвҗудат болуп, пәқәт униңда пәйда болидиған шәхсийәтчилик, яманлиқ вә тоймаслиқ уни муз чирай қилип қойиду. Шуңа чирайидин муз йеғип туридиған адәмләр нә өзидики, нә тәбиәттики гөзәлликләрни көрәлмәйду. Һәрким дунияни өзиниң әмәли, өзигә хас пикир қилиш тәризи вә униң түрткиси бойичә көриду. Әгәр қилған иш яхши, пикир сағлам вә униңға түрткә болған нәрсә тоғра болуш билән биллә, униң дунияни көридиған көзниги пакиз болса дунияни вә дуниядики һәммә нәрсини яритилғини бойичә әң гөзәл вә толиму сүзүк шәклидә көриду. Әгәр униң көрүш көзниги кир, яки қара болса, у пүтүн дунияни қапқара көриду. Дунияда көпинчә кишиләр көзлирини һаятлиқниң гөзәлликлиригә ачмастин, пәқәт мал-дунияғила ачиду. Улар тәбиәтниң әң гөзәл мәнзирисини әкс әттүргән гөзәл бағчилардин, хушпурақ гүлләрниң арисидин, сулар еқиватқан, қушлар сайраватқан җайлардин өткән болсиму, буларниң һечбиригә көңүл бөлмәйду. Чүнки уларниң пүтүн хияли вә тәпәккүрини мал-дунияниң һәләкчилиги өзигә бәнт қиливалған”.

Һәр нәрсигә күлүмсирәш билән қарайдиғанлар қийинчилиқларғиму күлүмсирәйду вә һәр қанчә зор қийинчилиқниму күлүмсирәп туруп йеңиду. Амма һәр нәрсигә қапиғини түрүп бақидиғанлар үчүн һәммә иш қийин вә тәс туюлиду. Азрақ

қийинчилиқларму уларниң көзлиригә чоң көрүниду. Мундақлар бәдәл төлимәстин мәхсәткә йетишни арман қилидиғанлардур.

Һаятлиқтики қийинчилиқлар нисбий ишлардур. Һиммәтсиз, қорқунчақларниң көзидә һәммә иш қийиндур. Амма һиммәтлик кишиләргә нисбәтән бу аләмдә қийин иш йоқтур. Һиммәтлик кишиләр қийинчилиқларни йеңиш арқилиқ һиммәт үстигә һиммәт қошиду. Қийинчилиқлар лалма иштқа охшаш болуп, униңдин қорқсиңиз сизниң арқиңиздин қоғлайду вә җениниң баричә қавайду. Әгәр униңға писәң қилмастин йолиңизға давам қилсиңиз, у сизгә йолни бошитип берип, қуйруғини шипаңлатқан һалда өзини бир далдиға алиду".

Тәбәссүмниң пайдисини көргәнләрниң ейтишичә, қопаллиқ билән һәл қилғили болмайдиған нурғун ишларни кишиләргә хуш чирай ечиш вә тәбәссүм қилиш билән һәл қилғили болиду. Тәбәссүм көңүлни раһәтләндүрүш вә роһни көтириштәк сеһирлик мөҗүзидур. Әрәпләрдә "Сән һаятқа күлсәң, һаят саңа күлиду" дәйдиған һекмәт бар.

Мисирлиқ психология доктори Әһмәд Абдулҗәввад"Қандақ қилғанда башқиларниң көңлини қазанғили болиду" намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: "Кишиләргә тәбәссүм билән очуқ чирай ечиш сиздин һечқандақ бир чиқим тәләп қилмайду, амма сиз билән учрашқан кишиләрниң диллирини иллитиду". Муһәммәд әләйһиссалам бу пәзиләткә қаттиқ тәшәббус қилған. У төвәндикиләрни ейтқан: "Яхшилиқтин һеч нәрсини аддий санима, бирәвниң үзигә тәбәссүм билән қаришиңму яхшилиқтур", "Бурадириңниң үзигә тәбәссүм қилишиңниң өзидә сәдиқиниң совави бар", "Кишиләргә очуқ чирай билән салам бериштә сәдиқиниң совави бар". Башқиларға улар яқтурмайдиған бирәр тәкливини сунған вақиттиму уларға бу тәклипни хуш чирай ачқан вә тәбәссүм қилған һалда сунуш әлвәттә яхши нәтиҗә қазандуриду. Буниңдин башқа, һәр нәрсигә күлүмсирәш билән бақидиғанлар қийинчилиқларғиму күлүмсирәйду вә һәр қанчә зор қийинчилиқниму күлүмсирәп туруп йеңиду. Амма һәр нәрсигә қапиғини түрүп бақидиғанлар үчүн һәммә иш қийин вә тәс туюлиду. Азрақ қийинчилиқларму уларниң көзлиригә чоң көрүниду".

Мисирлиқ язғучи доктор Рәсми Абдулмәлик "Башқилар билән қандақ өтисиз?" намлиқ әсиридә мундақ дәп язиду: "Сиз башқиларға очуқ чирай ечип тәбәссүм қилиш үчүн үзиңиздин аран 13 мускулни ишлитисиз, амма қапиғиңизни түргән вақтиңида 74 мускулни ишлитисиз. Тәбәссүм қилиш қан томурлирини кәңәйтиду, қанниң бәдәнниң һәммә җайлириға йетип

беришини тәмин етиду, көп миқдардики оксегинни ички қисимға әвәтиш арқилиқ бәдәндики зиянлиқ майни йоқ қилишқа ярдәм қилиду. Мундин башқа тәбәссүм қилиш адәмниң чирайидин қериликниң аламәтлирини жирақ қилиду. Шундақ пайдилиқ бир тәбәссүмға неманчә бехиллиқ қилисиз? Яки у сиздин чиқим тәләп қилаттиму?”.

* ОТТУЗ ТӨРТИНЧИ АМИЛ *

Вақтиңизни бекар өткузувәтмәң

Вақит – һаят, вақит – пул, вақит – илим, вақит – саламәтлик, вақит – пән-техника, вақит – қиммәтлик һәр нәрсә. Бәзи ширкәтләр бир минут вақит ичидә һәссиләп пайдиға еришсә, бәзисиниң бир минут вақит ичидә вәйран болидиғанлиғи, жиддий қутқузушқа еһтияжлиқ бәзи кесәлләрниң давалашқа бир минут кечикиш сәвәплик өлүп кетидиғанлиғиму бир реаллиқ.

Қолдин кәткән һәммә нәрсә қайтип келиши мүмкин. Амма вақит қайтип кәлмәйду. Шуниң үчүн кесип ейтишқа болидуки, инсанниң қолидики әң қиммәтлик нәрсә вақиттур. Әһвал шундақ екән әқил егиси болған һәр бир инсан вақитниң қәдригә йетиши, уни беһудә өткүзивәтмәслиги, уни өзиниң вә инсанийәтниң пайдиси үчүн ишлитишни билиши, шундақла башқиларниң вақтиниму зайә қилмаслиғи лазим. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә: *“Көпинчә кишиләр қәдрини биләлмәйдиған икки нәрсә бардур: униң бири тән сақлиғи, йәнә бири вақиттур”* дәп көрсәткән (имам Бухари ривайити).

Өзиниң пайда-зийинини билидиған, әқиллик кишиләр чоқум вақитни қәдирләйду. Чүнки вақит униң һаяти. Әгәр у вақитниң қолдин кетишигә йол қойса, уни әрзимәс ишлар билән беһудә өткүзивәтсә, наданлиқ билән өзини өлтүрүвалғанға охшаш билиду. Шуңа “Вақит қиличқа охшайду, сән кәсмисәң, у сени кесиду” дегән һекмәт бекар ейтилған әмәс.

Ислам мутәпәккүри әлламә Муһәммәд Ғәззалий “Һаятиңизни йеңилаң” намлиқ әсиридә мундақ дәйду: “Бекарчилиқтин түрлүк рәзилликләр туғулиду. Бекарлиқ ичидә йоқулуш вә түгишишниң микроблири ятиду. Ишләш тирикләрниң шиари болса, бекар тәләпләр өлүкләрдур.

Бу дуния һаяти ахирәттики мәңгүлүк һаятниң екинзарлиғи болған йәрдә, ишлимәстин өмүр өткүзидиған бекар тәләпләр қиямәт күнидә һечқандақ һосулсиз, қоли бош вә надамәт чәккән һалда һәшир қилинишқа толиму тегишлик болғучилардур.

Шундақ, қанчилиған тени сақ, вақит җәһәттинму йетәрлик шараити бар кишиләр ишсиз, ғайисиз вә берәр мәхсәтсиз һалда беһөддә өмүр өткүзмәктә. Инсан шундақ қилиш үчүн яритилғанму? Як ! Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дәйду: ***“Әй инсанлар! силәрчә, биз силәрни бекарға яратқанму? Өзәңларни бизниң дәргаһимизға қайтурулмаймиз дәп ойламсиләр? Һәқиқий падиша – Аллаһ үстүндур, униңдин башқа һечбир илаһ йоқтур, у улуқ әршиниң егисидур”*** (Мөъминун сүриси 115-116-айәтләр).

Әгәр инсан нәпси һәвисиниң тар кочилирида өзини мәһбус қиливелип, һәммә нәрсидин пинһан яшайдикән, у бүгүни һәм келәчиги үчүн әң яман йолни таллавалған болиду”.

Имам Шафиий мундақ дегән еди: “Әгәр сән көңлүңни һәқиқәт үчүн мәшғул қилмисаң, у сени батил билән мәшғул қилиду”. Бу интайин тоғра сөз. Чүнки көңүл мәшғулийәтсиз турмайду. Әгәр сиз көңүлни яхши ишларни қилишниң, системилик ишләшниң планлири билән тез һәрикәткә селип турмисиңиз яман ой-пикирләр уни өз қойниға еливалиду-дә, нәтиҗидә уни бекар тәләплик билән бемәниликниң азгаллириға апирип ташлайду.

Инсан һаятини қиңғирлиқлардин сақлап келишниң әң әвзәл йоли, инсан өзи үчүн план түзүши, вақтини шу планни

әмәлгә ашуруш билән мәшғул қилиш арқилиқ шәйтанға аздурүш, вәсвәсә қилиш пурситини бәрмәсликидур.

Исламдики ибадәтләрниң тәхсим қилинишидиму бу һәқиқәт көздә тутулған болуп, униңда көңүлни батил билән мәшғул қилишқа қәтъий бошлуқ берилмигән. Чүнки һәқиқәт билән толмиған көңүл бошлуғини батил билән толтуриду”.

Доктор Аиз әл Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ әсиридә мундақ дәйду: “Бекар тәләп киши мәвқәсиз келиду, нәгила барса питнә терийду. Чүнки, ундақ кишиниң зеһни чечилаңғу келиду. Бекар қалған вақитта, адәмниң қәлби наһайити хәтәрлик һалда болиду. Бундақ вақитта у гоя шофери ухлап қалған машинидәк буян урулуп, уян соқулуп, ахири һаңға чүшүп кетиши мүмкин.

Бекар қалған күниңиздә ғәм-әндишә вә тәшвишкә тәйярлиқ көрүң. Чүнки бекарчилиқ сиз үчүн һаятлиқ сәмиңиздин өтмүш, һазир вә кәлгүсиңизниң архивлирини тартип чиқирип сизни үмүтсизликкә гириптар қилиду.

Мениң сизгә вә өзәмгә нәсиһитим шуки, кичик болсиму әһмийәтлик ишлар билән шуғуллиниң, һәргизму әһмийәтсиз бекарчилиқтин ибарәт көрүнмәс қатил тәрипидин тирик көмүлмәң.

Бекар тәләплик худди бәзи дөләтләрдә ижра қилинидиған аста характерлик қийнаш җазасиға охшайдуки, җинайәтчи су трубисиниң астиға бағлиниду, су униң чоққисиға бир тамчидин темип туриду. Вақит узарғансири, тамчиған су җинайәтчини сараң шимал қилип қойиду.

Раһәт – ғәпләттур, бекарчилиқ – оғридур. Әқил шу оғриниң вәһимилик урунишида униң олҗисиға айлинип қалиду.

Әһвал шундақ екән, дәрһал орниңиздин туруң-дә, намаз оқуң, Қуръан тилавәт қилиң, Аллаһқа тәсбиһ ейтиң, яки илим муталиә қилиң, йезиқчилиқ қилиң, ишханиңизни рәтләң, өйиңизни тазилаң вә яки башқиларға мәнпәәт йәткүзүң, иш қилип, бекарчилиқни түгитиң, бекарчилиқни хизмәт тиғи билән боғузлаветиң”.

Дали Карнег мундақ дәйду: “Биз өз ишлиримиз билән мәшғул болуватқан пәйтләрдә һечқандақ ғәм-қайғуни һис қилмаймиз, лекин мәшғулийәттин кейинки бош вақитлар һәқиқәтән хәтәрлик вақитлардур. Биз үчүн бош вақит һазирланған һаман ғәм-әндишә вә қайғуниң шәйтанлири бизгә һуҗум қилиш пурситини қолдин бәрмәйду. Бу вақитта шәйтан бизни һәрхил болмиғур хиялларға вә яман ой-пикирләргә салиду. Чүнки биз иштин бошиғандин кейин, зеһнимиз һәр нәрсидин хали болғанға охшаш бир һаләткә келиду. Оқуғучилар

өзлириниң тәбиәт дәрсликлиридә яхши билидуки, тәбиәт бошлуқниң дүшмини. У бошлуқни задила халимайду. Бу сөзүмгә мисал беришни халамсиз? Ундақта, лампочкидин кичиккинә бир төшүк ечип көрүңки, шу вақитта тәбиәтниң лампочка ичидики бошлуқни йоқитиш үчүн уни һава билән толтурғанлиғини көрисиз. Худди шуниңдәк, тәбиәт хали көңүлни көпинчә һиссиятлар вә туйғулар билән толтурушқа алдирайду. Немә үчүн? Чүнки қайғу, әндишә, өчлүк, көрәлмәслик вә күнләш туйғулири инсанийәт тарихидин бири униң характерида һәмра болуп кәлгән нәрсидур. Бу туйғулар шунчилик күчлүк етилип чиқидуки, униң күчи көңлимиздин аманлиқни, әқлимиздин муқимлиқни чиқирип ташлалайду".

Ғәм-қайғуни унтуш үчүнму бирәр иш билән яки бирәр ой-пикир билән мәшғул болуш керәк. Дали Карнег өзигә соал қоюп мундақ дәйду: "Бирәр иш билән мәшғул болуштәк аддийғинә бир ишниң көңлимиздин ғәм-әндишини чиқирип ташлишидики сәвәп зади немә? Буниң сәвәви психология илми кәшип қилған асаслиқ қанунийәтләрниң биридур. У болсиму, инсан зеһни қанчилик пәвқуладдә өткүр болуп кәтсун, бирла вақитта бирдин көп иш билән мәшғул болалмайду". Бу интайин тоғра ейтилған сөздур. Бу сөз Аллаһ тааланиң: ***"Аллаһ һеч адәмниң ичидә икки жүрәк яратқан әмәс"*** дегән сөзигә йеқинлишиду (Әһзаб сүриси 4-айәт). Сиз бир ваитта икки нәрсини хиял қилалмиғиниңиздәк, бир-биригә зит икки туйғуни бирла вақитта һис қилалмайсиз. Биз тәсирлик бир иш билән көңүлни мәшғул қиливатқан вақтимизниң өзидә ғәм-әндишиниму биллә һис қилиштин аҗизмиз. Чүнки бу вақитта бу икки зит туйғуниң бири йәнә бирини туйғумиздин иштирип чиқириветиду.

Мана бу һәрбий сәптә болған тәҗрибилик психология мутәхәссислириниң, дүшмән тәрәпниң күчлири уларға йеқинлишип кәлгән вақитта, өз тәвәлиригә хитап қилип, "Уларни бирәр иш билән мәшғул қилиңлар" дейишигә түрткә болған аддий бир қанунийәттур.

Үлгүрәлмәслик вә вақтида қилалмаслиқниң сәвәви қандақла бир ишни вақтида қилалмаслиқ, бирәр вәзипини өз вақтида орунлалмаслиқ вә қандақла бир ишқа яки бир йәргә өлгүрәлмәсликниң бирла сәвәви бар. У болсиму, "техи вақит барғу" дәп өзиңизни алдаштин ибарәттур. Һәммә ишни әң ахирқи вақтида қилимән дәйдиған адәмләр һәқиқәтән өзини беһөддә азаплайдиған ахмақлардур. Мундақларниң қилған иши ғәлибилик болмайду.

Вақитқа риайә қилмайдиған адәм һәрқандақ бир ишқа "вақтим бар" муамилисини қилип, башқа ишлар билән болуп қалиду. Нәтиҗидә қилидиған ишини ке-

чиктүрүп қойиду, баридиған йеригә кечикип бариду. Бу арида көп изтирап чекиду, ишини алдирап-тенәп, чала-пула қилиду. Амма вақитқа риайә қилидиған адәм һәрқандақ ишни вақтида ада қилиду, баридиған йеригә вақтида бариду, изтирап чәкмәйду, кечикип келип алақзадә болмайду, һәммә ишни тәмкинлик билән қилиду. Мундақ адәм һузур вә хатирҗәмлик ичидә болиду.

Нәтиҗә қазанғанлар һемишәм вақитниң тарлиғидин шикайәт қилиду; Һаятида чоң ишларни қилған вә катта нәтиҗиләрни яратқан инсанларниң кәчүрмишлиригә қарайдиған болсақ, улар һемишәм вақитниң тарлиғидин зарлинидикән, бүгүнки ишни әтигә қоймайдикән. Амма вақитни қәдирлимәйдиған инсанлар һәммә ишни “техи вақтим барғу” дәп арқиға сүрүш арқилиқ өмрини беһөддә өткүзиду, һечбир нәтиҗә қазиналмайду.

Тиришчан адәмләр үчүн вақит алтундин қимmәтликтур. Тиришчан адәмләр һемишәм вақитниң тарлиғидин зарлиниду вә күндүзни кечигә улиғуси келиду. Амма бекар тәләпләр үчүн күн өтсә, саат тошса болди. Вақитниң қәдрини билмигәнләр һемишәм башқиларниң вақтини оғрилайдиған бепәрвалардур.

Вақит оғриси пул оғрисидин ямандур

Әпсуски, башқиларниң пул-мелини оғрилиған адәмни кишиләр оғри дәп әйипләйду, амма кишиләрниң қимmәтлик вақтини оғрилайдиған бепәрваларни һечким әйиплимәйду. Һалбуки, вақит оғрисиниң қилмиши мал оғрисиниң қилмишидин әлвәттә еғирдур. Чүнки бир адәмниң вақтини оғрилиғанлиқ униң пул-мелидин оғрилиғандин ямандур.

Саат манчигә дәп вәдә берип қоюп, вәдиләшкән җайға вақтида бармаслиқ әң қәбиһ әхлақсизлиқ вә башқиларниң вақтини, өмрини оғрилиғанлиқтур.

Мусулман адәмниң вақти ибадәттур

Керәк болғини вақитни сәрип қилиш әмәс, вақиттин пайдилиништур. Вақитни мәнасиз сәрип қилған адәм уни зайә қилған болиду, амма вақиттин пайдиланған адәм нәтиҗә қазиниду. Мусулман адәмниң һаятида вақит – ибадәттур. Чүнки мусулман адәм Аллаһ таалаға қулчилиқ қилиш (йәни Аллаһ таала көрсәткән бойичә һаят кәчүрүш) үчүнла бу дунияда мәвҗуттур. Мана бу Аллаһ тааланиң: ***“Җин-***

ларни, инсанларни пәқәт маңа қулчилиқ қилсун дәпла яраттим" (Зарият сүриси 56-айәт) дегән сөзиниң мәнасидур. Амма мусулман әмәсләрниң, хусусән, ғәрипликләрниң нәзиридә "вақит – пулдур" дегән пәлсәпә һөкүм сүриду. Бу пәлсәпини Һәсән Бәсриниң "Мән һаятимда өзиниң өмрини алтун, күмүчтин қиммәтлик билидиған кишиләрни көрдүм" дегән сөзигә селиштурғинимизда, вақитниң мусулманниң һаятида нәқәдәр қиммәтлик, нәқәдәр әһмийәтлик екәнлигини билип йетимиз. Чүнки алтун, күмүч зайә болуп кәтсә, уни ишләп тапқили болиду, амма өмүр зайә болуп кәтсә, уни қайтуруп әкәлгили болмайду.

Бир бағлам пулни көйдүрүвәткән адәмни кишиләр сараң дәйду. Әмәлийәттә болса өзиниң вақтини беһөддә ишлар билән, оюн-тамашә билән зайә қиливәткән адәм һәқиқий сараңдур. Чүнки вақит пулдин қиммәтликтур. Бәзи ширкәтләр бир минут вақит ичидә һәсиләп пайдиға еришсә, бәзисиниң бир минут вақит ичидә вәйран болидиғанлиғи, җиддий қутқузушқа еһтияҗлиқ кесәлләрниң давалашқа бир минут кечикип келиш сәвәплик өлүп кетидиғанлиғиму реаллиқ. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә: *"Көпинчә кишиләр қәдрини биләлмәйдиған икки нәрсә бардур: униң бири тән сақлиғи, йәнә бири вақиттур"* дәп көрсәткән (имам Бухари ривайити).

Ғәпләттики өмүр әң зулмәтлик һаяттур

Һаятта нурғун кишиләр бир өмүр ғәпләттә өтүп кетиду. Уларниң дунияға келип-кәткәнлигидин тилға алғидәк, пәхирләнгидәк вә әсләп турғидәк бирәр изи яки бирәр хатирә қалмайду. Улар гоя дунияға кәлмигәндәкла унтулуп кетиду, улар қумға сиңип кәткән судәкла йәргә сиңип кетиду. Уларни һечким әслимәйду. Ғәпләт интайин яман илләт болуп, "Қуръан кәрим"дә ғәпләттә қалғанларниң зиян тартидиғанлиқи һәққидә көплигән айәтләр кәлгән.

Йәнә бәзи кишиләр өмриниң көпрәк вақтини ғәпләт билән өткүзгән болсиму, ахирқи өмридә ғәпләттин ойғунуп, өзиниң инсанлиғиға, мусулманлиғиға лайиқ яхши ишларни қилиш арқилиқ, илгирики ғәпләттики һаятини өзгәртиду.

Һекайә қилинишичә, бир белиқчи болуп, у һәр күни сәһәрдә деңиз бойиға чиқип, күнлүк ишини қуяшниң чиқиши билән башлайдикән. Бир күни әтигәнрәк чиқип қапту, әтрап қараңғулуқ екән. Белиқчи деңиз бойида кетип барғинида, у бир

нәрсигә путлишип кетип жиқилип чүшкили тас қапту. Йәргә егилип путиға путлашқан нәрсини алса, у бир халта ушшақ таш екән. Беликчи қуяшниң чиқишини күтүп олтуруш җәриянида, һелиқи халтидики ушшақ ташларни бир талдин деңизға етиш билән вақит өткүзүпту. Беликчи һәрбир ташни деңизға атқинида, униңдин чиққан "чулуқ, чулуқ" авазни аңлап көңүл ечип олтурупту. Ахирқи ташни атқан вақтида қуяш чиқип әтрап йорушқа башлапту, беликчи қолидики атмақчи болған ахирқи ташқа қариса, у ялтирап турармиш. Беликчи тохтап туруп, униңға синчиләп қариса, у алмаз екән. У сәһәрдин бери қараңғулуқта деңизға атқан ташларниң һәммиси таш әмәс, алмаз екән. Шу чағда өзиниң толиму ғәпләттә екәнлигини билип йетипту вә қолида сақлинип қалған шу бир тал алмазтин пайдлинип аилисини бәхитлик қилиш карариға кәпту. Чүнки бу беликчи өткәнгә һәсрәт чәккәнниң пайдиси йоқ екәнлигини, қолида бар пурсәттин пайдилиниш әң һекмәтлик иш екәнлигини билидекән.

Биз өтүп кәткән өмримизни қайтуруп әкилишкә қадир әмәсмиз. Өтүп кәткән ишларға пушайман қилип һәсрәт чәксәк өзимизгә зиян салимиз. Шуңа қепқалған өмримизни мәнилик өткүзүшкә тиришсақла шу бизгә йетәрликтур.

* ОТТУЗ БӘШИНЧИ АМИЛ *

Аилиңизни җәннәткә айландуруң

Аилә һәрқандақ бир җәмийәтниң һул теми, инсанлар җәмийәтниң хуручи. Чүнки җәмийәт инсанлар биләнла җәмийәт болуп туралайду. Җәмийәтниң пәзиләтлик яки рәзил болуши шу җәмийәттә яшайдиған инсанларға бағлиқтур. Инсанларниң пәзиләтлик яки рәзил болуши шу инсанлар өсүп йетилгән аилиләргә бағлиқтур. Аилә Аллаһ таалаға бағланған, хәлиққә вә җәмийәткә пайдилиқ, дин вә Вәтән ишиға ярамлиқ инсанларни йетиштүрүп чиқалиса, бу аилә ғәлибилик аилә вә бәхитлик аилә болалайду. Аилә Аллаһ таала инсанларниң җәннити болсун дәп яритип бәргән иссиқ угидур. Уни җәннәткә айландуруш яки дозаққа айландуруш шу инсанларға бағлиқтур.

Аилиниң инақлиғини сақлаш

Аилиниң инақлиғини сақлашниң бәзи әмәлий чарилири төвәндикичә:

1. Тәқвалиқ

Тәқвалиқ – Аллаһ таалаға қарита, өзиниң ата-анисиға қарита, пәрзәнтлиригә қарита, жорисиға қарита, уруқ-туққанлириға, хошнилириға, җәмийәт әзалириға вә барлиқ инсанийәткә қарита қилишқа тегишликлирини жайида қилиш вә буларни жайида қилалмиса, Аллаһ тааланиң ғәзивигә вә азавиға лайиқ болуп қелиштин қорқуш дегәнликтур.

Әгәр аилиниң һәрбир әзаси мошундақ тәқвалиқ қилидиған болса, аилидә көңүлсизлик, җедәл-мажра вә бир-биридин рәнҗиш дегәнләргә орун қалмайду. Чүнки һәммә иш жайида вә өз йолида жүргән аилидә өзара сөйгү-муһәббәт, һәмкарлиқ, һисдашлиқ вә хошал-хорамлиқтин башқисини көргили болмайду. Аллаһ таала бизни бәхитлик һаят кәчүрсун дәп, шуңа бизни тәқвадар болушқа буйруған.

2. Қанаәт

Қанаәт – Аллаһ тааланиң тәхсиматиға рази болуп, өзиниң өзидин жуқури туридиған кишиләрдәк болалмиғанлиғиға беарам болмаслиқ вә өзи болғанлиғидин пәхирлинип һаятини бәхитлик өткүзүшкә

тиришиш дегәнликтур. Сиз өзиңизгә берилгән чирай, әқил, байлиқ, аилә қатарлиқ немәтләргә рази болуп шүкүр қилсиңиз, сиз қанаәтлик болған болисиз. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: ***“Биз уларниң дуния һаятидики рисқини уларниң арисида тәхсим қилдуқ”*** (Зухруф сүриси, 32-айәт) дәйду. Тәхсимат Аллаһ тааладин болғанлиғи үчүн, сизниң униңға шүкүр қилиштин башқа ихтияриңиз йоқтур. Нурғун кишиләр һалал-һарамни айримай көп пул тапиду, амма улар пәқәтла Аллаһ таала тәғдир қилған рисқинила йәләйду.

Қанаәт аилини бәхитлик қилишниң әң асаслиқ амиллиридин биридур. Чүнки аилә азалирида қанаәт болуп, барға шүкүр қилишни билсә, бу аилә әзалири һарамға қол узитишқа мәжбур болуп қалмайду, “йоқ”ларниң жедилини қилишип бир-бирини рәнжитмәйду вә һәммә хошаллиқ ичидә һаят кәчүриду. Бир психолог: “Аилини бәхитсиз қилидиған амиллар наһайити көптур, амма аилини бәхитлик қилидиған бирла амил бар, у болсиму, қанаәттур” дегән екән.

3. Аилиниң қәдрини билиш

Аилә Аллаһ тааланиң нәзиридә толиму қиммәтлик бир муәссәсәдур. Аллаһ таала атимиз Адәм әләйһиссалам билән Һавва анимиз қуруп чиққан дәсләпки аилини инсанийәтниң башлиниш нуқтиси қилған. Демәк, инсан дегән улуқ мәвжудат аилидин барлиққа кәлгән. Һәркимниң аилиси униң бу дуниядики жәннитидур. Аллаһ таала аилиниң қәдир-қиммитини баян қилип мундақ дегән: йәни ***“Аллаһниң камалий қудритини көрситидиған аламәтлиридин бири, силәрниң унси-үлпәт елишиңлар үчүн силәргә өз типиңлардин жүпләрни яритип, араңларда меһр-муһәббәт орнатқанлиғидур, пикир жүргүзидиған қовум үчүн, шәк-шүбһисизки, буниңда нурғун ибрәтләр бар”*** (Рум сүриси, 21-айәт).

Яхши аилә ахирәттиму бир йәрдә болиду. Жәннәткә киридиғанларниң дәрижиси бир хил болмиғанлиғи үчүн, жәннәт дәрижилириму бир хил болмайду, шуңа жәннәт бир қанчә дәрижилик болиду. Бир аилә әзалириниң яхши әмәллири охшаш дәрижидә болуп, һәммисиниң бир хил жәннәткә кирәлиши натайин. Чүнки әмәлләр пәрқлиқтур. Амма бу аилә әзалири өз арисидикиләрниң шапаити билән жәннәттә бир йәрдә болалайду. Мәсилән: аилә әзалиридин бирәрсиниң дәрижиси жуқури болуп, алий жәннәткә киргән болса, у Аллаһ таалаға илтижа қилиш арқилиқ өзи киргән жәннәттин дәрижидә төвәнрәк жәннәткә киргән аилә әзалирини өзи турған алий жәннәткә елип кәләләйду. Аллаһ таала бу һәқтә мундақ дегән: ***“Өзлири иман***

ейтқан, әвлатлириму әгишип иман ейтқанларниң әвлатлирини улар билән тәң дәрижидә қилимиз" (Нур сүриси, 21- айәт). Демәк, аилә бу дунядиму муһим, ахирәттиму муһим.

4. Көйүмчан вә рәһим-шәпқәтлик болуш

Аилини бәхитлик һалда давамлаштурушниң асаслиқ амиллиридин бири аилә әзалири арисидики толуп ташқан көйүмчанлиқ вә бир-биригә қарита рәһим-шәпқәттур. Аддий бир көйүмчанлиқму дилларни юмшитишқа, көңүлләрни иллитишқа йетәрликтур. Ата болғучи аялиға вә балилириға вайиға йәткән көйүмчанлиқ, меһрибанлиқ вә рәһим-шәпқәт туйғуси билән муамилә қилидиған болса, ана болғучиму еригә вайиға йәткән көйүмчанлиқ, һөрмәт вә иззәт билән муамилә қилидиған болса, ата билән ана балилириға наһайити әдәплик, меһир-муһәббәтлик вә интайин көйүмчанлиқ билән муамилә қилидиған болса, балиларму әлвәттә шундақ қилидиған болиду. Шуниң билән аилә җәннәткә айлиниду.

5. Үлгилик рольни яритиш

Ата өзидә үлгилик рольни яритиш үчүн асаслиқ үч ишқа муһтаж болиду. Уларниң бири, үлгилик ата, иккинчиси, аилә әзалириниң әһвалини сорап туридиған ата, үчинчиси, балилири билән дост ата.

Ата-аниларниң балилириға исламниң тоғра чүшәнчилирини ақидә, әхлақ вә ибадәт принциплири билән бирликтә әкс әттүрүп беридиған әмәлий тәтбиқатларни үгитиш вә әмәлий мәшиқләр билән уларни йетиштүрүш мәҗбурийити бар. Балилар һаятидики әң һалқилиқ вә әң әһмийәтлик чағлирини аилисидә өткүзиду. Йәни улар тәрбийәдә әң үнүмлүк һесаплинидиған басқучни асасән аилисидә өткүзиду. Униң үстигә бу басқучта балиларниң йенида давамлиқ болидиған ата-аниси уларниң әң йеқин вә әң ишәшлик кишилиридур. Нәтиҗидә, һәммини ата-анисидин үгинишкә тиришиду.

Балиларға үлгә болуш билән бир вақитта уларниң әһвалини сорап туруш, немигә еһтияҗи бар, оқуш әһвали қандақ буларни һәр күни дегидәк сорап туруш ата-ана билән балилар оттурисидики йеқинлиқни күчәйтиду.

Атиниң балилирини һәйвиси билән қорқитедиған сүрлүк ата болувелиши тоғра әмәс. Чүнки әймәндүрүш билән, қорқутуш билән һәл қилғили болмайдиған нурғун мәсилиләрни балиларға достанә муамилә қилиш, уларға көңлини ечиш, уларға иллиқ вә меһрибан болуш арқилиқ һәл қилғили болиду.

Ата-ана балилириға сөзлири билән тәрбийә қилғинидин уларға әмәлий

һәрикити билән тәрбийә бәргини әлвәттә үнүмлүк болиду. Ата-ана өзлирини яхши тәрбийәлисә вә өйдә вә өйниң сиртида әдәп-әхлақ даирисидә иш көрсә, балилириға әң яхши тәрбийәни қилған болиду. Қисиқиси, балиңизниң қандақ адәм болушини халисиңиз, сиз шундақ болуң!

Аилә әзалири оттурисида сөйгү-муһәббәтни ашуруш чариси һәрқандақ бир аилини яшартип туридиған нәрсә сөйгү-муһәббәттур. чүнки сөйгү-муһәббәт аилиниң һаятидур. Шуңа, әзалири өзара сөйгү-муһәббәттин өз несивисини алалмиған аилә җансиз, мәнасиз, хошаллиқсиз вә бәхитсиз аилидур.

Заман тәрәққий қилип, пән-техника васитилири арқисида һаятта көп ишлар оңайлашқан болсиму, бәзи муһим ишлар қийинлишип қалди. Мәсилән: аилә әзалириниң бир-биригә сөйгү-муһәббитини изһар қилиш, бир-бириниң дәрдигә йетиш вә бир-бири билән муңдишип һаятлиқниң еғир жүклирини йеникләтиш ишлири қийинлишип кәтти. Кичик вақтимизда бош вақитлиримизни аилидикиләр билән, хусусән қериндашлар билән биллә болуп хошал өткүзәттуқ, бир-биримиздин айрилалматтуқ, хошаллиғимизни биллә оюн ойнаш яки сөһбәтлишиштин тапаттуқ. Әпсуски, заманимизда бош вақтимиз шунчә көп болсиму, аилә әзалиримиз билән, хусусән балилиримиз билән параңлишип олтурушқа пурсәт тапалмай қеливатимиз. Балиларниңму биз билән олтурушқа вақти йоқ вә һаҗитиму йоқ. Чүнки аилидә һәммә кишиниң қолида бирдин янфон болғанлиқтин, һәрким өзиниң еһтияҗидин өзи чиқидиған, көңлини шуниң билән хошал қилидиған, аилә әзалириға һаҗити чүшмәйдиған болуп қалмақта.

Һәркимниң әң йеқин сирдиши вә һәммидин бурун қолға алидиған нәрсиси янфон болғанлиқтин, балилар ата-аниси билән, ата-анилар балилири билән, һәтта әр-аяллар бир-бири билән кари болмайду. Нәтиҗидә, аилә әзалири оттурисидики меһир-муһәббәт, бир бирини сеғиниш, бир-биригә көйүнүш кәйпиятлири барғансери аҗизлишип берип, бир- бириниң сөзи қулиғиға яқмайдиған, еһтияҗ йүзисидин бир-биригә гәп қилсиму, алдирапла гепини түгитип янфониға йүзлинидиған әһваллар шәкилләнмәктә.

Кичик вақтимизда өйимиз тар, амма көңлимиз бәкму кәң еди, ака-укилар һәммимиз бир еғизлиқ тар өйдә хошал-хорам вә наһайити һузурлуқ ятаттуқ. Заманимизда өйимиз кәң, амма көңлимиз тар болуп кәтти, икки қериндаш бир өйгә сиғмайду, чүнки улар чиқишалмайду. Шуңа һәркимниң әң яхши сирдиши вә дости янфон, интернет вә компьютер болуп қалди. Балиларниң һәрбири ялғуз ханида йетишни халайду вә йениға

һечким кирмисә дәйду. Һәтта балилар бир өйдә туруп, бир-бири билән көрүшмәкчи болса, учур йезишидиған дәрижигә йәтти.

Биз бу әһвалда, аилә әзалиримизни бир-биригә йеқин қилиш, уларниң арисидики сөйгү-муһәббәтни тирилдүрүш вә аилимизни җәннәт аилигә айландуруш үчүн йәнила динимизниң көрсәтмисигә муһтаҗмиз. Чүнки бизниң динимиз бизниң бешимизға келидиған қийинчилиқларниң һәммисигә чарә вә тәдбирләрни оттуриға қойған. Биз динимизға әмәл қилсақ, бу дунияда бәхитлик вә һузур-һалавәтлик һаят кәчүримиз, ахирәттә Аллаһ тааланиң разилиғиға еришип мәңгүлүк бәхитлик вә һузур-һалавәтлик һаятқа еришимиз.

Аилә әзалири оттурисида йеқинлиқни һасил қилиш вә өзара сөйгү-муһәббәтни тирилдурүшниң амиллири вә чарилири көп. Мән әң оңай вә дәрһал қилғили болидиған бирла чарини оттуриға қоймән. У болсиму, аилә әзалири бирлишип ибадәт қилиштур.

Бирлишип ибадәт қилиш қандақ болиду?

Бу наһайити оңайдур. Төвәндики бәш ишни бирлишип қилсақ, биз аилә әзалиримиз оттурисидики йеқинлиқни, сөйгү-муһәббәтни ашуралаймиз, Аллаһниң ярдими билән аилимиз иллиқ, һузурлуқ, бәхитлик вә хошалиқ чиқип туридиған бир аилигә өзгириду.

1. Биллә Қуръан оқуш, бирәр бәт болсиму оқуш.

2. Биллә икки рәкәт болсиму намаз оқуш.

3. Бәш минут болсиму бирликтә Аллаһ таалаға зикир ейтиш.

4. Биллә дуа қилиш (бу дәстихандин турғандин кейин қилинидиған дуадин башқа).

5. Күндә бирәр қетим болсиму тамақни аилә әзалири биллә йейиш.

Аилә әзалири билән биллә олтуруп Қуръан оқуш һәқиқәтән адәмгә хошаллиқ вә бәхит-саадәт бeғишлайдиған толиму яхши иштур. Аилиниң техи Қуръан оқушни үгинип болалмиған кичиклириниму чақирип келип Қуръан оқушқа иштирак қилдуруш пүтүн аилә әзалири үчүн катта хошаллиқ елип келиду, аилә залирини бир-биригә йеқин қилиду, уларниң өзара муһәббитини ашуриду.

Күндә икки рәкәт болсиму өйдикиләр билән, мумкин болмиғанда әр-аял иккиси икки рәкәт болсиму биллә намаз оқуштин келидиған саадәтни вә иллиқлиқни тәсвирләп болуш қийин.

Күндә бир қанчә минут болсиму,

һәммә бирликтә Аллаһ таалани яд етиш, мәсилән: “Субһанәллаһи вәбиһәмдиһи субһанәллаһил әзим” йәни: “Аллаһ таала барчә камчиликлардин әлвәттә пактур, һәмду сана униңға хастур, улуқ Аллаһ барлиқ нуқсанлардин пактур” дәп тәсбиһ ейтиш яки “Лаилаһә илләллаһу вәһдәһу лашәрикәләһу ләһулмулку вәләһулһәмду вәһувә әла кулли шәйъин қәдир” йәни “Аллаһ тааладин башқа һәқиқий илаһ йоқтур. У ялғуздур, униң һеч шериги йоқтур” дәп Аллаһни улуқлаш аилә әзалириниң қәлбидә хошаллиқни вә меһир-муһәббәтни ашуриду.

Таамлинип дәстихандин туруш алдида дуа қилиштин башқа, мунасип бир вақитта һәммә қолимизни егиз көтүрүп, қиблигә қарап туруп бирликтә Аллаһ таалаға дуа қилғинимизда қәлбимиз гөзәл һисларға толған болиду, қәлбимиз юмшап, бир-биримизгә болған сөйгү-муһәббитимиз күчлиниду.

Имканийәт болса күндилик таамлинишни аилә әзалири билән биллә қилиш, һеч болмиғанда, күндә бир вақ тамақни болсиму һәммә бирликтә йейиш аилә әзалири оттурисидики йеқинлиқни күчәйтиду, сөйгү-муһәббәтни авутиду. Буниңдин башқа дәстиханда аилә әзалири азрақ болсиму муңдишиш пурситигә еришиду, нәтижидә мәслиһәтлишидиған ишлири болса мәслиһәтлишиду, бирәрсиниң қийинчилиғи болса биллә һәл қилишқа тиришиду.

Әмәлий тәҗрибә

Мән аиләмдә топлишип ибадәт қилишниң һузур-һалавитини тетидим. Мән әқлимгә кәлсәм, рәһмәтлик анам һәр җүмә күнлири Кәһф сүрисини оқатти. Анам уни өйдә чирайлиқ авазда оқатти, анамниң авази һазирму қулиғимда җараңлайду. Есимдә қелишичә, мән он яшқиму тошмиған күнләрниң бири еди, анам маңа өзиниң мәдрисә һаятини сөзләп берип, өзиниң Қуръан савади әндила чиққан балилиқ чағлиридин башлапла устазиниң тәвсийәси бойичә һәр җүмә күнлүктә Кәһф сүрисини барлиқ талибәләр билән биллә оқушни адәт қилғанлиғини ейтқан еди. Шу чағдин башлапла мениң көңлүмгә бу яхши адәтни давамлаштуруш қизиқарлиғи киргән болуп, биз мәдристә Қуръан ядлиған жиллиримизда талиплар билән һәр җүмә күнлири Кәһф сүрисини оқаттуқ. Устазимизму бу яхши ишни көрүп, бизни қоллиған еди.

Кейинчә, мән наһийәлик җамәдә рамизанда Қуръанни хәтмә қилишқа қириқ күн қалғанда, анам туюқсиз қаза билән аләмдин өтти. Шуниңдин башлап мән анам

башлап бәргән бу яхши ишни давамлаштуруп келиватимән. Мисирда оқуватқан чағлиримда, Қазақстанда муәллим болуп ишлигән чағлиримда һәр җүмә күни өзәм ялғуз Кәһф сүрисини оқаттим. Кейин пәрзәнтлирим болуп, улар Қурьан оқалайдиған болғандин башлап, биз аилидә һәр җүмә күни бу сүрини оқуп келиватимиз. Сүрини он айәт, жигирмә айәт дегәндәк бөлүшүп нөвәт билән оқуймиз, оқушни Қурьан оқалайдиғанларниң әң кичиги башлайду, ахирини өзәм түгитимән. Андин һәммә бирликтә узун дуа қилимиз. Дуани мән үнлүк қилимән, өйдикиләр “Амин” дәйду. Андин уйғурчә китаплардин бир қанчә бәттин оқуймиз. Бу ишни изчил давамлаштуруп келиватимиз. Җүмә күнлири йол үстидә болуп қалсақму, һәтта аэропилан яки машинида кетиветип болсиму оқушни давамлаштуруп келиватимиз. Навада оқушни унтуп қалған болсақ яки имканийәт тапалмисақ, шу кечиси оқуймиз. Ишқилип Аллаһқа шүкүр оқушни ташлимидуқ. Оқушқа кәткән қизимму турған йеридә һәр җүмә күни бу сүрини оқуйду.

Аилиниң мәсъуллуги

Аилә йәр йүзидә инсан һаятиниң давам қилишиниң сиридур. Һәрқандақ бир аилидә, аилә әзалирини башқуруш, уларға йол көрситиш, нәсиһәт қилиш, яман ишлардин тосуш, яхши ишларға буйруш, аилиниң еһтияҗлирини һәл қилиш қатарлиқ ишларда бирәр мәсъулниң болуши интайин зөрүрдур. Чүнки, инсанлар иҗтимаий мәхлуқат болуп, бирлишип яшашқа муһтаждур. Инсанлар җәмийити жуқуриси дөләт, кичиги аилидин ибарәт чоң-кичик муәссәсәләрдин тәркип тапиду. Бу муәссәсәләр мәйли чоң болсун яки кичик болсун, буларға йолбашчи болидиған бирәр мәсъул рәисниң болуши тәбиий зөрүрийәттур вә динимизниң көрсәтмисидур.Аилә тәбиий һалда,өзи-өзини идарә қилип туридиған бирәр мәсъулға муһтаж.

Қурьан кәрим аилиниң һөддисидин толуқ чиқалайдиған рәис тоғрулуқ мундақ дәйду: ***“Әрләр аялларниң һамийлиридур”*** (.... сүрә.... – айәт). Чүнки, әр аилиниң еһтияҗлирини қамдаш, аилә әзалирини идарә қилиш вә тәрбийиләш қатарлиқ мәсъулийәтләрни өз үстигә алиду. Жуқириқи айәт, әрниң яритилишидики бу алаһидилигини көздә тутқан һалда, уни аилиниң рәиси болушқа таллайду. Бирақ бу айәт, әрниң аилә башлиғи болуп таллиниши үчүн, униң аялдин пәриқлиқ болған тәрәплириниң тәпсилатини баян

қилмиған. Биз бу айәткә асасланған вә униң роһиға әгәшкән һалда, әр билән аялниң яритилишидики тәбитини селиштуруп көридиған болсақ, әрдә төвәндики алаһидиликләрни көримиз:

1. Әр һаятлиқ күрәшлиригә кириштә вә аилиниң мәсъулийитини ада қилишта аялға нисбәтән тән қурулуши җәһәттин күчлүк вә иқтидарлиқтур.

2. Әр аялға нисбәтән әқил-идрәклиқ, соғуқ қан вә сәврчан келиду. Умумән, аял җинсиниң әр җинсиға нисбәтән әқил-идрәк, чидам вә күч җәһәттә йетәрсиз екәнлиги һәммигә аян бир реаллиқтур. Бәзи аялларниң бәзи әрләргә нисбәтән әқиллиқ вә идрәклиқ болуши қисмән бир һаләт болуп, бу умумни тәшкил қилмайду.

Әрниң аялиға өтәшкә тегишлик борчи

Әрниң үстидики аялиға өтәшкә тегишлик борчи төвәндикичә болиду:

1. Әрниң аялиға яхши муамилә қилиши, униңға азар бәрмәслиги, уни асриши, пүтүн муһәббитини вә сөйгүсини униңға беғишлиған һалда, униңға һәр ишта меһрибанлиқ көрситиши, аялниң кийим-кечәк, йемәк-ичмәк, дора-дәрмәк дегәндәк еһтияҗлиқ нәрсилирини толуқлап бериши.

2. Аялиниң бәзи хаталиқлириға, болупму аялиниң миҗәзи өзгирип қалған чағлардики бәзи йеқимсиз муамилисигә сәвирчанлиқ билән муамилә қилиши, хаталиқлирини әпу қилиши.

3. Аялини башқиларниң яман нийәтлик көзлиридин вә тамалиридин муһапизәт қилишта ғурурлуқ болуши. Аялиниң һөрмитини қилип, уни қәдирлиши, аилиниң бузулушиға сәвәп болидиған ишларниң йүз беришидин гәпләттә қалмаслиғи. Лекин аялини күнлидим дәп, униң арқисидин җасуслуқ қилмаслиғи, аялини асассиз қарилимаслиғи лазим. Чүнки Аллаһ таала Қуръан кәримдә кишиләрни яман гуман қилиштин мәнъий қилған.

4. Аялиға динниң әһкамлирини үгитиши – намаз, роза, зикир, дуа вә Қуръан оқуш қатарлиқ пүтүн ибадәтләрни үгитиши һәм вақтида орундашқа үндиши, шундақла униңға бу ишларда ярдәм бериши.

5. Аяли навада туғушни арзу қилса яки яман гәрәз билән әмәс, бәлки йоллуқ өзриси түпәйли туғмаслиқни таллиса, уни туғушқа мәҗбурлимай, өзара кеңишиш билән иш көрүш.

6. Аялини яки униң ата-анисини яки

туққанлирини төвән көрмәслиги вә мәсхирә қилмаслиғи; бирдин артуқ аяли болса, уларниң арисида пүтүн ишларда адаләтлик иш көрүши.

7. Аяли билән ажришишқа тоғра кәлсә, униңға яманлиқ қилмастин, зиян йәткүзмәстин, азар бәрмәстин, әйвини ачмастин чирайлиқчә ажришиши, илгири бәргәнлирини вә тойлуқни қайтуруп елишни тәләп қилмаслиғи.

Жуқарикилар әрниң үстидики аялиға өтәшкә тегишлик болған һәқләрниң һәммиси әмәс, бәлки муһимлиридин бир қисимидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам видалишиш һәжжидә сөзлигән хутбисида мусулман әрләргә аялларни асраш тоғрулуқ наһайити муһим вә тәсирлик вәсийәтләрни қилған.

Аялниң еригә өтәшкә тегишлик бурчи

Аялниң еригә қилидиған муамилиси вә өтәйдиған һәқлири төвәндикиләр:

1. Ериниң һәққини вә униң мәнпәәтини өзиниң вә барлиқ туққанлириниң һәққидин вә мәнпәәтидин әла билиши вә уни қоғдиши.

2. Айлиқ адәт вә туғутлуқ вақитлиридин башқа, һәрқандақ вақитта имканқәдәр ериниң риғбитигә (тәкливигә) маслишиши. Әр-аял бир-бириниң риғбитигә маслишиши интайин муһим мәсилидур. Көплигән аилиләрниң бәхитсизликкә учриши көпинчә мошу сәвәптин болиду. Әрләрниң башқа аялларға бузулушиниң сәвәплиридин бири аялниң әрниң риғбитигә маслашмай уни рәнҗитип қоюшидин келип чиқиду.

3. Ериниң рухситисиз башқиларға өйдин бир нәрсә бәрмәслиги. Амма йемәк-ичмәктин башқиларға сәдиқә бәрсә болиду. Ериниң рухситисиз сәпәргә чиқмаслиғи, ери яқтурмайдиған әр яки аял һәр қандақ киши билән арилашмаслиғи.

4. Аллаһ бәргән рисиққа қанаәтлик болуши, қаттиқчилиқ күнлиридә еридин шикайәт қилмаслиғи, яхши күнләрдә Аллаһни унутмаслиғи, ериниң меһнитини һәр вақит қәдирләп туруши. Әң яхши аял еригә һәмишәм: “Һарам кәсиптин сақланғин, биз турмушниң қаттиқчилиғиға бәрдашлиқ берәләймиз, амма дозақ отиға бәрдашлиқ берәлмәймиз” дәйдиған аялдур.

5. Һәр вақит еригә гөзәл, хуш пурақ вә йеқимлиқ көрүнүшкә зор әһмийәт бериши, ери үчүн қолидин кәлгәнчә әң гөзәл

зенәтлиниши вә мукәммәл ясиниши, амма еридин башқилар үчүн зенәтләнмәслиги, ери вә йеқин туққанлиридин башқиларға үзи, қолидин башқа әврәт әзалирини көрсәтмәслиги, ят кишиләрниң алдида қисқа, непиз кийимләрни кийиштин сақлиниши. Аялларниң сиртқа чиққанда наһайити есил вә гөзәл кийинип, өйидә ериниң йенида ашханидин чиққан пети май вә тәр пурап олтуруши чоң хаталиқтур. Чүнки әрләрниң сиртқа қарап қелишиниң сәвәплиридин йәнә бири мошудур.

6. Әр-аял иккисиниң оттурисидики сирларни сақлиши. Әр-хотунлуқ сирлирини сиртқа яйғучиларға пәйғәмбәр әләйһиссалам ләнәт қилған вә уларни қиямәт күни Аллаһ таала һеч сөз қилмастин, шәпқәт нәзири биләнму қаримастин җазалайдиғанлар қатаридин саниған. Ериниң достлири билән ери болмиған җайларда параңлашмаслиғи, ери йоқ вақитта кәлгән ялғуз, әр меһманни ялғуз қарши алмаслиғи. Өзи ялғуз болса, уни өйгә тәклип қилмаслиғи. Еригә һөсни-җамали, байлиғи яки мәнсви билән пәхирлинип чоңчилиқ қилмаслиғи, йәни аял еридин бирқәдәр артуқ җамалға, байлиққа, мәнсәпкә яки есил нәсәпкә егә болған болсиму, униңға ишинип чоңчилиқ қилмаслиғи.

7. Пәрзәнтлиригә меһрибан болуши, уларни уруп, тиллимастин яхши тәрбийилиши, ериниң башқа аялдин болған пәрзәнтлири болса, уларни өз пәрзәнтлиригә қошуп яхши беқиши вә қәтъий айримчилиқ қилмаслиғи. Аял еригә йоқсуллуқтин, киримниң азлиғидин дәртләнмәслиги вә ерини техиму яхши ишләп аилини бейитишқа риғбәтләндүрүши; ериниң арқисидин җасуслуқ қилмаслиғи, күнләш баһаниси билән еригә қарита яман гуманда болмаслиғи.

Әң яхши вә үлгилик аял

Әбу һурәйрә рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки, бири пәйғәмбәр әләйһиссаламдин әң яхши аял қандақ болиду? дәп соривиди, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: ***“Әң яхши аял – чирайиға қарисаң сени хошал қилидиған, ишқа буйрусаң орунлайдиған, өзи яқтурмайдиған ишлардиму ери билән қаршилашмайдиған аялдур”*** (.... сүрә, ... айәт) дәп җавап бәргән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: ***“Дуния мәнпәәттур, дунияниң әң яхши мәнпәәти үлгилик аялдур”*** (.... сүрә, ... айәт)

Үлгилик аял дегән қандақ болиду?

Үлгилик аял – Авал Аллаһ тааланиң өзи үстидики һәқлиригә, андин ериниң һәқлиригә толуқ реайә қилип, уларни толуқ ада қилидиған аял демәктур. Үлгилик аялниң сүпити – еригә чин садақәт бағлаш, аилисиниң ишлириға көйүнүш, балилирини яхши тәрбийиләш, ерини қәдирләш, ери алдида өтәшкә тегишликлирини билиш, ибадәтләрни вақтида ада қилиш вә Аллаһ таала бәргән қисмәткә рази болуп, униңға шүкүр қилиш қатарлиқларға ихчамлиниду.

Аялниң еригә итаәт қилиши Аллаһниң әмридур. Әрниң аяли үстидики һәққи наһайити чоңдур. Чүнки әр аилисиниң еһтияҗлирини қамдаш, аилә әзалириға йол көрситиш, уларниң ғемини йейиш қатарлиқ бир қатар мәсъулийәтләр сәвәплик аилидә итаәт қилинишқа һәқлиқтур. Айшә рәзийәллаһу әнһа мундақ дәйду: ***“Мән пәйғәмбәр әләйһиссаламдин «аялниң үстидә әң көп һәққи бар киши ким?» дәп соривидим, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «ери» дәп җавап бәрди”*** (... сүрә, ... айәт) Шуңа аялниң Аллаһқа асийлиқ болмайдиған ишларда ериниң әмригә бойсунуши вә униңға итаәт қилип дегәнлирини орундиши зөрүрдур. Динимиз аялниң еригә итаәт қилишини, униңға бойсунушини вә униң һөрмитини қилишини шунчилик зөрүр дәп бәлгилигәнки, пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: ***“Ери йенида бар аялниң рамизандин башқа вақитларда ериниң рухситини алмай роза тутуши тоғра әмәс”*** (... сүрә, ... айәт) дәп көрсәткән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам аялниң еригә итаәт қилишиниң зөрүрлүгини тәкитләп мундақ дегән: ***“Ери төшәккә чақирса унимиған аялға пәриштиләр таң атқичә ләнәт оқуп туридур”*** (... сүрә, ... айәт) дегән.

Аялниң еригә итаәт қилиши ата-анисиға итаәт қилиштин муһим

Аял турмушқа чиқиштин бурун ата-анисиниң мәсъулийитидә вә уларниң егидарчилиғида болиду. Бу вақитта һәр ишта ата-анисиға итаәт қилиши лазим. Амма турмушқа чиққандин кейин уни пәрвиш қилиш, қоғдаш вә униңға йол көрситиш мәсъулийити униң ериниң зиммисигә өткән болиду. Бу вақитта, аялниң ериниң тоғра карариға бойсуниши, ата-анисиға бойсунушидин зөрүр вә әвзәлдур. Ислам фиқһишунас алимлириниң пәтивасида “Әрниң тоғра ишиға яки һәк сөзигә, аялиниң ата-аниси карши чиқип,

қизиниң қолиғини толғап, уни өзлиригә бойсунушқа зорлиса, бу вақитта аял ата-анисиға асийлиқ қилип,ериниң тоғра сөзигә кириши лазим" дәп қәйт қилинған. Чүнки аялниң һәқ ишта еригә бойсунғанлиғи Аллаһ тааланиң әмрини тутқанлиғидур.

Қуръан кәримниң айәтлири вә сәһиһ һәдисләр һәқиқий яхши аялларниң сүпәтлирини баян қилип, уларниң Аллаһ таалаға итаәт қилидиған, Аллаһ таалаға асийлиқ болмайдиған ишлардаериниң сөзигә киридиған, униң абройини, мал-дунниясини, балилирини яхши муһапизәт қилидиған аяллар екәнлигигә ишарәт қилмақта. Қуръан уларни тәриплəп вә мәдһийиләп мундақ дәйду: ***"Яхши аяллар итаәт қилғучилардур, әрлири йенида болмиған чағлардиму, Аллаһ тааланиң панайида әрлириниң һәқлирини сақлиғучилардур"*** (.... сүрә... айәт)

Яхши аял ерини вә униң мәнпәәтини, өзидин вә өз мәнпәәтидин үстүн билиду. Бу иштa пәйғәмбәр әләйһиссаламиниң аяллири бизгә яхши үлгидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам аилисидики бир көңүлсизлик сәвәплик аяли Айшә рәзийәллаһу әнһаниң пәйғәмбәрни яки ата-анисини таллиши мәсилисидә, уни ата-аниси билән мәслиһәтлишишкә буйриғанда, у "Әй Аллаһниң пәйғәмбири! сиз тоғрулуқ мән ата-анамдин мәслиһәт сорамдимән? сиз мениң көз қарчуғум турған йәрдә, мән Аллаһ таалани вә униң пәйғәмбирини таллидим» дәйду.

Бир күни Әбу Суфян қизи (пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аяли) Уммә Һәбибә рәзийәллаһу әнһани узақ айрилиштин кейин, көрүш үчүн келиду вә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң ишиги алдиға келип тәлмүрүп туриду, лекин қизи униңға өйигә киришкә иҗазәт бәрмәйду. Бу вақитта, Әбу Суфян уларниң өйигә кирип пәйғәмбәр әләйһиссалам олтуридиған мәхсус көрпидә олтурушқа интилгинидә, Уммә Һәбибә көрпини дәрһал униңдин тартивелип, униң көрпә үстидә олтурушиға рухсәт қилмайду. Бу вақитта Әбу Суфян әҗәплинип: "Әй қизим, көрпини мәндин тартивилишиңиз мениң униң үстидә олтурушумға лайиқ болмиғанлиғимдинму яки көрпиниң маңа лайиқ әмәслигидинму?" дәп сориғанда, Уммә Һәбибә: "Сиз – мушрик (бутпәрәс) адәмсиз, бу пәйғәмбәр әләйһиссаламниң көрписи, шуңа сизниң униң үстидә олтурушиңизни мувапиқ көрмидим» дәп җавап бериду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: ***"Қандақла бир аял, ери униңдин рази болған һалда өлидикән, у җәннәткә кириду"*** (.... сүрә ... айәт) дәп көрсәткән. Бу һәдистин ерини рази қилмиған,ериниң һәк-һоқуқлирини ада қилмиған аял дозаққа кириду дегән мәна чиқиду.

Әнәс рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинған бир һәдистә мундақ кәлгән: "Бир

адәм сәпәргә чиқиштин бурун аялиға өйдин чиқмай олтурушини тәвсийә қилип кетип қалиду, Бу адәм сәпәрдин қайтип кәлгичә, аялиниң дадисиниң кесили еғирлишип қалиду, бу аял ерини күтүп бақидую, ери қайтип кәлмәйду. Шуңа у, рәсулуллаһтин дадисини йоқлап келиши үчүн рухсәт сориғанда, рәсулуллаһ униңға, Аллаһ тааладин қорқуң, ериңизниң тәвсийәсигә хилаплиқ қилмаң, дәп рухсәт бәрмәйду. Аял йәнә ерини күтиду. Бу арида дадисиниң өлүп кәткәнлик хәвири келиду. Аял йәнә рәсулуллаһтин дадисиниң өлүм мурасимигә берип келиши үчүн рухсәт сорап келиду, рәсулуллаһ йәнә униңға: «Аллаһ тааладин қорқуң, ериңизниң тәвсийәсигә хилаплиқ қилмаң» дәп тәсәллий бериду. Аял рәсулулланиң буйруғиға итаәт қилип дадисиниң өлүм мурасимигә бармайду. Шу вақитта Аллаһ тааладин пәйғәмбәргә, «бу аялниң ериниң сөзидин чиқмиғанлиғи йүзисидин, униң дадисиниң гуналири мәғпирәт қилинди» дәп вәһйи келиду”.

Бу һәдистин билимизки, аялниң еригә итаәт қилишиниң нәқәдәр улуқ ибадәт санилидиғанлиғи вә қизлирини итаәтмән, тәқвадар қилип тәрбийәлигән ата-аниларниң бу меһнәтлириниң мукапатини чоқум көридиғанлиғи шүбһисиздур. Бундақ атилар немә дегән бәхитлик атилар, һә!

Шуниму әскәртиш керәкки, аялниң еригә итаәт қилиши Аллаһ таалаға асийлиқ болмайдиған ишлар даирисидә болиду. Әгәр уни ери яман ишларни қилишқа яки пәриз, важип қатарлиқ әмәлләрни тәрк етишкә буйруса, униңға қәтий бойсунмаслиғи лазим. Қилса совап болидиған, қилмисиму гуна болмайдиған нәпли ибадәтләрни ериниң үз-хатириси үчүн тәрк әтсә гуна болмайду.

Аилиниң бузулушиға сәвәп болидиған ишлар

Аилини тутуп турған бириниң бешида әр-аял иккисиниң бир-биригә болған сөйгү-муһәббити вә қанаәтлик келиду. Аилиниң бузулушиға яки бәхитсизлигигә сәвәп болидиған амиллар төвәндикичә:

1. Әр-аялларниң бир-биригә ишәнмәслиги. Чүнки бир-биригә ишәш қилалмайдиған вә бир-бириниң арқисиға жасус (пайлақчи) салидиған, бир-биридин әйип издәйдиған әр-аяллар бәхитлик һаят қуралмайду.

2. Әрниң аилидики һоқуқиниң етирап қилинмаслиғи, бу әң хәтәрлик вә әң яман әһвал болуп, аял ериниң үстүнлүгини вә һоқуқини тонумиса вә етирап қилмиса, бу аилә давамлашмайду.

3. Бир-биргә қарита өтәшкә тегишлик борчини тонумаслиғи, үстидики вәзипиләрни өтимәслиги.

4. Аялниң сиртта ишләшкә еһтияҗи болмисиму сиртта ишлиши. Аял аилиниң чиқимлирини

қамдалмиғанлиқ сәвәплик сиртта ишләшкә мәҗбур болуп қалған шараитта аилисигә көңүл бөлүшни унтуп қалмаслиғи вә аилиниң аманлиғини һәммә иштин алдинқи орунда қоюши лазим.

5. Аялниң пул-мални бузуп чечиши, зөрүр болмиған җайларға вә ишларға пул хәшлиши, бузуп-чечиш аилини кәмбәғәлликкә елип баридиған, Аллаһни ғәзәпләндүридиған яман иштур.

6. Аялниң ерини һөрмәтлимәслиги вә балилириға атисини яман көрситиши. Ана балилирини атисиға яхши көрситишкә вә атисиниң җапа-мушәққәтлирини қәдирләшни үгитиши лазим. Әҗдадлиримиз "Әрни әр қилғанму аял, йәр қилғанму аял" дегән һекмәтлик сөзни қалдурған.

7. Аилиниң инақлиғини қоғдашқа әһмийәт бәрмәслиги. Чүнки аялниң аилиниң инақлиғини вә аманлиқини қоғдаштики роли чоң болиду. Аилиниң инақлиқи қоғдалмиса, әр билән аял һемишәм җедәллишип җүрсә, балиларниң психикисиға сәлбий тәсир көрситиду вә уларниң оқуш, тәрбийәлиниш қатарлиқ муһим ишлириға еғир дәриҗидә зиян йетиду.

* ОТТУЗ АЛТИНЧИ АМИЛ *

Китап сизниң әң яхши устазиңизгә айлансун

Китап оқуш роһниң ғизаси, әқилниң ачқучи, мәрипәтниң кепилидур. Оқушниң пәзилити вә униң шәрипи үчүн пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға тунҗа вәһйиниң "оқи!" дегән буйруқ райи билән башланғанлиғи йетәрликтур.

Даналар дәйдуки, китап – мувәппәқийәт ачқучи, тәрәққият көврүги, қараңғу дилни йорутқучи мәшъәл. Китап – билим ғәзиниси, түгимәс байлиқ, мәнивий күч, роһий озуқ вә қанаттур. Сәрхил китап адәмниң әқил-параситини нурландуриду, мәнивийитини бейитиду, адимийлик сапасини өстүриду, кишигә хошаллиқ беғишлайду.

Китап оқуш – билим үгиниш, билимни толуқлаш, өзини мукәммәлләштүрүштур. Адәм китап оқуп дунияни, тәбиәт сир-

лирини, қайнақ вә мурәккәп турмуш пәлсәписини, пикир қилиш йолини, чинлиқ билән сахтилиқ, яхшилиқ билән яманлиқ, гөзәллик билән сәтликниң пәриқини айрийду. Китап оқуп пән-техника егиләп, хизмәт, ишләпчиқириш, техника сәвийәсини өстүрүш, җәмийәт тәрәққиятиға йетишиш, җәмийәткә төһпә қошуш асасини турғузалайду. Китап оқуп билимини мустәһкәмлигән вә күчәйткәнләр һаят йолида күндин-күнгә көкләләйду. Бүгүнки мәдәнийәт әҗдатлиримизниң әвлатларға қалдурған билим вә тәҗрибилириниң җәвһири. Уни егиләш үчүн китап оқуш керәк. Китап киши қәлбини әйнән көрситип беридиған әйнәк, китап оқуш арқилиқ роһимиз көтирилип, яшаш ирадимиз күчийиду. Чүшкүнләшкәндә, ичимиз пушқанда, мәғлубийәткә учриғанда китап оқусақ қәлбимиз үмүт, ишәнчкә толиду, ғәйритимиз ашиду.

Китап оқуш яки оқумаслиқ милләтниң маддий вә мәнивий сапасиға тәсир көрситиду. Дайим китап оқуп туридиғанлар билән китап оқумайдиғанлар оттурисида муәййән мәнивий сапа пәрқи болиду. Китап оқуғанларниң әқил булиғи ечилиду. Китап оқумайдиғанларниң тәпәккүри қатмал, пикри тейиз, чечиланғу, турақсиз болиду. Өзиниң йетәрсизлигини байқалалмайду. Китап оқуш-оқумаслиқ адәмниң психик қурулмисиғиму тәсир көрситиду. Китап оқуш қизғинлиғи жуқури адәмдә илғар психик амиллар көп болиду. Китап оқумайдиғанлар көп нисбәтни егиләйдиған милләтниң психик қурулмисида начар амиллар – наданлиқ, қалақлиқ, хурапатлиқ, бекинмичилик, қашшақлиқ, дорамчилиқ, шөһрәтпәрәслик еғир болиду.

Доктор Аиз әл Қәрни китап оқушниң әһмийити тоғрулуқ мундақ дәйду: “Әқил оқуштин тохтап қалғинида, униң өсүшиму тохтайду. Қанчилик көп оқусиңиз әқлиңиз шунчилик ашиду. Дунияда шундақ инсанлар барки, жилларниң өтүши, йешиниң чоңийиши биләнму уларниң әқли бир хил туриду, ашмайду, өсмәйду. Улар бир қанчә жилдин кейинму шу пети туриду. Чүнки улар оқуштин тохташ билән уларниң тәпәккүр қилиш, мулаһизә қилиш вә чүшиниш қаналлири тақилип қалғанлиқтин, уларниң әқлиму бир изда тохтап қалған. Мундақлардин бири қириқ жилдин бери билидиған бирәр куплет шеир яки бирәр һекмәтлик сөзни тәкрарлап туриду. Чүнки униң шуниңдин башқа дәсмийәси йоқ. Оқуш – мәрипәттур. Мәрипәт һаятлиқни йорутуп беридиған чирақтур”.

Сәуди әрәпстанлиқ ислам мутәпәккүри Сәлман Әвдә: “Китап оқуш башқиларниң әқлидә елип берилған әң көңүллүк вә җапасиз бир саяһәттур” дәйду.

Мисирлиқ мәшһур шаир Әһмәд Шәвқий бир бейитидә мундақ дегән:

Китапқа тегишкән адәммән достларни,
Көрмидиммән китаптин өзгә вападарни.

Китап – инсанийәтниң әқил-парасәт ғәзинисиниң амбири. Китап арқилиқ адәмни, дунияни, өзини чүшәнгили болиду. Бүгүнки дәвирдә бир милләтниң, бир дөләтниң, бир адәмниң китапқа тутқан көз қариши беваситә уларниң тәғдиригә тәсир көрситиду. Қанчилик китапқа еришкәнлиги, қандақ сүпәттики китапқа еришкәнлиги, китапқа қандақ позиция тутқанлиғи, китаптин қандақ озуқланғанлиғи, китапни қандақ нуқтәийнәзәр билән оқуғанлиғиму һәм шундақ.

Китап – инсанийәт дуниясиниң әқил-парасити вә тарихиниң әң ихчам амбири. Шундақла у наһайити әрзән, шундақла қолай, кичик бир мәктәп.

Китап оқуш һәққидә философларниң ейтқанлири

Франциялик философ Франсис Бекон (1561 – 1626 Francis Bacon) мундақ дәп язған екән: “Китап кишигә хошаллиқ, сапа вә иқтидар ата қилиду. Китап оқушниң ләззитини ялғуз қалғанда, китап оқуш давамида йетилгән сапани параң қилғанда, китап оқуштин келидиған иқтидарни бир ишларни бир тәрәп қилғанда әң асан көрүвалғили болиду. Билимсиз, амма тәҗрибилик кишиләр бәзи ишларниң инчикә һалқилириға тоғра һөкүм қилалиши яки бир ишларни тоғра бир тәрәп қилалиши мүмкин. Амма ишларға йетәкчилик қилиш, умумий җәһәттин қоманданлиқ қилиш системилиқ тәрбийә көргән адәмниңла қолидин келиду. Китап оқуш адәмни билимлик қилиду, муназирә адәмни чечән қилса, йезиқчилиқ адәмгә әстайидиллиқни үгитиду. Әгәр бир адәм йезиқчилиқни яқтурмиса, у наһайити күчәп әстә сақлаш қабилийитини ашуруши керәк. Әгәр бир адәм камдин-кам муназиригә қатнашса, у пикир турғунлиғидин қутулалалмайду. Әгәр бир адәм китапни аз оқуса, һелигәр болушқа мәҗбур болиду - дә, билмигән нәрсини билимән дәп турувалиду. Тарих адәмни чечән қилса, шеир адәмни тәсәввурға бай қилиду. Математика адәмни тоғрилиққа йетәклисә, пәлсәпә адәмни чоңқур пикиргә үндәйду, этика адәмни дурус болушқа үндисә, логика вә истилистика адәмни сөзмән қилиду. Қисқиси, китап оқуш адәмниң хаслиғини тавлайду вә униң психикидики аҗизлиқлирини оңшайду”.

Бәзи китапларни қайта-қайта оқуш

Диний вә илмий китапларни чоқум қайта-қайта әстайидил оқуш зөрүрдур. Чүнки бу хил китапларни бир-икки қетим оқуп қоюш билән көзлигән пайдини һасил қилғили болмайду. Бундақ китапларда шәриәт әһкамлири яки илмий һәқиқәтләр баян қилинғанлиғи үчүн, көп қетим оқуп әстайидил үгинишкә вә меңимизгә сиңдүрүшкә муһтаҗмиз. Бу ана вәтинимиздә бәзи мәдрисиләрдә муһим китапларни талипларға ядқа алдуруп оқутушқа түрткә болған сәвәплириниң биридур.

Чүшинип оқуш

Дунияда мәнасини чүшәнмәй оқусиму пайдиси болидиған бирла китап бар. У болсиму, "Қуръан кәрим"дур. Қуръан кәрим мәнасини чүшинип оқуп, әмәл қилиш үчүн чүширилгән муқәддәс китап. Амма униң улуқлиғидин униң мәнасини билмәстин оқусиму, Аллаһ таала әлвәттә совап ата қилиду. Бирақ мәнасини чүшәнмәй оқуш билән уни оқуштин болған мәхсәт әмәлгә ашмайду. "Қуръан кәрим"дин башқа қандақ улуқ китап болуп кәтсун, оқуғанға совап йоқ, пәқәт әмәл қилғанғила совап берилиду. "Тәврат", "Инжил"ларни, һәтта пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдислиринниму оқуғанға совап бериш вәдә қилинмиған, пәқәт әмәл қилғанға совап бериш вәдә қилинған.

Китапни чүшинип оқумиғанда, уни оқуғандин нәп алғили болмайду. Бу худди бирәр фильмни көңүл бөлмәй олтуруп көргән адәмниң униңдин һеч нәрсини чүшинәлмигинигә охшашла бир иштур.

Китапни таллап оқуш

Биз учур дәвридә яшаватимиз. Учур бизни һәр тәрәптин қоршап турмақта. Радио, телевизор, интернет, янфон қатарлиқларниң һәммиси учур васитилири болуп, заманимизда интернетниң хизмити алаһидә болмақта. Өйимиздә олтуруп дунияниң һәр қайси җайлиридики күтүпханиларни айлинип чиқиш пурситигә егә болуп қалдуқ. Оқуйдиған китап-материаллар интайин көп. Биз уларниң һәммисини оқуп чиқимән десәкму оқуп болалмаймиз. Һәммисини оқуш лазимму әмәс. Шуңа биз оқуйдиған ки-

тапларни таллап оқушимиз вә өзимизгә пайдилиқ болғанлирини оқушимиз лазим.

Мусулман адәм өзи зерәк, һошияр, ишлири рәтлик вә планлиқ болуши керәк. Дин үчүн, милләт үчүн, Вәтән үчүн вә инсанийәт үчүн пайдилиқ болған китапларни оқуш вә уларни тәшвиқ қилиш керәк. Зиянлиқ китапларни болупму, ислам еқидисигә, ислами гөзәл әхлақ-пәзиләт өлчимигә, вәтәнпәрвәрликкә, өрпи-адәтлиримизгә, миллий мәдәнийитимизгә зит келидиған китапларни оқумаслиқ лазим.

Уйғурлар әзәлдин китапхумар хәлиқтур

Биз уйғурлар әзәлдин китапни улуқлайдиған вә китап оқушни яхши көридиған хәлиқ. Өтмүшләрдә китапларни басидиған басмиханилар болмиғанлиқтин, китапларни мәхсус пүтүкчиләр қиммәт пулға көчүрүп чиқидикән. Бизниң уйғур дияримизда болса, китап интайин қис болғанлиқтин, пүтүкчиләр бирәр китапни көчүрүп бериш үчүн китап чоңрақ болса, бирәр кала, әгәр китапниң һәҗими кичикрәк болса, бирәр қой алидикәнмиш. Әһвал шундақ болсиму, һәр қандақ бир уйғур өйидә китап сақлашни муһим бир әнъәнә дәп тонуғанлиқтин, китап оқушни билидиған вә билмәйдиған һәрким өйиниң торисида китап сақлайдикән. Савади барлар бу китапларни өзлири оқуйдикән, савади йоқлири оқушни билидиғанларға оқутидикән. Бирәр саватсиз уйғурниң өйигә бирәр алим яки һеч болмиғанда китап оқушни билидиған бирәр меһман келип қалғанда, өйидики китапни чиқирип униңға оқутуп пүтүн аилә әзалири тиңшайдикән. Бу яхши адәт уйғурларда һазирму давам қилмақта.

Уйғурларниң китапни сөйидиғанлиғиниң йәнә бир дәлили шуки, уйғур хәлқи Аллаһ тааланиң калами болған “Қуръан кәрим”ни бәкму улуқлайду. Һәр қандақ уйғурниң өйидин йоқ дегәндә бирәр данидин “Қуръан кәрим” чиқмай қалмайду. Қуръан оқушни билмәйдиған кишиләрму уни өйиниң егиз йеридә сақлайду. Һәркетим уни қолиға алғинида, таһарәт билән икки қоллап силиқ алиду. Оқуп болуп йәнә икки қоллап, һөрмәт билән өз җайиға елип қойиду. Уйғурлар Қуръанни интайин һөрмәт қилғанлиқтин, уни көксиниң жуқурисида тутуп оқуйду, уни һәргиз йәрдә қоймайду. Қуръанни тиңшиғанда җим олтуруп, һөрмәттин бешини егип туруп тиңшайду.

Китап соға қилиш уйғур хәлиқиниң есил әнъәнилиридин биридур

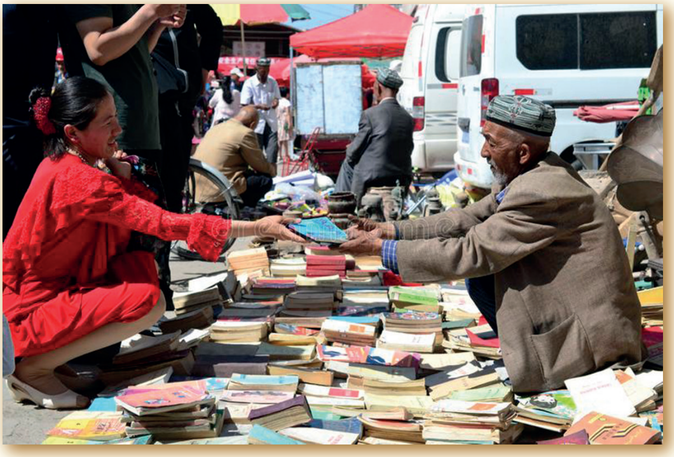

Уйғурлар әзәлдин түркий хәлиқләр ичидә әң мәдәнийәтлик бир хәлиқ болған. Уларда һәр хил соғилар болған болсиму, буларниң ичидә китап соға қилиш адити әң тәғдирләшкә әрзийдиған әнъәниләрниң бири еди. Мана бу уйғурларниң китапни қәдирләйдиғанлиғиниң бир дәлилидур. Китапни қәдирләш мәдәнийликниң ипадисидур. Улуқ данишмән бовимиз Мәхмут Қәшқәрий “Түркий тиллар дивани”ни йезип болуп, өз дәвридики ислам дунриясиниң хәлиписи Әбулқасим Абдулла Муқтәди Биәмриллаһқа соға қилғанлиғини китапиниң бешида тәнтәнә билән җакалиған. Қедимки дәвирдә шәриқ дунриясида китап йезип, шаһларға, бәгләргә тәғдим қилиш, һәтта китапни бәгләрниң намида аташ хелә умумлашқан екән. Өз дәвридики мәрипәтлик падишалар мал-дунияға нисбәтән йәнила мәнивий соғат – китапни әзиз биләттикән. Чүнки китап мәңгүлүк ядикар болуп қалатти. Уйғурларниң китап тәғдим қилиш адитини әмәлий һәрикити билән әң йүксәк пәллигә йәткүзгән алим Йүсүп хас һаҗип өзи бир өмүр топлиған илғар билим жуғланмилирини 18 айлиқ меһнәтлик әмгәк арқилиқ қәғәз йүзигә чүширип, уни “Қутадғу Билик”дәп атап, өз дәвридики Қараханийлар Уйғур ханлиғиниң һөкүмдари Һәсән Буғраханға соға қилған еди. Бу икки алим башлап бәргән китап соға қилиш әнъәниси кейинки әвлатлириға мирас келип, нәччә миңлиған есил китапларниң барлиққа келишигә мәнивий түрткә вә үлгә болған. “Тарихий Рәшиди”ниң муәллипи Мирза Муһәммәд Һәйдәр кораган китапини Сәидийә ханлиғиниң шу дәврдики хани Султан Абдурәшитханниң намида йезип, униңға тәғдим қилған. Әлишир Наваий өзиниң хелә көп әсәрлирини Һүсәйн мирза саһипқиранниң намида йезип, униңға тәғдим қилған. Абдураһман Җами өзиниң “Баһаристан” намлиқ китавини султан саһипқиран Һүсәйн Байқараниң намида

йезип, униңға тәғдим қилған екән (Ярмуһәммәт Таһир Туғлуқниң "Қаидә-йосунлиримиз" намлиқ китавидин қисқартип елинди).

Китапни һәтта өзиниң балисидинму әзиз билгән уйғур хәлиқи китап йезишни мәңгүлүк қимметлик әмәл дәп қариған. Биригә бирәр китапни соға қилишниң үзүлмәс соваплиқ иш (сәдиқә жарийә) қилғанлиқ екәнлигини яхши чүшәнгән хәлиқимиз китап соға қилиштин ибарәт бу есил хислетни өзиниң миллий вә диний әнъәнисигә айландурған. Бу есил әнъәнини давамлаштуруш һазирқи әвлатларниң баш тартип алалмайдиған борчидур.

* ОТТУЗ ЙӘТТИНЧИ АМИЛ *

Аллаһ таалани зикир қилиштин һузур елиң

Зикир луғәт етибари билән бир нәрсини әскә елиш, яд етиш вә хатириләш дегән мәналәрни ипадилисә, ислам аталғусида Аллаһ таалани яд етиш, униң немәтлирини әскә елиш дегәнликтур. Аллаһ таалани яд етиш, униң немәтлирини әсләш көңүлни шат қилидиған, дилни арам тапқузидиған, жүрәкни яшартидиған сеһирлик ибадәттур. Шәксизки, Аллаһ таалани зикир қилиш бәхит-саадәтниң вә көңүл йоруқлуғиниң әң чоң мәнбәсидур. Йәни: ***"Диллар Аллаһни яд етиш билән арам тапиду"*** дегән айәт буни ипадиләйду (Рәид сүриси 28- айәт).

Аллаһ таалани яд етиш арқилиқ һәқиқәтән диллар арам тапиду. Чүнки өзиниң қудрәтлик бир затниң һимайиси астида екәнлигини, у затниң өзигә жан томуридинму бәк йеқин екәнлигини һис қилған адәм әлвәттә бир пүтүн хатирҗәмлик вә дил арамлиқ ичидә болиду.

Аллаһ таалани һәқиқий тонуған үлгилик затлар: "Аллаһни яд етиш Аллаһниң зиминдики җәннитидур. Зиминниң җәннитигә кирәлмигән адәм ахирәтниң җәннитигә кирәлмәйду" дегән екән. Аллаһ таалани зикир қилиш көңүлни изтираплири вә мәшәқәтлиридин қутқазғучидур. Шундақла у йәнә барлиқ мувәппәқийәт вә нижатлиққа йәткүзидиған әң қисқа йолдур. Йәнә келип Аллаһ таалани яд етиш һәркимниң ихтияридики иш әмәс, бәлки Аллаһ тааланиң әмридур. Йәни: ***"Әй иман ейтқанлар! Аллаһни көп яд етиңлар"*** дегән айәтни буни ипадиләйду (Әһзаб сүриси 41- айәт). Ал-

laһ таала өзини яд етип турған бәндилиригә җәннәтни вәдә қилған. Йәни: ***“Аллаһни көп яд қилғучи әрләр вә Аллаһни көп яд қилғучи аяллар барғу, Аллаһ уларға мәғпирәт вә катта мукапат тәйярлиди”*** (Әһзаб сүриси 35- айәт).

Доктор Аиз әл Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ әсиридә мундақ дәйду: “Сизниң зикир ейтишиңизниң артишиға әгишип, хошаллиғиңизму артип бариду. Қәлбиңиз тинчлиниду, өзиңизни бәхитлик һис қилисиз, көңлиңиз раһәтлиниду. Чүнки, Аллаһ таала сизгә шунчилик бәк йеқинки, сиз Аллаһ таалаға дуа қилсиңиз дуайиңизни иҗавәт қилиду, илтиҗа қилсиңиз дәрдиңизни аңлайду, бир нәрсә тилисиңиз бериду. Сиз Аллаһ таалани яд қилип, униң билән биллә болған вақитлириңиздә һәргиз бәхитсиз болмайсиз, әксичә, толуқ бир саадәт ичидә болисиз. Аллаһ таалани яд етип турған қош пайдиға еришиду. Йәни: ***“Аллаһ уларға дунияниң немәтлирини вә ахирәтниң яхши мукапатини ата қилди”*** (Ал имран сүриси 148- айәт).

* ОТТУЗ СӘККИЗИНЧИ АМИЛ *

Өтмүшниң һәсрәтлири сизни азаплимисун

Доктор Аиз әл Қәрни “Ғәм қилмаң” намлиқ әсиридә мундақ дәйду: “Көңүлсиз кәчмишләрни әсләш вә шу сәвәплик аччиқ жутуш өтүп кәткән һамақәтлик вә сараңлиқтур. У ирадимизни сундуруп, көз алдимиздики һаятлиқни битчит қилиштин башқа нәрсә әмәстур. Шүбһисизки, ақиллар бундақ кәчмиш бәтлирини унтуш булуңлириға қатлавитиду. Уни һәммила чағда йейип жүрмәйду. Уни бепәрвалиқ азгилиға қамавитип, мәңгү чиқиш пурсити бәрмәйду. Кәчмиш демәк өтти, кәтти демәктур. У ғәм қилмақ билән қайтиланмайду. Әсләш сәвәплик өзгирип қалмайду. Чүнки у қайтиланмас өтмүш. Шуниң үчүн сиз өтмүшниң қара чүши билән йоқлуқ сайисида яшимай, өтмүшниң көләңгүсидин өз өзиңизни қутқазғайсиз. Әҗәба, сиз дәрияни мәнбәсигә, қуяшни мәшриққә, балини балиятқуға, сүтни әмчәккә, яшни көзләргә қайтураламсиз? Муқәррәрки сизниң өтмүшниң тәсиридин қутулалмаслиғиңиз, шу сәвәплик изтирап чикишиңиз вә униң чоғлири арисида чучулиға айлинишиңиз, униң бусуғисида лағайлап йетивелишиңиз, әң ечинишлиқ трагедия җүмлисидиндур.

Өтмүшни вароқлаш бүгүнни зайә қилишла болуп қалмастин, көз алдимиздики қимметлик минутларни вәйран қиливетиштин башқа нәрсә әмәс. Аллаһ илгирики үммәтләрни вә уларниң қилмишлирини баян қилип мундақ дәйду: ***“Улар өтүп кәткән үммәттур”*** (Бәқәрә сүриси 134-айәт).

Кәчмиш кәчти, түгиди. Заманниң җәсәтлирини операция қилишниң вә тарих чақлирини қайтурушниң орни йоқ. Өтмүшигә қайтқан киши уни қайтилап тартқан кишигә охшайду. Қедимкиләр мусибәтлик йеқинлириға тәсәллий үчүн: “өлүкни гөридә тинч ятқузуң” дәйдикәнмиш.

Биз бүгүнки реаллиғимизға дадил йүзлинишкиму қурбәтсиз турсақ, өтмүш билән мәшғул болушқа нәдики имкан. Бизниң трагедиямиз көпинчә көз алдимиздики гөзәл қәсирләргә етибар қилмай, аллиқандақ җулуғи чиқип кәткән өтмүш харабисидин меһримизни үзәлмәсликтә туғулиду. Әгәр инсанлар вә җинлар жиғилип пүтүн күчи билән урунсиму, вақитни қайтуруп келәлмәйду. Чүнки бу әслидинла мүмкин әмәс иштур.

Муқәррәрки, инсанлар кәйнигә әмәс алдиға силҗийду. Шамаллар алдиға қарап сүрүлиду, еқинлар алдиға қарап ақиду; карванлар алдиға қарап маңиду. Шуңа сизму һәм алдиңизға қараң, һаятлиқ қанунийити билән қаршилашмаң”.

Кәткән кәтти қайғурушниң пайдиси йоқ

Доктор Аиз әл Қәрни йәнә мундақ дәйду: “Өткәнгә пушайман қилип, қолини чишләш, көңүлсизликләрни яд етип көңүл бузуш ахмақлиқтур. Бундақ қилиш ирадини суслаштуруш вә бүгүнки һаятниң сүзүклигини булғиғанлиқтур. Ақилларниң пәлсәписидә өтмүшниң дәптири йепилиду, қәтъий ечилмайду. У унтулуш зинданиға тиқиветилиду, униңдин чиқирилмайду. Чүнки у кәтти, қайта кәлмәйду. Уни һәсрәт-надамәт яки пушайман қайтуруп келәлмәйду. Ғәм-қайғуму уни оңшалмайду.

Сиз дәрия сүйини бешиға, куяшни чиққан йеригә вә бовақни анисиниң қусиғиға қайтуралмсиз? Өтмүш тоғрилиқ қайғуришиңиз өзиңизни беһөддә азаплиғанлиқтур, бәс.

Өтмүшниң һәсрәтлири билән мәшғул болуш һазирниң вақтини өлтәргәнлиқтур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә өтмүштики үммәтләрниң кәчүрмишлирини баян қилип болғандин, ***“Улар өтүп кәткән үммәттур”*** дейиш билән купайә қилған (Бәқәрә

сүриси 134-айәт). Чүнки кәткән кәтти, иш түгиди. Тарихниң чеқини арқиға қайтуруш вә өтмүшниң анализлирини елишниң һаҗити йоқ.

Өтмүш билән бәнт болуп қалғанлар тартилип болған унни тартимән дәп аварә болғучилардур. Қедимкиләр өтмүш үчүн көз йеши қилғучиларға "өлүкләрни қәбирлиридин чиқармақчимусиз" дәйдикән.

Бизниң әң аҗиз нуктимиз, бүгүнимизни ғенимәт биләлмәймиз, һәдәп өтмүшниң хатирилири билән мәшғулмиз. Биз бүгүнни яшаватимиз. Өтмүш кәлмәскә кәтти. Уни һәрқанчә қилипму қайтуруп кәлгили болмайду. Шамал алдиға жүриду. Су алдиға ақиду. Карван алдиға маңиду. Сиз немә үчүн һаятлиқниң қанунийитигә хилаплиқ қилисиз?!".

Һаятни шу пети қобул қилиң

"Дуния һали ләззәт елиш қийин, җапаси тола, сөрүн тәләт, рәңги түрлүк хапилиқларға толған болуп, сиз та өлгичә бу мәшәқәт, һәсрәт-надамәтләрниң арисида қейинилисиз. Сизниң мәйли ата-аниңиз, мәйли бала-чақиңиз, мәйли дост-ярәнлириңиз, мәйли туралғуңиз яки хизмитиңиз болсун, һәммисиниңла өзигә чушлуқ җапаси вә хапилиғи бардур. Улардин сизгә бәзидә хапилиқ йәтсә, бәзидә яманлиқ йетиши мүмкин. Тәңгә тәң ниҗатлиққа еришәй десиңиз яманлиқниң отини яхшилиқ сүйи билән өчүрүң. Һәрқанчә һәр кәлгидәк иш болсиму, шу сәвәплик қарши тәрәпни

жараһәтләндүрүштин сақлиниң. Аллаһ бу дунияни қарму-қарши нәрсиләрниң бирлигидә яратти. Бир-биригә қариму-қарши икки хил груһ, бир-биригә қариму-қарши икки хил җинис, бир-биригә қариму-қарши икки хил пикир...дегәндәк. Яки болмиса, яхшилиқ билән яманлиқ, дуруслуқ билән бузуқлуқ, хошаллиқ билән хапилиқ дегәнләрниң һәммиси қошгезәк болуп, мошу дунияда бирликтә мәвҗут болуп туриду. Барлиқ яхшлиқ, дуруслуқ, хошаллиқлар бир-биригә сирдаш, чин сүпәтләр болуп, булар җәннәткә; Барлиқ яманлиқ, бузуқлуқ, хапилиқлар қошмақ болуп, дозаққа тегишликтур.

Реаллиққа йүзлиниң, хиялдин нери туруң. Хиялий дунияниң рәңлиридин көзлириңиз торлишип қалмисун. Әмәлийәт ичидә муһит вә шараитқа маслишивелишни үгинивелиң. Реал һаятта кам-күтисиз, мукәммәл қаяш тепиш мүмкин әмәс, һәммила чағда тәлийимизниң оңдин келиши техиму мүмкин әмәс. Чүнки кам-күтисиз, мукәммәл болуш биз яшаватқан дунияниң маһийити әмәс. Һәрқандақ бир кишиниң нуқсансиз, мукәммәл җүптини тапалиши мүмкин болмайдиған иштур. *“Мөмүн әр мөмүн аялни яман көрмисун. Чүнки униң бир тәрипини яқтурмисиму, йәнә бир тәрипидин рази болиду”* (имам Муслим ривайити). Шуңа, бу дунияниң ишлирида оттураһал йол тутуп, әпучан болуп, еришкән вә йоқатқиниңиз билән Һесаплашмай, мәрданә яшиғайсиз” (алдинқи мәнбәдин).

* ОТТУЗ ТОҚҚУЗИНЧИ АМИЛ *

Кишиләрни әпу қилиң

Инсанларниң түрлүк қозғатқучиларға тақабил туруш дәриҗиси охшаш болмайду. Бәзи кишиләр аддийғинә ишлар үчүнму наданлиқ қилип қойиду, бәзиләр болса өзиниң өткүр тәпәккүри вә есил әхлақи билән өзини тутувелишни билиду.

Гәрчә кишиләрниң иштиклик, еғир-бесиқлиқ, алдирақсанлиқ, сәвирчанлиқ, сәзгүрлүк, һошиярлиқ қатарлиқ алаһидиликлириниң жуқури төвән болуши уларниң характериниң қандақ болушиға зор дәриҗидә бағлиқ болсиму, адәмниң өзигә болған ишәнчисиниң башқиларға мулайим болуш вә уларниң хаталиқлирини әпу қилиш билән мәлум дәриҗидә мунасивити бар.

Һәқиқий улуқ адәм камаләткә йәткәнсири көңли-көкси кәң болиду, әпучан болиду, кишиләрниң өзрисини қобул қилиду, хаталиқлирини кәчүриду. Тәнтәктин бири униңға азар бәргили турса у худди йолда ойнаватқан сәбий балиларниң өзигә таш атқиниға қарап күлүмсирәп қойған философқа охшаш егиз чоққидин пәскә бақиду.

Көңүлниң кәйнигә киргән чағда ғәзәп бәзиләрни әқлидин аздуруп қойиду, һәтта бәзиләр өзини қан төкмигичә ақланмайдиған дәрижидә һақарәткә учриғандәк һис қилиду. Амма у адәм әхлақий пәзиләтләрниң қорғанлири ичигә йошурунған болса бунчилик һалға йетип қалмайду.

Ғәзәпниң зийини көптур

Ислам мутәпәккүр Муһәммәд Ғәззалий “Ғәзәп адәм балисиниң қәлбидә янған чоғдур. Көзлириниң қизирип кәткәнлиги, гүрән томурлириниң көпүшүп кәткәнлиги ғәзәпниң әң учиға чиққан вақти болуп, уни йеңишниң чариси орнидин қозғалмаслиқ, өрә турған болса олтурувелиштур. Ғәзәпниң кәйнигә киргән адәм худини билмәй ишларни ислаһ қилғили болмайдиған дәрижидә бузуп қойиду. Бәзи кишиләр ғәзәпләнгәндә өзини бесивалалмайду, давамлиқ терикип жүриду, еғизидин көвүк қайнитип тиллайду, қарғайду. Мундақ қилиш инсаний гөзәл әхлаққа зит келидиған қилиқлардур”. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдисидә: *“Мөмүн адәм кишиләрни тиллимайду, ләнәт оқумайду, сәт гәп қилмайду вә һаясизлиқ қилмайду”* дәп көрсәткән (имам Тирмизи ривайити).

Асан аччиқлинидиған адәм көп һалларда аччиқниң кәйнигә кирип нурғун ахмиқанә ишларни қилип қойиду. Адәттә ишик ечилғили унимиса уни тиллайду, қолида турмиған сайманни сундуруп қойиду, үркигән һайванни қарғайду, навада у киши шофер болса қарши тәрәпни тохтимай тиллайду. Ғәзәпниң зийини тола, ақивити хәтәрлик. Шуңа ғәзиви қозғалғанда өзини тутувалған һәқиқий батур адәмдур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилиридин «Силәр қандақ адәмни батур дәйсиләр?» дәп сориғанда, саһабиләр: «Биз һечким жиқиталмайдиған адәмни батур дәймиз» дәйду. Бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға жавап берип: *“Ғәзәпләнгән вақитта өзини туталайдиған адәм һәқиқий батурдур”* дәйду (имам Бухари вә Муслим ривайити).

Һәммигә мәлумки, инсан өзини қанчә тутувалғансири, аччиғини

қанчә бесивалғансири, еғизиға қанчә егә болғансири, кишиләрниң сәвәнлигини қанчә әпу қилғансири униң кишиләрниң арисидики вә Аллаһ тааланиң нәзиридики һөрмити жуқури болиду" (мутәпәккүр алим Муһәммәд Ғәззалийниң "Мусулманниң әхлақи" намлиқ әсиридин елинди). Әпу қилиш мундақ үч түрлүк болиду:

Сөкүлидиған түрдики әпу қилиш

Сөкүлидиған түрдики әпу қилиш – һәқсизликкә, зулумға бой егип, залимларниң қилмишлириға рази болуш, қаршилиқ билдүрмәй әксичә уларни әпу қилиштур. Ислам дини бу хилдики тәслимийәтчиликни қаттиқ сөкиду. Чүнки ислам дини һөрмәт вә иззәт дини болғанлиқтин, мусулманларниң вә барлиқ инсан балисиниң хорлуқ көрүшини, езилишини, бозәк қилинишини қәтъий яқтурмайду. Зулумға вә һәқсизликкә қарши турушни, шундақла залим һөкүмдарлар алдида һәқ сөзни дадил қилишни әң улуқ мәртивилик жиһат қаталидин санайду. Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам бир һәдистә: *"Әң әвзәл жиһат залим һөкүмдарниң алдида һәқ сөзни қилиштур"* дәп көрсәткән (имам Тирмизи ривайити).

Бирәв өзидин күчлүк бириниң һәқсизлигигә учрап, униңға күчи йәтмигәнлик сәвәптин униңдин һәққини тәләп қилиштин ваз кәчсә, униң бу қилғини әпу қилғанлиқ саналмайду. Бәлки һәқсизликни қобул қилғанлиқ вә тәслимийәтчилик санилип сөкүлүшкә йүз тутиду. Әгәр у күчи йәтмигәнликтин һәққини тәләп қилиштин ваз кечип, бу қилғанлиғини әпу қилғанлиқ дәп дава қилса, у растинла ялғанчидур. Чүнки у әпу қилғанлиқ әмәс, бәлки ажизлиқ қилғанлиқ, өзиниң һәр инсанлиқ хислитигә лайиқ иш қилмиғанлиқ вә наһәқчиликкә көз жумуш арқилиқ башқиларниңму шундақ һәқсизликкә учришиға йол ачқанлиқ, залимларниң һәқсизлигини, жәбир-зулумлирини қоллиғанлиқ вә уларни шундақ қилишқа тәшәббус қилғанлиқ болуп һесаплиниду.

Һәқиқий мусулман адәм башқиларға һәқсизлик қилмайду вә башқиларниң һәқсизлиғиниму қобул қилмайду, һәқсизликкә вә зулумға қарши чиқиду, адаләтни жарий қилдуриду, зулумға учриғанларни йөләйду вә уларға һисдашлиқ қилиду. Мусулманниң әзизлиги, карамити вә қәдир-қиммити мана бу йәрдә!

Махтилидиған түрдики әпу қилиш – һәқсизлик қилғучиға күчи йетидиған туруп, уни кәчүриветиштур. Мана бу һәқиқий

әпу вә һәқиқий кәчүрүм болуп, өлималар уни: “Әпучанлиқ – өч елишқа күчи йетидиған туруп кәчүриветиштур” дәп тәриплигән.

Мана бу, пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам ижра қилған әпу еди. Пәйғәмбәр әләйһиссалам билән униң саһабилириға инсан чидап туралмайдиған еғир зулумларни салған, уларни әң вәһший қийин-қистақларға алған, һәтта уларни өз жутлиридин қоғлап чиқарған, буни аз дәп уларниң мал-мүлүклирини халиғанчә талан-тараж қилған, өйлирини көйдүрүп ташлиған қурәйш қәбилиси башчилиғидики мәккилик әрәпләр Мәккә азат болған күни бир тәрәптин Муһәммәд әләйһиссаламниң уларни қандақ еғир жазаларға тартидиғанлиғини күтсә, йәнә бир тәрәптин меһри-шәпқити һәммигә умум болған бу улуқ затниң шәпқитигә тәлмүрүп, қаттиқ қорқунч билән үмүт ичидә турушқанда, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң уларни: “Тарқилиңлар, азатсиләр!” дегәнлиги, мәккиниң уруш җинайәтчилиридин бири болған, Муһәммәд әләйһиссаламға вә ислам диниға қаттиқ өчмәнлиги билән тонулған вә барчә еғир җинайәтләрниң һәммисини қилғанниң сиртида, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қизи Зәйнәп рәзийәллаһу әнһани уруп қосиғидики бовиғини чүширивәткән Һибар ибни Әсвәд дегән адәмни кәчүривәткәнлиги инсанийәт тарихида мисли көрүлмигән бир кәчүрүм болғанлиқтин, униң кәң қосақлиғи вә есил пәзиләтлиридин тәсирләнгәнликтин әрәпләр топ-топ болуп өз ихтияри билән ислам диниға киришкә башлиған вә Әрәп йерим арали қисқа муддәт ичидә ислам дияриға айланған.

Рәһим-шәпқәт қилғанлиқтин әпу қилиш

Рәһим-шәпқәт қилғанлиқтин яки ич ағритқанлиқтин әпу қилиш – өзидин аҗиз яки қол астида ишләйдиған бириниң хаталиғини, тәнтәклигини әпу қилип, җазалаштин ваз кечиш дегәнликтур. Бу пәқәт қәлби иман билән толған, рәһим-шәпқәтлик болушни адәт қилған, һәр заман вә һәркимгә юмшақ муамилидә болидиған, өзидин төвән туридиғанларниң һалиға йетидиған, есил әхлақлиқ мусулманниңла қолидин келиду.

Инсанларниң хаталиғини вә яманлиғини кәчүриветиш һәқиқәтән пәзиләтлик әмәлдур. Аллаһ таала тәқвадар мөмүнләрни махтап мундақ дегән: ***“Улар аччиғини жутидиған, кишиләрни кәчүридиғанлардур. Аллаһ яхшилиқ қилғучиларни дост тутиду”*** (Ал имран сүриси 134- айәт).

Аллаһ таала пәйғәмбәр әләйһиссаламни әпучанлиққа буйруп мундақ дәйду: ***“Сән әпучанлиқ йолини тутқин, яхшилиққа буйруғин вә наданлардин үз өрүгин”*** (Әъраф сүриси 199-айәт).

Инсанийәтниң иптихарлиқ үлгиси, барчә есил пәзиләт вә гөзәл әхлақниң устази пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам ажизларниң бешини силаш, уларниң камчилиқлирини вә хаталиқлирини әпу қилиш, қол астидикиләргә әң юмшақ вә силиқ муамилә қилишта инсанийәткә җанлиқ өрнәктур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йенида он жил хизмәт қилған Әнәс ибни Малик рәзийәллаһу әнһу униңдин бирәр қетимму қаттиқ сөз аңлимиғанлиғини вә яман муамилә көрмигәнлигини баян қилип: *“Мән пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йенида он жил хизмәт қилдим. Бу җәриянда униңдин бирәр қетимму яман сөз аңлимидим, “қилиң” дегән ишни қилмиған болсам, “немишқа уни қилмидиң?” дәп сориматти, “қилмаң” дегән ишни қилип қойғинимда, “немишкә ундақ қилдиң?” дәп сориматти, аилисидикиләргиму пәйғәмбәр әләйһиссаламдин меһрибан бирәр кишини көргиним йоқ”* дәйду (имам Әһмәд ривайити).

Аяллар әрләрниң қол астида болған ажиз таипиләр болуп, аилиниң һузури вә тинчлиғи аялларниң хаталиқлирини вә камчилиқлирини әпу қилиш билән тәмин етилиду. Пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссалам бу мавзудиму инсанийәткә үлгә еди. У аилисидикиләргә әң яхши муамилә қилидиған, әң үлгилик бир әр, әң шәпкәтлик бир ата вә интайин мәсъулийәтчан бир аилә башлиғи еди. Имам Муслим ривайәт қилған һәдистә, саһабиларниң: *“Аялларға меһрибанлиқ қилишта пәйғәмбәр әләйһиссаламдин артуқ бирәвни көрмидуқ”* (имам Муслим ривайити) дегәнлиги қәйт қилинған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам башқиларниму бу яхши әхлаққа чақирип: *“Силәрниң әң яхшилириңлар, өз әһлигә әң яхши муамилә қилидиғанлардур. Мән өз әһлигә әң меһрибан кишиңлармән”* дегән (ибни Маҗә ривайити).

Мәккә фәтһи қилинған күни пәйғәмбәр әләйһиссалам билән униң саһабилиригә илгири инсан чидап туралмайдиған еғир зулумларни салған, уларни әң вәһший қийин–қистақларға алған, һәтта уларни өз жутлиридин қоғлап чиқарған, буни аз дәп уларниң мал-мүлүклирини халиғанчә талан-тараж қилған, өйлирини көйдүрүп ташлиған, Муһәммәд әләйһиссаламниң мәккидики өйиниму түптүз қиливәткән қурәйш қәбилиси башчилиғидики мәккилик әрәпләр бир тәрәптин Муһәммәд әләйһиссаламниң уларни қандақ еғир җазаларға тартидиғанлиғи вә қилған җинайәтлириниң интиқа-

мини қандақ ечинишлиқ алидиғанлиғини күтүп, йәнә бир тәрәптин Муһәммәд әләйһиссаламдин ибарәт меһри-шәпқити, көңлиниң юмшақлиғи, кәчүрүмчанлиғи билән һәммигә бирдәк тонулған улуқ бир адәмниң шәпқитигә тәлмүрүп, қаттиқ қорқунч ичидә йәнә үмүтлирини үзмигән һалда турушатти. Шу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға хитап қилип: “Әй қурәйш жамаәси! мени силәрни қандақ қилиду дәп ойлайсләр?” дәйду. Улар һәммиси бир еғиздин чиққандәкла “Яхшилиқни күтимиз. Қериндишимиз вә қериндишимизниң оғли болған зат кәрәмликтур” дейишиду. Андин пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәйду: “Мәнму худди Йүсүп әләйһиссаламниң өз қериндашлириға ейтқан: ***“Бүгүн силәр әйипләшкә учримайсиләр, Аллаһ силәрни кәчүрсун, Аллаһ әң мәрһәмәтлик заттур, дегән сөзини ейтимән. Тарқилиңлар, азатсиләр!”*** дәйду (Йүсүп сүриси 92-айәт).

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң шунчә жил өзигә вә саһабилириға чидиғусиз зулумларни салған дүшмәнлирини кәчүривәткәнлигидин тәсирлинип, уларниң һәммиси топ-топ болуп өз ихтияри билән ислам диниға киришкә башлайду. Бу вақиәликни Аллаһ таала “Қуръан кәрим”дики Нәср сүрисидә ипадилигән: ***“Аллаһниң ярдими вәғәлибиси кәлгән вә Аллаһниң диниға кишиләрниң топ- топ болуп киргәнлигини көргән чеғиңда, рәббиңға тәсбиһ ейтқин, һәмдусана ейтқин вә униңдин мәғпирәт тилигин. Чүнки Аллаһ товвини бәк қобул қилғучидур”*** (Нәср сүриси 1-3-айәтләр).

Йәнә пәйғәмбәр әләйһиссалам мәккигә кириштин авал, мәккиниң уруш жинайәтчилиридин тоққуз кишиниң каллисини елиш тоғрисида буйруқ бәргән болуп, уларниң көпинчиси кәчүрүмгә еришип өлүмдин қутулуп қалиду, кейинчә мусулман болиду. Шуларниң ичидин Һибар ибни Әсвәд дегән бири бар еди , у Муһәммәд әләйһиссаламға вә ислам диниға шунчилик қаттиқ өчмәнлик көрсәткән вә қилғидәкла гуналарниң һәммисини қилғанниң сиртида, йәнә һәддидин ешип пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қизи Зәйнәп рәзийәллаһу әнһа һәбәшистанға һижрәт қилғинида, уни уруп ташқа жиқитивәткән вә қосиғидики һамилини чүширивәткән болсиму, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң кәчүрүмигә еришиду вә кейинчә мусулман болиду.

* ҚИРИҒИНЧИ АМИЛ *

Вападар болуң

Вападарлиқ дегән сөз қулаққа чирайлиқ аңлинидиған, қәлбләргә йеқимлиқ туюлидиған бир сөздур. Нурғун кишиләр бу сөзни вәдисигә туруш, яхшилиқ қилған кишигә шу яхшилиқининң мукапатини бериш дегән аддий мәнасидила чүшиниду. Амма вападарлиқниң мәнаси бунииндин чоң, даириси кәң, әлвәттә. Вападарлиқ Аллаһ таалаға вападар болуш, пәйғәмбәр әләйһиссаламға вападар болуш, ата-аниға вападар болуш, өзиниң жорисиға вападар болуш,яхшилиқ қилған кишиләргә вападар болуш қатарлиқларни өз ичигә алиду.

Аллаһ таалаға вападар болуш

Мән Аллаһ таалаға бирәр ишта вәдә қилмиған турсам, немигә вападарлиқ қилимән? дәп һәйран келишиңиз мүмкин. Амма Аллаһ тааланиң сизгә ата қилған сансиз немәтлирини есиңизгә алғиниңизда, һәқиқәтән Аллаһ таалаға миннәтдар екәнлигиңизни вә униңға вападар болушниң тәбиий борч екәнлигини һис қилисиз. “Қуръан кәрим”дә: ***“Силәрдики қандақла бир немәт болмисун, у чоқум Аллаһтиндур”*** (Нәһл сүриси 53-айәт) дәйду.

Қени ойлап беқиң... Балам дәп бағриға басқан, бир өмүр яхшилиқ қилған, барлиқ еһтияжлирини тәл қилип һазирлап бәргән, һәммини униңға бәдәлсиз бәргән ата-анисиға тузкорлуқ қилип, улардин үз өрүгән бир инсанға қандақ баһа берисиз? хәлқи аләм уни немә дәйду?

Аллаһ тааланиң сизгә ата қилған яхшилиқлири, инъамлири вә бәргән немәтлири ата-аниңизниң қилғанлиридин әлвәттә көп әмәсму? Аллаһ таала сизни чирайлиқ шәкилдә һөрмәтлик инсан қилип яратти, пут, қолиңизни сақ қилди, түрлүк назу-немәтләр билән сизни озуқландурди әмәсму? Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Силәр өзәңлардин жуқури туридиған кишиләргә әмәс, силәрдин төвән туридиған кишиләргә қараңлар. Бу Аллаһниң немәтлирини тонушуңлар үчүн яхшидур”* дегән (ибни Мажә ривайити). Шундақ қилғандила, сиз өзиңизниң хелә көп кишиләрдин жуқури туридиғанлиғиңизни билисиз вә сизгә нурғун немәтләр берилгәнлигини билисиз. Аллаһ тааланиң сизгә ата қилған сансиз немәтлирини тонушиңиз үчүн бу һәдис өлчәм болалайду.

Сиздин төвән адәмләргә қараңки, Аллаһ таала сизни улардин қандақ жуқури, қандақ һөрмәтлик қилди-һә? Ләззәтлик рисқлар билән сизни қандақ озуқландурди? Ата-аниңиздики сизгә болған меһри-шәпқәтниму Аллаһ таала уларниң қәлблиригә сиңдүргән әмәсму?

Пәйғәмбәр әләйһиссаламға вападар болуш

Пәйғәмбәр әләйһиссаламға вападар болуш дегән пәйғәмбәр әләйһиссаламни чин дилдин сөйүш, униң йолиға әгишиш, униң сүннәтлиригә әмәл қилиш вә уни һаятимизниң пүтүн саһалиридә үлгә қилиш билән болиду.

Ата-аниға вападар болуш

Шәксизки, дунияда вапа қилишимизға әң тегишлик, һәққи биздә әң көп болған кишиләр ата-анилардур. Ата-аниниң һәққини ада қилип болуш мүмкин әмәс. Шундақтиму Аллаһ таала бизни ата-аниларниң бу һәқлирини қудритимизниң йетишичә ада қилип уларға болған вапа борчимизни орунлашқа буйруған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир саһабиниң яхшилиқ қилишим үчүн әң һәқлиқ болған кишим ким? дәп сориған соалиға: “анаң” дәп җавап бәргән, һәр қетим сориған соалиға “анаң” дәп җавап берип, төртинчи қетим йәнә қайта сориғинида: “атаң” дәп җавап бәргән.

Ата-аниларниң пәрзәнтлири үстидики һәқлири интайин көптур. Балилар ата-аниларға қанчилик көп хизмәт қилсиму, ата-аниларниң уларға қилған яхшилиқлирини һәргиз қайтуруп болалмайду, әлвәттә.

Ата аилиниң йетәрлик еһтияҗлирини толуқлаш йолида һармай-талмай ишләйду, чарчайду. Ана болса, пәрзәнтим дәп, тоққуз ай қосақ көтирип, андин уни туғуш җәриянида аләмни зилзилигә кәлтүридиған еғир толғақларни бешидин кәчүрүп миңбир җапада уни туғиду. Андин уни емитип, асрап чоң қилиду. Уни чоң қилиш җәриянида кечилири татлиқ уйқисини өзигә һарам қилип, балисини асраш вә беқиш йолида өзиниң раһитини унутуйду.

Ата-анилар балиларниң хошаллиғи билән хошал болиду. Уларниң ғәмкинлиги билән ғәмкин болиду. Ата-аниларниң

балилириниң қатарға қошулуп адәм болғинини көргинидә, қанчилик һаяҗанға толуп, өзлирини қанчилик саадәтлик һис қилидиғанлиғини тәсвирләп болуш қийин. Балилар ата-аниларниң бүгүни һәм әтисидур. Ата-анилар өзлирини унутқан һалда пәрзәнтлири үчүнла яшайду.

Ата-аниларниң балилар үстидики һәқлири: Балиларниң уларға яхши муамилә қилиш, қетирқинип хизмәтлирини қилиштин ибарәт бирла җүмлә сөзгә қисқирайду. Ата-аниларға яхши муамилә қилиш, дегән бу бир җүмлә сөз – уларни маддий вә мәнивий җәһәтләрдин тәминләп туруш, уларни һемишәм асраш, көңүллирини шат қилиш, уни бекип чоң қилиш җәриянидики яхшилиқлирини вә әҗирлирини қайтурушқа тиришиш, уларниң арманлирини вә вәсийәтлирини әмәлгә ашуруш, уларни һемишәм әң алий еһтирам билән һөрмәт қилиш, уларни рәнҗитмәслик, қатарлиқ көплигән яхшилиқ түрлирини өз ичигә алиду.

Йәни: ***“Рәббиң пәқәт униң өзигила ибадәт қилишиңларни вә ата-анаңларға қетирқинип хизмәт қилишиңларни пәриз қилди, уларниң бири я иккилиси сениң биллә болуп яшинип қалған болса, уларға «оф!» дегәнчилик гәпниму қилмиғин, уларға қопаллиқ қилмиғин, уларға һөрмәт билән юмшақ сөз қилғин. Уларға чоңқур меһрибанлиқ билән наһайити кәмтәр муамилидә болғин вә: «Әй рәббим! улар мени кичиклигимдә меһри билән тәрбийәлигәндәк, сәнму уларға рәһмәт қилғин» дегин. Рәббиңлар дилиңлардикини убдан билгүчидур, әгәр силәр яхши болсаңлар, шәксизки, у товва қилип турғучиларни наһайити мәғпирәт қилғучидур”*** (Исра сүриси 23-25-айәтләр).

Бу айәтләр балилар қандақла шараитта босун, йәни улар мәйли бай болсун яки кәмбәғәл болсун, мәйли көңүллири хатирҗәм болсун, яки ғәм-қайғу ичидә болсун, һәр һаләттә, ата-аниларға қетирқинип, ихлас билән хизмәт қилишниң пәризлигини ипадиләйду. “Қуръан кәрим” бәзи вақитларда балиларниң аччиғидин өзлирини туталмиған һаләтләрдиму уларға малаллиқни билдүридиған аддий сөзләрниму қилмаслиқини тәвсийә қилиду. Хусусән, ата-анилар яшинип қалғанда, уларниң көңли назук, гәп көтирәлмәйдиған болуп қалғачқа, уларға интайин юмшақ вә силиқ муамилидә болушни алаһидә тәвсийә қилиду. Униңдин кейин, балилар ата-аниларға қоллиридин келидиған пүтүн хизмәтләрни қилғанниң сиртида Аллаһ таaладин уларға мәрһәмәт вә рәһмәт тиләшни тәвсийә қи-

лиду. Әң ахирида Аллаһ таала уларниң диллиридики пүтүн ойлиғанлирини билидиғанлиғини вә ата-анисиға болған сәмимий ихласи вә муһәббитигә қарап мукапат беридиғанлиғини, гуналирини мәғпирәт қилидиғанлиғини баян қилиш билән бу тәвсийәләрни тамамлайду.

Биз алдинқи бапларда баян қилғандәк, “еһсан” дегән сөз әрәп тилида “яхшилиқ қилиш” вә “ишни қетирқинип қилиш” дегән икки мәнадә келиду. Бу сөз ата-ана һәққидә кәлгәндә, алди билән “қетирқинип хизмәт қилиш” дегән мәнани ипадиләйду. Шуңа, жуқарқи айәттики ***«Вәбәл вәлидәйни иһсан»***, дегән сөзни “ата-аниға қетирқинип хизмәт қилиш” дәп чүшиниш әң мувапиқтур. Ата-анилар һәққидә кәлгән “еһсан”ни яхшилиқ қилиш дегән аддий мәнадә чүшиниш тоғра әмәс. Буниңға асасән, “ата-аниға еһсан қилиш” дегәнни “ата-аниға яхшилиқ қилиш” дәпла чүшиниш тоғра әмәс. Чүнки бирәвгә яхшилиқ қилиш дегән халисанә ярдәм қилип қоюш, хәйир-сахавәт қилип қоюш дегәнлик болиду. Һалбуки, ата-аниға еһсан қилиш (йәни қетирқинип хизмәт қилиш) пәриздур. Пәриз болғандиму адәттики пәризләрдин әмәс, бәлки Аллаһқа ибадәт қилиштин кейинки иккинчи чоң пәриздур. Жуқарқи: ***“Рәббиң пәқәт униң өзигила ибадәт қилишиңларни вә ата-анаңларға қетирқинип хизмәт қилишиңларни пәриз қилди”*** дегән айәтниң мәнаси буни тәқәзза қилиду. Ата-аниға қилинидиған еһсан башқиларға қилип қойидиған хәйир-еһсанға вә халисанә ядәмләргә охшимайду. Чүнки халисанә ярдәм вә хәйир-еһсан дегән башқиларға бәдәлсиз қилип қойидиған нәрсә. Амма ата-аниға қилинидиған еһсан уларниң қилғанлирини қайтуруш йолидики борч вә қәриздур. Шуңа бундақ бир қәризни ада қилиш йолидики хизмәт борчини аддий мәнадә “яхшилиқ қилиш” дәп чүшинивелиш тоғра әмәс.

Ата-аниға қилишқа тегишлик вападарлиқ уларниң өлүми билән тохтап қалмайду. Бу вапа борчи улар һаяттин көз жумғандин кейинму балилириниң гәдәнлиридә қалиду. Бир адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға келип: “Я рәсулуллаһ! атам билән анам өлүп кәтти, улар өлүп кәткәндин кейинму уларға қилишқа тегишлик яхшилиқлар барму?” дәп сориғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: *“Әлвәттә бар, уларниң һәққидә дуа қилиш, гуналириниң кәчүрүм қилинишини тиләш, уларниң вәсийәтлирини орунлаш, улар қилип кәлгән силә-рәһимни давамлаштуруш вә уларниң достлирини һөрмәтләштур”* дәп жавап бәргән (Әбу Давуд ривайити).

Өзиниң жорисиға вападар болуш

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Вапа қилишқа әң һәқлиқ болған кишиңиз жориңиздур”* дәп көрсәткән (имам Әһмәд, имам Бухари вә Муслим ривайити). Мәккә азат болған күни пәйғәмбәр әләйһиссалам наһайити алдираш еди, униңға салам бәргили кәлгәнләр, униңдин бурунқи яманлиқлири үчүн кәчүрүм сориғили кәлгәнләр, йеңидин иман ейтип кәлгәнләр, уни узун заман көрмигәнлиги үчүн әһваллашқили кәлгәнләрниң айиғи үзүлмәтти. Пәйғәмбәр әләйһиссалам кәлгәнләрниң һәммисини һозуриға қобул қилип олтуруватқан бир пәйттә, уларниң арисидин бәкму яшинип қалған бир аялни көрүп қелип, кәлгәнләрни қайрип қоюп шу аялниң йениға берип, чапинини йәргә селип уни чапанниң үстигә олтарғузуп униң билән сөһбәткә киришип кетиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам һелиқи аял билән бир саат миқдари сөһбәтлишип, уни узитип қойғандин кейин, әһвални жирақтин күзитип турған Айшә рәзийәллаһу әнһа (пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аяли) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға келип, униңдин һелиқи аялниң ким екәнлигини сориғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам: “У аял Хәдичиниң дости еди, Хәдичә һаят вақтида бу аял бизниң өйгә келип туратти” дәп жавап бериду. Андин Айшә рәзийәллаһу әнһа пәйғәмбәр әләйһиссаламдин у аял билән немә тоғрулуқ сөһбәтләшкәнлигини сориғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Өткән күнләрни, Хәдичини әсләп параңлаштуқ” дәйду. Бу вақитта Айшә рәзийәллаһу әнһаниң күндәшлиги қозғилип: “Сиз һазирму шу тупраққа айлинип кәткән қери хотунни әсләватамсиз? Аллаһ сизгә униңдин яхшисини бәрди әмәсму?” дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Яқ, Аллаһ маңа униңдин яхшисини бәрмиди. Инсанлар мени һәр нәрсисидин мәһрум қилғанда, у маңа барлиғини бәргән еди, инсанлар мени инкар қилғанда, у маңа иман ейтқан еди”* дегән (имам Әһмәд, Тәбәрани ривайити).

Аялларни һөрмәтләш, уларға силиқ яхши муамилә қилиш, өй ишлирида уларға ярдәмлишиш, дәртлирини көңүл қоюп аңлаш, көңүллирини елиш, уларниң азарлириға сәвир қилиш, камчиликлирини кәчүрүш, уларни урмаслиқ, азар бәрмәслик, уларниң ата-анисини, тоққанлирини вә үлгилик достлирини зиярәт қилишини тосимаслиқ қатарлиқларниң һәммиси аялларға вападарлиқ қилғанлиқтур.

Саһабиләрдин бириниң аяли һемишәм униңға авазини жуқури көтирип, жедәл қилишидикән. Бу саһабә бир күни хәлипә Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһуға әриз қилмақчи болуп, хәлипиниң ишигиниң алдиға кәлгинидә, өй ичидә хәлипи-

ниң аялиниң униң билән жедәллишиватқан жуқури авазини аңлап қелип, "Мениң аялимла шундақ әмәскән, хәлипиниңму өзигә чушлуқ дәрди бар екән" дегән хиял билән қайтай дәп турушиға хәлипә Өмәр өйидин чиқип уни көрүп қалиду вә униңдин немә үчүн кәлгәнлигини сорайду. Саһабә дәрдини баян қилип: "Хәлипиниң әһвали шундақ болған йәрдә, маңа немә бопту?" дәйду. Хәлипә Өмәр бу вақитта униңға тәсәллий қилиш мунасивити билән вападарлиқ мужәссәмләнгән мону мәшһур сөзини ейтиду: "Аялим мениң еғирчилиқлиримни көтириду, балилиримни тәрбийәләйду, кийимлиримни жуйиду, тамиғимни етиду, өйүмни пакиз тутиду. Аялим буларниң һәммисини қилишқа буйрумисамму шундақ қилиду. Мән әнди униң маңа авазини көтирип дәртлинишлирини көтәрмисәм боламду?!".

Яхшилиқ қилған кишиләргә вападар болуш

Мәйли чоң, мәйли аддий қандақла бир яхшилиқ қилған адәмгә шу яхшилиқниң мукапатини бериш, һеч болмиғанда униңға рәхмәт сөзини ейтиш вападарлиқниң жүмлисидин санилидиған гөзәл әхлақ.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *"Силәргә яхшилиқ қилған кишигә мукапатини бериңлар, әгәр униң мукапатини бериштин ажиз кәлсәңлар, немәткә шүкүр қилғанлиғиңларни испатлаш йүзисидин униң һәққидә Аллаһқа дуа қилиңлар. Аллаһ һәқиқәтән шүкүрни қобул қилғучидур вә шүкүр қилғучиларни яқтурғучидур"* (Тәбәрани ривайити).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: *"Бирәв тәрипидин ата-еһсанға еришкән киши униң бәдилигә лайиқ нәрсә тапалиса мукапатини ада қилсун, әгәр тапалмиса, униңға миннәтдарлиғини билдүрсүн. Һәқиқәтән немәткә миннәтдарлиқ билдүргән адәм – шүкүр қилған вә уни тәрк әткән адәм – немәткә куфрилиқ қилған болиду"* (Тирмизи ривайити).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: “Аллаһқа әң шүкүр қилидиған киши кишиләрниң еһсаниға рәхмәт ейтидиған кишидур” йәнә бир ривайәттә: *“Кишиләрдин кәлгән яхшилиққа миннәтдарлиқ билдүрүшни билмәйдиған адәм Аллаһқа шүкүр қилишни билмәйдиған адәмдур”* дәп кәлгән (имам Әһмәд ривайити).

Вападарлиқниң даириси кәңдур

Вападарлиқ дегән бу мавзу интайин чоң мавзу болуп, өсүп йетилгән вәтәнниң ғемини йейиш, ата-аниға яхшилиқ қилиш, урук-туққанлар билән издишип туруш, йоқсулларниң һалиға йетиш, житимләрниң бешини силаш, пәрзәнтлирини яхши беқиш, жорисиға садиқ болуш қатарлиқларниң һәммиси вападарлиқниң жүмлисидин санилиду.

Өткән күнләрни эстә тутушму вападарлиқтур

Бир адәмниң һазир вә кәлгүсидә пайдилиниши үчүн өткән күнлирини унтуп қалмай әсләп турушиму вападарлиқниң жүмлисидиндур. Мәсилән: Илгири намрат болуп һазир Аллаһ байлиқ бәргән болса, илгири кесәлчан болуп, һазир сақлиққа еришкән болса, худди һечқачан намрат болмиғандәк, ағрип йетип бақмиғандәк мәғрурлинишини, намратларниң вә кесәлчанларниң һалиға йәтмәстин өзинила ойлап яшиши толиму қопаллиқ вә неметкә тузкорлуқтур.

Пүтүн инсанийәткә вападар болуш лазим

Вападарлиқ есил пәзиләт болуп, у инсанларниң дини, ирқи вә рәңги вә жутидин қәтъийнәзәр һәммисигә баравәр болуши лазим. Чүнки пәзиләт бөлүнмәйдиған бир пүтүн нәрсидур. Шуңа, бәзи кишиләргә вападар болуп, йәнә бәзисигә рәзил вә сөзидә турмайдиған болуш тоғра әмәс. Қилинған вәдә, түзүлгән келишим қандақла киши билән болсун, униңға риайә қилиш шәрттур. Һәқиқий диянәтлик адәм инсанларға муамилә қилишта, уларниң рәңги, дини вә ирқи сәвәплик айрим муамилидә болмайду. Бәлки һәммигә бир хил муамилә қилиду. Чүнки яхшлиқ кимгә қилинсун, у һаман яхшлиқтур. Шундақла яманлиқ кимгә қилинсун, у һаман яманлиқтур. Инсанлар охшашла һөрмәткә егидур. Шуңа, му-

сулманларға муамилидә адил болуп, мусулман әмәсләргә адаләтсизлик қилиш яки мусулманларға қилған вәдисигә әмәл қилип, мусулман әмәсләргә қилған вәдисигә хилаплиқ қилиш тоғра әмәс.

Вападарлиқ дегән мавзу интайин чоң мавзу болуп, өсүп йетилгән вәтәнниң ғемини йейиш, ата-аниға яхшилиқ қилиш, уруқ-туққанлар билән издишип туруш, йоқсулларниң һалиға йетиш, житимларниң бешини силаш, пәрзәнтләрни яхши беқиш, жорисиға садиқ болуш қатарлиқларниң һәммиси вападарлиқниң жүмлисидин санилиду.

Вәдигә вапа қилиш үлгиси

Пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилиригә Исраил әвладидин бир адәмниң қиссисини сөзләп берип мундақ дегән: *“Исраил әвладидин бир киши диндашлиридин болған бирәвдин миң динар қәриз сорайду, қәриз бәргүчи униңдин гувачи тәләп қилғинида, у «гувачилиққа Аллаһ таала йетәрлик» дәйду, у капаләт тәләп қилғинида, «капаләт беришкә Аллаһ таала йетәрлик» дәйду. Қәриз бәргүчи униңға «раст ейттиң» дәйду - дә, мәлум муддәтлик қәриз Һесавида миң динарни униңға бериду. Қәриз алғучи пулни елип деңизниң у қетиға кетиду вә еһтияжлирини һәл қилиду. Андин қәризни бәлгүләнгән вақтида егисигә тапшуруп бериш үчүн униң йениға беришқа бирәр кемә яки қейиқ издәп жүрүп қәтъий тапалмайду, көп баш қатуруп ахири бир чоң яғачниң оттурисини оюп аманәт билән хәтни униң ичигә салиду – дә, Аллаһ таалаға сиғинип: «Әй Аллаһ! паланидин вақитлиқ миң динар қәриз алғанлиғимни сән билисән, у мениңдин гувачи тәләп қилғинида сени гувачи қилсам қобул қилған еди, капаләт тәләп қилғинида сени кепил қилсам униңға рази болған еди, мән бирәр кемә тепип аманәтни вақитида йәткүзүшкә тиришқан болсамму униңға чамим йәтмиди. Бу аманәтни саңа тапшурдум» дәп дуа қилип, һелиқи яғачни деңизға қоюп бериду. Қәриз бәргүчи қәризниң вақти тошқанлиғи үчүн қәриздарниң келип қелишини күтүп деңиз бойиға чиққан еди. У деңизда еқип кәлгән яғачни көрүп, уни отун қилип балилирини исиндуруш нийити билән у яғачни сүзүп елип өйигә елип кетиду. Яғачни ярғинида миң динар аманәт билән хәтни тапшуруп алиду. Бу арида қәриздарму йетип келиду, у йәнә миң динар елип кәлгән еди. У өзүр ейтип: «Мән аманәтни вақтида тапшуруш үчүн кемә издигән болсамму, мошу кемидин бурунрақ келидиған иерәрсини тапалмиғанлиғим үчүн кечикип қалдим»*

дәйду, қәриз бәргүчи: «Сиз маңа берәр нәрсә әвәткәнмидиңиз; дәп сорайду, қәриздар: «Мән сизгә дәватимәнгу мошу кемидин бурунрақ келидиған бирәр кемә тапалмидим» дәп җавап бериду, қәриздар: «Сиз яғач билән әвәткән аманәтни Аллаһ таала сиз үчүн ада қилди, сиз әнди миң динариңизни елип қайтип кетиң» дәйду" (имам Бухари ривайити).

Вападарлиқ үлгилири

Бир күни иккинчи хәлипә һәзрити Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһу бир мәҗлистә еди. Икки яш жигит бир адәмни тутуп кәлгиничә униң алдиға елип келиду.

Өмәр улардин сорайду: бу немә иш?

Улар җавап берип: Бу адәм атимизни өлтиривәтти, дәйду.

Өмәр адәндин сорайду: бу растму?

Адәм җавап бериду: – һәә шундақ.

– Қандақ өлтәрдиң?

– Төгиси билән мениң зиминимға кириведи, тосисам қайтмиди. Шуниң билән бир ташни етиведим, бешиға тегип өлди.

– Ундақта, саңа өлүм җазаси берилиду.

– Һәзрити Өмәр адәмниң етиравини аңлаш биләнла униң ким вә қайси қәбилидин екәнлигини, һәтта исминиму соримайла униңға Аллаһ тааланиң қисас елиштин ибарәт һөкүмини билдүрди.

Адәм һәзрити Өмәргә йелинип туруп дәйду:

– Әй әмирул мөъмүнин! асман-зиминни турғузған улуқ затниң нами билән қәсәм қилимәнки, маңа бир күн мөһләт бәрсиңизкән, мән йезамға берип аялим вә балилирим билән разилишивалсам. Аиләмни Аллаһ, андин мәндин башқа бақидиған һечким йоқ.

– Сениң һазир кетип қайта келишиңгә ким кепиллиқ қилалайду? – дәп сорайду һәзрити Өмәр.

Адәмләрниң һәммиси сүкүткә чөккән болуп, һечким бир нәрсә демәтти. Чүнки һечким бу адәмни тонуматти, униң нәдин кәлгәнлигиниму билмәтти. Униң үстидә бу он-жигирмә дирһәм пулниң иши әмәс, бу җан мәсилиси еди; җан кетидиған бир ишқа һечким өзи тонумайдиған бир адәм үчүн кепил болушни халиматти.

Адәмниң һали һәқиқәтән ич ағритишқа тегишлик еди. Чүнки бу адәмниң ушшақ нарисидилири бар болуп, уларниң турмуши вә һәр иши бу адәмниң зиммисидә еди.

Бу адәм өлүп кәтсә өйидә қалған чарисиз нарисидилириниң һаятиму ховупта қалатти, һәтта ачлиқтин өлүп кетәтти. Әһвал һәқиқәтән ич ағритишқа вә һисдашлиқ қилишқа тегишлик еди. Амма Аллаһ тааланиң бәлгүлимисигә ким арилашилисун? Кимму уни өлүмдин сорап қалалисун? Кимму бу тоғрида Өмәргә еғиз ачалисун? Чүнки һәммә билидуки, Аллаһ тааланиң бәлгүлимиси, хусусән қисас қануни бай-кәмбәғәл, рәис-пухра, абройлуқ-абройсиз дәп айримайду. Қисаста шапаәтму қилинмайду. Чүнки мундақ қилиш қисас алғучиларниң һәққигә ишләнгән хиянәт. Саһабилар буларниң һәммини яхши билгәнликтин қаттиқ баш қатуриду вә сүкүт қилиду. Һәзрити Өмәрму һәйранлиқта қалиду.

Андин Өмәр һелиқи икки яшқа бурулуп туруп сорайду: бу адәмни кәчүрәмсиләр?

– Яқ, чүнки атимизни өлтәргән қатил, уни биз кәчүрмәймиз, атимизниң қисасини тәләп қилимиз – дәйду яшлар.

Өмәр көпчиликкә қарап шундақ сорайду: бу адәмниң аилиси билән разилишип келивелиши үчүн ким кепил болиду?

Саһабиларниң каттилиридин Әбу Зәр рәзийәллаһу әнһу орнидин туриду вә өзиниң бу адәм үчүн кепил болидиғанлиғини ейтиду. Мәлумки, Әбу Зәр саһабиларниң яшта чоңлиридин болуп, тәқвалиғи вә растчиллиғи билән тонулған саһабә еди. Униң “мән кепил болимән” дәп оттуриға чиққанлиғи һәзрити Өмәрни һәйранлиққа чүширип қойиду.

– Бу өлүм иши – дәйду Өмәр Әбу Зәргә қарап.

– Мәйли қатил болсиму мән униңға кепил болимән – дәйду.

– Сән уни тонумсән? – дәп сорайду Өмәр Әбу Зәрдин.

– Тонумаймән.

– Ундақта қандақ кепил билисән тонумиған бир адәмгә?

Бу адәмдә һәқиқий мусулманға хас бир үзни көрдүм-дә, униң ялған ейтмайдиғанлиғиға ишәндим. У Аллаһ халиса чоқум қайтип келиду.

– Әй Әбу Зәр шуни билгинки, бу адәмни сениң капалитиңдә мән қоюп беримән. У үч күн ичидә кәлмисә, сән бешиң билән жавапкарсән.

– Әй әмирул мөъмунин! бу ишқа Аллаһтин ярдәм сораймән.

Адәм кетип қалиду. Чүнки һәзрити Өмәр униңға үч күнлүк мөһләт бәргән болуп, адәм аилиси билән хошлишип өзидин қисас елиниши үчүн һазирлинип кәлмәкчи еди.

Үчинчи күни һәзрити Өмәр Мәдинә шәһиридә, пүтүн хәлиқни чақиртип тәй-

ярлиниду. Атисиниң қисасини тәләп қиливатқан һелиқи икки яшму келип болиду. Вақит Әбу Зәр үчүн наһайити тез өтүп кетиватати, һәдегичә үчинчи күнниң намаз әсир вақти кирип қалған еди. Өмәр Әбу Зәргә қарап пат-пат сорап қоятти: Қени у адәм кәлмәйватидиғу?

– Аллаһ халиса чоқум келиду, әй әмирул мөъмүнин!

Әбу Зәр асманға көпрәк қарайдиған болуп қалиду, күн наһайити тезликтә петиш тәрәпкә илгирливататти. Саһабилар сүкүт ичидә күтәтти. Чүнки ақивәтниң қандақ болидиғанлиғи бир Аллаһқила аян еди.

Тоғра, Әбу Зәрниң һәзрити Өмәрниң қәлбидики орни чоң еди, уни яхши көрәтти, һөрмәтләтти, уни өзидин бир парчә дәп биләтти. Амма Аллаһ тааланиң шәриитини ижра қилишта жазаланғучи ким болушидин қәтъийнәзәр үз-хатирә қилинмайду.

Күн патқили аз қалғанда, өлүмгә мәһкум болған һелиқи адәм йетип келиду. Буни көргән саһабилар Аллаһу әкбәр! дәп тәкбир ейтишиду. Һәзрити Өмәрму тәкбир ейтиду вә хошаллиғини басалмай адәмгә дәйду: Сән йезаңдин қайтмиған болсаң, сениң бар йериңни билмисәк биз сени нәдин тапар едуқ?

– Әй әмирул мөъмүнин! дәп сөзгә башлайду һелиқи адәм – Мана мән пәрзәнтлиримни сусиз, дәл-дәрәқсиз чөлдә худди қушниң балилиридәк ташлап қоюп, өлүмгә һазир болуп кәлдим. Инсанларда вәдигә вапа қилиш түгәп кетипту дейилиштин қорктум.

Һәзрити Өмәр Әбу Зәрдин сорайду: Сән немишкә өзәң тонумайдиған бир адәмгә кепил болдуң?

– Инсанларда яхшилиқ түгәп кетипту дейилиштин қорктум әй әмирул мөъмүнин! – дәйду Әбу Зәр.

Һәзрити Өмәр қисас тәләп қиливатқан икки яшқа қарап сорайду: немә дәйсиләр?

– Әй әмирул мөъмүнин! биз бу адәмни кәчүривәттуқ. Инсанларда кәчүрүм қилиш түгәп кетипту дейилиштин қорктуқ, – дәйду икки яш көз йеши қилған һалда.

Бу мәнзиригә шаһит болған һәзрити Өмәр һаяжандин жиғлап кетиду вә көзяшлири униң сақилини һөл қиливетиду.

Қатил болсиму вәдисигә вапа қилған адәмгә Аллаһ таала рәһмәт қилсун!

Атисиниң қатилини кәчүривәткән икки яшқа Аллаһ таала рәһмәт қилсун!

Өзи тонумайдиған бир мусулманниң һажитини рава қилған Әбу Зәргә Аллаһ таала рәһмәт қилсун!

Адалити билән тонулған һәзрити Өмәргә Аллаһ таала рәһмәт қилсун!

МУНДӘРИҖӘ

Бәхит-саадәт дегән немә? 5
Иманиңиз мустәһкәм болсун 14
Иман сизни бәхитлик қилиду 15
Еришкәнлириңизгә шүкүр қилиң 17
Қанаәтлик яшаң 22
Сәвирчанлиқни адәт қиливелиң 26
Қаза вә қәдәргә иманиңиз камил болсун 29
Яхшилиқ қилиш адитиңизгә айлансун 31
Һәр қийинчиликта асанлиқ барлиғини унутмаң 35
Һәммигә макул дәвәрмәң 37
Шөһрәтпәрәсликкә берилмәң 40
Кишиләрниң һаҗитини рава қилишниң һузурини тетиң 43
Аллаһ таалаға тоғра көзқараштa болуң 46
Ғоридин һалга ясашни биливелиң 48
Һәр ишта үмүтвар болуң 52
Тәқвалиқ сизниң кийимиңиз болсун 63
Товва-истиғпар ейтишни адәт қиливелиң 67
Сәмимий тәнқитни активлиқ билән қобул қилиң 71
Диянәтлик яшаң 81
Һаятиңизни йеңилаң 84
Өзиңиздин һесап елип туруң 86
Аллаһ тааланиң мәғпиритидин үмүт үзмәң 88
Аллаһ таала һәр қандақ товвини қобул қилиду 89
Һәрбир қәлбни өз ачқучи билән ечиң 91
Вәдә қилсиңиз чоқум вапа қилиң 94
Принципта чиң туруң 95
Сиз өзиңиз болуң 96
Һаятиңиз үчүн план түзүң 98
Рәтлик яшашни үгинивелиң 102
Һаятиңиз өз тәпәккүриңизниң мәһсулидур 107
Бүгүнни чиң тутуң, әтини күтмәң 108
Аллаһ таалаға мунаҗат қилишниң һузурини тетиң 111
Әтигән-ахшамлиқ вәзипини унутмаң 115
Бирәвниң рәхмәт ейтишини күтмәң 120
Тәбәссүм қилишқа бехиллиқ қилмаң 124
Вақтиңизни бекар өткүзүвәтмәң 128
Китап сизниң әң яхши үлпитиңизгә айлансун 148
Аллаһ таалани зикир қилиштин һузур елиң 154
Өтмүшниң һәсрәтлири сизни азаплимисун 155
Кишиләрни әпу қилиң 158
Вападар болуң 164

Мәзкур әсәр миллий мәдәнийитимизниң җан-көйәри Пирмуһәммәт һаҗим оғли Дилмурат һаҗим Кузиевниң хираҗити билән нәшир қилинған болуп, һәқсиз тарқитилиду. Сехийлиғи билән әлгә тонулған һөрмәтлик Дилмурат һаҗимға Аллаһ таала әҗир вә бәрикәт ата қилғай!

Муһәммәт Йусуп

Бәхит саадәтниң 40 алими

Муһәррир: *Садиқҗан ЮНУСОВ*
Нәширгә тәйярлиған вә компьютерда тәргән: *Садиқҗан ЮНУСОВ*
Техникилиқ муһәррир вә дизайн: *Шахниза ЮЛДАШЕВА*

Бесилишқа 07.02.2020-ж. қол қоюлди.
Мелон қәғизи 130 гр.
Һәрип түри Times New Roman
Һәҗими 11 б.т.
Тарилими 1000 нусха